

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن

ئۇيغۇر تىلىنىڭ نىزاھلىق لۇغىتى

(2 - يىللىقلار ئۈچۈن)

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

(2-يىللىقلار ئۈچۈن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى
كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

چۈشەندۈرۈش

قولنىڭىزدىكى بۇ لۇغەت باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 2-يىللىقىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى كۆزدە تۇتۇپ، ئوقۇتقۇچىلار ۋە ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئانا تىل سەۋىيىسىنى دەسلەپكى ئاساسقا ئىگە قىلىشىغا يېتەكچىلىك قىلىشنى نەزەردە تۇتۇپ تۈزۈلدى. بۇ لۇغەتكە 2-يىللىقتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىۋېلىشى زۆرۈر بولغان 1000 ئەتراپىدا سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى كىرگۈزۈلدى.

1. سۆزلەملەرنىڭ تاللىنىشى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى

(1) لۇغەتكە ئېلىنغان سۆزلەر بىردەك ئېلىپبە تەرتىپىگە

تىزىلدى.

(2) لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ

2-يىللىقى ئۈچۈن تۈزۈلگەن دەرسلىكلەردىن تاللاپ ئېلىندى.

دەرسلىكلەر ئىچىدە، «ئەدەبىيات، ماتېماتىكا،

ئىدىيە-ئەخلاق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ساغلاملىق»

قاتارلىق 1-2-قىسىم دەرسلىكلىرى مۇھىم نۇقتا قىلىندى.

(3) سۆز تاللاشتا كۆنۈكمىلەرنىڭ تەلىپى ۋە بالىلارنىڭ

ئەمەلىي ئەھۋالىنى نەزەردە تۇتۇپ ھېيت-بايرام، مىللەت ناملىرى

ۋە بىر قىسىم ياردەمچى يېنىلار بىلەن يېنىلاشقان بىرىكمىلەرمۇ

مۇستەقىل سۆزلەر سۈپىتىدە ئېلىندى.

(4) ئاھاڭداش سۆزلەر بىلەن شەكىلداش سۆزلەر

ئايرىم-ئايرىم سۆزلەم قىلىپ ئېلىنىپ، رىم رەقەملىرى بىلەن

ئايرىپ كۆرسىتىلدى.

مەسىلەن:

پوست I (ئىسىم) ① دەرەخ، مېۋە، دان...
 پوست II (ئىسىم). ھەربىي قىسىم، ئىدارە، جەمئىيەت ۋە باشقا جايلاردىكى مۇھىم مۇھاپىزەتچى، قاراۋۇل.
 چاتاق I (ئىسىم). بىرەر ئىش-ھەرىكەت تۈپەيلى يۈز بەرگەن ئوڭۇشسىزلىق، پىشكەللىك، ماجىرا...
 چاتاق II (ئىسىم). دەرەخ غولىدىن ئايرىلىپ چىققان شاخ، پۇتاق.

چاقماق I ، II ، III ، IV ، V قاتارلىقلارغا ئوخشاش.
 5) يەر ناملىرى ۋە ئادەم ئىسىملىرى، ئەسەر ياكى تارىخىي ۋەقەلەر ناملىرى ئېلىنىمىدى. پەقەت بالىلارنىڭ ئىگىلىۋېلىشى مۇھىم دەپ قارالغان سۆزلەرلا كىرگۈزۈلدى.
 6) لۇغەتكە ئېلىنغان يېنىل ياكى يېنىل خاراكىتىدىكى سۆزلەر بالىلارنىڭ مۇشۇ تۈردىكى سۆزلەرنى لۇغەتلەردىن ئاكتۇرۇپ تاپالايدىغان بولۇش، يېنىلارنىڭ جۈملە ئىچىدىكى شەكلى بىلەن لۇغەتكە ئېلىنغاندىكى شەكلىنى پەرقلىنىدۇرۇشنى ئۆگىنىۋېلىشىغا ياردىم بولسۇن ئۈچۈن بەزىلىرى «-ماق / -مەك» بىلەن ئاخىرلاشقان شەكىلدە، بەزىلىرى «-ش / -ش، -ۇش / -ۇش» بىلەن ئاخىرلاشقان شەكىلدە بېرىلدى.
 مەسىلەن: گۈكىرمەك ... بويسۇنۇش دېگەندەك.

2. سۆز مەنىسىنى ئىزاھلاش

1) لۇغەتكە ئېلىنغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرۈشتە «ئېنىق، ئىخچام بولۇش، دەرس تېكىستىدە ئۇچرىغان مەنىسىنى ئاساس قىلىش، ئاددىي سۆزلەر بىلەن توغرا چۈشەندۈرۈش» ئۆلچەم قىلىندى.

2) شۇنىڭ بىلەن بىرگە بالىلارنىڭ سۆز مەنىسى ھەققىدىكى

چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشىغا تۈرتكە بولۇش مەقسىتىدە، بەزى سۆزلەرنىڭ كېڭەيگەن مەنىلىرىدىن بىر-ئىككىسى قوشۇپ چۈشەندۈرۈۋىلدى.

(3) سۆزلەرنىڭ بىردىن ئارتۇق مەنىلىرىنى بەرگەندە ھەرقايسى مەنە تۈرلىرى ① ② دېگەندەك تەرتىپ بويىچە ئايرىلدى. مەنە تۈرلىرىنى رەتكە تۇرغۇزۇشتا ئەسلى مەنىسى ياكى ئىستېمالدا كۆپ ئۇچرايدىغان مەنىلىرى ئاۋۋال بېرىلدى. مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئەسلى مەنىسى بىلەن كېڭەيگەن كۆچمە مەنىسى ئايرىم كۆرسىتىلمىدى.

(4) باىلارنىڭ سۆز مەنىلىرىنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىشىغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇش ئۈچۈن، سۆزلەرنىڭ مەنىداشلىرى بىلەن قارىمۇقارشى مەنىلىكلىرى بار بولسا، ئۇلار ئايرىم-ئايرىم كۆرسىتىپ ئۆتۈلدى. بۇ يەردە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەككى، بىر تىلدىكى سۆزلەرنىڭ مەنىداشلىق مۇناسىۋىتى مۇرەككەپ بولىدۇ. سۆزلەرنىڭ مەنىداش بولۇشى ئۈچۈن چوقۇم ئۇلاردا مەلۇم مەنە ئورتاقلىقى بولۇشى لازىم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزلەر مەسىلىسىمۇ ئوخشاشلا مۇرەككەپ مەسىلە بولۇپ، قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزلەر ئوتتۇرىسىدا بىر مەنە مەركىزى بولۇشى كېرەك. ئۇيغۇر تىلىدا بۇ مەسىلىلەرنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بىز بۇ لۇغەتتە بۇ ھەقتە قاتتىق پىرىنسىپ تۇتماي، كەڭرەك ئۇسۇل قوللاندىق. يەنى ئاساسىي جەھەتتىن ياكى مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا قارىمۇقارشى بولغان سۆزلەرنى ئاساسەن بەردۇق.

(5) سۆزلەرنىڭ مەنىداشلىرى بىلەن قارىمۇقارشى مەنىلىكلىرىنى بەرگەندە ئۇلار پەش ياكى چېكىت بىلەن ئايرىپ قويۇلدى.

(6) ھەر بىر سۆزنىڭ سۆز تۈركۈمى بېرىلدى. سۆز تۈركۈمى بىردەك تىرناق ئىچىدە تولۇق نامى بىلەن ئەسكەرتىلدى. يەنى

(ئىسىم) ، (سۈپەت) ، (پېئىل) . . . دېگەندەك .
 7) كۆپ مەنىلىك سۆزلەرنىڭ سۆز تۈركۈمىنى بەرگەندە ھەممىلا مەنىسى ئوخشاش بىر خىل سۆز تۈركۈمىگە تەۋە بولسا ، ئۇ سۆزنىڭ سۆز تۈركۈمى ئىزاھنىڭ بېشىغا بىرلا بېرىلدى . ئەگەر ئۇنداق بولمىسا ، ھەر بىر مەنىسىنىڭ ئالدىغا ئايرىم-ئايرىم بېرىلدى .

8) پېئىل خاراكتېرىدىكى سۆزلەرنىڭ ھەممىسىگە بىردەك «پېئىل» دەپلا سۆز تۈركۈمى بېرىلدى .
 9) سۆز بىرىكمىلىرىگە بىردەك سۆز تۈركۈمى بېرىلمىدى .

3. مىسال بېرىش

1) سۆزلەرنىڭ ئىزاھىدىن كېيىن مىسال بېرىلدى .
 مىسالنىڭ ئالدىدا «مەسىلەن:» دەپ ئەسكەرتىلدى .
 2) مىساللار ئاساسەن دەرسلىكتىكى تېكىستلاردىن ئېلىندى .
 زۆرۈر دەپ قارىغان بەزى سۆزلەرگە ، بالىلارنىڭ سۆز ئىشلىتىشىگە ماسلاشتۇرۇپ جۈملە تۈزۈلدى . جۈملىلەرنىڭ ئېنىق ، راۋان بولۇشىغا ، تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىلدى .

3) بىردىن ئارتۇق مىسال بېرىلگەندە ، مىسال جۈملىلەر (سۆز بىرىكمىسى) بىر-بىرىدىن «★» بەلگىسى بىلەن ئايرىلدى .
 شېئىر-قوشاقلار مىسال قىلىپ بېرىلگەندە ، ئۇلارنىڭ مىسرالىرى «/» بەلگىسى بىلەن ئايرىلدى .

4. ئىملا

لۇغەتتىكى بارلىق سۆز-تېكىستلار «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا ۋە تەلەپپۇز قائىدىسى» دە بېكىتىلگەن ئىملا بويىچە ئېلىندى .
 لۇغەتتە قىسقارتىلغان سۆز ۋە بەلگىلەر ئىشلىتىلمىدى .

5. پايدىلانغان ماتېرىياللار

- (1) سۆز تاللاشتا، باشلانغۇچ مەكتەپ 2-يىللىقنىڭ بارلىق دەرسلىك كىتابلىرىدىن پايدىلىنىلدى.
- (2) سۆز مەنىلىرىنى ئىزاھلاشتا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن ئالتە توملۇق «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»، بىر توملۇق «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (قىسقارتىلمىسى) ۋە «باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن تىل-ئەدەبىياتتىن رەسىملىك ئىزاھلىق لۇغەت» نىڭ 2-قىسمى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىلدى.

مۇندەرىجە

1	ئا
2	ئە
22	ب
34	پ
45	ت
68	ج
70	چ
80	خ
84	د
91	ر
94	ز
97	س
108	ش
113	غ
118	ف
118	ق
132	ك
143	گا
145	ل
147	م
162	ن
167	ھ

175	ئو
178	ئۇ
181	ئۆ
184	ئو
186	ق
187	ئې
190	ئى
198	ي
		قوشۇمچە: ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە-ئىنگلىزچە سېلىشتۇرما
211	سۆزلۈك

ئا

ئابايا (رەۋشى) بايىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى (ۋاقىت ھەققىدە) . مەسلەن: ئابايا ئويلاشمايلا ئۇلارنىڭ سۆزىگە خاپا بولۇپتىمەن. ★ ئابايا سېنى ئىزدەپ سىلەرنىڭ سىنىپقا كىرسەم، سەن يوقكەنسىن.

مەنىداش سۆزى: بايا، ھېلى.

ئابايىقى (سۈپەت) بايىقىدىن سەل بۇرۇن يۈز بەرگەن، سادىر بولغان. مەسلەن: ئابايىقى گېپىڭنى يەنە دېگەنە. ★ ئابايىقى ئۇرۇشقان ئىككى بالىنى مۇشۇ مۇئەللىم ئاجرىتىپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: ھېلىقى.

ئابزاس (ئىسىم) مەلۇم مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى باش قۇر ئىچىدىكى تېكىست. مەسلەن: بىر ئابزاس. ئاخىرقى ئابزاس. ★ مەن خەتنى يېڭى ئابزاستىن باشلاپ چىرايلىق كۆچۈرۈشكە باشلىدىم. ★ يېڭى ئابزاستىن ئوقۇدۇم.

مەنىداش سۆزى: باش قۇر.

ئابھايات (ئىسىم) ئۆلگەن ئادەمنى تىرىلدۈرىدۇ دەپ قارايدىغان، رىۋايەتلەردىكى تىرىكلىك بېغىشلىغۇچى سۇ، ھاياتلىق سۈيى، شىپالىق سۇ. مەسلەن: ئۇندا سانسىز بۇلاقتا، / ئابھايات ئاقارمىش، / ئېرىقلاردا ياقۇنلار، / كۆز چاقىتىپ ياتارمىش. ★ ئاھ، بۇلاق! سەن ئۆزۈڭنىڭ ئابھايات سۈيۈك بىلەن يۇرتداشلىرىمىزنى تەمىنلەپ كەلدىڭ!

مەنىداش سۆزى: زەمزمە، ھەۋزىكەۋسەر.

ئاپئاق (سۈپەت) ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئاق. مەسلەن: ئاپئاق ساقال. ئاپئاق كۆڭلەك. ★ دەل-دەرمخلەر ئاپئاق قار بىلەن قاپلىنىپ كەتتى. ★ ئاپئاق توپ-توپ قويلار خۇددى لەيلىپ يۈرگەن بۇلۇتتەك كۆرۈنەتتى.

مەنىداش سۆزى: بەك ئاق، تازا ئاق، سۈتتەك ئاق.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاپقارا، بەك قارا، تازا قارا.
ئاپتاپپەرەس (ئىسىم) بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك.
 يوپۇرمىقى يۈرەكسىمان، سېرىق چېچەكلەيدۇ، دائىم قۇياشقا
 باقىدۇ. ئۇرۇقىدىن ياغ تارتىلىدۇ. قورۇپ چېقىشقا بولىدۇ.
 مەسلەن: بۇرۇن بۇ يەرلەر شورلۇق بولغاچقا، ئاپتاپپەرەستىن باشقا زىرائەت
 تېرىلمايتتى.

ئاپتوموبىل (ئىسىم) ئىچكى يېنىش دۋىنگاتېلى ئورنىتىلغان،
 رېلىسسز يوللاردا مېڭىپ ئادەم ۋە يۈك توشۇيدىغان تۆت ۋە
 ئۇنىڭدىن ئارتۇق چاق ئورنىتىلغان ترانسىپورت ۋاسىتىسى.
 مەسلەن: بۇ چاغدا سەمەتكە ئاپتوموبىل شوپۇرلىرى باشلىقى ئۇچراپ قالدى.

ئاپلا (ئىملىق) بىرەر ئىشتىن تەئەججۈبلىنىش، پۇشايمان قىلىش،
 ئېچىنىش، قايغۇرۇش، غەزەپلىنىش ياكى خاپىلىقنى
 بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: — ئاپلا، مەن مۇئەللىم بىلەن خوشلىشالماي قاپتىمەن
 — دە. ★ — ئاپلا! ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق، كۈزدە سۇ ئاپتى، — دەۋەتتى زەيبەپ
 چوڭقۇر ئېچىنىپ. ★ ئاپلا! — دەپتۇ ئوتۇنچى غەزەپ بىلەن چىشىنى غۇچۇرلىتىپ.

ئاپىلىسىن (ئىسىم) رۇتا ئائىلىسىگە كىرىدىغان كىچىك دەرەخ؛
 يالغۇز ياكى توپ ھالەتتە ئاق چېچەكلەيدۇ، پىشقان مېۋىسى
 يۇمىلاق، قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك بولىدۇ. مەسلەن: تۆت پەسلەنىڭ
 ھەرقانداق ۋاقتىدا بازارغا چىقساڭ ئاپىلىسىن تېپىلىدۇ.
 مەنىداش سۆزى: جۈزە.

ئاتا (ئىسىم) ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئەر كىشى. مەسلەن: ئۆز
 ئاتا. ئۆگەي ئاتا. ② كۆچمە، يېشى چوڭ كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ.
 مەسلەن: مەھەللىدىكىلەر دادامنى «ئاتا» دەپ ئاتايتتى. ★ ئۇ كىشى ئورنىدىن
 تۇرۇپ: — ئاناڭغا رەھىمەت بالام، — دېدى.

مەنىداش سۆزى: دادا، پەدەر.

ئاتاش I (پېئىل) ئات قويۇش، نام بېرىش، ئادەمنىڭ ياكى

نەرسىنىڭ نامىنى دېيىش. مەسىلەن: كىشىلەر ئۇنى «ئەۋلىيا ئاتا» دەپ ئاتايدۇ. ★ بىز ھەممىمىز ئۇنى «خانم» دەپلا ئاتايمىز.

ئاتاش II (پېىل) بېغىشلاش، تەقدىم قىلىش. مەسىلەن: مېھرىگۈل ئوقۇتقۇچىسىغا ئاتا پەزىلىتىنى تولدۇرۇش قىلاتتى. ★ يىللار مەيدەگىنى تۇتۇپ قاققلاپ كۈلمە، / ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كۆرىمەن ئۆلۈمنى، / قېرىنمەن دەپ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە، / ئاخىرقى جەڭگە ئاتا قويايمەن ئوغلۇمنى. مەنداش سۆزى: ئارناش، بېغىشلاش.

ئاتاقلىق (سۈپەت) ئاتىقى بار، نامى، داڭقى چىققان، مەشھۇر، نامدار. مەسىلەن: — مەن باغداتلىقمەن، — دەپ باشلىدى ئۇ سۆزىنى، — ئاتام باغداتنىڭ ئاتاقلىق كىشىلىرىدىن ئىدى. ★ ئاتاقلىق رۇس ئالىمى سىچىننوف سېلىشتۇرۇشنى «ئىنساننىڭ ئەڭ قىممەتلىك ئەقىل خەزىنىسى» دەپ ھېسابلىغانىدى. مەنداش سۆزى: داڭلىق، نامدار، داڭدار، مەشھۇر، شۆھرەتلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نامسىز، ئاتاقسىز. **ئاتاكا** (ئىسىم) شىددەتلىك ھۇجۇم، قايتۇرما ھۇجۇم. مەسىلەن: جەڭچىلەر ئاخىرقى غەلبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاتاكاغا ئۆتتى. ★ جاسارمەت بىلەن ئالغا بېسىپ، چوققىغا قاراپ ئاتاكا قىلىۋاتقان باتۇر ئەزىمەتلەرنىڭ قەھرىمانلىق روھى تۇرغۇپ تاشقاندى. مەنداش سۆزى: ھۇجۇم.

ئاتايىن (رەۋىش) مەخسۇس، ئالاھىدە بىر مەقسەتنى كۆزلەپ، ئەتەيلەپ، مەقسەتلىك. مەسىلەن: ساۋاقداشلار بەكرى مۇئەللىمىنى يوقلاش ئۈچۈن ئاتايىن دوختۇرخانىغا كەلگەنىدى. ★ ئۇ مېنى تېرىكتۈرۈش ئۈچۈن دائىم تەنەپپۇس ۋاقىتلىرىدا ئاتايىن دوپپامنى ئېلىپ قاچاتتى. مەنداش سۆزى: ئەنەي، ئالاھىدە.

ئاجراش (سۈپەت) تۇتاشتۇرۇلغان جايدىن ئايرىلىپ كېتىش، يېرىلىش، دەز كېتىش. مەسىلەن: ياغاچ تۈگىنىڭ ئاجرىقىدىن سۇ جىڭغاپ چىققىلى تۇردى. ★ قوغۇن ساپىقىدىن ئاجراپ ۋاك-ۋاك يېرىلىپ پىشىپ كېتىپتۇ.

★ باقىنىڭ ئاغزى قۇمۇشتىن ئاچراپ، يەرگە موللاق ئېتىپ چۈشۈپتۇ.
مەنىداش سۆزى: بۆلىنىش، ئايرىلىش.

ئاچچىق (سۈپەت) ① ئېغىزنى ئېچىشتۇرىدىغان، تەمى ئۆتكۈر.
مەسلەن: ئاچچىق لازا. ★ بىلىم ئاچچىق يىلتىزدىن ئۆسۈپ يېتىلىدىغان تاتلىق مېۋە. ② جاندىن ئۆتىدىغان قاتتىق سوغۇق. مەسلەن: ئاچچىق سوغۇق. ③ كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىدىغان گەپ. مەسلەن: يىغىندا ئۇ ماڭا ئاچچىق گەپلەر بىلەن ھۇجۇم قىلدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تاتلىق.

ئاچچىقى كېلىش خاپا بولۇش، تېرىكىش، چېچىلىش.
مەسلەن: مەن بۈگۈن ماڭاي دېيىشىمگە، ئۇ ئاڭلاپ قېلىپ ئاچچىقى كەپكەتتى.
★ دادامنىڭ ئاچچىقى كېلىپ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: غەزەپلىنىش، جۇدۇنى ئۆرلەش، خاپا بولۇش.

ئاچكۆز (سۈپەت) توپمايدىغان، نەپسى يامان، نەپسىنى يىغمىدايدىغان، قانائەتسىز. مەسلەن: ئاچكۆزنىڭ ئاغرىقى يانچۇقىدا (ماقال). ★ ئاچكۆز تۈلكە قۇۋلۇق بىلەن قاغىنىڭ ئاغزىدىكى بىر پارچە گۆشنى تارتىۋاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئاچپاقا، توپماس، قارنى يامان، نەپسى يامان.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆكسى قارنى توق، مەرد، سېخىي.

ئاختارما (سۈپەت) ئاغدۇرۇلغان، ئاغدۇرۇپ قويۇپ تېرىلمىغان.
مەسلەن: ئاقتارما يەر. ★ سايدا تلىش تېپىلماپتۇ. ئاقتارمىدا داڭگال (ماقال).

ئاختۇرۇش (پىئىل) مەلۇم نەرسىنى ئىزدەش، قىدىرىش. مەسلەن: لۇغەت ئاقتۇرۇش. يانچۇق ئاقتۇرۇش. ★ بوۋاينىڭ بالىلىرى قوللىرىغا كەتمەن ئېلىپ باغنىڭ ھەممە يېرىنى ئاغدۇرۇپ، ھەرقانچە ئاقتۇرۇپمۇ كۆمۈلگەن ئالتۇن-يامبۇنى تاپالماپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئىزدەش، قىدىرىش.

ئاخىرەت (ئىسىم) ئۇ دۇنيادا، باقىي ئالەم، قىيامەت. مەسلەن:

ئۇنىڭ ئاتىسى بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ. ★ ۋەزىر ۋە ئەمەلدارلار شاھزادىنى سۇدىن سۈزۈپ چىقىپ قارسا، ئۇ ئاللىقاچان ئاخىرەتكە كەتكەنىكىم.

مەنىداش سۆزى: قىيامەت، تاڭنا، مەھشەر، ئۇ دۇنيا. **ئاخىرەتكە سەپەر قىلىش** ئۇ دۇنياغا كېتىش، بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىش، ئۆلۈش؛ ۋاپات بولۇش، قۇربان بولۇش، ئالەمدىن ئۆتۈش، قازا قىلىش. مەسلەن: بوۋاي ئوغۇللىرىغا: «مەندىن كېيىن قالساڭلار، ئاشۇ يەرنى كولاپ ئالتۇننى ئېلىپ ئىناق ئۆتۈڭلار» دەپ ۋەسىيەت قىلىپتۇ. دە، ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ...

مەنىداش سۆزى: ۋاپات بولۇش، جان ئۈزۈش. **ئاخىرى** (رەۋش) ① ئىش ھەرىكەتنىڭ تۈگەش چېكى، ئايىغى، ئەڭ كەينى. مەسلەن: مەن بۇ ئىشقا ئۇيان ئۇيلاپ، بۇيان ئۇيلاپ ئاخىرى بىر ئامال تاپتىم. ② ئاخىرقى ھېسابتا، نەتىجىدە، بەرىبىر، ھامان. مەسلەن: تېكىستنىڭ ئاخىرىغىچە ئوقۇپ چىقىپ، ماقالىنىڭ مەزمۇنىنى تولۇق چۈشىنىۋېلىڭلار. مەنىداش سۆزى: ئايىغى.

ئاداۋەت (ئىسىم) ئۆز ئارا چىقىشالماسلىق، ياكى قارىمۇقارشىلىق، دۈشمەنلىك مۇناسىۋەت؛ گىنە، خۇسۇمەت، ئۆچمەنلىك. مەسلەن: ئاداۋەت تۇتماق. ★ مەن ھەرگىز ئاداۋەت تۇتايىمەن. مەنىداش سۆزى: غۇم، كەك، گىنە، خۇسۇمەت، ئۆچ.

ئادەت (ئىسىم) ئۇزۇن يىل داۋامىدا ئۆگىنىپ، كۆنۈپ قالغان تەرتىپ، قىلىق، خۇي، يوسۇن، ئەنئەنە، ئۇدۇم. مەسلەن: ياخشى ئادەت. ئادەت بولۇپ قالماق. ★ ھەر كۈنى ئەتىگەندە چىشىنى چۈتكىلاپ، ئاخشىمى پۈتتىنى يۇيۇپ يېتىش ياخشى ئادەت. ★ ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن-قىسقا بولۇشى مەلۇم مەندىن ئېيتقاندا، ھەربىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ★ ئۇيغۇرلارنىڭ مېھماندوستلۇق ئادىتى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مەنىداش سۆزى: قائىدە-يوسۇن.

ئادەتتىن تاشقىرى ئادەتتىكىدىن ئۆزگىچە، پەۋقۇلئاددە،

ئادەتتىكىچە ئەمەس، ناھايىتى، ئىننايىن. مەسلەن: سىنىپ ئىچى
ئادەتتىن تاشقىرى پاكىز ھەم رەتلىك، يورۇق ھەم ئازادە كۆرۈنەتتى.
مەنىداش سۆزى: ئۆزگىچە، پەۋقۇلئاددە.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادەتتىكىچە.
ئادەم (ئىسىم) پىكىر قىلىش، سۆزلەش ۋە ئەمگەك قىلىش
قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان ھەم ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى
ياسىيالايدىغان، ئىشلىتەلەيدىغان، شۇ سەۋەبلىك باشقا ھەممە
مەخلۇقاتتىن ئۈستۈن تۇرغۇچى جانلىق، كىشى، ئىنسان.
مەسلەن: ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، ھايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا (ماقال).

مەنىداش سۆزى: ئىنسان، كىشى.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھايۋان.
ئاددىي (سۈپەت) ئادەتتىكى، باشقىلاردىن ئانچە كۆپ
پەرقلەنمەيدىغان؛ ھەر ۋاقىت ئۇچراپ تۇرىدىغان، ئادەتلەنگەن،
ئانچە مۇرەككەپ ئەمەس، ئوڭاي ھەل قىلىشقا بولىدىغان.
مەسلەن: ئاددىي گەپ. ئاددىي خىيال. ★ بىز بۇرۇن ئاددىي بىر ئېغىز كېسەك
ئۆيىدە ئولتۇراتتۇق. ★ ئۇ مەردانىڭ ئۈنچىلىك ئاددىيلا تېز جاۋاب بېرىشىنى
ئويلىمىغانىدى.

مەنىداش سۆزى: ئاسان، ئوڭاي.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇرەككەپ، قىيىن، تەس.
ئادىل (سۈپەت) بىرەر تەرەپكە يان باسماي، ئادالەت، ھەققانىيەت
بىلەن خالىسا ۋە ھەققانىي ئىش قىلىدىغان، ھەققانىي يول
تۇتىدىغان، لىللا، توغرا. مەسلەن: دېلغۇل بولما، بول راۋان، دادىل،
تەلپ قىل، / چارە تاپ، ئىشتا بول ئادىل. / تۈز يولدا مۇدۇرلۇپ، يورۇقتا تەمتىرەپ،
/ تىنچلىقتا ئەسىرەپ يۈرمەيدۇ ئاقىل.

مەنىداش سۆزى: ھەققانىي، ئادالەت.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادالەتسىز.
ئادىل باھا بىر تەرەپكە ئېغىپ كەتمەي، ئادالەتلىك بىلەن

ھەققانىي بېرىلگەن باھا، توغرا باھا. مەسلەن: ئارمان ماگىزىنىنىڭ ماللىرى ئادىل باھادا سېتىلدۇ. ★ ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى ئەمەلىيەت، ئەمەلىيەتتە خەلق بەرگەن باھا، ئەڭ ئادىل باھا! مەنداش سۆزى: ھەققانىي باھا.

ئاران (رەۋشى) ① زور قىيىنچىلىق بىلەن، كۆپ مۇشەققەتتە، تەستە. مەسلەن: بۈگۈن ھېساب تاپشۇرۇقى ئىككى سائەت باش قاتۇرۇپ ئاران ئىشلەپ بولدۇم. ② سەل-پەل، باينەر-بىلىنمەس. مەسلەن: - باھار ... باھار، - دېدى ئانا ئاران ئاڭلانغۇدەك بوش ئاۋاز بىلەن پىچىرلاپ. مەنداش سۆزى: زورغا، قىيىنلىق، زورۇقۇپ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىمالال، بەھۇزۇر.

ئارتۇقچىلىق (ئىسىم) ئالاھىدە تەرەپ، ئالاھىدىلىك. مەسلەن: ساۋاقداش ياسىنجاننىڭ ئارتۇقچىلىقى شۇكى، ئوقۇش نەتىجىسى ئالاھىدە ياخشى. ★ باشقىلارنىڭ يېتەرسىزلىكىنى كۆرۈپ، ئارتۇقچىلىقنى كۆرمەسلىك توغرا ئەمەس. مەنداش سۆزى: ياخشىلىق، ئۈستۈنلۈك. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەمچىلىك، يېتەرسىزلىك.

ئارتىش (پىئىل) يۈكنى، كىيىم-كېچەك ۋە باشقا نەسىلەرنى مەلۇم نەرسە ياكى ترانسىپورت ۋاسىتىسى ئۈستىگە جايلاشتۇرۇش، يۈكلەش. مەسلەن: ئېشەككە تاغارنى ئارتىپ مېڭىپتۇ. ★ ئۇ چاپىنىنى سېلىپلا ئالمنىڭ شېخىغا ئارتىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ئارچا (ئىسىم) دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىز ئۆسكۈ. شارسىمان مېۋىسى، يىڭنەسىمان يوپۇرمىقى بولىدۇ. ياغىچى چىڭ ھەم پۇراقلىق بولىدۇ. مەسلەن: ئارچىلار ياغىيىپ، نۇرغۇن قار تەڭگىلىرى بىلەن قاپلانغانىدى. ★ ئاپام ئارچا ياغىچىدىن ئىسرىق سېلىپ پات-پات ئۆكەنى ئىسرىقداپ تۇراتتى.

ئارخىپ (ئىسىم) بىرەر ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ، ئىش-پائالىيىتى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالى خاتىرىلەنگەن ماتېرىياللار: بۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئارخىپى تېخى كەلمىدى.

مەنداش سۆزى: مەپكۈرە خالتىسى. **ئارزۇ** (ئىسىم) بىرەر نەرسىگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىدىغان ئىچكى سېزىم، ئىستەك، ئىنتىلىش، ھەۋەس. مەسىلەن: مەن چوڭ بولغاندا دوختۇر بولۇشنى تولمۇ ئارزۇ قىلىمەن.

مەنداش سۆزى: ئارمان، تېلەك، ئۈمىد. **ئارغامچا** (ئىسىم) پاختا يۇڭ، چىگە ۋە ھەر خىل سۈنئىي تالالارنى ئېشىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان توم تانا، ئارقان. مەسىلەن: يۇڭ ئارغامچا. ★ بۈگۈن بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن مەكتەپتە ئارغامچا تارتىشىش مۇسابىقىسى بولدى.

مەنداش سۆزى: ئارقان. **ئارقا** (ئىسىم) ① گەۋدىنىڭ قورساققا نىسبەتەن كەينى تەرىپى. مەسىلەن: ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرماقچى بولغان پاتەم توختاپ قالدى. ② نەرسىلەرنىڭ كەينى: ئۇ تامنىڭ ئارقىسىغا چاپلانغان ئېلاننى ئاستا سويۇۋالدى. مەنداش سۆزى: كەينى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئالدى، يۈزى. **ئارمان** (ئىسىم) ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇ-ئىستەك ياكى ۋاقىتدا قىلىنمىغان ئىشلار تۈپەيلىدىن كۆڭلىدە قالغان ئۆكۈنۈش، پۇشايمان. مەسىلەن: ئاكام ئايامنىڭ ئارمىنى يەردە قويماي ئۇستا نەققاشچى بولدى. ★ شۇنچە يىل ئوقۇغىنىم بىكار بولدى. بىرەر ئالىي مەكتەپكە كىرەلمىگەن بولسام ئارمىم يوقتى.

مەنداش سۆزى: ئۈمىد، ئارزۇ، تېلەك. **ئارماندا قالماق** ئارزۇ-مەقسەتكە يېتەلمەي ياكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي ئەپسۇسلانماق، ھەسرەت-نادامەتتە قالماق. مەسىلەن: ئۇ ئارماندا قالماقچى ئۈچۈن، ئەڭ ئاخىرقى چارە، ئوپىراتسىيە قىلىشقا قوشۇلمىدى، - دېدى - دە، ئوپىراتسىيە فەغزىگە قول قويدى. ★ ئۇلار دوستىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ يېتىشەلمەي ئارماندا قالدى.

مەنداش سۆزى: داغدا قالماق، پۇشايمان قىلماق.

ئارسالدى بولۇش قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قېلىش، ئىككىلىنىپ قېلىش، دەككە-دۈككەدە بولۇش. مەسىلەن: مەن ئۆزۈمنىڭ بىۋاسىتە تەسىراتىم ئارقىلىق شۇنى بىلدىمكى، ھازىر بىر قىسىم يولدىن ئازغان ياش-ئۆسمۈرلەر ئاچا يول ئاغزىدا ئارسالدى بولۇپ تۇرماقتا. مەنىداش سۆزى: دېلىغۇل بولۇش، ئىككى خىيال بولۇش، ئىككىلىنىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك مەنىلىك سۆزى: كەسكىن بولۇش، ئىككىلەنمەسلىك.

ئارىلىق (ئىسىم) نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى جاي، بوشلۇق، مۇساپە. مەسىلەن: بىز كۆچەتلەرنى 50 سانتى ئارىلىق قويۇپ تىكتۇق. ★ مەكتەپ بىلەن ئۆينىڭ ئارىلىقى يىراق، شۇڭا ئاپتوبۇسقا چىقىۋال. ★ شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا ئۆيگە كېلىۋالدىم.

ئارىيەت بېرىش ئۆتنە بېرىش، قەرز بېرىش. مەسىلەن: مەن ئۇنىڭغا پۇل ئارىيەت بەردىم. ★ — لېنا ماڭا پېشىل قېرىندىشىڭنى ئارىيەت بېرىپ تۇرامسەن، — دەپ سورىدى ئۇ.

مەنىداش سۆزى: قەرز بېرىش، ئۆتنە بېرىش.

ئارىيەت ئېلىش ئۆزىدە يوق، جىددىي ئېھتىياجلىق مەلۇم نەرسىنى ۋاقىتلىق ئىشلىتىشكە ئېلىش؛ ئۆتنە ئېلىش، قەرز ئېلىش. مەسىلەن: مەن قەلىمىنى يۇتتۇرۇپ قويۇپ، ساۋاقدىشىمدىن ئارىيەت ئېلىپ تۇردۇم. ★ مەن دائىم مەكتەپ قىرائەتخانىسىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇيمەن.

مەنىداش سۆزى: ئۆتنە ئېلىش، قەرز ئېلىش.

ئازگال (ئىسىم) ئويۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان جاي؛ ئويمان. مەسىلەن: سېپىل تۇۋى چوڭ بىر ئازگال ئىدى. ★ تۈلكە دىققەتسىزلىكتىن ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئويمان، چوڭقۇر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆڭ.

ئاسانلىقچە (رەۋش) ئوڭايلىق بىلەن. مەسلەن: ئاسانلىقچە ياش چىقىمىدىغان كۆزۈمدىن تارام-تارام ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى.
مەنىداش سۆزى: ئوڭايلىقچە.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەسلىكتە، قىيىندا، مۇشكۈلدە.
ئاسراش (پېش) ئاياش، قوغداش، يەرۈش قىلىش. مەسلەن: ئۇ بالىلارنى بەك ئاسرايدۇ. ★ بىز ئوقۇش قوراللىرىمىزنى ئاسرىشىمىز كېرەك.
مەنىداش سۆزى: كۆيۈنۈش، بېقىش، كۈتۈش.

ئاش (ئىسىم) ① قازاندا پىشۇرۇلغان تاماق؛ غىزا، يېمەكلىك. مەسلەن: ئىش بار يەردە ئاش بار (ماقال). ② پولۇ، قويۇقئاش. مەسلەن: بىز ئاش دەم يېگۈچە باغقا كىرىپ ئايلىنىپ چىقتۇق. ③ ئۇن چىقىرىلىدىغان دانلىق زىرائەت. مەسلەن: بىلىمىزگە ئىش يوق، ئىشىمىزغا ئاش (ماقال).
مەنىداش سۆزى: تائام، غىزا، تاماق، ئوزۇق.

ئاغىنە (ئىسىم) (ئاغا+ئىنى) بىر-بىرى بىلەن ئېناق ئۆتىدىغان دوست، ئاداش، بۇرادەر. مەسلەن: مەن ھەربىي خىزمەتنى تۈگىتىپ، يېزىمغا كېلىپ، بۇرۇن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان ئاغىنەم بەختىنى سوردىم.
مەنىداش سۆزى: ئاداش، بۇرادەر، دوست.

ئاق كۆڭۈل كۆڭلى تۈز، نىيىتى توغرا، باشقىلارغا يامانلىق ئىزدەيدىغان. مەسلەن: ئۇ ئەڭ ئېغىر كۈنلەردە ئۆزىگە سايىۋەن بولۇپ، ئاتا-ئانا لەززىتى بەرگەن ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان كىشىلەرنى زادىلا ئېسىدىن چىقارمىدى.

مەنىداش سۆزى: كۆڭلى تۈز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆڭلى قارا، قارا نىيەت.

ئاقار يۇلتۇز يۇلتۇز ئارا بوشلۇقتا نۇرغۇنلىغان ئۇششاق جىسىملار ۋە چاڭ-توزانلار بولۇپ، ئۇلار يەر شارى ھاۋا بوشلۇقى قەۋىتىگە ئۇچۇپ كىرىپ ھاۋا بىلەن سۈركىلىپ، ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇق چىقىرىدۇ. ئەنە شۇ يورۇقلۇق چىقىرىدىغان جىسىملار «ئاقار يۇلتۇزلار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاكوپ (ئىسىم) ئۇرۇشتا ئوقتىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن قېزىلغان خەندەك ۋە ئالدىغا توپا قاتارلىقلارنى دۆۋىلەپ توسۇلغان چوڭقۇرلۇق، ئۆرەك. مەسلەن: ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئاكوپ قازدى، تاش دۆۋىلىدى.

مەنىداش سۆزى: خەندەك.

ئاڭلاش (پىئىل) ① تاۋۇشنى ئاڭلاش ئورگىنى ئارقىلىق قوبۇل قىلىش. مەسلەن: مۇزىكا ئاڭلاش. دەرس ئاڭلاش. ★ قىزىم ساڭا ئىيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا (ماقال). ② بىلىش، خەۋەر تېپىش، خەۋەردار بولۇش، ۋاقىپلىنىش. مەسلەن: باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىدىم. ③ قوبۇل كۆرۈش، ماقۇل بولۇش ياكى دەشنىم، تىل، دەككە ئىشتىش. مەسلەن: داداڭنىڭ نەسەتتىنى ئاڭلىماي، ئاخىرى تىل ئاڭلايدىغان بولدۇڭ-دە. مەنىداش سۆزى: تىڭشاش، قۇلاق سېلىش.

ئالاھىدە (سۈپەت) باشقىلاردىن پەرقلىق، ئايرىم، ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان. مەسلەن: جۈزۈڭلى تازىلىق ئىشچىسىنى يىراقتىن كۆرۈپ، ئالاھىدە يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قولىنى چىڭ سىققان ھالدا سەممىيلىك بىلەن: - يولداش، سىز جاپا چەكتىڭىز، خەلق سىزگە رەھمەت ئېيتىدۇ، - دېدى. ★ كىشىمى ئۈزۈم تۇرپاننىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى.

ئالبوم (ئىسىم) خاتىرە ئۈچۈن چۈشكەن فوتو سۈرەتلەر، ئاتكىرىتىكىلار ياكى ھەر خىل ماركىلار توپلام قىلىپ چاپلانغان دەپتەر. مەسلەن: ئاپام ئالبومنى ئېلىپ ماڭا، - سەن بەك كىچىك تۇغۇلغاچقا بەك جاپادا چوڭ قىلدۇڭ، - دەپ بىر پارچە رەسىمنى كۆرسەتكەندى، ئۆزۈممۇ ھەيران قالدۇم.

ئالتۇندەك (سۈپەت). ئالتۇن رەڭلىك، ئالتۇنغا ئوخشاش. مەسلەن: كۆز يەتكۈسىز كەڭ بۇغداي ئېتىزلىرىدا سارغىيىپ پىشقان بۇغداي باشاقلرى ئالتۇندەك تۇلۇنىپ تۇراتتى.

ئالچاڭلاش (پىئىل) پۈتتىنى كېرىپ، ئېچاڭلاپ مېڭىشىش، كۆرەڭلەش. مەسلەن: خوراز ناخشىسىنى ئېيتقىنچە ئالچاڭلاپ كېتىپ قاپتۇ.

★ ئۇ ئاغرىپ ساقايغاندىن كېيىن ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

ئالداش (ئىسىم) يالغان سۆز-ھەرىكەتلەر بىلەن كىشىلەرنى قايىمۇقتۇرۇش، ئازدۇرۇش. مەسىلەن: تۈلكە ئۆچكىنى ئالداپ ئازگاغا چۈشۈرۈپتۇ. ★ ئۇلار ئىككىسى بىر-بىرىنى ئالداشماقتا ئىدى.

مەنىداش سۆزى: كۆز بوياش، دوپپىسىغا جىگدە سېلىش، كۆزىگە توپا چېچىش، بۇرۇتغا چاڭگا تىزىش، تۇزاق قۇرۇش.

ئالدى (ئىسىم) ① نەرسىلەرنىڭ كۆزەتكۈچىگە قاراپ تۇرغان تەرىپى؛ بۇزى. مەسىلەن: ئۆيىنىڭ ئالدى بەك چىرايلىق گۈللۈك ئىدى. ② ياخشىسى، ئەلاسى. مەسىلەن: قەيسەر ساۋاقداشلىرىنىڭ ئالدى.

مەنىداش سۆزى: ياخشىسى، دەسلەپكىسى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئارقىسى، كەينى.

ئالغىش (ئىسىم) رەھمەت سۆزى، رەھمەت تۇيغۇسى، قوللاش، ھىمايە قىلىش قاتارلىق مەقسەتلەر ئۈچۈن ياغرىغان ئاۋاز ياكى چاۋاك. مەسىلەن: ئالغىش ئالغان ئامان، قارغىش ئالغان يامان (ماقال). ★ مۇئەللىم گۈلدېراس ئالغىش سادالىرى ئىچىدە كۆچمە قىزىل بايراقنى تاپشۇرۇپ ئالدى.

مەنىداش سۆزى: يۇقىرى باھا، ياخشى تىلەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قارغىش.

ئالما (ئىسىم) ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى قىزغۇچ ئاق، قىزىل كېلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق، تەمى تاتلىق ياكى چۈچۈمەل بولىدۇ. مەسىلەن: مەن كۈندە سالامەتلىككە پايدىسى كۆپ دەپ ئەتىگەن-كەچتە ئالما يەيمەن.

ئامال تېپىش بىرەر مەسىلە ۋە ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇسۇل-چارىسىنى ئويلاپ چىقىش، بىر تەرەپ قىلىش، ئىلاجىنى قىلىش. مەسىلەن: ئىچى ئاغرىپ غازلارنىڭ، / بېشى بەكمۇ قېتىپتۇ. / ئويلاپ-ئويلاپ ئاخىرى، / مۇنداق ئامال تېپىپتۇ.

مەنداش سۆزى: چارە ئىزدەش.

ئامالسىز (سۈپەت) ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ياكى ئالدىنى ئېلىشنىڭ ئىلاجىسى بولمىغان، چارىسى يوق، ئىلاجىسىز. مەسلەن: ئامالسىز ئىش. ★ ئاپىسى ئۇنى ئۆي ئىشىنى قىلدۇرمىغاچقا، ئامالسىز ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ دەرس تەكرارلاشقا باشلىدى.

مەنداش سۆزى: تەدبىرسىز، ئىلاجىسىز، چارىسىز.

ئامراق (سۈپەت) مېھرى-مۇھەببىتى بار، مېھرىنى ئۈزلەلمەيدىغان، ئىشتىياق باغلىغان، ياخشى كۆرگەن، يېقىن، ئېجىل. مەسلەن: بۇ بالا تاتلىق نەرسىلەرگە بەكمۇ ئامراق. ★ بىز گىلاسقا بەكمۇ ئامراق. 20-ئىيۇل دادامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى، بۇ گىلاسلىرىنى شۇ كۈنى يەيمىز.

مەنداش سۆزى: خۇشتار، مۇشتاق،

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆچ، بىزار، ھۆ.

ئانا (قىسم) ① پەرزەنتلىك ياكى بالاچاقلىق ئايال كىشى (ئۆز بالىلىرىغا نىسبەتەن). مەسلەن: ئۆز ئانا. ئۆگەي ئانا. شۇ ئارىدا ئۇنىڭ ئانىسى كىرىپ كەپتۇ. ② يېشى چوڭ، قېرى ئاياللارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىش، مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى. مەسلەن: ئانا، سىلە قەيەردىن كەلدىلەر؟ ③ يېشى چوڭ، قېرى ئاياللارنى ھۆرمەتلەپ چاقىرىشتا ئۇلارنىڭ نامىغا قوشۇلۇپ ئېشلىتىلىدۇ مەسلەن: قەمبەرخان ئانا كەلسە، بىرەر ئىشلىرى بارمىدى؟ ئولتۇرسىلا.

مەنداش سۆزى: ئاپا، ئىنە، ۋالدە.

ئانا تىل ① سۆزلىگۈچى شەخسكە مەنسۇپ بولغان خەلق تىلى، ئۆز مىللىتىگە خاس خەلق تىلى. ② باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل دەرسلىكى. مەسلەن: چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئانا تىلغا پۇختا بولۇش كېرەك.

ئانا مەكتەپ دەسلەپ ئوقۇغان ياكى ئوقۇش پۈتتۈرگەن مەكتەپ. مەسلەن: ئانا مەكتەپ، مېنىڭ ئىككىنچى ئانام. ئۇ ماڭا بىلىم بېرىدۇ. ★ ئانا مەكتەپ پۈتمەس بۇلاق، / دىلغا باقار نۇرلۇق چىراق.

ئانا ۋەتەن كىشى ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن مۇقەددەس سانالغان مەملىكەت. مەسىلەن: ئانا ۋەتەن مېھرىنىڭ كۈچلۈك مۇھەببىتى-جەڭچى روھىنىڭ سۇنماس ۋە تالماس قاننى.

ئانا يۇرت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، چوڭ بولغان، مۇقەددەس سانلىدىغان يۇرت، ئورۇن، جاي. مەسىلەن: مېنىڭ ئانا يۇرتۇم قۇمۇل، مەن قۇمۇلدا تۇغۇلۇپ، قۇمۇلدا چوڭ بولدۇم. مەنداش سۆزى: ئانا ماكان.

ئاۋازە بولۇش ئۆزىنى كايىتىش، قىيىنلىش. مەسىلەن: مەسىلەمنى ھەل قىلالماي بىر يىل ئاۋازە بولدۇم. ★ رەھىمجان كۈن بويى ئېتىز ئىشلىرى بىلەن ئاۋازە ئىدى. ★ ئايرىپ بېرىڭ دەپ سىزنى بىرمۇنچە ئاۋازە قىلدىم، ھە. **ئاۋاز (ئىسىم)** ① ماددىلارنىڭ تەۋرىنىشى، نەرسىلەرنىڭ ئۇرۇلۇشىدىن پەيدا بولغان تاۋۇش. مەسىلەن: ياغۇر ئاۋازى. ★ قەيەردىندۇر نەي بىلەن راۋانىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② ئۆپكىدىن چىققان ھاۋانىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ تەۋرىنىشىدىن چىققان تاۋۇش؛ سادا. مەسىلەن: - ئەي ئوغلۇم، - دېدى ئۇ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، - نېمە سىرنىڭ بار، ماڭا ئېيت. مەنداش سۆزى: ئون، شەپە.

ئاۋۋالقى (سۈپەت) ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن باشقىسىدىن ئالدىن، ئىلگىرى بولغان، ئىلگىرىكى، ئالدىنقى، بۇرۇنقى. مەسىلەن: قەبرە يەنە گۈپ قىلىپ ئاۋۋالقى ئىسىلگە كەلدى. ★ ئاۋۋالقىدەكلا ئاتىسىدىن قالغان مال-دۇنيانى يەپ بەخرامان تاماشا قىلىپ ئۆتۈپىتۇ. مەنداش سۆزى: دەسلەپكى، بۇرۇنقى.

ئاۋايلاش (پىئىل) ئېھتىيات قىلىش، دىققەت قىلىش. مەسىلەن: تايچاق ئاۋايلاپ ئاستا دەريادىن ئۆتۈشكە باشلاپتۇ. ★ - مەن قەلەمنى ئاۋايلاپ ئىشلىتىمەن، - دېدى لېنا.

مەنداش سۆزى: ئاياش، ئاسراش.

ئاۋغۇست (ئىسىم) قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن (پاپالىرىدىن)

بىرىنىڭ نامى. ئۇ مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن 8-ئاينى ئۇنىڭ نامىدا ئاتىغان. مەسىلەن:

1- ئاۋغۇست-جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغان بايرام كۈن.
ئايرىش (پېئىل) ① نەرسىلەرنى پۈتۈندىن ئاجرىتىپ ئېلىش، تەركىبىي قىسىملارغا بۆلۈش. مەسىلەن: تۇخۇمنىڭ سېرىقنى ئېقىدىن ئايرىش. ② ئاجرىتىش. مەسىلەن: بالنى ئەمچەكتىن ئايرىش. ③ ئاجرىتىپ قويۇش، ئارىغا چۈشۈش. مەسىلەن: سىنىپ باشلىقى زۇمرەت بىلەن ساجدەنىڭ جېدىلىنى ئايرىپ قويدى.

ئە

ئەبەدىيلىك (ئىسىم) دائىملىق، مەڭگۈلۈك. مەسىلەن: ئەبەدىيلىك كۈچ. ★ ئوقۇ-ئوقۇتۇش ئىشى ئەبەدىيلىك ئىشتۇر. مەنىداش سۆزى: تائەبەتلىك، مەڭگۈلۈك. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىردەم، بىرپەس.

ئەپلىك (سۈپەت) مۇۋاپىق، قۇلاي، ئوڭۇشلۇق، چاققان. مەسىلەن: دۇتتار ئىككى تارلىق ساز بولۇپ، ئۆگىنىشكە ئەپلىك، خەلق ئارىسىدا ئومۇملاشقان. ★ گالىستۇك چەگدىم، / بويۇمغا ئەپلىك، / سەپنىڭ ئالدىدا، / تىزىلىپ رەتلىك. ★ ئەكبەرنىڭ قولى ئەپلىك بولۇپ دائىم ساۋاقداشلىرىنىڭ چاچلىرىنى ياساپ قويدۇ. مەنىداش سۆزى: ماھىر، چېۋەر، قۇلاي، ئەپچىل. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پەمەسىز، دۆت، دىتسىز، كېلەڭسىز.

ئەپۇ سوراش (پېئىل) كەچۈرۈم سوراش، ئەپۇ قىلىشنى ئۆتۈنۈش، ئۆزرە ئېيتىش. مەسىلەن: ئەپۇ قىلىڭ. ★ دىققەت قىلماي، كەينىگە قارايمەن دەپ سىزنى سوقۇۋەتتىم، ئەپۇ قىلىڭ. مەنىداش سۆزى: ئۆزرە ئېيتىش، كەچۈرۈم سوراش.

ئەتە (رەۋش) بۈگۈندىن كېيىنكى بىر كۈن. مەسىلەن: ئەتسى كاتە مەكتەپكە كەلگەندە لېنا: — قانداق ئاكاڭ ماقۇل بولدۇمۇ؟ — دەپ سورىدى. ★ بۈگۈن ماڭا كەلدى، ئەتە ساڭا كېلەر (ماقال). مەنداش سۆزى: تاڭنا.

قارىمۇقارشى مەنبەلىك سۆزى: بۈگۈن.

ئەتراپ (ئىسىم) تۆت تەرەپ، پەرق ئەتكەن ھەممە ياق، مەلۇم نەرسىنىڭ چۆرىسى، يېنى. مەسىلەن: كۈندۈزى گەپ قىلساڭ ئەتراپقا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ قۇلاقنى قۇلاققا ياق (ماقال). ★ بالىلار مۇئەللىمنىڭ ئەتراپىغا ئۇلاشتى. ★ يېقىن ئەتراپتا باشقا نەرسە كۆرۈنىدى. مەنداش سۆزى: چۆرىسى.

قارىمۇقارشى مەنبەلىك سۆزى: ئوتتۇرىسى.

ئەتىگەن (رەۋش) سەھەر، بالدۇر. مەسىلەن: مەن ھەر كۈنى ئەتىگەن كۈن چىقىمىدا ئورنۇمدىن تۇرۇپ گىمناستىكا ئوينىيەن. ★ بىز ھەر كۈنى ئەتىگەندە مەكتەپتە بايراق چىقىرىمىز.

مەنداش سۆزى: تاڭ، سەھەر، سۈبھى، بامدات، بالدۇر.

قارىمۇقارشى مەنبەلىك سۆزى: كەچ، كېيىن، زاۋال، گۈگۈم، ئاخشام.

ئەجەبلىنىش (پىئىل) ئەجەبلىنىش ھېس قىلىش؛ ھەيران بولۇش. مەسىلەن: ئۇ سابىرنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، بىر ئاز ئەجەبلىنىپ قاسمغا قارىدى.

مەنداش سۆزى: ھاڭ-تاڭ قىلىش، غەيرى ھېس قىلىش، قىزىقىش، سونۇرقاش، ئەجەبلىنىش.

ئەجەبلىنىش (پىئىل) ھەيران قىلىش، ھەيران بولۇش، تاڭ قىلىش؛ تەئەججۈپلىنىش. مەسىلەن: ئۇلار پەيزۇللانىڭ ئۇيغۇنچىلىقتا جۈپلۈپ تۇرۇپ «مۇئەللىم» دەپ چاقىرغانلىقىنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىشتى. ئەسلىدە ئۇنىڭ ئىسىمى مۇئەللىمدە ئىكەندە.

مەنداش سۆزى: ھەيران قىلىش، تاڭ قىلىش، ئەجەبلىنىش.

ئەجداد (ئىسىم) بۇرۇن ئۆتكەن ئاتا-بوۋىلار، نەسىل-نەسەب. مەسىلەن: ئەجدادلار ئۈمىدى. ئەجدادلار ۋەسىيىتى. ★ ئىنقىلابىي ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ۋارىسلىق قىلىمىز.

مەنداش سۆزى: جەددى-جەمەت، ئاتا-بوۋا. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەۋلاد، بالا-بارقا، نەۋرە-چەۋرە.

ئەجىر (ئىسىم) ئەقلى ۋە جىسمانىي جەھەتتىن قىلىنغان ئىش؛ ئەمگەك، مېھنەت. مەسىلەن: باغۋەننىڭ ئۆزى ئەجىر قىلىپ بەرپا قىلغان بىر گۈزەل بېغى بار ئىكەن. ★ ھۇزۇر-ھالاۋەت ۋە بايلىق، جاپالىق ئەمگەك ۋە ئەجىردىن كېلىدۇ. ★ — مەن ئەجىر قىلىپ تېرىغان قوغۇن، — دېدى ئۇ.

مەنداش سۆزى: تەر تۆكۈش، ئىشلەش.

ئەجىر قىلىش ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن كۈچ چىقىرىش، ئىش-ئەمگەك قىلىش، سەمىمىي ئىشلەش، ئەمگەك سىڭدۈرۈش. مەسىلەن: مەن ئۆزۈم ئەجىر قىلىپ ئىشلەپ تېرىغان قوغۇن-تاۋۇزلار بۇ، يەڭلار باللىرىم. ★ بىز ياخشى ئوقۇپ تىرىشىپ ئۆگىنىپ، كۆپرەك ئەجىر قىلىپ تۆھپە يارىتىشىمىز لازىم.

مەنداش سۆزى: تەر تۆكۈش، ئەمگەك سىڭدۈرۈش.

ئەخمەق (سۈبەت) ئەقىل ئىشلەتمەيدىغان نادان، ھاماقەت. مەسىلەن: ئەخمەقنىڭ چوڭ-كىچىكى يوق (ماقال). ★ بالا «كىشىلەرنى ئەخمەق قىلدىم» دەپ خۇش بولۇپتۇ.

مەنداش سۆزى: دۆت، كالۋا، ھاماقەت، ئەقىلسىز.

ئەخمەق قىلىش باشقىلارنى بىرەر بولمىغان ئىش، قىلمىغان سۆز-ھەرىكەتلەرگە ئىشەندۈرمەكچى بولۇش، كولدۇرلىتىش، گەپكە سېلىش، ئەخمەق ئېتىش. مەسىلەن: يالغاندىن «بۆرە كەلدى!» دەپ ۋارقىراپ، ئۆزىچە «كىشىلەرنى ئەخمەق قىلدىم» دەپ خۇش بولۇپتۇ.

مەنداش سۆزى: گوللاش، ئالداش.

ئەدەش (پىئىل) ① ئاۋۇپ قېلىش، ئۇلغىيىپ، كۆپىيىپ قېلىش. مەسىلەن: بىرنەچچە كۈندىن بۇيان بېسىلىپ قالغان باھار شامىلى يەنە ئەدەپ قالدى.

★ سۇ تېخىمۇ ئىدەپ ئېرىقتىن تاشپاقتا ئىدى. ② ئۆزىنى بىلەلمەي ھەددىدىن ئېشىش. مەسىلەن: ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ قولۇمغا ئېسىلدى، گەپ قىلىدىم، ئۇ تېخىمۇ ئىدەپ ياقالمغا ئېسىلدى.

مەنىداش سۆزى: ئەزۋەيلەش، ئۇلغىيىش، كۆپىيىپ قېلىش.
ئەر (ئىسىم) ① ئەر كەك جىنىسقا مەنسۇپ كىشى. مەسىلەن: ئەر كىشى. ئەر خەق. ★ بىر سۆز بىلەن ئەر ئۆلمەس (ماقال). ② خوتۇن كىشىنىڭ نىكاھلىق بولغان جۈپتى. مەسىلەن: ئەر قەيەردە بولسا، خوتۇن شۇ يەردە (ماقال). ③ مەرد يىگىت، ئالىيجاناب، جەسۇر كىشى. مەسىلەن: ئۇل بار يەردە، ئەر بار (ماقال).

مەنىداش سۆزى: ئەر كەك، ئەرەن، ئەزىمەت، يىگىت.
ئەر كە-نايناق ئۆز ئىختىيارى، خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشقا ئادەتكەنگەن، ئەر كە ئۆگىتىپ قويۇلغان؛ ئەتىۋارلىق. مەسىلەن: ئۇكاڭنى ئەر كە-نايناق چوڭ قىلىپ قويغاچقا، قىلمەن دېگىنىنى قىلىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئەر كە-تايناق، غىلجىڭ، نايناق.

ئەزۇ (ئىسىم) بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلاتقا، جەمئىيەتكە مەنسۇپ بولغان كىشى. مەسىلەن: ئىتتىپاق ئەزالىرى سىنىپتا قېلىڭلار، ئازراق يىغىن ئېچىۋالايلى. ★ قېنى ئېيىتىن، كەنتتە كىمەر پارتىيە ئەزاسى.

ئەستايىدىل (رەۋش) كۆڭۈل قويۇپ، پۈتۈن ئەس-يادى بىلەن، قېتىرقىنىپ. مەسىلەن: ئەستايىدىل ئۆگىنىش. ئەستايىدىل ئويلىنىش. ★ ئۇ كىتابنى ئەستايىدىل ئوقۇيدۇ. ★ مۇئەللىم، تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىمىزنى تارقىتىۋېتىپ، — مۇندىن كېيىن بېرىلگەن تاپشۇرۇقلارنى ئەستايىدىل ئىشلەڭلار، — دېدى.

مەنىداش سۆزى: ئىخلاص، ئېتىقاد، كۆڭۈل قويۇپ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىپەرۋا، پەرۋاسىز.

ئەستايىدىللىق (ئىسىم) كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ ئىش كۆرۈش ئادىتى، مەجەز. مەسىلەن: دوختۇر ئۇنىڭ كېسىلىنى ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن تەكشۈرۈپ چىقىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: كۆڭۈل قويۇش، قېتىرقىنىش.

ئەقىل (ئىسىم) ئادەملەرنىڭ پىكىر قىلىش، بىلىش قابىلىيىتى. مەسىلەن: ئەقىل ئىگىسى. ★ تۈگىدەك بويۇڭ بولغۇچە، تۈگىدەك ئەقىلنىڭ بولسۇن (ماقال). ★ مەن سېنى ئەقىللىق بالا بولدى دېسەم، نومۇس قىلماي شۇ نومۇرنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭمۇ؟!

مەنىداش سۆزى: زېھىن، پەم، ئىدراك، پاراسەت.

ئەقىللىق (سۈپەت) ① ئەقلى بار، كالىلىسى ئىشلەيدىغان، ئۆتكۈر، ھۇشيار، زېرەك. مەسىلەن: نېيىبىر ناھايىتى ئەقىللىق بولۇپ، ئۆگىنىشتىمۇ ئىنتايىن تىرىشچان ئىدى. ★ ئەقىللىق ئۆزىنى ئەيىبلەر، نادان دوستىنى (ماقال). ② ئەقىل بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن، بىلىملىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان. مەسىلەن: مانا بۇ ئەقىللىق گەپ، تازا توغرا ئېيتىڭ.

مەنىداش سۆزى: زېرەك، ئۆتكۈر، ھۇشيار.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆت، كالۋا، ئەقىلسىز، پەمسىز.

ئەگرى (سۈپەت) ① قىڭغىر، ئېگىلگەن. مەسىلەن: بوۋاي شۇ ئەگرى دەرۋازىدىن چىقىپ رەستلەرنى ئايلىنىپ، دوپپا بازىرىغا باردى. ② كۆچمە. ناتوغرا، ساپ ئەمەس؛ ناپاك. مەسىلەن: ئەگرى قول. ئەگرى سۆز.

مەنىداش سۆزى: قىڭغىر، قىيسىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تۈز، ئوتتۇرى.

ئەگىشىش (پىئىل) ئارقىسىدىن مېڭىش، كەينىدىن بېرىش. مەسىلەن: ئۇ ئاخىرى، چاقىرغان ساۋاقدىشىغا ئەگىشىپ يۈرۈپ كەتتى. ★ سوپىسوپىياڭ بىلەن تاغ قۇشقىچىنىڭ بالىلىرى چوڭ بولۇپ ئانىسىغا ئەگىشىپ زىيانلىق قۇرۇتلارنى تېرىپ يەيدىغان بوپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئىقتىدا قىلماق.

ئەكسىچە (رەۋش) ئارزۇ قىلغان ئىشنىڭ تەتۈرى، قارشى ھالدا. مەسىلەن: مەن مېھرىگۈلنى سىنىپتىن كۆچەلمەيدۇ دەپ ئويلىغانىدىم، ئەكسىچە ئۇ

مەندىن يۇقىرى نومۇر ئېلىپ، ئەلاچى بولدى. ★ يېڭى كەلگەن ساۋاقداشلارنى بوزەك ئەتمەي، ئەكسچە ياردەم قىلىشىمىز كېرەك. مەنداش سۆزى: تەنۇرىسچە.

ئەكسىيەتچى (ئىسىم) ئىلگىرىلەشكە، ئىنقىلاب ئىشلىرىغا قارشى. مەسلەن: گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى يۈنجۈشى كەنتىنى قورشىۋالدى. مەنداش سۆزى: ئاغدۇرمىچى، رېئاكسىئون.

ئەڭ (رەۋىش) سۈپەتلەرنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىنى ياسايدىغان دەرىجە رەۋىشى. مەسلەن: ئەڭ ياخشى. ★ ئۆسمۈرلەر گېزىتى بىز ياش ئۆسمۈرلەرنىڭ ئەڭ ياخشى، ئەڭ يېقىن دوستى. مەنداش سۆزى: ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن.

ئەلەم (ئىسىم) جىسمانىي ياكى روھىي ئازاب، دەرت-ھەسرەت. مەسلەن: ئۇلار دادامنى چەت ئەلگە باغلانغان ئونسۇر دەپ قېلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى، ئەلەمگە چىدىماي بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ قويسام، مېنىمۇ سولاپ ئەمگەككە سالدى. ★ ئۇلاردىن ئالالمىغان ئەلەملىرىڭىزنى مەندىن ئالماقچىمۇ؟ مەنداش سۆزى: ئازاب.

ئەلەم قىلىش روھىي جەھەتتىن ئازاب چەكتۈرۈش، دەرت-تارتقۇزۇش، چاپا سېلىش. مەسلەن: بۇ ئىش ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئەلەم قىلدىكى، كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى. ★ ئۇنىڭ ياخشى ئوقۇماي، ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ چېكىنىپ كېتىشى، مۇسبەتتە تۇرغان ئانىسىغا بەكمۇ ئەلەم قىلدى.

مەنداش سۆزى: ئازابلانغان، ئەلەم يۇتقۇزۇش، ئازار بېرىش. **ئەلچى** (ئىسىم) ① بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپكە مەلۇم ھاجەت، تاپشۇرۇش بىلەن ئەۋەتكەن كىشى. مەسلەن: ئەلچى قويۇش. ② دىپلوماتىك ۋەكىللەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى. مەسلەن: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رۇسىيەدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى. ③ كۆچمە دېرەك (خەۋەر) بەرگۈچى نەرسە، بەلگە. مەسلەن: تۇرنا-باھارنىڭ تۇنجى ئەلچىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئەنئەنە (ئىسىم) كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆرپ-ئادەت، ئەخلاق، ئىدىيە، ئىستىل، سەنئەت، تۈزۈم قاتارلىق تەرەپلەردە ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا، ئاتىدىن بالغا كېلىۋاتقان، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بىر خىل ئىجتىمائىي ئامىل. مەسىلەن: ئۇيغۇر بوۋاي ئۆز ئەنئەنىسى بويىچە ئاتنى ئېغىلغا باغلاپ، يىپەك سەللىك يولۇچىنى ئۆيگە باشلاپ داستىخان سالدى.

مەنىداش سۆزى: ئادەت، ئەخلاق، ئۆرپ-ئادەت.

ئەنسىرەش (پىش) غەم قىلىش، قايغۇرۇش، ئەندىشە قىلىش. مەسىلەن: گۈلچېرە مۇئەللىم بۇ سىنىپنىڭ سىنىپ مەسئۇللۇق ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتەلمەسمەنكىن، دەپ ئەنسىرەيتتى. ★ مەن دەرس تۈگىگەندىن كېيىن ئاتا-ئانىلىرىمنى ئەنسىرەتمەي ۋاقتىدا ئۆيگە قايتىمەن.

مەنىداش سۆزى: قايغۇرۇش، ئەندىشە قىلىش.

ئەنسىزلىك (ئىسىم) بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاقىۋىتى ئۈستىدە قاتتىق ئويلىغان، غەم، ئەندىشە قاپلىغان ھالەت. مەسىلەن: — ئاپلا، بۇغدايلار خاماندا يامغۇردا قالىدىغان بولدى، — دېدى دادام ئەنسىزلىك بىلەن. ★ بىر كۈنى يېرىم كېچىدە غەلىتە بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ، ئەنسىزلىك ئىچىدە ئويغىنىپ كەتتىم.

مەنىداش سۆزى: خاتىرجەمسىزلىك، دەككە-دۈككە، پاراكەندىچىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تىنچ، خاتىرجەملىك، ئامانلىق.

ئەھدە (ئىسىم) پۈتۈشكەن، بىرلىككە كەلگەن، قەتئىي سۆز، ۋەدە، لەۋز، قارار. مەسىلەن: ئەھدە قىلىش. ئەھدىسىدىن چىقىش.

مەنىداش سۆزى: ۋەدە، قەسەم.

ئەھيا قىلىش (ئىسىم) بەرپا قىلىش، ۋۇجۇدقا چىقىرىش، بارلىققا كەلتۈرۈش. مەسىلەن: ئاتا-بوۋىلىرىمىز بۇ قۇملۇقتا ئورمان ئەھيا قىلغانىكەن.

مەنىداش سۆزى: بەرپا قىلىش، بارلىققا كەلتۈرۈش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ۋەيران قىلىش.
ئەۋزەل (سۈپەت) ياخشى، ئەلا، ئوبدان، ئارتۇق. مەسلەن: — سەن ھازىر ئەۋزەل شارائىتقا ئىگە، شۇڭا تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشۇڭ كېرەك، — دېدى بوۋام ماڭا. ★ — توغرا — توغرا، — دەپتۇ قوشنىسى ئويلىنىپ تۇرماستىنلا، — چۆپۈرنىڭ كۆيۈپ كەتكىنىدىن سىزنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىڭىز ئەۋزەل ئوخشىمامدۇ؟

مەنىداش سۆزى: ياخشى، ئوبدان، ئارتۇق، ئەلا.
ئەينەن (رەۋىش) ھېچقانداق ئۆزگىرىشىسىز، ئۆز پېنىچە، ئەينى بىلەن، دەل، نەق، ئوپمۇئوخشاش. مەسلەن: بۇ ئادەم دەل روزەك بەزىنىڭ ئەينەن ئۆزى ئىدى. ★ ئوڭدىكى رەسىم سولدىكى رەسىمنىڭ ئەينەن كۆچۈرۈلمىسى ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: ئۆز پېتى، ئوپمۇئوخشاش، نەق، دەل.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەينەن ئەمەس، ئەينى بولمىغان، ئەكسىچە.

ئەيىب (ئىسىم) ① قائىدە-يوسۇنغا، تەرتىپ-ئىنتىزامغا، ئەدەپ-ئەخلاققا خىلاپ ئىش، كەمچىلىك، سەۋەنلىك. مەسلەن: بىلمەسلىك ئەيىب ئەمەس، تىرىشماسلىق ئەيىب (ماقال). ② كىشى ئويلىدىغان، نومۇس قىلىدىغان، خىجالەت تارتىدىغان ھەرىكەت، ناچار ئادەت، بولمىغۇر قىلىق. مەسلەن: سىز دەرسىز يېڭىتكە ياش تۆكۈش ئەيىب. ③ نۇقسان، قۇسۇر، ئىللەت، جىسمانىي كەمتۈكلۈك. مەسلەن: غېمى يوق ئىنسان بولمىس، ئەيىبى يوق ھايۋان (ماقال).
مەنىداش سۆزى: ئىللەت، نۇقسان.

ب

باتات (ئىسىم) يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق

ئۆسۈملۈك. غولى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن بولۇپ، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ تۈگۈنەك يىلتىزنىڭ پوستى قىزغۇچ ياكى ئاقۇچ، گۆشى سارغۇچ ئاق رەڭدە، ئىستېمال قىلىشتىن باشقا، قەنت، ئىسپىرت ئىشلەشكە بولىدۇ. ئۇ يەنە «تاتلىق ياڭيۇ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

باتارىيە (ئىسىم) خىمىيىلىك ئېنېرگىيە ياكى يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلارنى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان قۇرۇلما، پروژېكتور مېيى. مەسىلەن: كۆزەتچىنىڭ پروژېكتورنىڭ باتارىيىسى تۈگەپ قاپتۇ.

باراقسان (سۈيەت) قويۇق، بۈك، باغجانلاشقان، ئاينىغان، بۈك-باراقسان ھالەتكە كەلگەن. مەسىلەن: ئۆيىڭ كەينىگە تىكىپ قويغان ياڭاق دەرىخى ئۈچ يىل بولا-بولماي باراقسان بولۇپ ئاينىپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: قويۇق، بۈك. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شالاڭ.

بارماق (ئىسىم) پۈت، قول پەنجىلىرىنىڭ ھەر بىرى. مەسىلەن: گىلى-گاچىلار بارماقلىرى بىلەن ئۆزئارا ئالاقە قىلىپ پىكىر ئالماشتۇرىدۇ. ★ ئۇ ھېسابنى قولنىڭ بارماقلىرىنى ساناپ تۇرۇپ توغرا چىقاردى.

باش قاتۇرۇش (پېئىل) مېڭىنى ئىشقا سېلىش، كۆپرەك ئويلىنىش، ئىزدىنىش. مەسىلەن: ئېيىنىشتىن ئۇلۇغ ئالم. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىشنى، كۆپرەك باش قاتۇرۇشنى ياخشى كۆرەتتى. ★ تۈلكە قاغىنىڭ ئاغزىدىكى گۆشكە ئېرىشىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ ئاخىرى بىر ئامال تېپىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئويلىنىش، ئىزدىنىش.

باغ (ئىسىم) مېۋىلىك دەرەخ، تەك ۋە گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن يەر، مېۋىزارلىق. مەسىلەن: ئالملىق باغ. ★ بەغى بارنىڭ تېغى بار (ماقال). ★ تىككەن كۆچمەلەرم ئوبدان ئەي بولۇپ، ئۈچ يىل بولا-بولمايلا راۋۇرۇس مېۋىلىك باغ بولۇپ قالدى.

مەنداش سۆزى: باغچا.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تاغ.

باغلام (ئىسىم) ① توپلاپ، دەستلەپ باغلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەر بىر بېغى. مەسلەن: ئۇنىڭ كۆزى ئەسقەرنىڭ قولىدىكى بىر باغلام يۇلغا چۈشتى. ② ساناق سانلار بىلەن كېلىپ باغلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: بىر باغلام پىياز. ★ ئۇ قويغا بېرىش ئۈچۈن بىر باغلام چۆپنى يۈدۈپ كىرىپ كەلدى.

باغۋەن (ئىسىم) باغنى پەرۋىش قىلغۇچى كىشى. مەسلەن: ئوقۇتقۇچى باغۋەن بولسا، ئوقۇغۇچىلار باغۋەننىڭ ھىمايىسىدىكى گۈل-غۈنچە. ★ باغۋەن بوۋاي بالىلىرىغا: — بالىلىرىم مەن ئۆلگەندىن كېيىن بىر-بىرىڭلار بىلەن ئىناق-ئىتتىپاق ئۆتۈڭلار، — دەپتۇ.

بالا (ئىسىم) ئاتا-ئانىسىغا نىسبەتەن قىز ياكى ئوغۇل پەرزەنت. مەسلەن: مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا (ماقال). ★ ئادەمنىڭ مېۋىسى — بالا (ماقال). ★ باھادىر، ناھايىتى ياخشى، ئەدەبلىك بالا بولۇپ ئۆستى. مەنداش سۆزى: پەرزەنت.

بانان (ئىسىم) بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، مېۋىسى ئۇزۇن سەل ئەگرى بولۇپ، خۇشبوۋى پۇرايدۇ. تەمى تاتلىق بولىدۇ. مەسلەن: مايىمۇن بانان يېيىشكە بەك ئامراق.

مەنداش سۆزى: بارا.

باھار بايرىمى قەمەرىيە يىلى 1-ئاينىڭ 1-كۈنى باشلىنىدىغان مەملىكىتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى-چاغان. مەسلەن: باھار بايراملىق دەم ئېلىش. ★ باھار بايرىمى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق بايرىمى. مەنداش سۆزى: چاغان.

باياشات (سۈبەت) باي ۋە شاد، پاراۋان، راھەت-پاراغەتلىك، خاتىرجەم. مەسلەن: ئۇلار دادىسى بار چاغدا باياشات تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. مەنداش سۆزى: كەڭتاشا، ئەلۋەكچىلىك.

قارمۇقارشى مەنلىك سۆزى: يوقسۇز، نامرات، غۇربەتلىك. **بايان** (ئىسىم) ۋەقە، ھادىسە، پىكىر ۋە مۇلاھىزىلەرنىڭ ئاغزاكى ياكى يازما ئىپادىسى. مەسىلەن: پىكىر بايان قىلىش. ★ ئۇ ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ھېكايە ئارقىلىق بايان قىلىپ بېرىۋاتتى.

قارمۇقارشى مەنلىك سۆزى: سۈكۈت. **بايتال** (ئىسىم) ئاتنىڭ چىشىسى. مەسىلەن: بوۋاي بىر دانە قوناقنى جادۇگەرنىڭ يۈزىگە ئېتىپ: — ئات بول، — دېگەنكەن، جادۇگەر دەرھال بىر بايتالغا ئايلىنىپ قاپتۇ. ★ ئېغىلدا بىر بايتال ئۆزىنىڭ تېپى بىلەن بىللە تۇرىدىكەن. قارمۇقارشى مەنلىك سۆزى: ئايغىر.

بايراملىق (سۈپەت) بايرامدا ئىشلىتىلىدىغان ياكى كېرەك قىلىدىغان نەرسىلەر. مەسىلەن: بايراملىق ماللار. ★ بالىلار شۇ كۈنى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ مەكتەپكە مېڭىش ئالدىدا تۇراتتى.

بايقاش (پىئىل) ① كۆرۈش، كۆزىتىش. مەسىلەن: سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ئەتراپىنى بايقاپ كېلەي. ② ھېس قىلىش، ئاڭقىرىش، سېزىش، بىلىش. مەسىلەن: ئۇياق-بۇياققا چاچاپ كۆرۈپ كومپاسنىڭ داۋاملىق بىرلا تەرەپنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى بايقايدۇ. ③ ئېھتىيات قىلىش، پەخەس بولۇش، دىققەت قىلىش. مەسىلەن: بايقاپ سۆزلىمەك، بايقاپ ماڭماق.

مەنىداش سۆزى: كۆزىتىش، سېزىش، بىلىش، پەخەس بولۇش. **بايلىق** (ئىسىم) تەبىئىي ۋە ئەجىر ئارقىلىق تاپقان، دۆلەت ۋە شەخسكە تەۋە ماددىي نەرسىلەر. مەسىلەن: شىنجاڭ، يەر ئاستى تەبىئىي نېفىت بايلىقى مول يەر. ★ ئۇلار بايلىقنىڭ جاپالىق ئەمگەك ۋە ئەجىردىن كېلىدىغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ.

بەخت (ئىسىم) ① كىشىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىن رازى بولغانلىق، ئارمانسىزلىق، خۇرسەنلىك ھالىتى. مەسىلەن: دادام: «توغرا، بەختكە ئېرىشكەندە، ماۋجۇشنى ئۈنتۈماسلىق كېرەك. ماۋجۇشى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئۇلۇغ قەدىردان داھىسى، خەلق ئۇنى مەڭگۈ ئۈنتۈپ قالمايدۇ» دېدى. ② ئامەت،

تەلەي، ئىقبال. مەسلەن: ۋاقتىڭ كەتتى، بەختىڭ كەتتى (مافال).
مەنىداش سۆزى: سائادەت، دۆلەت، قۇت، ئىقبال.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بالا-قازا، ئاپەت.

بەختىيار (سۈپەت) بەختكە تولغان، ئامەت، تەلەيى كەلگەن.
مەسلەن: بەختىيار بالىلار. ★ ئۇنىڭ بەختىيار كۈنلىرى ئۇزۇنغا بارمىدى.
كەينى-كەينىدىن ئاتا-ئانىسى ۋاپات بولۇپ، ئۆزىمۇ ئېگە-چاقسىز قالدى.
مەنىداش سۆزى: بەختلىك، سائادەتلىك، تەلەيلىك.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بەختسىز، تەلەيسىز.

بەخىرامان (رەۋش) غەم-ئەندىشىسىز، خاتىرجەم، بىسمالال،
بەخۇدۇك. مەسلەن: بۇ چاغدا ئۇ بەخىرامان دۇتار چېلىپ ئولتۇراتتى.
★ ئاتىسىدىن قالغان مال-دۇنيانى يەپ، بەخىرامان ئويىناپ، تاماشا قىلىپ ئۇتۇۋېرىپتۇ.
مەنىداش سۆزى: خاتىرجەم، غەم-ئەندىشىسىز.

بەدەل (ئىسىم) ① بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىغا بېرىلگەن ھەق، بىرەر
نەرسىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان باشقا بىر نەرسە. مەسلەن: بۇ ئىشقا
ئاز بەدەل تۆلىمىدۇق. ② بىرەر تەشكىلات ياكى پارتىيە-گۇرۇھ
ئەزالىرى قەرەللىك تۆلەپ تۇرىدىغان پۇل. مەسلەن: مەن بۈگۈن
مەكتەپكە ئوقۇش بەدەل پۇلى تاپشۇرۇپ كەلدىم.

بەرگ (ئىسىم) ① يوپۇرماق. مەسلەن: ھەسەل ھەرىسى ئىككى ئالدى پۇتى
بىلەن گۈل بەرگىگە ئېسىلدى. ② ساپاق. مەسلەن: دەل-دەرەخلەر،
گۈل-گىياھلار ئۆسۈش جەريانىدا تەرقىقى قىلىپ مەلۇم دەۋرىگە كەلگەندە ئۆسۈشتىن
توختاپ، ئۇيغۇ دەۋرىگە كىرگەندە، يوپۇرماق سارغىيىپ تەبىئىي ھالدا بەرگىدىن
ئاچراپ يەرگە چۈشۈدۇ. ★ يارنىڭ بېغىدا ئالما پىشپىتۇ، / بەرگى ئۈزۈلۈپ يەرگە
چۈشۈپتۇ.

بوتۇلكا (ئىسىم) ئەينەكتىن ياسالغان، بوغۇزى تار شېشە. مەسلەن:
بىر بوتۇلكا ئايلىسىن شەرىپىتى تۆت ئىستاكان چىقىپتۇ.
مەنىداش سۆزى: شېشە.

بوستان (ئىسىم) دەل-دەرەخ، گۈل-چېچەككە پۈركەنگەن جاي،

بېشىللىق. مەسلەن: باغدا بوستان ئىچىدە، / گۈل-غۈنچىلار زىچىدە. ★
بىز كۆچەت تىكىپ، گۈل تېرىپ مەكتەپ ئىچىنى بوستانلىققا ئايلاندۇردۇق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چۆل، باياۋان، جەزىرە.
بوش (سۈپەت) ① ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق، ئىچىگە ھېچقانداق نەرسە
قاچىلانمىغان، قۇرۇق، بىكار. مەسلەن: بوش قاچا. بوش تاغار. ②
ئىش، خىزمەت بىلەن مەشغۇل بولمىغان، ئىشتىن خالىي،
بىكار. مەسلەن: بوش ۋاقىتلىرىم بولسلا تىرىشىپ ئۆگىنىمەن. ③ كۈچسىز،
زەئىپ، سۇس، ئاستا. مەسلەن: بوش ئاۋاز. ★ – نادىر كۆرۈڭنى ئاچە،
– دەپ بوش ئاۋازدا چاقىردى سادىر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چىڭ، زىچ، قاتتىق، لىق.
بوغۇش (پېئىل) ① قاتتىق يىغىپ سىقىش، سىقىپ باغلاش.
مەسلەن: بىردىنلا كۆتەككە پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم، ئۇ يەنە كۆكرىكىمگە
مىنىۋېلىپ، گېلىمنى ئىككى قولى بىلەن بوغۇشقا باشلىدى. ② گېلىمدىن
چىشلەپ ئۆلتۈرۈش. مەسلەن: بۇرە بىرنەچچە قوينى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ
قويۇپتۇ.

مەنىداش سۆزى: سىقىش.

بوۋا (ئىسىم) ئانىسىنىڭ ۋە دادىسىنىڭ دادىسى. مەسلەن: مەن بوۋامدىن
«سەن نېمە ئۈچۈن ماۋجۇشنىڭ رەسمىنى سېتىۋالسىن؟» دەپ سورىدىم.

مەنىداش سۆزى: چوڭ دادا، ياغ دادا.

بويىسۇنۇش (پېئىل) ئىتائەت قىلىش، تەن بېرىش، ماسلىشىش،
كۆنۈش. مەسلەن: — مۇئەللىم، بىز سىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىزغا بويىسۇنمىز.
– دېدى مۇختار. ★ غەيرەت مەكتەپنىڭ ئىنتىزامىغا بويىسۇنمىسا بولمايدىغانلىقىنى
چۈشەندى.

مەنىداش سۆزى: رىئايە قىلىش، ئەمەل قىلىش، تىز پۈكۈش،
باش ئىگىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رىئايە قىلماسلىق، ئەمەل
قىلماسلىق، باش تارتىش، بويۇن تولغاش.

بويلاپ (پىئىل) ① بويىنى سوزماق، سوزۇلماق. مەسلەن: بالىلار مۇزىكا ئاۋازىنى ئاڭلاپ، دېرىزىدىن بويلاپ قاراشقا باشلىدى. ② چېتىلما ھال پېئىل قوشۇمچىسى «-پ» بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ، دەريا، يول قاتارلىقلارنى «ياقلاپ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: ئۇ يان تەرەپتىكى چوڭ ئېرىقنى بويلاپ كېتىپ باراتتى. مەنىداش سۆزى: ياقلاش.

بويۇن (ئىسىم) ئادەم ۋە ھايۋان گەۋدىسىنىڭ باش بىلەن تەننى بىرىكتۈرۈپ تۇرغۇچى قىسمى. مەسلەن: بۈگۈن پىئوپىلار ئەترىتىگە قوبۇل قىلىنغان بالىلار، بويۇنلىرىغا قىزىل گالستۇك تاقىدى. ★ غازنىڭ بويىنى ئۆردەكنىڭ بويىغا قارىغاندا ئۇزۇن بولىدۇ. مەنىداش سۆزى: گەدەن، شىللە، پاتالڭ.

بۇزۇش (پىئىل) بىر يۈرۈش ياكى بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچىلاش، چۇۋۇش، سۆكۈش، ئاغدۇرۇش، ۋەيران قىلىش، كېرەكتىن چىقىرىش. مەسلەن: دادا، ئۇكام گاڭگىيىمنى چۇۋۇپ، بۇزۇۋەتتى. خەت يازسام چىقمايۋاتىدۇ. ★ ئۇ تەكرار ۋاقتىدا شوخلۇق قىلىپ، دەرسخانىنىڭ تەرتىپىنى بۇزۇۋەتتى.

مەنىداش سۆزى: چۇۋۇش، سۆكۈش، چېقىش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تۈزۈش، قۇرۇش. **بۇزۇپ-چېچىش** بەدخەجلىك ۋە ئىسراپچىلىق قىلىش. مەسلەن: ئۇلار تەييارنى يەپ، بۇزۇپ-چېچىپ بەخىرامان تاماشا قىلىپتۇ. مەنىداش سۆزى: زايە قىلىش، ئىسراپ قىلىش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىسراپ قىلماسلىق، زايە قىلماسلىق.

بۇلاق (ئىسىم) ① يەر ئاستىدىن چىققان سۇ مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ ئېغىزى. مەسلەن: سۇ ئاستى-بۇلاق، سۆز ئاستى قۇلاق (ماقال). ★ ئۇلار تاغ باغرىدىكى بىر بۇلاق بېشىغا كېلىپ توختاپتۇ. ② كۆچە. باي، پۈتمەس-تۈگمەس مەنبە. مەسلەن: كىتابى سۆي، ئۇ بىلىم بۇلقى. ★

ئۇلار تاغ باغرىدىكى بىر بۇلاق بېشىغا كېلىپ توختاپتۇ.
مەنداش سۆزى: چەشمە.

بۇلغاش (پىئىل) كىر، پاسكىنا قىلىش، داغ چۈشۈرۈش، قارا يۇقتۇرۇش. مەسلەن: ئايا مەن مۇندىن كېيىن كىيىملىرىمنى بولغىماي، پاكىز كىيىمەن، مەينەت يەرلەردە مەينەت نەرسىلەرنى ئويىنمايمەن، ياخشى بالا بولىمەن. ★ بالام بۇ كىتاب-دەپتەرلىرىڭنى يىرتما، قاتلىما، قالايمىقان نەرسىلەرنى يېزىپ بۇلغىما، جۈمۈ.

مەنداش سۆزى: مەينەت قىلىش، پاسكىنا قىلىش.

بۇلۇت (ئىسىم) سۇ تامچىلىرى ۋە مۇز كرىستاللىرىنىڭ توپلىنىشىدىن شەكىللەنگەن ۋە ھاۋا بوشلۇقىدا لەپىلەپ يۈرۈيدىغان بىر خىل جىسىم. مەسلەن: بۇ تاغنىڭ ئېگىزلىكى بۇلۇتقا تاقشىدىكەن. ★ كۆپكۈك ئاسماندا بىرەر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى.

بۆجەن (ئىسىم) توشقاننىڭ بالىسى. مەسلەن: بىزنىڭ توشقاننىڭ بەشى بۆجىنى بار.

بۆرە (ئىسىم) ئىتقا ئوخشايدىغان ئاچكۆز ھەم ۋەھشى ھايۋان، كۆپىنچە كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ، ئادەم ۋە چارۋىلارغا زىيان سالىدۇ. مەسلەن: نەتىجىدە، بۆرە قويلارنى يەپ كېتىپتۇ. ★ بالا: — بۆرە كەلدى! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

مەنداش سۆزى: قاشقىر.

بۆلجۈرگەن (ئىسىم) ئەتىراپىدا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ، مېۋىسى سۇلۇق ۋە تاتلىق، يېگىلى بولىدۇ. مەسلەن: مەن بۈگۈن ئۈچ كىلو بۆلجۈرگەن سېتىۋېلىپ، مۇراببا قايناتتىم.

بۆلگۈچى ① (سۈپەت) بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان. ② (ئىسىم) ماتېماتىكىدا بۆلۈنگۈچى بۆلۈنىدىغان سان. مەسلەن: بۆلۈنگۈچى ئون، بۆلۈنمە ئىككى بولسا، بۆلگۈچى بەش.

بۆلۈش (ئىسىم) ماتېماتىكىدا بۆلۈش ئەمىلى ۋە ئۇنى ئىپادىلەيدىغان

بەلگە (÷). بەزىدە ئۇنىڭ ئورنىغا توغرا سىزىق، يانتۇ سىزىق ياكى قوش چېكىت ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: 6 تال شاپتۇلنى 3 تەخسىگە بۆلسەك ھەر بىر تەخسىگە 2 تالدىن توغرا كېلىدۇ.

بۆلۈنگۈچى ① (سۈبەت) بۆلۈنىدىغان، پارچىلىنىدىغان. مەسىلەن: بۆلۈنگۈچى شەيئە. بۆلۈنگۈچى ماددا. ② (ئىسىم) بۆلمەكچى بولغان سان. مەسىلەن: بۆلگۈچى ئىككى، بۆلۈنمە تۆت بولسا، بۆلۈنگۈچى سەككىز بولىدۇ.

بۆلۈنمە ① (سۈبەت) پارچىلانغان، ئايرىلغان، پارچە، ئايرىم. مەسىلەن: بۇ ئىككى مىللەت شۇ ۋاقىتقىچە بۆلۈنمە ھالەتتە تۇرغانىدى. ② (ئىسىم) ماتېماتىكىدا بولۇشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە. مەسىلەن: سەككىزنى تۆتكە بۆلسە، بۆلۈنمە ئىككى بولىدۇ.

بېخىل (سۈبەت) باشقىلارغا بىرەر نەرسە بېرىشنى خالىمايدىغان، ئۆزىنىڭ پۇل مېلىنى ئىشلىتىشكە كۆزى قىيمايدىغان، كىشىلەرگە قىلچىمۇ نەپ بەرمەيدىغان؛ پىخسىق. مەسىلەن: بېخىل ئادەم. ★ ئەجەپمۇ بېخىل نېمە ئىكەنسىن، قېرىندىشىڭدىن بىرنى بەرسەڭ نېمە بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: پىخسىق، پىششىق، مومسىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قولى ئوچۇق، سېخى، مەرت.

بېزىرىش (پىئىل) گەپ تەسىر قىلمايدىغان بولۇۋېلىش، يۈزىنى قېلىن قىلىۋېلىپ، نومۇس قىلماسلىق. مەسىلەن: مۇئەللىم دەرس سورىسا، جاۋاب بەرمەي بېزىرىپلا تۇرغىنى تۇرغان، ئۆگەنسە بولمامدۇ. ★ — يوقال كۆرۈمدىن بېزىرىپ تۇرماي، — دەپ ۋارقىردى ئۇ.

مەنىداش سۆزى: گۆشىيىش، بىزەڭلىشىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۇيىلىش، نومۇس قىلىش، خىجىل بولۇش، تارتىنىش.

بېسىش (پىئىل) ① يول يۈرۈش، دەسسەش، مېڭىش. مەسىلەن: ئۇنىڭ سۇنۇپ كەتكەن پۈتى خېلى ياخشى بولۇپ، يەر باسقۇدەك بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ② بىر نەرسىنىڭ ئۈستىگە باشقا نەرسىنى قاچىلاش.

مەسلەن: لىق يۈك بېسىلغان ماشىنىلار گۈرۈلدەپ ئۆتۈپ كەتتى. ③
پەسەيتىش، ھاي بېرىش، تېنچىتىش. مەسلەن: سىنىپتىكى
ۋاراڭ-چۇرۇڭنى بېسىش ئۈچۈن، ئۇ: — مۇئەللىم كەلدى! — دەپ توۋلىدى.

بېشىغا كۈن چۈشۈش تۇرمۇشتا بىرەر تالاپەتكە ئۇچراش،
ئېغىر، قىيىن كۈنلەرگە قېلىش؛ مۈشكۈللۈككە دۇچار
بولۇش. مەسلەن: بالىلارنىڭ دادىسى ئۆلۈپ، بېشىغا ئېغىر كۈنلەر چۈشۈشكە
باشلاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: قىيىنچىلىققا ئۇچراش، قىيىن كۈنگە قېلىش.
بېشى قېتىش ھېچ قانداق چارە-ئامال قىلالماي قېلىش.
مەسلەن: ئۇ چاقپەلەكنىڭ مودىلىنى ياسالماي تازا بېشى قېتىپ تۇرغاندا، دوستى
مۈكەرەم كىرىپ ئۈگىتىپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: نېمە قىلارنى بىلەلمەسلىك.

بېغىشلاش (پىل) سەرپ قىلىش، تىكىش، تەقدىم قىلىش،
ئاتاش. مەسلەن: تۇرداخۇن ئاكا پۈتۈن ئۆمرىنى ئەلنەغمە، مۇزىكىچىلىق ۋە
مۇقامچىلىق ئىشلىرىغا بېغىشلىغان. ★ يېقىملىق ئاۋازلار ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ.
مەنىداش سۆزى: تەقدىم قىلىش.

بېغىشلىما (سىم) بىرەر پائالىيەت، ۋەقە، چوڭ قۇرۇلۇش،
گېزىت-ژۇرناللارنىڭ مۇۋاپىقىيىتىگە ئاتاپ ياكى تەبرىكلەپ
يېزىلغان سۆز. مەسلەن: يېڭى يىلغا بېغىشلىما. ★ ماۋجۇشنىڭ بېغىشلىمىسى.

بېقىش (پىل) ① نەزەر تاشلاش، نەزەر سېلىش، قاراش. مەسلەن:
كۆككە باقما، كۆپكە باق (ماقال). ② تەربىيەلەش، پەرۋىش قىلىش؛
ھالىدىن خەۋەر ئېلىش. مەسلەن: سېنى كىچىكىڭدىن باققان ئاتا-ئاناڭ
ئەمەسمۇ، ئەمدى ئۇلار ياشىنىپ قالدى. ئۇلارنى سەن باقمىساڭ قانداق بولىدۇ.
③ ئۆي ھايۋانلىرى ياكى قۇشلارنى ئاسراش، ئوتلىتىش.

مەسلەن: بېيىش ئۈچۈن قوي، توخۇ باقتىم.

مەنىداش سۆزى: كۈتمەك، قارىماق، خەۋەر ئالماق، پەرۋىش
قىلماق.

بېكەت (ئىسىم) پويىز، ئاپتوبۇس قاتارلىق قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ يول ئۈستىدە توختاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن جاي، ئورنى. مەسىلەن: بىرىنچى يول ئاپتوبۇسى بىلەن ئون ئالتىنچى يولنىڭ ئاپتوبۇسى يەنەنە يولىدىكى بېكەتتە ئۇچرىشىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئۆتەڭ.

بېلىق (ئىسىم) سۇدا ياشايدىغان ئومۇرتقىلىق ھايۋان. ئۇنىڭ بەدەن تېمپېراتۇرىسى سىرتقى مۇھىت تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. تېنى ياپىلاق، قاسراقلىق، ساقاق ئارقىلىق نەپەسلىنىدۇ، تۈرى كۆپ بولۇپ، كۆپلىرىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. مەسىلەن: بۈگۈن بىز بېلىق بازىرىغا باردۇق.

بىئارام (رەۋش) ئارامى، خاتىرجەملىكى يوق، ئەنسىز، تىنچ-خاتىرجەم ئەمەس. مەسىلەن: ئاپمانىڭ جاپاكەشلىكىگە قاراپ بەك بىئارام بولىمەن. ★ ئاينۇرنىڭ ئاپىسى كېتەر ۋاقتىدا ئۇنى قايتا ئويغىتىپ، بىئارام قىلماسلىق ئۈچۈن دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ كەتكەندى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاتىرجەم.

بىباھا (سۈپەت) باھاسىغا يەتكىلى بولمايدىغان، ئىنتايىن يۇقىرى باھالىق، بەك قىممەت، كەم تېپىلىدىغان. مەسىلەن: ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى خەلقىمىزنىڭ بىباھا سەنئەت بايلىقىدۇر.

مەنىداش سۆزى: باھاسىز، تېپىلغۇسىز، قىممەت.

بىپايان (سۈپەت) پايانى، ئاخىرى، چېگراسى يوق، ناھايىتى كەڭ. مەسىلەن: ئۇيۇق سىزىغا تۇتاشقان بىپايان شال ئېتىزلىقىدا سارغىيىپ پىشقان شال باشقلىرى ئالتۇندەك تۈلۈنپ تۇراتتى. ★ بىپايان ئاسماندا بىرەر پارچە بۆلۈتمۇ يوق ئىدى.

مەنىداش سۆزى: چەكسىز، كۆز يەتكۈسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چېكى بار، چەكلىك.

بىخەتەر (سۈپەت) خەۋپ-خەتەردىن خالىي، زىيان-زەخمەت

يەتكۈز مەيدىغان، قورقۇنچسىز، خەتەرسىز. مەسلەن: بۇ ئاپتوموبىل بىخەتەر يول يۈرۈۋاتىدۇ. ★ مۇتسىكلىت مىنگەندە قالايق كىيىۋال، بىخەتەر بولسەن. مەنىداش سۆزى: خەتەرسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خەتەرلىك، خەۋپلىك.
بىر قەدەم بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ يا ئالدىدا، يا كەينىدە؛ سەل ئالدى، ياكى سەل كەينى. مەسلەن: ئۇ بىر قەدەم بولسىمۇ بالدۇر بېرىپ بالىسىنى كۆرۈۋېلىشقا ئالدىرايتتى. ★ مۇئەللىم مەندىن بىر قەدەم بالدۇر سىنىپقا كىرىپ بولدى، مەن بىر قەدەم كېچىكىپ كىردىم.
بىر ۋاقىت (رەۋش) بىر چاغ. مەسلەن: بىر ۋاقىتتىن كېيىن ئوقۇتقۇچى كىرىپ ھەدەپ ئابلىكىمنى تەنقىدلەشكە كىرىشىپ كەتتى.

بىر ھازا (رەۋش) خېلى بىر ۋاقىت، خېلى ئۇزاق ۋاقىت. مەسلەن: ساۋاقداشلار بىر ھازاغىچە گەپ قىلماي تۇرۇپ قېلىشتى، ئۇلار خەتتە خاتالىق بولسا كېرەك، دەپ ئويلاشقاندى. ★ توختى پۇلنى قولغا ئېلىپ ئۇنىڭغا بىر ھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن سانمايلا يېنىغا سېلىپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: بىر مەزگىل، مەلۇم ۋاقىت، بىردەم.
بىردىنلا (رەۋش) توساتتىن، ئۇشتۇمتۇت، تۇيۇقسىز، كۈتۈلمىگەندە، تاساددىپى. مەسلەن: بىر ھازادىن كېيىن ھاۋا بىردىنلا ئۆزگىرىپ، ئاسماننى قارا بۇلۇت قاپلاپ، سىم-سىم يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ.
 مەنىداش سۆزى: كۈتمىگەندە، توساتتىن، تۇيۇقسىز.

بىسەرەمجان (رەۋش) ① سەرەمجانلاشتۇرۇلمىغان، يېغىشتۇرۇلمىغان، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تەرتىپسىز، رەتسىز. مەسلەن: ئۆي ئىچى تولىمۇ بىسەرەمجاندى. ② بىئارام، تەشۋىشلىك، خاتىرجەم ئەمەس. مەسلەن: سىز مۇنداق كۆپ يىغلىسىڭىز ئانىڭىزنىڭ كۆڭلى بىسەرەمجان بولۇپ كېتىدۇ.

مەنىداش سۆزى: تەرتىپسىز، رەتسىز، خاتىرجەم ئەمەس.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رەتلىك، خاتىرجەم.
 بىغەم (سۈپەت) غەم قىلمايدىغان، غەم يېمەيدىغان، غەمسىز.

مەسلەن: بىخەم ئادەم. ★ ھەممە بالا تەكرار قىلىۋاتسا، بۇ بالا ئەتىدىن كەچكىچە بىخەم ئويىناپتۇ، ئىمتىھان ۋاقتىدا ئاندىن پۇشايىمان قىپتۇ.
مەنىداش سۆزى: غەم يېمەس.

بىكار (سۈپەت) ① ئىشتىن خالىي، بوش، ئىشىسىز. مەسلەن: بىر بىكار مىڭنى بىكار قىلىپتۇ (ماقال). — ★ بالام بىكارمۇ سەن، — دەپ سورىدى دادام مەندىن. ② ھەقسىز، پۇلسىز، ئەجرىسىز. مەسلەن: تۆلەيدىغان پۇلۇڭ بارمۇ، بىكارغا بەرمەيدۇ. ★ ③ ئىگىلەنمىگەن، بوش، قۇرۇق. مەسلەن: بىكار ئورۇندۇق. ★ بۇ بىكار تۇرغان ئۆي ئىدى، قوشنىلارغا ئىجارىگە بەردۇق.

مەنىداش سۆزى: بوش، قۇرۇق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئالدىراش، جىددىي.

بىلىمسىز (سۈپەت) بىلىمى، مەلۇماتى يوق؛ بىلىم سەۋىيىسىگە ئىگە ئەمەس؛ نادان. مەسلەن: بىلىملىك ئاسمانغا چىقىپتۇ، بىلىمسىز ساماندا يېتىپتۇ (ماقال).

مەنىداش سۆزى: نادان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىلىملىك.

بىلىملىك (سۈپەت) بىلىمى بار، بىلىمگە ئىگە، بىلىمى مول. مەسلەن: پەيزىۋاتتىكى يەر تەۋرەشتە ئاتا-ئانىسىدىن يېتىم قالغان بالىلار پارتىيىنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقىدا تەربىيىلىنىپ بىلىملىك كىشىلەردىن بولۇپ قالدى. ★ بىلىملىكنىڭ كۆزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كۆزىدە مائەم بار (ماقال).

مەنىداش سۆزى: مەلۇماتلىق، بىلىمى بار.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىلىمسىز، نادان.

پ

پاختا (ئىسىم) كېۋەز غوزىسىدىن چىقىدىغان، ئىنچىكە تالالاردىن

تەركىب تاپقان ئايئاق، يۇمشاق دېھقانچىلىق مەھسۇلاتى. ئۇرۇغىدىن ماي تارتقىلى بولىدۇ. توقۇمىچىلىقنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى. مەسلەن: يوتقان پاختىسى. ★ پاختا بازىرى.

پادا (ئىسىم) چارۋا ماللارنىڭ بىرگە ھەيدەپ بېقىلىدىغان ياكى بىرگە ئوتلاپ يۈرىدىغان توپى. مەسلەن: ئۆتمۈشتە يالڭايغ پادا بېقىپ ئۆسكەن بۇ ئوغلنىڭ كۈنلەر ئۆتۈپ ھاكىم بولۇپ قېلىشى موماينىڭ خىيالغىمۇ كەلمەيتتى. ★ بۇرۇن بوۋامنىڭمۇ توپ-توپ مال پادىلىرى بولغانىكەن.

پاراسەت (ئىسىم) تېز، توغرا چۈشىنىش، توغرا پەرق ئېتىش قابىلىيىتى؛ ئىدىراك، ئەقىل، دىت. مەسلەن: پاراسەت ئىگىسى. ★ ئايگۈل كىچىك بولغىنى بىلەن ناھايىتى ئەقىل-پاراسەتلىك قىز بولدى.

مەنىداش سۆزى: قابىلىيەتلىك، ئەقىللىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قابىلىيەتسىز.

پارتىيە (ئىسىم) مەلۇم سىنىپ، تەبىقە ياكى مەلۇم گۇرۇھقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ۋە مەلۇم مەقسەت ئۈچۈن كۆرەش قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات. مەسلەن: كوممۇنىستىك پارتىيە.

پارچە-پارچە بىرقانچە پارچىغا بۆلۈنگەن، پارچىلىنىپ كەتكەن؛ بۆلەك-بۆلەك. مەسلەن: كۆك ئاسماندا پارچە-پارچە بۇلۇتلار ئۈزۈپ يۈرەتتى. ★ ئاخشامقى قاتتىق بوراندا دېرىزە ئەينەكلىرى چىقىلىپ، پارچە-پارچە بولۇپ كەتتى.

پارچە-پۇرات ئۇششاق-چۈششەك، ئاشقان-تاشقان، قالدۇق. مەسلەن: ئانىسى ئۇلارغا پارچە-پۇرات قېتىپ قالغان نالارنى چايغا چىلاپ بېرىپتۇ. مەنىداش سۆزى: ئۇششاق-چۈششەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۈتۈن.

پارلاق (سۈپەت) ① پارلاپ، نۇر چېچىپ تۇرىدىغان، روشەن؛ نۇرلۇق. مەسلەن: پارلاق قۇياش. پارلاق نۇر. ② روناق تاپقان، باياشات، شانلىق. مەسلەن: ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق.

مەنىداش سۆزى: شانلىق، نۇرلۇق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاراڭغۇ، زۇلمەت.

پاقلان ① (ئىسىم) ياشقا توشمىغان قوزا. مەسىلەن: پاقلان گۆشى. ★ مېھماندوست مالچى كەچتە قازاقلارنىڭ ئادىتى بويىچە ئەل ئايغى بېسىلغاندىن كېيىن ئابدۇراخماننى سېمىز پاقلان گۆشى بىلەن مېھمان قىلدى. ② (سۈپەت). ئەت ئالغان، سەمرىگەن (بوۋاق ھەققىدە). مەسىلەن: بۇ بالا تازا پاقلان بويۇم. ★ سۈت ئەمەي، نان چايناپ بېرىپ باققان بۇ بالىنىڭ پاقلاندىكى ئەي بولۇۋاتقانلىقىغا كىشىلەر ھەيران قالاتتى.

پاكار (سۈپەت) ئېگىز ئەمەس، پەس. مەسىلەن: تۆگە ناھايىتى ئېگىز، ئۆچكە ئۇنىڭغا قارىغاندا ناھايىتى پاكار ئىكەن. ★ ھەسەننىڭ بوۋىسى ھاسسىنى تۇتقان يېتى پاكار سۇپىغا ئاۋايلاپ ئولتۇردى.

مەنىداش سۆزى: پەس.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېگىز.

پالاق I (ئىسىم) ① دىنى مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئەدەپلەيدىغان ياكى سوراقخانلاردا گۇناھكارنى ئۇرىدىغان جازا قورالى؛ ياپىلاق تايلاق. مەسىلەن: مومام، بىز كىچىك چاغلاردا ياخشى ئوقۇمىساق، خەلپىتىم پالاق بىلەن ئالغىنىمىزغا ئۇرۇپ جازالايىتى، دەپ سۆزلەپ بەردى. ② كېمە ھەيدەش ئۈچۈن ياسالغان ئۇچى ياپىلاق ياغاچ. مەسىلەن: قېيىق پالقى. ③ چىۋىن ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن سىم تور ياكى سۇلياۋ تور بىلەن ياسىغان ئەسۋاپ. مەسىلەن: چىۋىن پالقى. ④ تىكتاك توپ قاتارلىقلارنى ئۇرۇش ئۈچۈن ياسالغان تەننەربىيە سايىمىنى. مەسىلەن: ئەركىن تىكتاك توپ پالقىنى بېرىپ تۇرغىنە؟ شەنبە، يەكشەنبە دەم ئېلىش كۈنلىرى ئويناپ تۇراي!

پالاق II (سۈپەت) بىخىسخان، بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكىرىپ قالغان (تۇخۇم ھەققىدە). مەسىلەن: پالاق تۇخۇم. مەنىداش سۆزى: كۆكىرىپ قالغان، بۇزۇلغان.

پالاكەت (ئىسىم) ① كىشىلەرنىڭ ئىختىيارىدىن، ئىرادىسىدىن تاشقىرى، ئۈستۈمتۈت، كۈتۈلمىگەندە يۈز بېرىدىغان كۆڭۈلسىز

ھادىسە. مەسىلەن: پالاكت باسقاندىكى، ئېرىقتىن ئۆتكۈچە پاتقاققا چۈشۈپ كېتىپ، ئاياغلىرىم پاتقاق بولۇپ كەتتى. ② چاققان ئەمەس، كېلەڭسىز، لەقۇا. مەسىلەن: ئايۇپ ئاكتىڭ بالىرى پالاكتەردەك يىگىتلەردىن ئىدى.

مەنداش سۆزى: بالا قازا، ئاپەت، لاغزەل، كومشا. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئامەت، تەلەي، ھۇشپار، چاققان.

پالەك (ئىسىم) لويلا ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى سەل-پەل ئۈچ بۇرجەك؛ يىلتىزى سەل قىزىل بولۇپ، ئوتياش ئورنىدا ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: مەن ئىشتىن چۈشۈپ كۆكتات دۈكىندىن پالەك سېتىۋالدىم.

پاناھ تىلەش ئۆز ھىمايىسىدە ساقلاشنى، غەمخورلۇق قىلىشنى ئۈمىد قىلىش؛ شەپقەت ۋە ياردەم كۈتۈش. مەسىلەن: ئى ئاللا، سېنىڭدىن پاناھ تىلەيمەن، بەندىلىرىڭگە بەخت-سائادەت، ئىناپ ئاتا قىلغايىمەن. ★ بالا بىر كۈنى ئاغىنىلىرىنى ئىسلەپ، ئۇلاردىن پاناھ تىلەپ رەستىگە چىقىپتۇ. ئۇنى كۆرگەن ئاغىنىلىرى ھەر تەرەپكە قېچىپتۇ. مەنداش سۆزى: شەپقەت تىلەش.

پايانداز (ئىسىم) ئىنتايىن ھۆرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا سېلىنىدىغان گېلەم؛ پالاس. مەسىلەن: خوتەن يېزىلىرىنىڭ قەيىرىگە بارماڭ، كۆزىڭگە مەخەل پايانداز ۋە رەڭدار كەشتە كۆرۈنىدۇ. ★ قىزى پاياندازغا دەستىتىپ، خوتۇن خەقلەر قاينىغان كەڭ سورۇنلۇق ياسىداق ساراغىغا باشلاپتۇ. **پايپاسلاش** (پىئىل) بىر خىل ئاۋاز چىقارغان ھالدا، ھولۇقۇپ، تەمتىرەپ، ئالدىراپ ئېگىز-پەس دەسسەپ مېڭىش. مەسىلەن: بۇنى ئاڭلاپ بىر توپ مايىمۇن پايپاسلاپ يۈگۈرۈپ كەپتۇ.

پايتەخت (ئىسىم) دۆلەتنىڭ ئەڭ ئالىي ھاكىمىيەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جاي، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سىياسىي مەركىزى.

مەسلەن: دۆلىتىمىزنىڭ پايتەختى بېيجىڭ.
پايدىلىنىش (پىئىل) بىرەر نەرسە ياكى ئادەم، ئىمكانىيەتتىن بەھرىمەن بولۇش. مەسلەن: شامال چاقپەلەكتىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ. ★ ئۇ ئاكىسىنىڭ ئىمتىھان بېرىشىگە ياردەم قىلىش ئۈچۈن كىتابخانىدىن پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنى ئەكىلىپ بەردى.
مەنداش سۆزى: بەھرىمەن بولۇش.

پەخىر (ئىسىم) ① مەمنۇنىيەتلىك ھېس-تۇيغۇ، مەمنۇنىيەت؛ غۇرۇر. مەسلەن: خەلپەمنىڭ «ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچى» بولغانلىقىدىن ئاتا-ئانىسى بەكمۇ پەخىرلەندى. ② ماختىنىشقا، غۇرۇرلىنىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم ۋە نەرسە، ئەڭ ياخشى نامايەندە، نەمۇنە، ئىپتىخار. مەسلەن: خەلقىمىزنىڭ غۇرۇرى، مۇقام پىرى تۇرداخۇن ئاكىنىڭ پەخىرلىك نامى گويىا ئۆچمىس يۇلتۇزدەك، ئەۋلادلىرىمىز قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ.
پەخىرلىك (سۈپەت) ھۆرمەت، شان-شەرەپ بېغىشلانغان، بەخش ئېتىلىگەن، پەخىرلەنسە ئەرزىيدىغان، شەرەپلىك. مەسلەن: مۇقام پىرى تۇرداخۇن ئاكىنىڭ پەخىرلىك نامى ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.
مەنداش سۆزى: شەرەپلىك، ئىپتىخارلىق.

پەخىرلىنىش (پىئىل) بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئېرىشىلگەن مۇۋەپپەقىيەت تۈپەيلىدىن مەمنۇن بولۇش، مەغرۇرلىنىش؛ ماختىنىش. مەسلەن: شاھ پىرى ھاتەمنىڭ بۇ يەرگە ئۆزلۈكىدىن كەلگەنلىكىدىن چوڭتۇر پەخىرلەندى. ★ ئۇ ئۆزىنىڭ تەتىلدە يۇرتىغا بېرىپ راسا ئويىنغانلىقىنى سۆزلەپ ماختىنىپ پەخىرلىنىپ كەتتى.
مەنداش سۆزى: مەمنۇن بولۇش، ماختىنىش.

پەرەز قىلىش بىرەر نەرسە ھەققىدە ئالدىنلا قىلىنغان مۆلچەر، قىياس، نەخمىن قىلىش. مەسلەن: مەن ئۇنى مۇسابىقىدە بىرىنچى بولىدۇ، دەپ پەرەز قىلغانىدىم، ئەمما ئۇ ئىككىنچى بولۇپ قالدى.
مەنداش سۆزى: مۆلچەر، قىياس، گۇمان.

پەرزەنت (ئىسىم) ① ئاتا-ئانىسىغا نىسبەتەن ئوغۇل ياكى قىزىلار،

ئەۋلاد. مەسىلەن: پەرزەنت كۆرمەك. ② ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن خىزمەت قىلىدىغان كىشى. مەسىلەن: خەلق ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ.

مەنىداش سۆزى: بالا.

پەرۋا (ئىسىم) ئادەم ۋە نەرسىلەرگە بولغان دىققەت-ئېتىبار، قىزىقىش. مەسىلەن: — ئۇلار نېمىشقا مانا پەرۋا قىلمايدۇ؟ — دەپتۇ شاھزادە ھەيران بولۇپ. ★ خورازغا ھېچقايسىسى پەرۋا قىلماپتۇ.

مەنىداش سۆزى: دىققەت-ئېتىبار، قىزىقىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پەرۋاسىز.

پەرۋاز (ئىسىم) قانات كېرىپ، ھەرىكەت قىلىش، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈش، ئۇچۇش. مەسىلەن: پاقىمۇ قۇمۇشنى چىشلىگەن يېتى غازلار بىلەن ئاسمانغا پەرۋاز قىلىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئۇچۇش.

پەرۋايى پەلەك بولۇۋاتقان ئىش، ۋەقە، ھادىسىلەر بىلەن قىلچە چاتقى يوق. مەسىلەن: — ئۇ ئۆلەمدۇ، تىرىلمەدۇ، مېنىڭ پەرۋايىم پەلەك، — دېدى خاسىيەت پەرۋاسىزلارچە.

مەنىداش سۆزى: چاتقى يوق، كارى يوق.

پەرۋىش قىلىش (ئىسىم) ئاسراش، ئۆستۈرۈش، ۋايىغا يەتكۈزۈش مەقسىتىدە قىلىنغان ھەرىكەت؛ قاراش، بېقىش، تەربىيەلەش. مەسىلەن: بىچارە ئانا پۈتۈن دەرد-ئەلەمنى ئىچىگە يۈتۈپ بالىلارنى پەرۋىش قىلدى.

مەنىداش سۆزى: قاراش، بېقىش، ئاسراش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاسرىماسلىق، باقماسلىق.

پەزىلەت (ئىسىم) ① كىشىلەردە بولىدىغان ئىجابىي خىسلەت، ياخشى سۈپەت، ياخشى خۇسۇسىيەت. مەسىلەن: ئاتا-ئانىنى ھۆرمەت قىلىش، ئوقۇتقۇچى، ئۇستازلارنى ھۆرمەت قىلىش ئىنسان پەزىلىتىدۇر. ★

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر قېتىملا ھەمسۆھبەت بولغان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئەڭ يېقىن دوست بولۇپ قالاتتى. چۈنكى ئۇ كىشى ھەقىقىي پەزىلەت ئىگىسى ئىدى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: خىسلەت.

پەس (سۈپەت) ① بىرەر ئېگىزلىك ياكى مەلۇم تەكشىلىككە نىسبەتەن تۆۋەن. مەسىلەن: پەس تام. ★ تۆگە بېشىنى پەس قىلىپ كىرىشكە ئۇرۇنۇپ بېقىپتۇ. ② بويى ئۆسمىگەن، پاكار. مەسىلەن: تۆگىگە قارىغاندا ئۆچكىنىڭ بويى تولمۇ پاكار ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: پاكار.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېگىز.

پەسىل (ئىسىم) بىر يىلنى تەشكىل قىلغان تۆت مەۋسۈمنىڭ ھەر بىرى (ئەتىياز، ياز، كۈز، قىش)؛ مەزگىل. مەسىلەن: بىر يىل دېگەن تۆت پەسىل، / ھەر بىر پەسىل ئۈچ ئايدىن، / ئۆتەر ئۆمرۈم يىل بىلەن، / تۇتالمايمەن ھېچ قايدىن.

پەم (ئىسىم) ① ئەقىل، ئىدراك، پاراسەت. مەسىلەن: مەريەم رەيھاننىڭ قولىدىن تۇتۇپ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، پەم بىلەن ھويلىغا كىردى. ★ ھەر ئىشقا پەم كېرەك، ئۆتۈككە چەم (ماقال). ② كىشىلەر بىرەر ئىشنى قىلىشتا، بېجىرىشتە قوللىنىدىغان چارە؛ ئەپ، ئامال. مەسىلەن: پەم ئىشلەتمەك. ★ پەمى يوق ئىش بۇزدى ئىكەنەن.

مەنىداش سۆزى: پاراسەت، ئەقىل، چارە، ئامال.

پەن (ئىسىم) تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەمدە ئەتراپتىكى مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىلىملەر سىستېمىسى. مەسىلەن: پەن تەتقىقاتى.

پەي توپ ① توپ ئويۇنلىرىنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ ئىشلىتىلىدىغان سايمانلىرى ئاساسىي جەھەتتىن چوپىلا توپقا ئوخشايدۇ. ② شۇ خىل توپ مۇسابىقىسىدا ئىشلىتىلىدىغان توپ. ئۇ ئۆچكە تېرىسى ئورالغان پروپكىغا پەي ئورنىتىلىپ

ياسىلىدۇ.

پروژېكتور (ئىسىم) قول چىراغ. مەسىلەن: ئەكبەر ئۇلارنىڭ قەغەزلىرىگە پروژېكتور يورۇقىدا سىنچىلاپ قارىدى. قەغەز، تامغىلار ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن مەھكەم ئورۇن ئالدى.

پورەك ① (ئىسىم) تېخى ئېچىلمىغان گۈل-غۇنچە. مەسىلەن: سالام ساڭا مۇئەللىم، / ساڭا چوڭقۇر يۈرەكتىن. / تەربىيەدە ئېچىلغان، / مىڭلاپ غۇنچە-پورەكتىن. ② (سۈپەت) كۆپمە ھالەتتىكى، كۆپۈشكەن، كۆپچۈگەن. مەسىلەن: پورەك چاچ.

پورەكلىمەك (پىئىل) غۇنچىلىماق، غۇنچىلاپ ئېچىلماق. مەسىلەن: بالكونغا تىزىۋەتكەن تەشتەكلەردىكى گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەنىدى. مەنىداش سۆزى: غۇنچىلىماق، چىچەكلىمەك.

پوزىتسىيە (ئىسىم) ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تۇتقان ئورنى، ئىشغال قىلىپ تۇرغان جايى، مەۋقەسى، ۋەزىيىتى. مەسىلەن: بىزنىڭ قىسىملىرىمىز دۈشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى. ② بىرەر مەسىلىگە قارىتا تۇتۇلغان يول، نۇقتىئەنەزەر. مەسىلەن: ئۆگىنىشتىكى ئاڭلىقلىق ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىشكە تۇتقان ئاكتىپ پوزىتسىيىسى بىلەن ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ.

پوست I (ئىسىم) ① دەرەخ، مېۋە، كۆكتات، دان قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان قەۋىتى. مەسىلەن: ئەخمەتنىڭ دوستى تولا، پىيازنىڭ پوستى تولا (ماقال). ② ئادەم ۋە جانىۋارلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نېپىز توقۇلما، تېرە ئۈستىدىكى يۇپقا پەردە. مەسىلەن: ئىشەنمىگەن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال). ③ يەرنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى. مەسىلەن: يەر پوستى. مەنىداش سۆزى: قوۋزاق، تېرە.

پوست II (ئىسىم) ھەرىبىي قىسىم ئورۇنلاشقان جاي، كىدارە-جەمئىيەت ۋە باشقا مۇھىم جايلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئەسكەر، قاراۋۇل. مەسىلەن: ئۇ بالىلار ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرىنى باشلاپ پوستتا

تۇرىدۇ. ★ كۆپچىلىك ۋاشىنى ياخشى ئۆمەك باشلىقى دەپ ئۇنىڭ بىلەن پوستتا تۇرۇشقا ئامراق ئىدى.

مەنىداش سۆزى: قاراۋۇل.

پولات (ئىسىم) تۆمۈر بىلەن ئوڭلىرىدىن قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل قېتىشما مېتال. مەسىلەن: ئۇ خۇددى پولاتتىن قۇيۇلغاندەك قىلچىمۇ تەۋرەنمەيدۇ.

پۇت (ئىسىم) ئادەم ۋە باشقا جانلىق ھەم جانسىز نەرسىلەرنىڭ گەۋدىسىنى يەردىن كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان، تۇرۇش، مېڭىش، يۈگرەش، ئۆمىلەش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئەزاسى ياكى قىسمى. مەسىلەن: ئادەمنىڭ پۇتى. كەپتەرنىڭ پۇتى. جۈزىنىڭ پۇتى. ★ ئەمەت سىنىپتىكى بىر پۇتى سۇنۇق ئورۇندۇقنى ياسايمەن دەپ بىر نەرسىلەر قىلىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز قولىدىكى پالتا ئۆزىنىڭ پۇتىغا تېگىپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: ئاياغ.

پۇختا (سۈپەت) ① چىداملىق، چىڭ، مۇستەھكەم، پىششىق. مەسىلەن: پۇختا رەخت. ★ پۇختا توقۇلغان پايلاق. ② بىرەر ئىش، كەسىپ ۋە ئىلىمدە ياخشى، مۇكەممەل. مەسىلەن: تاھىر رۇس تىلىغا پۇختا ئاساس سالدى. ★ ئابلىز ئاكا ئىملاغا پۇختا.

مەنىداش سۆزى: مەھكەم، يېتىلگەن، پىشقان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خام.

پۇراش (پىيىل) ئادەم ۋە باشقا ھايۋانلارنىڭ بۇرنى ئارقىلىق بىرەر پۇراقلىق نەرسىنىڭ پۇرۇقىنى سېزىش ھەرىكىتى. مەسىلەن: مەن ھويلىغا كىرىشىمگە شۇنداق تاتلىق پولۇ پۇراپ كېتىۋېدى، ئەسلىدە ئاپام پولۇ ئەتكەنكەن - دە. ★ ئات خۇددى ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى بىلگەندەك، قوي پادىسىنىڭ ماڭغان ئىزىنى پۇراپ بېقىپ، پۇشقىرغىنىچە مېڭىپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: ئىنلاش.

پۇرچاق (ئىسىم) پۇرچاق ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. دېنى قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

مەسىلەن: دادامغا يوق پۇرچاق، ئانامغا نەدە (ماقال). ★ پۇرچاق ئۇنىدا لەڭپۇڭ ئۇيۇتسىڭىز بەك ياخشى ئۇيۇيدۇ.

پۇرسەت (ئىسىم) بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن ئەڭ قۇلاي بولغان ۋاقىت، پەيت. مەسىلەن: پۇرسەت كۈتمەك. پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماق. ★ ئۇ پۇرسەت تاپسىلا يۈگۈرۈپ بېرىپ گىلاستىن بىرنى ئالاتتى - دە، سىرتقا قاچاتتى.

مەنىداش سۆزى: پەيت.

پۇشايمان (ئىسىم) ئۆز قىلمىشى ئۈچۈن روھى جەھەتتىن ئازابلىنىش، ئەپسۇسلىنىش، ئۆكۈنچ؛ ھەسرەت، نادامەت. مەسىلەن: ئۇ دادامنىڭ ۋەسىيىتىگە قۇلاق سالماپتىمەن، دەپ پۇشايمەن قىلىپتۇ. مەنىداش سۆزى: ئۆكۈنچ، ھەسرەت، نادامەت.

پۈتمەس (سۈبەت) پۈتمەيدىغان، تۈگىمەيدىغان، چېكى يوق، چەكسىز. مەسىلەن: مەكتىپىم پۈتمەس بۇلاق، بېرىدۇ پەندىن ساۋاق. مەنىداش سۆزى: تۈگىمەس.

پۈتمەس-تۈگىمەس پۈتمەيدىغان، تۈگىمەيدىغان، چەكسىز، ھېسابسىز. مەسىلەن: مەن پۈتمەس-تۈگىمەس خۇشاللىق ئىچىدە مۇئەللىمنىڭ كۆزىگە قارىدىم.

پېتىش (پېئىل) يۇمشاق نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە چۆكۈش، كىرىش، يوشۇرۇنۇش، غايىب بولۇش. مەسىلەن: ئۇ ماشىنا پاتقاققا پېتىپ قالدى. ★ پۈتۈمغا تاش پېتىپ ماڭالماي قالدىم. ★ كۈن پېتىپ كەچ كىردى.

پېلەك (ئىسىم) قوغۇن-تاۋۇز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يەر بېغىرلاپ ئۆسىدىغان غول، شاخ ۋە بەرگىلىرى. مەسىلەن: بۇ يىل قوغۇن راسا ئوبدان بولىدىغاندەك قىلىدۇ، پېلەكلىرى قاپقارا تۇرىدۇ چېچەكلەشكە ئاز قاپتۇ. ★ تاۋۇزنىڭ پېلەكلىرى سارغىيىپ قورۇلۇپ قاپتۇ.

پىرقىراش (پېئىل) بىر نەرسىنىڭ ئەتراپىدا چەمبەر شەكلىدە ئايلىنىش، چۆرگىلەش. مەسىلەن: ئۇ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشۈپ پىرقىراپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. ★ بالىلار تارقاپ كەتكەن بولۇپ، ھېلىغىچە بېشىم

پىرقىراپ، ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك قىلاتتى.

مەنىداش سۆزى: ئايلىنىش، چۆرگەلەش.

پىرقىرغۇچ (ئىسىم) ① شامالغا قارشى يۈگۈرسە پىرقىرايدىغان قەغەزدىن ياسىلىدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى. مەسىلەن: مەن قەغەز پىرقىرغۇچ ياسىدىم. ② ئايروپىلان، شامالدىرغۇچ، ماتور قاتارلىقلارنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان قانات. ③ مۇز ئۈستىدە قامچا بىلەن ئۇرۇپ پىرقىرتىپ ئوينىدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى، نۇر. مەسىلەن: پىرقىرغۇچ ئوينىماق.

پىسەنت قىلماسلىق نەزەرگە ئىلماسلىق، مەنىسىمەسلىك؛

دىققەت-ئېتىبارنى بەرمەسلىك. مەسىلەن: قاندىر بىلەن روشەن ئەتتىگەن تۇرۇپ، چىقۇاتقان قاتتىق بورانغا پىسەنت قىلماستىن مەكتەپكە يۈرۈپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: مەنىسىمەسلىك، كارى بولماسلىق.

پىششىق (سۈپەت) ① پىششىپ يېتىلگەن، پىشقان، مەي

باغلىغان، پىششىپ ۋاپىغا يەتكەن. مەسىلەن: بوۋاي پىششىق قوغۇننى كاسا قىلىپ نەۋرىسى بىلەن يەپتۇ. ② كۆچمە، پۇختا، مەھكەم. مەسىلەن:

بۇ ناھايىتى پىششىق رەخت ئىكەن. ③ كۆچمە، بېخىل. مەسىلەن: مەن دادامنىڭ پىششىقلىق قىلىپ يىغقان پۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆتتۈرۈپ تۈگەتتىم. ★ كاتە بەك پىششىق بولغاچقا دوستى لېناغا قېرىندىشىنى ئارىيەت بەرگۈسى كەلمىدى.

مەنىداش سۆزى: مەھكەم، بېخىل.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خام، توڭ، چۈرۈك، سېخىي.

پىشماق (پىش) ئۆسۈپ، راۋاجلىنىپ ئىستېمال قىلىشقا،

ئىشلىتىشكە بولىدىغان ياراملىق مالغا كەلمەك، يېتىلمەك.

مەسىلەن: پىشقان قوغۇن ساپىقىدا تۇرملى (مافال). ★ مەن مەكتەپتىن كەلسەم تاماق پىشقاندىن، يەۋىلىپ تەكرارغا ئولتۇردۇم. ★ دادام ئەمگەكتە پىشقان قاتقان قوللىرى بىلەن بېشىمنى سىلاپ: — ياخشى ئوقۇ بالا! چوڭ بولغاندا مەندەك جاپاكەش بولۇپ قالما، — دېدى.

ت

تائام (ئىسىم) يېيىش ئۈچۈن پىشۇرۇپ تەييارلانغان ھەر خىل يېمەكلىك؛ تاماق، غىزا. مەسلەن: ئاۋۋال تائام ئاندىن كالام (ماقال). مەنىداش سۆزى: غىزا، تاماق.

تائەبەد (رەۋش) ئاخىرغىچە، مەڭگۈ، ئەبەدىي، ئۆمۈرۋاپەت. مەسلەن: باھاسىز بىر كىشى سەن يەر يۈزىدە، / ئەي ئۇلۇغ ئېلىچ. / بۈيۈك خىزمەتلىرىڭنى تائەبەد، / تارىخ ئۇنتۇلماس ھېچ! ★ ۋە تىنىم سۈيگەن ئانام سەن، / بارلىقىم قۇربان ساڭا. / تائەبەد سادىق بولۇشتۇر، / مەنىدىكى ئارمان ساڭا.

مەنىداش سۆزى: ئەبەدى، ئۆمۈرۋاپەت.

تاتار (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. تاتار مىللىتى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. تاتار مىللىتىنىڭ ئاز بىر قىسمى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلى، چۆچەك، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا؛ ئاساسلىقى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋولگا دەريا بويلىرىغا، سېر، قىرىم قاتارلىق جايلارغا جايلاشقان. مەسلەن: تاتار قىز-يىگىتلىرىنىڭ جىرلىرى لەرزەن ياڭرىماقتا.

تاجاۋۇز قىلىش قورال كۈچى بىلەن باشقىلارنىڭ زېمىنىگە باستۇرۇپ كىرىش؛ تاجاۋۇز قىلىش. مەسلەن: بىزنىڭ ئارمىيىمىز ئىنتايىن قۇدرەتلىك، ئەگەر دۈشمەنلەر تاجاۋۇز قىلىپ كىرسە، ئەجەللىك زەربە بېرەلەيدۇ.

مەنىداش سۆزى: ھۇجۇم قىلىش.

تاجىك (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار شىنجاڭنىڭ تاشقۇرغان ناھىيىسىگە ئورۇنلاشقان ۋە يەكەن، قاغىلىق، پوسكام، گۇما قاتارلىق

ناھىيىلەرگە تارقاق ئولتۇراقلاشقان. يەنە تاجىكىستان دۆلىتىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئىران، ئافغانىستاندىمۇ بار.

تارازا (ئىسىم) ئېغىرلىق ئۆلچەش ئەسۋابىنىڭ بىر خىلى. مەسىلەن: بۈگۈن مەكتەپتە بىز تارازا ئىشلىتىشنى ئۆگەندۇق. ★ مۇئەللىم بىزنى كىچىك تارازا ياساپ كېلىڭلار! — دەپ باشقا تاپشۇرۇقمۇ بەرمىدى.

تارتىش (پىئىل) بىر نەرسىنى قولى بىلەن تۇتۇپ ئۆزى تەرەپكە قارىتىپ تارتىش ھەرىكىتى. مەسىلەن: مەن ئۇنى بارمايمەن دېسىمۇ ئۇنىماي قولىدىن تارتىپ ئاچقىپ كەتتىم.

تارقاش (پىئىل) بىر ئورۇندىن، بىر توپتىن ھەر تەرەپكە قاراپ يۆتكىلىش، قوزغىلىش. مەسىلەن: ئاسماندىكى بۇلۇتلار تارقاپ يۇلتۇزلار ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ★ بالىلار مەكتەپتىن تارقاپ ئۆيلىرىگە قايتىشى. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغىلىش، توپلىنىش.

تارقىماق (پىئىل) ① بىر ئورۇندىن، بىر توپتىن ھەر تەرەپكە قاراپ قوزغالماق؛ كەتمەك. مەسىلەن: باشقىلارمۇ ئۆز سىنىپلىرىغا تارقالدى. ★ مەن گۈل چېڭى تارقاقلىقى كەلدىم. ② يېتىپ كەلمەك. قۇلاقتىن-قۇلاققا ئاڭلانماق. مەسىلەن: شۇ ئارىلىقتا يەنە يېڭى بىر خەۋەر تارقىدى. ③ كۆچمە. نەسىرى كەتمەك. كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈلمەك؛ يوقالماق. مەسىلەن: باشتىكى غەم تارقىدى. ④ يېيىلماق، ئۇلغايماق، ئاشماق. مەسىلەن: جىگەر كېسىلى تارقاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك.

تازىلاش (پىئىل) پاك-پاكىزە، تازا ھالەتكە كەلتۈرۈش. مەسىلەن: ئۆي تازىلاش. كىيىم تازىلاش. ★ قار توختاش بىلەنلا ئوقۇغۇچىلار تەتىل ۋاقتى بولسىمۇ، ئۆزلۈكىدىن مەكتەپكە كېلىپ قار تازىلاش پائالىيىتىگە قاتناشتى. مەنىداش سۆزى: ئادالاش، پاكىزلاش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پاسكىنا قىلىش، بۇلغاش، مەينەت قىلىش.

تاسادىپىي (رەۋىش) ① كۈتۈلمىگەندە، توساتتىن، تۇيۇقسىز،

ئۆشتۈمۈتۈت. مەسلەن: تاسادىپىي ھادىسە. تاسادىپىي ئۇچرىشىش. ★ بۇ سۆز ئۇنىڭ ئاغزىدىن شۇنچىلىك تاسادىپىي چىقىپ كەتتىكى، كېيىن ئۇ خىجىل بولغانلىقىدىن خۇددى شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى. ② سەۋەبى نامەلۇم، سەۋەبىسىز. مەسلەن: تاسادىپىي ئۆزگىرىش. ★ بىر كۈنى ئۇ ئەتىگەن تۇرۇپ قوتانغا كىرسە قويى تاسادىپىي ئۆلۈپ قاپتۇ.

تاس-تاس قېلىش سۆزلىگۈچى خالىمىغان ئىش-ھەرىكەتنىڭ يۈز بېرىشىگە ئاز قېلىش، يېقىنلىشىپ قېلىش، قىل قېلىش. مەسلەن: يولدىن كېسىپ ئۆتكىچە، ئۇنى ماشىنا سوقۇۋەتكىلى تاس-تاس قالدى. **تاش (ئىسىم)** ① ئايرىم-ئايرىم ياكى بىر پۈتۈن ئۇيۇل ھالەتتە ئۇچرايدىغان، سۇ كار قىلمايدىغان قاتتىق تاغ جىنىسلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسلەن: تاشنى سوقسا قۇم بولۇر، تۆمۈرنى سوقسا قىل بولۇر (ماقال). ② نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە نىسبەتەن سىرتى. مەسلەن: كىتابنىڭ تېشى. ★ ئادەمنىڭ تېشىغا قارىماي، ئىچىگە قارا (ماقال). مەنىداش سۆزى: سىرت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىچ.
تاشئالما (ئىسىم) يوپۇرماق تاشلايدىغان كىچىك دەرەخ، مېۋىسى شار شەكلىدە، سېرىق ياكى قىزىل، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ. مەسلەن: تاشئالما تەكشى يۇمران يوپۇرماق چىقارغانىدى.

تاشلىنىپ قېلىش ھېچكىمنىڭ كارى بولماسلىق، پەرۋىشىسىز قېلىش. مەسلەن: بوۋاي كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاندىن كېيىن، بۇ باغ تاشلىنىپ قاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: چۆرۈنۈپىتىش.

تاغ (ئىسىم) ① يەر ئۈستىنىڭ تەكشىلىككە، دۆڭلۈككە نىسبەتەن تېخىمۇ كۆتۈرۈلگەن ئېگىز قىسمى. مەسلەن: «يېتىپ پىسە تاغىمۇ توشمايدۇ» دېگەندەك ئاتىسنىڭ مال-دۇنياسى تۈگەپتۇ. ② كۆچە. ئېغىر يۈك، مۇشەققەت؛ غەم. مەسلەن: — يەلكىمىزنى بېسىپ تۇرغان تاغ ئۆرۈلگەندەك بولدى، بالىمىز خىزمەتكە ئورۇنلىشىۋالدى، — دېدى دادام خۇشال بولۇپ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باغ. **تاقەتسىز** (سۈبەت) تاقىتى يوق، تاقەت قىلالمايدىغان، بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان، چىدامسىز، غەيرەتسىز، چىدىماس، ئالدىراڭغۇ. مەسلەن: ئەجەب تاقەتسىز ئادەم بولدۇڭ بالام، ئەنە، ماشىنىمۇ كەپ قالدغۇ.

مەنىداش سۆزى: چىدامسىز، ئالدىراڭغۇ، سەۋر قىلالمايدىغان. **قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى:** تاقەتلىك، چىداملىق، سەۋرچان.

تاقەتسىزلىنىش (پىيل). تاقىتى تاق بولۇش، ئالدىراپ كېتىش، تاقەت قىلالماسلىق، بىتاقەت بولۇش، مەسلەن: رۇقىيە كىنوخاننىڭ ئالدىدا دوستى مەرىيەمنى ساقلاپ تاقەتسىزلىنىپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: بىتاقەت بولۇش، تاقەت قىلالماسلىق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تاقەت قىلىش.

تاڭ كېتىش ① تۈن ئاخىرلىشىپ، تاڭ يورۇش. مەسلەن: تاڭ كېتىشقا ئاز قالغانىدى، جۈزۈڭلى خەلق سارىيىدىن چىقىپ كەلدى. ② كۆچە. كۈلپەتتىن، زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش، ئازادلىققا چىقىش؛ يورۇقلۇققا چىقىش. مەسلەن: پارتىيە كېلىپ، كەمبەغەللەرگە تاڭ ئاتتى. مەنىداش سۆزى: تاڭ يورۇش، تاڭ سۈزۈلۈش.

تال I (ئىسىم) ① تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ ياكى چاتقال. ئادەتتە مەجنۇنتال، سېرىق سۆگەت قاتارلىق كۆپ خىل تۈرلىرى بولىدۇ. ② تەك. مەسلەن: تال كۆمۈش، تال ئېچىش.

تال II (مقدار) ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە نەرسىلەرنى سان، مىقدار جەھەتتىن ئېنىقلاپ «دانە، پاي» قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: ئايگۈلنىڭ ئىككى تال ئۆرۈم چېچى شۇنداق يوغان ھەم ئۇزۇن. ★ مەن بىش تال گۈل ئۇرۇۋالدىم.

تالاش (ئىسىم) جېدەل، غۇلغۇلا. مەسلەن: بىزنىڭ ئارىمىزدا تالاش بولۇپ

باقتىنى يوق.

تالاش-تارتىش ھەركىم ياكى ھەر تەرەپ ئۆز سۆزىدە چىڭ تۇرۇش؛ قاتتىق بەس-مۇنازىرە، غۇلغۇلا. مەسىلەن: گۈل، قوش، شامالار تالاش-تارتىش قىلمىدى، ئۇلار ئاسماندا ئۇن-تىن چىقارماي نۇر ۋە ئىسسىقلىق تارقىتىۋاتقان قۇياشنى كۆرسىتىپ باھارنى ئېلىپ كەلگەن ئەنە شۇ قۇياش! دېيىشتى.

مەنىداش سۆزى: جەڭگى-جىدەل، ماجرا.

تالاش (پېىل) تۈرى، خىللىرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرى بويىچە رەتكە تۇرغۇزۇپ چىقىش، ئايرىش، خىللاش. مەسىلەن: مەن ئانام بىلەن بىللە بېرىشنى تاللىدىم. ★ ئۇ ئالىجاناپلىق يولىنى تاللىدى.

مەنىداش سۆزى: ئىلغاش، پارلاش.

تاماشا (ئىسىم) ① كىشىلەرگە زوق بېغىشلايدىغان كۆرۈنۈشلەر ۋە ئۇنى كۆرۈش ھەم ئۇنىڭغا قاتنىشىش؛ ئويۇن-كۈلكە. ② قىزىق، كۈلكىلىك، ئادەمنىڭ كۈلكىسىنى كەلتۈرىدىغان ئىش، ئويۇن. مەسىلەن: ئىككىڭلار ئۇرۇشۇپ خەققە تاماشا بولۇپ بېرىۋاتامسىلەر، كىرىڭلار ئۆيگە.

مەنىداش سۆزى: ئويۇن.

تاۋۇز (ئىسىم) كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق، پىلەك تاشلايدىغان ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى پەيسىمان يېپىلىپ، سېرىق چېچەكلەيدۇ، مېۋىسى شار شەكىللىك، شىرنىلىك بولۇپ، سۇ مىقدارى كۆپ، تەمى تاتلىق. مەسىلەن: ئاكام تاۋۇز ئالغىلى تاۋۇزلۇققا كەتتى.

تاي (ئىسىم) ئاتنىڭ ئىككى ياشقا تولمىغان بالىسى. مەسىلەن: — دەريانىڭ سۈيى ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەن ئاپا، ئۆتەلمىدىم — دەپتۇ تاي.

تايچاق (ئىسىم) تايىنىڭ كىچىكلىتىلگەن ئىسمى؛ تېخى يېتىلمىگەن كىچىك تاي. مەسىلەن: ئېغىلدا بىر بايتال ئۆزىنىڭ تېپى بىلەن بىللە تۇرىدىكەن. تايچاق كۈن بويى ئانىسىدىن بىرقەدەممۇ نېرى بولمايدىكەن.

تەبىئەت (ئىسىم) دۇنيادىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، بارلىق مەۋجۇدات. مەسىلەن: تەبىئەت دەرسى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 2-يىللىقىدىن باشلاپ ئۆتۈلىدىكەن، بىز ئەمدى تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن خەۋەردار بولدۇق. ★ ئاكا تەبىئەت دەرسى كىتابىڭنى بېرىپ تۇرغىنە، ئوقۇۋالاي!

تەپسىلىي (سۈبەت) ئومۇميۈزلۈك، بىر-بىرلەپ، ئەتراپلىق چۈشەندۈرۈلگەن، پۈتۈن تەپسىلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، باشتىن-ئاخىر. مەسىلەن: تەپسىلىي بايان. تەپسىلىي مەلۇمات. ★ سېنىڭ ئىشلىگەن تاپشۇرۇقلىرىڭنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقىم. ★ مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ پىلانلىرىمنى تەپسىلىي چۈشەندۈردۈم. مەنىداش سۆزى: ئەتراپلىق، ئومۇميۈزلۈك، باشتىن-ئاخىر، مۇپەسسىل.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يۈزەكى. **تەتقىق قىلىش** ئىلمىي ئاساستا تەكشۈرۈش، ئۆگىنىش، ئىلمىي ئاساستا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش. مەسىلەن: ئۇ ئۇزۇن يىل تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە، ئاخىرى شالنىڭ يېڭى سورتىنى يېتىشتۈردى.

تەتىل (ئىسىم) ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇشنى توختىتىپ دەم ئېلىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ۋاقىت. مەسىلەن: تەتىل قىلماق. ★ سىز تەتىلنى قانداق ئۆتكۈزمەكچى بولۇۋاتىسىز؟ مەنىداش سۆزى: كانكول

تەجرىبە (ئىسىم) ئىجتىمائىي تۇرمۇش جەريانىدا ئۆزلەشتۈرگەن بىلىم، ئىقتىدار، قابىلىيەت. مەسىلەن: تەجرىبىسى مول. ★ ئۇ ھازىر تېرىنى تېز قىزارتىدىغان يېڭى بىر خىل ئوكۇلنى تەجرىبە قىلىۋېتىپتۇ. ★ بىز بۈگۈن مەكتەپتە چاقپىلەك ياساشنى تەجرىبە قىلدۇق.

مەنىداش سۆزى: سىناق. **قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى**: ساۋاق.

تەجرىبىلىك (سۈبەت) تەجرىبىسى بار، تەجرىبىگە ئىگە. مەسىلەن: ئايسخان بۇ ئەتراپتا ئاتا-بوۋىلىرىدىن تارتىپ پىلچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن

تەجرىبىلىك پىلىچىلاردىن ھېسابلىناتتى. ★ تەجرىبىلىك دېھقانلار، / يېڭى سايمان ياساپتۇ. / سۇ چىقىرىپ تاغلارغا، / دەريالارنى توساپتۇ.
مەنىداش سۆزى: ئىش كۆرگەن.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەجرىبىسىز، خام، ئىش كۆرمىگەن.

تەخسە (ئىسىم) ① تاماق ئېلىش ئۈچۈن ياسالغان، ئاغزى ياپپايڭ بىر خىل قاچا، لېگەندىن كىچىك بولىدۇ. مەسلەن: مەن ئىشكىتىن كىرىشىمگە ئاپام بىر تەخسە لەغمەننى ئالدىمغا قويدى. ② سەي، كۆكتات، مېۋە-چېۋە سانقۇچىلارنىڭ كىچىك تارازىسىنىڭ قاچىسى. مەسلەن: ئاپام ئارماندىن تاللاپ ئالغان كەمپۇتلىرىنى ئۆلچىتىش ئۈچۈن تارازىنىڭ تەخسىگە سالغانىدى، ئىككى كىلو چىقتى.

تەدرىجى (سۈبەت) ئاستا-ئاستا، بىر-بىرلەپ، ئارقىمۇ ئارقا،
دەرىجىمۇ دەرىجە. مەسلەن: تەدرىجى ئۆسۈپ يېتىلىش. ★ مەكتەپ ئوقۇتۇش ئىسلىھەلىرىنى تەدرىجى تولۇقلىدى.
مەنىداش سۆزى: پەيدىنپەي.

تەر (ئىسىم) ① ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنىڭ تېرىسى ئاستىدىكى مەخسۇس بەزلەر تەرىپىدىن ئاجرىتىلغان سۇيۇقلۇق. مەسلەن: تەر باسماق. ② كۆچمە. ئەجىر، ئەمگەك. مەسلەن: ئالتۇن چىقىدۇ نەدىن، پېشانەگىدىكى تەردىن (ماقال).

تەرەپ (ئىسىم) نەرسىلەرنىڭ ئەتراپىدىكى جاي، يان، ياق،
ئۆدۈلى، قارىشىسى. مەسلەن: ئەتىگەندە قۇياش شەرق تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈپ، غەرب تەرەپكە پاتىدۇ. ★ مەن دېرىزىگە يېقىن تەرەپتە ئولتۇرىمەن، سالى كەينى تەرەپىمدە ئولتۇرىدۇ. ★ بۈگۈن تەبىئەت دەرسىدە مۇئەللىم: — شەرق، شىمال، جەنۇب، غەرب تەرەپلەرنى ئوبدان ئېسىڭلاردا ساقلاڭلار، — دېدى.

تەرەپ-تەرەپ بىرقانچە تەرەپ، ھەممە تەرەپ، ھەر ياق، ھەر جاي. مەسلەن: دېھقانلار ئۇنىڭدىن قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ، تەرەپ-تەرەپكە تارقاپ كېتىشتى. ★ تەرەپ-تەرەپتىن يۆتكىلىپ كېلىۋاتقان مېۋە-چېۋىلەر ئۈرۈمچىنى

ئاجايىپ ئاۋاتلاشتۇرۇۋەتكەندى.

تەرەققى قىلىش راۋاجلىنىش، ئىلگىرىلەش، يۈكسىلىش. مەسلەن: كەلگۈسى بۈگۈنگە ئوخشىمايدۇ، ئۇ چاغدا ئىلىم-پەن تەرەققىي قىلغان، ئادەملەرمۇ ئۆز كەسىپلىرىدە پىشقان بولىدۇ.

تەربىيە (ئىسىم) ① بالىلارنى بېقىش ۋە ئۇلارغا تەلىم بېرىپ، چوڭ قىلىش. مەسلەن: ئۇ تاغىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولدى. ② ئىش-ھۈنەر، ئەدەب-ئەخلاق، ئىلىم ئۆگىتىش، تەلىم. مەسلەن: تەربىيە ئالماق. تەربىيە بەرمەك. ★ مەكتەپ بالىلارنى تەربىيەلەش ئورنى.

تەرتىپ (ئىسىم) ① شەيئىلەرنىڭ مەلۇم ھالەتتە جايلاشتۇرۇلۇشى، تىزىلىشى؛ رەت، قاتار. مەسلەن: ئېلىپبە تەرتىپى. ② ھەربىي قىسىم، تەشكىلات، مەكتەپلەردە ھەربىر كىشى رىئايە قىلىشى زۆرۈر بولغان قائىدە. مەسلەن: بىر ياخشى ئوقۇغۇچى بولۇش ئۈچۈن، سىنىپنىڭ تەرتىپ، ئىنتىزاملىرىغا ناھايىتى دىققەت قىلىش كېرەك.

تەرخەمەك (ئىسىم) كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پىلەك تاشلايدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. گۈلى سېرىق، مېۋىسى سېلىندىر شەكلىدە، تىكەنلىك بولۇپ ئىستېمال قىلىنىدۇ. «خاڭگا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

تەرىپ (ئىسىم) ① ئادەم، ۋەقە، ھادىسىلەر تونۇشتۇرۇلغان ياخشى تەرەپ. مەسلەن: تەرىپىنى قىلماق. ② چۈشەندۈرۈش. ئىزاھ. مەسلەن: تەرىپىنى قىلىپ بەرمەك. ★ — ئوغلۇم، — دېدى بوۋاي ھاياجان ئىچىدە، — سىلەرگە تەرىپىنى قىلىپ بەرگەن يىگىت دەل مۇشۇ.

تەشتەك (ئىسىم) گۈل ئۆستۈرۈش ئۈچۈن قىزلىق ياكى يۇمىلاق قىلىپ، ساپال ياكى چاقچۇقتا ياسالغان تېگىدە نەم ئۆتكۈزۈش تۈشۈكى بار قاچا. مەسلەن: سىنىپقا ھەربىر ئوقۇغۇچى بىر تەشتەكتىن گۈل ئېلىپ كەلدۇق.

تەشنىا (سۈپەت) ① سۇسىرىغان، چاڭقىغان، سۇغا زار. مەسلەن:

بىلىق دەريادا سۇغا تەشنا (ماقال). ★ بۇ چاغدا يىگىتمۇ، قويلرىمۇ ئۇسسۇزلۇققا تەشنا بولۇپ، قاتتىق ئۇسساپ كەتكەنكىن. ② كۆچمە. بىرەر نەرسە تەلەپ قىلىپ ئىستىگۈچى سېغىنغۇچى. مەسلەن: ئاھ، مارجانبۇلاقلار ئەنە شۇنداق گۈزەل كېلەچەككە نەقەدەر تەشنا - ھە؟!

تەقدىرلىنىش (پىئىل) بىرەر ئورۇن ياكى شەخس ياراتقان نەتىجىسى، تۆھپىسىگە ئاساسەن، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن مۇكاپاتلىنىش، ماختاشقا سازاۋەر بولۇش. مەسلەن: مەن ھەر ھەپتىدە دادىگە 300 جىڭ ئوغۇت ئۆتكۈزۈپ، مەكتەپ بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولدۇم. مەكتەپ مۇدىرى مېنى ئۆز قولى بىلەن تەقدىرلىدى. مەنداش سۆزى: مۇكاپاتلىنىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جازالىنىش، تەنقىدلىنىش.
تەقلىد قىلىش ئىش-ھەرىكەتتە، مېڭىش-تۇرۇشتا، ئىجاد قىلىشتا باشقىلارغا ئەگىشىش، دوراش، ئوخشىتىش. مەسلەن: مەن تاندىغا تەقلىد قىلىپ، لايدىن خېلى ياخشى تانكا مودېلى ياساپ چىقتىم. مەنداش سۆزى: ئوخشىتىش، دوراش.

تەكەببۇر (سۈپەت) ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان، ھاكاۋۇر، باشقىلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان، دىمىقى ئۈستۈن، مەنمەنچى. مەسلەن: بۇرۇنمۇ نۇرغۇن كىشىلەرگە ئارىلىشىپ كۆپىنى كۆرگەن بۇ ئادەم، مۇنداق تەكەببۇر ئادەمنى تېخى تۇنجى قېتىم ئۇچرىتىشى ئىدى. ★ تۈز ئىنتايىن گۈزەل بولسىمۇ، ئەمما ناھايىتى تەكەببۇر ئىكەن.

مەنداش سۆزى: مەغرۇر، ھاكاۋۇر، مەنمەنچى.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەمتەر، كىچىك پىئىل.

تەكشى ① (سۈپەت) ئۈستى، يۈزى ئېگىز-پەس ئەمەس، تۈز. مەسلەن: تاغنىڭ ئۈستى تەكشى كەتكەن ئوتلاق ئىدى. ② (رەۋىش) ئالا قويماي، بىر خىل؛ ئوخشاش ھالەتتە. مەسلەن: ئېلىكتىر چىرىغى ھەممە كىشىلەرنىڭ چىرايىنى تەكشى يورۇتۇپ تۇراتتى. ③ (رەۋىش) ئوخشاش، تەڭمۇتەڭ. مەسلەن: ھويلىدىكى ئالدىنىڭ شاخلىرى تەكشى قىرقلانغان، پۈتۈن

- ھويلا پاكىز تىنچ ئىدى.
- مەنىداش سۆزى: تۈز.
- قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېگىز-پەس، ئوڭغۇل-دوڭغۇل.
- تەكلىپ (ئىسىم) ① پىكىر، مەسلىھەت. مەسلىن: تەكلىپ بەرمەك. ② بىر كىمنى ياكى كولىپكىتىنى چاقىرىش ھەققىدىكى ئىلتىماس، چاقىرىق، دالالەت. مەسلىن: توپغا تەكلىپ قىلماق. ★ — قېنى يەڭ دوستۇم، — دەپ تۈلكىنى تاماققا تەكلىپ قىپتۇ، تۇرنا.
- تەگمەك (پىئىل) ① تاقاشماق، تاقالماق. مەسلىن: ئېگىلگەنگە ئېگىل، بېشىڭ يەرگە تەگكۈچە، غاداغانغا غاداي بېشىڭ كۆككە يەتكۈچە (ماقال). ② ئۇرۇلماق. مەسلىن: قاتتىق تەگكەن بىر شاپلاق بىلەن ئۇ تىرىڭگىدە كەينىگە ئۇچۇپ چۈشتى. ③ بىر نەرسە چاچراپ، تېمىپ، سۈركىلىپ ئىز، داغ قالدۇرماق، يۇقماق. مەسلىن: چاپانغا داغ تەگدى. ④ تاپشۇرۇلماق (ئەۋەتەن نەرسە ھەققىدە). مەسلىن: ئاكام يازغان خەت تەگدى. ⑤ تەسىر ئۆتۈپ زىيان قىلماق، كار قىلماق. مەسلىن: ئۇكامغا تۈنۈگۈن سوغۇق تېگىپ زۇكامداپ قالدى.
- تەڭپۈك (سۈپەت) قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ ئېغىر-يېنىكلىك، ئېگىز-پەسلىك، چوڭ-كىچىكلىك، ئاز-كۆپلۈكنىڭ تەڭ باراۋەر ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. مەسلىن: — ساۋاقداشلار ياسىغان تارازاڭلاردا نەرسىلەرنى ئۆلچەپ كۆردۈڭلارمۇ؟ تەجرىبەڭلەرنى سۆزلەپ بېرىڭلار، — دېدى مۇئەللىم.
- مەنىداش سۆزى: باراۋەر.
- تەڭتۈش (سۈپەت) ياش جەھەتتىن تەڭ، قۇرداش، بىر دېمەتلىك. مەسلىن: ئۇلار سەمەتنىڭ تەڭتۈش، سىرداش دوستلىرى ئىدى. ★ قادر كۈندۈزنى تەڭتۈشلىرى بىلەن ئاشخانىدا ئۆتكۈزدى.
- مەنىداش سۆزى: بىر دېمەتلىك، تەڭ قۇرام.
- تەڭگە (ئىسىم) كۈمۈشتىن يۇمىلاق شەكىلدە ياسالغان پۇل. مەسلىن: — يانچۇقۇڭدا تۆت تەڭگە پۇل بولسا، شۇ تۆت تەڭگە چۈشۈپ قالسا،

يانچۇقۇڭدا نېمە قالدۇ؟ — دەپ سورايتۇ ئەپەندىم بالدىن.
تەلەي (ئىسىم) ئامەت، بەخت، تەقدىر، قىسمەت، پېشانە. مەسلەن:
 ئۇنىڭ تەلەيى ئوڭدىن كەلدى. ★ ئۇ بەك تەلەيلىك ئىكەن. ★ سىز بىزگە يولۇقۇپ
 قېلىشىڭىزمۇ سىزنىڭ تەلەيىڭىز، بولمىسا نەلەردە تەمتىرەپ يۈرەتتىڭىز.
 مەنداش سۆزى: ئامەت، تەقدىر.

تەمەننا (ئىسىم) ئۆزىچە ماختىنىپ قىلغان قىلىق، ھەرىكەت؛
 ماختىنىش، پەخىرلىنىش. مەسلەن: تەمەننا قويۇش. تەمەننا قىلىش. ★
 شۇندىن كېيىن خوراز ئۆزىگە تەمەننا قويمايدىغان، ھەر كۈنى سەھەردە چىلاپ،
 كىشىلەرنى ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۈندەيدىغان بويۇتۇ. ★ ئۆزۈڭگە ئۈنچۈۋالا تەمەننا
 قويۇپ كەتمە، ئالدىڭدا نۇرغۇن سىناقلا بار تېخى.

تەمەننا قويۇش مەلۇم نەرسە ياكى ئىشتا، ئۆزىنى ماختىنىشقا
 لايىق دەپ ھېسابلاش، كۆرەڭلەش، پەخىرلىنىش. مەسلەن: خوراز
 ئۆزىگە بەك چىرايلىقمەن دەپ تەمەننا قويدىكەن. ★ — ئۆزۈڭگە ئارتۇقچە تەمەننا
 قويا، ئۆتكەن چارەكلىك ئىمتىھاندا لايىقەتسىز بولغانلىقىڭنى ئۇنتۇپ قالماي ياخشى
 ئۆگەن، — دېدى، ئۇ.

مەنداش سۆزى: كۆرەڭلەش، پەخىرلىنىش، مەغرۇرلىنىش.
تەمتىرەش (پىل) بىر قارارغا كېلەلمەي تەمتىرەپ قېلىش، نېمە
 قىلىشنى بىلەلمەسلىك، ساراسىمگە چۈشۈش، ھودۇقۇش.
 مەسلەن: ياقا يۇرتتىن كەلگەن بىر بوۋاي بالىسىنىڭ ئۆيىنى تاپالماي، تەمتىرەپ
 يۈرگەن ئىكەن، مەن ئۆيىنى تېپىپ ئاپىرىپ قويدۇم.
 مەنداش سۆزى: ھودۇقۇش، تىنەش، ساراسىمگە چۈشۈش،
 گاڭگىراش.

تەمشىلىش (پىل) بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئىنتىلىش،
 كىرىشىش، ئۇرۇنۇش. مەسلەن: خېلىدىن كېيىن شاۋكەت ئورنىدىن تۇرۇپ
 مېڭىشقا تەمشەلدى. ★ تايىچاق دەريادىن ئۆتۈشكە تەمشىلىپتۇ.

تەمكىن (سۈپەت) ئېغىر — بېسىق، پۇختا، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان.
 مەسلەن: ئانام رەھمەتلىك ئېغىر-بېسىق، تەمكىن مەجەز ئايال بولۇپ، مېنى جېنىدىن

ئەزىز كۆرەتتى. ★ لىيۇخۇلەن كۆكرىكىنى كېرىپ تەمكىنلىك بىلەن: — ئۆلتۈرمەسەن، چىيامسەن ئىختىيار ئۆزۈڭدە، ئۆلۈمدىن قورققانلار پارتىيە ئەزاسى بولالمايدۇ، — دەپتۇ.

مەنداش سۆزى: ئېغىر-بېسىق، ۋەزىمىن، سالماق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئالدىراڭغۇ، ئالجۇقا.

تەمىن ئېتىش لازىملىق نەرسىلەر بىلەن تەمىنلەش، يەتكۈزۈپ بېرىش، كاپالەتلەندۈرۈش. مەسىلەن: ئۇلار بىزنى كىتاب-دەپتەر بىلەن تەمىنلەپ تۇردى. ★ دېھقانلار شەھەر ئاھالىسىنى گۆش-ماي، سەي-كۆكتات، نان بىلەن تەمىن ئەتمەكتە. ★ بۇ قېتىمقى ساياھەتنىڭ ئوڭۇشلۇق ھەم كۆڭۈللۈك بولۇشىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن ياخشى تەييارلىق قىلمىساق بولماس.

تەنتەنە (ئىسىم) مۇھىم ۋەقەلەرنى تەبرىكلەپ، ئالغۇ-شىلاپ، شاد-خۇراملىق كەيپىياتنى قوزغاش، داغدۇغا قىلىش ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىم؛ پائالىيەت. مەسىلەن: دۆلەت بايرىمىنى قىزغىن كۆتۈرۈۋېلىش ئۈچۈن مەكتەپ قورۇسى ئىچىدە تەنتەنە كۆتۈرۈلدى. ★ توي تەنتەنسى پەلەككە يەتتى.

تەنقىد قىلىش تەنقىدلەش، ئەيىبلەش. مەسىلەن: سىنىپ باشلىقى سىنىپ ئىچىنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن بۈگۈنكى دىجورنى بولغانلارنى تازلىق قىلمىغانلىقى ئۈچۈن تەنقىد قىلدى.

مەنداش سۆزى: سەتلەش، ئەيىبلەش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەقدىرلەش.

تەھدىت (ئىسىم) ① قورقۇتۇش، پوپۇزا، ھەيۋە. مەسىلەن: ئۇ ئۆزىگە كېلىۋاتقان تەھدىتنى سېزىپ، دەرھال تىكىۋەتتى. ② بىرەر ئاپەت ياكى پالاكەتنىڭ يۈز بېرىش خەۋپى، خەۋىرى. مەسىلەن: قۇرغاقچىلىقنىڭ تەھدىتى ھەممىنى ئەندىشىگە سالدى.

مەنداش سۆزى: ھەيۋە، پوپۇزا.

تەھدىت سېلىش قورقۇتۇش، پوپۇزا قىلىش. مەسىلەن: ئۇ خۇددى ھازىرا چايناپ يۈرۈشۈپتىدىغاندەك چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، كۆزلىرىنى

چەكچەيتىپ گۈلشەنگە تەھدىت سالغىلى تۇردى. ★ دۈشمەنلەر ئۇنىڭغا يەنە تەھدىت سېلىپ: «ئېيتىمىساڭ ئاتىمىز، - دەپتۇ، لىيۇخۇلەن غەزەپ بىلەن: بىلمەيمەن دېگەندىكىن بىلمەيمەن!» - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مەنىدەش سۆزى: پوپوزا قىلىش، ھەيۋە قىلىش.

تەۋرەنمەسلىك (پېئىل) كىشىلەرنىڭ مەيدانى، ئىرادىسىنىڭ قەتئىيلىكىگە قارىتىلغان. مەسىلەن: بىز قەتئىي تەۋرەنمەستىن زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەيمىز، ئۇلارغا قارشى كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك.

مەنىدەش سۆزى: ئىككىلەنمەسلىك، بوشاشماسلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئارىسالدا بولۇش، تەۋرىنىش.

تەييارلاش (پېئىل) تەييار، تەخ قىلىش؛ ھازىرلاش. مەسىلەن: ئوغلۇم كەچ كىرىپ قالدى. كالىلارغا كېچىدە بېرىدىغان ئوتلارنى تەييارلاپ قويغىنا. ★ «ياق بولمايدۇ! ئوبىناشقا ۋاقىت يوق، ئاۋۋال دەرسلەرنى تەييارلىۋالاي، ئاندىن ئوبىنايمەن» دەپ ئوقۇشنى داۋام قىپتۇ باتۇر.

مەنىدەش سۆزى: ھازىرلاش.

توختالغۇسى يوق گېپىدىن تولا يېنىۋالدىغان، پىكرى ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، تۇراقسىز. مەسىلەن: بۇ بالا تازا توختالغۇسى يوق بالا بولدى، ھېلى ئۇنى ئېلىپ بەر دېگەن، ھېلى بۇنى ئېلىپ بەر دېگەن. مەنىدەش سۆزى: تۇراقسىز، تۇتۇرۇقسىز.

توختاۋسىز (رەۋىش) توختىماي، ئۈزلۈكسىز، توختىماستىن. مەسىلەن: ئۇنىڭ بىر جۈپ نۇرلۇق كۆزىدىن توختاۋسىز ياش ئۆتۈلۈشكە باشلىدى. ★ چۈمۈلەلەر توختاۋسىز ھەرىكەت قىلىپ، بۇ يەرنى گويىا تەنتەربىيە مەيدانىغا ئايلاندۇرۇۋالغانىدى.

مەنىدەش سۆزى: ئۈزلۈكسىز، توختىماي.

توساتتىن (رەۋىش) كۈتۈلمىگەندە، تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت. مەسىلەن: توساتتىن ئىشكىنى بىرى تۇردى. ★ توساتتىنلا بىر پاي ئوق ئېتىلدى. مەنىدەش سۆزى: بىردىنلا، تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت.

توسۇش (پېئىل) ① بىرەر نەرسە بىلەن توراش، قورشاش ياكى

ئىككىگە ئايرىش، ئاجرىتىش. مەسلەن: ئۆستەڭ بويلىرىدا بويلار بىلەن توسۇپ ياسالغان قاتار-قاتار ۋاقىتلىق ئاشخانىلار، چايخانىلار، ناۋايخانلار بار ئىدى. ② كۆچمە. مەنىسى قىلىش، چەكلەش. مەسلەن: مۇئەللىم مېنى يامان ئىشتىن توسۇش، ياخشى ئىشقا سېلىش ئۈچۈن ئوبدان چارلەرنى ئويلاپ تاپاتتى. مەنىداش سۆزى: توختىتىش، ئېتىش، تىزگىنلەش، چەكلەش.

توشقان ① (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، بېشى چاشقاننىڭ بېشىغا ئوخشايدۇ. قۇلقى يوغان، يۇقىرىقى كالىپۇكى يېرىق بولۇپ، قورقۇنچاق كېلىدۇ. مەسلەن: مەن توشقان باقتىم. ② (سۈپەت) كۆچمە. يۈرىكى يوق، توخۇ يۈرەك، قورقۇنچاق، يۈرەكسىز. تازا توشقان يۈرەك، قورقۇنچاق بىر ئاداش ئىكەن، بۇ. ★ توشقاندىك مىڭ يىل ياشغۇچە، ياشغۇچە، يولۋاستەك بىر يىل ياشا (ماقال).

توشقۇزۇش (پىل) لىق قىلىپ قاچىلاش، تولدۇرۇش. مەسلەن: بالىلارنىڭ سېۋەتكە توشقۇزۇپ ئېلىپ كەلگەن سۈيىگە قاراپ، بوۋاي بالىلارنىڭ پەمىگە قايىل بوپتۇ.

مەنىداش سۆزى: قاچىلاش، تولدۇرۇش.

توشۇش (پىل) ① بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكەش. مەسلەن: ئەكەر ئۇ يەردە دۆۋىلىنىپ تۇرغان تاشلارنى كۆردى ۋە چاپىنىنى تاغار قىلىپ، چاقنىڭ ئالدىغا تاش توشۇدى. ② ئايرىش، يەتكۈزۈش: مەسلەن: ئۇنىڭ گەپ توشۇيدىغان يامان ئادىتى بار. مەنىداش سۆزى: يۆتكەش.

توغرا ① (سۈپەت) قارىمۇقارشى، ئۇدۇلمۇئۇدۇل. مەسلەن: توغرا تام. توغرا سىزىق. ② (رەۋ) ئارتۇق كەم ئەمەس، خاتاسى يوق. مەسلەن: بەرگەن جاۋابىڭىز توغرا بولدى، ئولتۇرۇڭ! قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاتا.

توق (سۈپەت) ئاش-تاماققا تويۇنغان، ئاچ ئەمەس. مەسلەن: كۆزى توفنىڭ ئۆزى توق (ماقال). ★ جاپا تارتقان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بەخت-سائادەتلىك، توق ۋە خاتىرجەم تۇرمۇشقا يېتىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاچ .

توك I (ئىسىم) ئېلېكتر زەررىنىڭ ئېقىمى، توك ئۆتكۈزگۈچتىن ئۆتكەندە ئىسسىقلىق ئېففېكتى، خىمىيىلىك ئېففېكت، يورۇقلۇق چىقىرىش ئېففېكتى قاتارلىقلارنى ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن: توك چىراغ. توك سىمى تارتىش. ★ — بالىلار توك كەلدى، توك كەلدى، — دەپ چۇرقىرىش كەتتى.

توك II (تەقلىت) ① تاش، چالما قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يەرگە ياكى قاتتىق نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە چۈشۈشىدىن ياكى ئۇرۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز. مەسىلەن: قۇشقاچنىڭ ئاغزىدىكى دان ئالدىغا «توك» قىلىپ چۈشۈپتۇ. ② توخۇ، ئۆردەك قاتارلىقلارنىڭ داننى قاتتىق چوقۇپ ئېلىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز. مەسىلەن: خوراز يەردىكى داننى «توك» قىلىپ چوقۇۋالدى.

توك سىمى ئېلېكتر كۈچىنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئۆتكۈزگۈچ سىم، كۆپرەك مىس ياكى ئاليۇمىندىن ياسىلىدۇ. ئىشلىتىش ئورنىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ھەر خىل ئۆلچەملىك بولىدۇ. مەسىلەن: غاز، — لامپۇچكىغا ياغمۇ، پىلىكمۇ ئىشلىتىلمەيدۇ، ئۇ توك سىمى ئارقىلىق يورۇيدۇ، — دەپتۇ.

تون كىيىش ① كىيىم بىلەن بەدەننى يېپىش، پۈركەش. مەسىلەن: ئايام دادامنىڭ تونىنى كىيىدۇرۇپ قويدى. ★ ئاخۇنۇم نىكاھ ھەققىگە بىر دانە سەللە بىلەن بىر تون كىيىدى. ② قاپلىنىش، ئورنىنىش. مەسىلەن: ئېتىز-دالا، باغ-ۋاران تەتىلدىن تون كىيىدى.

تونۇش (سۈپەت) بۇرۇندىن تارتىپ بىلىدىغان، كۆرگەن، بىلىشىدىغان، بۇرۇندىن مەلۇم بولغان. مەسىلەن: ئىككىمىز بىللە كىلىۋاتاتتۇق، تونۇش بىرسى ئۇچراپ قېلىپ ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدۇق. قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ناتونۇش، يات.

تۇرنا (ئىسىم) بىر خىل قۇش، بېشى كىچىك، بوينى ئۇزۇن، تۇمشۇقى ئۇزۇن ۋە تۈز، پۇتى ئۇزۇن ھەم گىنچىكە بولىدۇ.

مەسلەن: تۈلكە تۇرنىنى مېھمان قىلىمەن دەپ تەخسىگە ئەكەلگەن تالماقنى ئۆزى يەپ تۇرنىنى ئاچ قورساق يولغا سايىتۇ.

تۇرۇپ (ئىسىم) ① كرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئادەتتە كۆكتات ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ئوق يىلتىزى.

تۇشمۇتۇشتىن تەرەپ-تەرەپتىن، ھەر تەرەپتىن. مەسلەن: تۇشمۇتۇشتىن ئېقىپ كەلگەن بۇلاق سۇلىرى بۇ يەردە خېلىلا چوڭ ئېقىننى ھاسىل قىلغاندى.

مەنىدەش سۆزى: تەرەپ-تەرەپتىن.

تۇڭ (ئىسىم) سۇيۇق نەرسىلەرنى قاچىلايدىغان ياغاچ، قاڭغالىتىر، سۇلياۋ قاتارلىقلاردىن ياسالغان قاچا. مەسلەن: ماي تۇڭى. ★ بىز ھېيتلىق ساڭزا سېلىش ئۈچۈن بىر تۇڭ ماي سېتىۋالدىق.

تۇمشۇق (ئىسىم) ① قۇشلارنىڭ ئېغىزغا تۇتاش ئاستىن-ئۈستۈن بىر جۈپ جاغ ئورنىدىكى سوزۇنچاق مۇڭگۈزسىمان ئەزا، قۇشلار ئۇنىڭ بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەسلەن: تۇرنىنىڭ تۇمشۇقى. ② ھايۋان ياكى ئادەملەرنىڭ بۇرۇن ئەتراپى. مەسلەن: ئاتنىڭ تۇمشۇقى. تۇمشۇقنى ئۇچلىماق. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇرغان قىسمى، بۇرنى. مەسلەن: كېمە تۇمشۇقى دەرياغا بۇردى.

تۇنجى (سۈپەت) دەسلەپكى، بالدۇرقى، ئاۋۋالقى، بىرىنچى قېتىمقى. مەسلەن: ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان مەكتەپ، مۇئەللىم بولمىغان بۇ يېزىغا تۇنجى مۇئەللىم كەلدى. ★ ئۇلارنىڭ تۇنجى بالىسى مەن بولمەن.

مەنىدەش سۆزى: دەسلەپكى، ئاۋۋالقى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاخىرقى، كەنجى.

تۇۋاقلاش (پېئىل) ① ئۈستىگە تۇۋىقىنى يېپىش، ئېتىش. مەسلەن: قازانى تۇۋاقلاش. ② كۆچمە. رەدىيە بىلەن گەپ قىلىشتىن توختاش، گەپ قىلالمىغۇدەك قىلىپ قويۇش. مەسلەن: — ئاغزىغا كەلدى دەپ دەۋەرمەڭلار، — دەپ لەيلىگۈلنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلدى ئۇ.

تۆت بۇلۇك بىر تەكشىلىكتە ياتقان تۆت تۈز سىزىق ئارقىلىق ئورالغان گېئومېتىرىيىلىك شەكىل. مەسىلەن: دوسكىنىڭ تۆت بۇلۇڭغا چىرايلىق گۈللەر رەڭدار سىزىلىپ بېزەلگەندى.

تۆكۈلۈش (پېئىل) ① سۇيۇق ياكى چېچىلىدىغان نەرسىلەرنى باشقا يەرگە، نەرسىگە چۈشۈرۈش. مەسىلەن: قىز قازان-قۇمۇچلارنى يۇيۇپ، يۇندىسىنى يۇندى چېلىكىگە تۆكۈپتۇ. ② چۈشۈرۈش، يوق قىلىش. مەسىلەن: بالىسى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ دادىسىنىڭ ئابرويىنى تۆكتى. ③ تاشلاش. مەسىلەن: يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ كەتكەن سۆگەت شاخلىرى ئېنىق كۆرۈنەتتى.

تۆگە ① (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى ئېگىز ۋە چوڭ دۈمبىسىدە لوكىكىسى بولىدۇ. تاپىنى تەكشى ياپىلاق، ئاستىدا گۆشلۈك ياتمىسى بولۇپ قۇملۇقتا مېڭىشقا ماسلاشقان. ئاچلىققا چىداملىق، پۇراش سېزىمى ئۆتكۈر. مەسىلەن: تۆگە بېشىنى كۆتۈرۈپلا يوپۇرماقلىرىنى يەپتۇ. ② (سۈپەت) كۆچمە. يېشى كىچىك تۇرۇپ، بويى شادىدەك تازا بىر تۆگە بولدى، بۇ بالا.

تۆھپە (ئىسىم) ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن كۆرسەتكەن، ماختاشقا لايىق، پەخىرلىنەرلىك ئىش، سىڭدۈرگەن ئەجىر، خىزمەت، ياراتقان نەتىجە. مەسىلەن: تارىختا ئۇلۇغ قەھرىمانلار، ئىجادكارلار، ئالىملار ئۆتكەن، لېكىن تۆھپىلىرىنى ھە دېگەندىلا نۇرغۇن كىشىلەر چۈشىنىپ يەتمىگەن.

مەنىداش سۆزى: ئەجىر.

تۆۋەن (سۈپەت) ① پەس، ئاستى. مەسىلەن: نۇر ئامىنە خىجىل بولۇپ، بېشىنى ئاستا تۆۋەن سالىدى. ② دەرىجە جەھەتتىن كەينىدە تۇرىدىغان. مەسىلەن: بۇ قوشنامنىڭ ئوغلى تۆۋەن يىللىقتا ئوقۇيدۇ. ③ كۆچمە. نەتىجە، سۈپەت جەھەتتىن ناچار. مەسىلەن: بالانىڭ نەتىجىسى بەك تۆۋەن.

مەنىداش سۆزى: پەس، ناچار.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يۇقىرى.

تۈپ (ئىسىم) ① ئۆسۈملۈك ياكى دەرەخلەرنىڭ ھەر دانىسى. مەسىلەن: بۇ كۆچەتنىڭ ھەربىر تۈپىنى ئىككى يۈمىدىن سېتىۋالدىم. ② (مقدار)

ساناق سانلار بىلەن كېلىپ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مىقدارىدىن مەلۇم بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: بەش تۈپ ئالما كۆچتى تىكىپ قويسام ھەممىسى تۈتۈپ مېۋىگە كىردى.

تۈر (ئىسىم) ① بەلگىلىرى، خۇسۇسىيەتلىرى، رولى جەھەتتىن مەلۇم ئومۇملۇققا ئىگە بولغان نەرسىلەر گۇرۇپپىسى، خېلى، ئايرىمىسى. مەسىلەن: كۆزەينەكنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپكەن، قايسىسىنى ئالسام بولار. ② بىر نەرسىنىڭ ئالاھىدىلىك، پەرق جەھەتتىن ئايرىلغان، بۆلۈنگەن بۆلۈنمىسى. مەسىلەن: مەھسۇلات تۈرى. ★ بىر تۈردىكى ھايۋانلار يەنە بىر تۈردىكى ھايۋانلارنى ئوزۇقلۇق قىلدۇ.

تۈركۈم (ئىسىم) بىر توپ، بىر گۇرۇپپا. مەسىلەن: بىرىنچى تۈركۈمدىكى بالىلارنى دادام ئۆزى باشلاپ ماڭغۇدەك. ★ بىزدىمۇ ئىقتىدارلىق بىر تۈركۈم ياشلار يېتىشىپ چىقىدۇ.

مەنىداش سۆزى: بىر توپ.

تۈگمەن (ئىسىم) ئاشلىقتىن ئۇن تارتىش قۇرۇلمىسى، ئىككى دانە يۇمىلاق، يېشى تاشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئاستىنقى تېشى ھەرىكەتلەنمەيدۇ. ئۈستۈنكىسى سۇ ياكى شامال كۈچى ۋە توك بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. مەسىلەن: تايىنىڭ ئانىسى، - ماۋۇ يېرىم تاغار بۇغداينى تۈگمەنگە ئاپارغىن، - دەپتۇ. ★ بىز كىچىك چاغلاردا ئاپام تۈگمەنگە قارايتتى.

تۈگمەس (سۈپەت) ھېچ تۈگمەيدىغان، ئاخىرلاشمايدىغان، چەكسىز. مەسىلەن: ئۇ جىم بولۇپ قالدى، تۇرقىدىن تۈگمەس بىر ئوي دېگىزغا يېتىپ كېتىۋاتقانلىقى روشەن ئىدى. ★ ناۋادا ئاپام بۇ تۈگمەس ئىشلار بىلەن چارچاپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالسا قانداقمۇ قىلارمىز.

تۈۋ (ئىسىم) ① دەرەخ ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ توپىغا كۆمۈلۈپ تۇرغان يېرى. مەسىلەن: زىرائەتنىڭ كۆكىگە ئىشلىمەي، تۈۋىگە ئىشلە (ماقال). ★ دېھقانلار قوناق، قوغۇن-تاۋۇزلارنىڭ تۈۋىگە يەرلىك ئوغۇت تۆكۈپ چۆنەك تارتىۋاتتى. ② مەلۇم نەرسە ئورۇنلاشقان جاينىڭ ئاستى، يېنى، ئەتراپى. مەسىلەن: قازاننىڭ تۈۋى تېشىلىپ قاپتۇ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۈچى .
تېپىش (پىئىل) ① ئارزۇ قىلغان، ئىزدىگەن نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈش. مەسىلەن: ئۇ دەرسىن سىرتى ۋاقىتلاردا گېزىت سېتىپ 20 يۈم تېپىپ مەكتەپكە ياردەم قىلدى. ② كۆچمە. چۈشىنىش قېيىن بولغان، سىرلىق. مەسىلەن: بالىلار ئۇلاردىن: — بۇنداق ياخشى ئامالنى قايسىڭلار ئويلاپ تاپتىڭلار، — دەپ سورايتۇ.

تېپىشماق (ئىسىم) خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭدا تېپىلىشى لازىم بولغان نەرسە ياكى ھادىسىلەرنىڭ بەلگىلىرى، ئوخشاشمىلىرى، سۈپەتلىرى بېرىلىپ، ئۇنى چۈشىنىش ۋە تېپىشقا ئۈندىلىدۇ. مەسىلەن: ئادىل ئۈچۈن خەتتە يېزىلغان ۋەقەلەر تامامەن سىرلىق بىر تېپىشماق بولۇپ قالدۇ. ★ مۇئەللىم بىزگە تېپىشماق ئېيتىپ بېرىپ، — بۇ نېمە؟ تېپىڭلار! — دېدى.

تېتىش (پىئىل) بىر ئاز يەپ، ئىچىپ تەمىنىڭ قانداقلىقىنى كۆرۈپ بېقىش. مەسىلەن: سۇ، رەڭسىز، پۇراقسىز، تەمسىز سۇيۇقلۇق. يەنى ئاقار جىسىم. ★ مەن ئاشنىڭ تۈزىنى تېتىشنى بىلمەيمەن.

مەنىداش سۆزى: يەپ بېقىش، ئىچىپ بېقىش.
تېتىك (سۈپەت) چاققان، شوخ، جانلىق، جۇشقۇن. مەسىلەن: كىشىلەر مېنى سىز نېمە دېگەن تېتىك، دېيىشىدۇ. ★ شۇ چاغدا رېستوراندا سازەندىلەر شوخ تېتىك پەدىلەرگە چالماقتا ئىدى.
 مەنىداش سۆزى: چاققان، روھلۇق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاشاڭ.
تېجەش (پىئىل) پۇل، ماددىي بايلىق ۋە ۋاقىت، كۈچ قاتارلىقلارنى ئاياپ كىشىلىتىش. مەسىلەن: سۇنى تېجەپ كىشىلىتىش ھەربىر كىشىنىڭ مەجبۇرىيىتى.

مەنىداش سۆزى: يىغىش، ئاياش.
 قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىسراپ.
تېرەك (ئىسىم) تال-تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان

دەرەخ، يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۆمۈنە شەكلىدە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاق تېرەك، قاپاق تېرەك، سۇۋادان تېرەك، تاغ تېرىكى قاتارلىق تۈرلىرى بار. مەسلەن: بۈگۈن بىز مەكتەپ ھويلىسىغا تېرەك كۆچتى تىكتۇق.

مەنىداش سۆزى: دەرەخ.

تېگى-تەكتى ① كىشىنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئەسلى زاتى، پەيدا بولۇش سەۋەبى. مەسلەن: دادام ھېلىقى كەلگەن يىگىت بىلەن ئايالنىڭ تېگى-تەكتىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن، كوچلاپ سورىدى. ② بىرەر ئىش، ۋەقەنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبى، ماھىيىتى. مەسلەن: مۇئەللىم بۈگۈن سىنىپتا يۈز بەرگەن ماجرانىڭ تېگى-تەكتىنى بىلىش ئۈچۈن، سىنىپ يىغىنى ئاچتى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۈستى.

تېگىگە يېتىش گەپ-سۆز، ئىش ھەرىكەتنىڭ تېگى-تەكتى، ماھىيىتى، سىرىنى چۈشىنىش. مەسلەن: ئوغۇللار دادىسىنىڭ سۆزىنىڭ تېگى-تەكتىگە ئەمدى يېتىپتۇ. ★ ئايۇپ ئاكا كۆپ ئويلىنىپ ئاخىرى ئىشنىڭ تېگى-تەكتىگە يەتتى.

مەنىداش سۆزى: بىلىش، چۈشىنىش.

تېلېفون (ئىسىم) توكتىن پايدىلىنىپ، ئىككى جايدىكى كىشىلەرنى ئۆزئارا سۆزلەشتۈرىدىغان قۇرۇلما، ئاساسەن سۆز تارقاقچۇق، سۆز قوبۇللىغۇچ ۋە ئۆتكۈزگۈچ سىمىدىن ئىبارەت ئالاقىلىشىش قۇرالى. مەسلەن: تېلېفون بەرمەك. ★ بىز بۈگۈن ئۆيىمىزگە تېلېفون ئورناتتۇق.

تېلېگرافى (ئىسىم) تېلېفون، تېلېگرامما ياكى رادىئو ئۈسكۈنىلىرىدىن پايدىلىنىپ مەخسۇس خەۋەر يەتكۈزىدىغان ئالاقە ۋاسىتىسى. مەسلەن: ھەر ھەپتىنىڭ 3، 5-كۈنلىرى دېلو ۋە قانۇن پروگراممىسى بەرگەندە ناھايىتى دىققەت بىلەن كۆرىمەن. تۈنۈگۈن پوچتا تېلېگرافى ئەسلىھەلىرىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلارنى كۆرسەتتى.

تېلېگرامما (ئىسىم) شېفەر ئارقىلىق يېزىق، سۈرەت، گرافىكىنى

يەتكۈزۈش ئۇسۇلى ۋە شۇ ئۇسۇل بويىچە يەتكۈزۈلگەن خەۋەر . مەسىلەن: مەن دادامنىڭ يولغا چىققانلىقى ھەققىدىكى تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئىنتايىن خۇشال بولدۇم.

تېۋىپ (ئىسىم) تومۇر تۇتۇپ كېسەللەرنى تەكشۈرىدىغان، ئۆزىگە خاس دورىلىرى ۋە داۋالاش ئۇسۇللىرى بولغان تىببىي مۇتەخەسسس، مىللىي تىبابەت دوختۇرى. مەسىلەن: پېشقەدەم تېۋىپ باقى ھاجىم تومۇرۇمنى بىر ھازا تۇتقاندىن كېيىن رېتسىپ يېزىشقا باشلىدى. مەنىداش سۆزى: دوختۇر .

تېپىز (سۈبەت) ئانچە چوڭقۇر ئەمەس . مەسىلەن: تېپىز كۆلچەك. ★ — ئۇ دەريانىڭ سۈيى ناھايىتى تېپىز ئىدىغۇ، — دەپتۇ تاينىڭ ئانىسى. ★ دەريا سۈيى ئەسلىدە كالا ئېيتقانداك تېپىزمۇ ئەمەس، تېپىن ئېيتقانداك چوڭقۇرمۇ ئەمەس ئىكەن.

تت-تت بولۇش مەلۇم بىر ئىش يۈزىسىدىن دىققەتتە بولۇش، تاقەتسىزلىنىش . مەسىلەن: ئايىشەم ئەتكەندە ساۋاقدىشى زەينەبىنى ساقلاپ تىت-تت بولۇپ كەتتى. ★ مېھرىگۈل ئۆزىنىڭ ئامىنە مۇئەللىمىگە ئاتاپ تەييارلىغان سوغىتىنى ئۇتتۇپ قالغانلىقىنى ئەسلەپ ئىچى تىت-تت بولۇپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: جىلى بولۇش، تاقەتسىزلىنىش .

تىرەك (ئىسىم) بىرەر نەرسىنى يۆلەپ، تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن قويۇلىدىغان مەلۇم ئۇزۇنلۇقتىكى ياغاچ، تۆمۈر قاتارلىق نەرسىلەر . مەسىلەن: بۇ شاخلىرىنى كۆتۈرەلمەي قالغان ئالىملارغا تىرەك تىرەپ قويۇلغانىدى. مەنىداش سۆزى: يۆلەك .

تىرناق (ئىسىم) ① ئادەم ۋە بەزى ھايۋان ھەم ئۇچار قۇشلارنىڭ بارماق ۋە پۇت پەنجىلىرىدىكى گۆشكە يېپىشقان مۇڭگۈزسىمان قىسمى . مەسىلەن: تىرناق ئالماق. ★ مۇشۇك ئېتىلىپ بېرىپ، ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن كەپتەرنىڭ باچكىسىنى باسماداپ تۇتۇۋالدى. ② تىنىش بەلگىسى، ئاساسلىقى تېكىست ئىچىدىكى ئىزاھ قىسمىنى كۆرسىتىدۇ . مەسىلەن: يالاڭ تىرناق < . قوش تىرناق > .

تىزلىنىش (پېئىل) تىزنى پۈكۈپ، پەللىكىنى ئىككى تىقىمغا قويۇپ ئولتۇرۇش. مەسىلەن: تۆگە تىزلىنىپ، بېشىنى پەس قىلىپ ئىشكىتىن كىرىپ بېقىشقا ئۇرۇنۇپ بېقىپتۇ. ★ ساقچىلار قاتلىنىڭ دۈمبىسىگە تىزلاپ تۇرۇپ قولىنى كەينىگە قايرىپ كويۇپ سالدى.

مەنىداش سۆزى: يۈكۈنمەك.

تىزىش (پېئىل) ① نەرسىلەرنى سىم قاتارلىق نەرسىلەرگە ئۆتكۈزۈپ، تىزىق ھالىتىگە كەلتۈرۈش. مەسىلەن: ئۆيىنىڭ ئۇدۇلىدىكى تۈۋرۈككە بىر يېپقا تىزىلغان مىس داچەن ئىسسىقلىق تۇراتتى. ② كىشىلەر ياكى نەرسىلەرنى يانمۇ-يان، قاتار قىلىپ مەلۇم تەرتىپتە ئورۇنلاشتۇرۇش. مەسىلەن: سۈت قاچىلىرى بوتكىنىڭ ئالدىغا تىزىپ قويۇلغانىدى.

مەنىداش سۆزى: رەتكە سېلىش، رەتكە تۇرغۇزۇش.

تىزىق ① (ئىسىم) يېپقا ئۆتكۈزۈپ تىزىلغان نەرسە. مەسىلەن: سۆزلەر ئالىچىنىڭ ئاغزىدىن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى تىزغان مېغىزەك تىزىلىپ چىقاتتى. ② (مقدار) ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، تىزىق ھالىتىدىكى مىقدارنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: بىر تىزىق مېغىز.

تىك بۇلۇڭ ئىككى تۈز سىزىق ياكى ئىككى تەكشىلىك تىك ھالدا كېسىشكەندە ھاسىل بولغان بۇلۇڭ. مەسىلەن: تىك بۇلۇڭ 90 گرادۇس بولىدۇ.

تىكىش (پېئىل) ① سانجىپ، تىقىپ ئورۇنلاشتۇرۇش، قادااش، ئورنىتىش. مەسىلەن: كۆچەت تىكىش. ② يىپ-يىڭنە ۋە ماشىنا قاتارلىقلار بىلەن تۈنەپ، تەپچىپ بىر-بىرىگە ھىم جىپسىلاشتۇرۇش. مەسىلەن: كىيىم-كېچەك تىكىش. ★ تاغارنىڭ ئاغزىنى تىكىپ قويدۇم.

تىكىلىش (پېئىل) بىرەر نەرسىگە دىققەت بىلەن قاراش. مەسىلەن: 30 نەچچە جۈپ كۆز مۇئەللىمگە تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى. ★ ئۇلار ماڭا تىكىلىپ قاراپ تۇرغاچقا دەيدىغان گېنىمنى تاپالمىدىم.

مەنداش سۆزى: قاراش، سەپسېلىش.

تېلەمچى (ئىسىم) كىشىلەردىن بىرەر نەرسە تېلەپ تىرىكچىلىك قىلغۇچى كىشى. مەسىلەن: بۇ مەھەللىدە بىر تېلەمچى بار بولۇپ، ئىسمى ھاشىم ئىدى.

مەنداش سۆزى: دىۋانە، ساھىل، قەلەندەر.

تىللاش (پىئىل) قوپال، سەت گەپ سۆزلەر بىلەن ھاقارەت قىلىش، كەمسىتىش. مەسىلەن: ئەسقىر ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلدى، ھەتتا ئەدەپسىز سۆزلەر بىلەن تىللىدى. ★ ئوقۇتقۇچىنى خاپا قىلمايمەن، ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئۇرۇشمايمەن، تىللاشمايمەن، ئۇلار بىلەن ئاكا-ئۆكىدەك ئۆتىمەن.

مەنداش سۆزى: ھاقارەتلەش.

تىنچ (سۈپەت) قىمىرلىمايدىغان، ھەرىكەت سېزىلمەيدىغان، جىمجىت، چۇقان-سۈرەندىن خالىي، ۋاراڭ-چۇرۇڭ يوق، كىشىنى بىزار قىلمايدىغان، خاتىرجەم. مەسىلەن: سىنىپتا تىنچ ئولتۇرۇپ، ئوقۇتقۇچىم سۆزلىگەن دەرسنى دىققەت بىلەن ئاڭلايمەن.

مەنداش سۆزى: جىمجىت، خالىي.

تىنىم تاپماي تىنچ تۇرماي، بىكار تۇرماي، ئارام ئالماي. مەسىلەن: رەھمەتلىك دادام بەك ئىشچان بولغاچقا، كېچىلىرىمۇ تىنىم تاپماي ياغاچچىلىق قىلاتتى.

مەنداش سۆزى: بىكار تۇرماي، ئارام ئالماي.

تىيىن (ئىسىم) ① سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، سىرتقى شەكلى چاشقانغا ئوخشايدۇ. تېنى چاشقاندىن سەل چوڭ، قۇيرۇقى ئالاھىدە چوڭ بولۇپ، چېچىلىپ تۇرىدۇ، قارىغايلىقتا ياشايدۇ. مەسىلەن: تىيىن، -تايچاق ئۆتمىگەن، ئۆتمىگەن، سۇغا چۆكۈپ ئۆلسەن، — دەپ تۈۋلەينۇ. ② ئون داچەن قىممىتىگە ئىگە مەس پۇل، تومپۇر. ③ بىر كۆينىڭ يۈزىدىن بىرى، سىنىت.

ج

جاپالىق (سۈيەت) جەبىر-جاپاسى بار؛ مۈشكۈل، قىيىن، ئەس. مەسلەن: جاپالىق يىللار. ★ — بىز جاپالىق يىللاردا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بولغاچقا، ئىسراپچىلىقنى كۆرسەك چىداپ تۇرالمىمىز، — دېدى دادام. مەنىداش سۆزى: قىيىنچىلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: راھەتلىك.

جادا (ئىسىم) ئوت-چۆپ توغراش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان، جازغا بېكىتىلگەن تىغلىق نۆمۈر سايما. مەسلەن: لىۋخۇلەننى دۈشمەنلەر جادىغا بېسىپ كاللىسىنى ئالدى، ئۇ شەرەپ بىلەن قۇربان بولدى.

جار قىراش (پىيىل) جار-جۈر ۋارقىراش، توۋلاش. مەسلەن: ئۇ ئايال ئالتاغىل جارقىراپ كوچىنى بېشىغا كىدى.

مەنىداش سۆزى: ۋارقىراش، توۋلاش.

جازا (ئىسىم) ياغاچ ۋە باشقا تۈرلۈك مېتاللاردىن قىلىنغان ياغاچ ياكى بالداقلارنى بىر-بىرىگە چېتىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. مەسلەن: كۆۋرۈك جازسى پۈتۈپ قالاي دەپتۇ. ★ دىلشات ئېگىز بىر جازغا چىقىۋېلىپ توك سىمىنى ئوڭشاۋاتقانكەن.

جازالاش (پىيىل) جازا بېرىش، جازاغا تارتىش، ئەدەپنى بېرىش، دەككىسىنى بېرىش. مەسلەن: ئۇ تەنتەربىيە دەرسىگە كېچىكىپ قالغانلىقتىن، مۇئەللىم ئۇنى جازالاش ئۈچۈن مەيداننى ئون قېتىم ئايلىنىپ يۈگۈرۈشكە بۇيرۇدى.

مەنىداش سۆزى: چارە كۆرۈش، جازاغا تارتىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇكاپاتلاش.

جاھان (ئىسىم) ① يەر يۈزى ۋە يەر يۈزىدىكى بارلىقلار؛ دۇنيا، ئالەم. مەسلەن: جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان (ماقال). ② كۆچمە.

جەمئىيەت، يۇرتنىڭ بەلگىلىك ۋەزىيىتى، ھالىتى؛ زامان. مەسلەن: بۈگۈنكى جۇڭگودا جاھان ئىقتىدارلىقلارنىڭ بولۇپ قالدى.

مەنداش سۆزى: ئالم، دۇنيا، ۋەزىيەت.

جاھانگىر (ئىسىم) دۇنيانىڭ كۆپ قىسمىنى ياكى كۆپ ساندىكى دۆلەتلەرنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغۇچى. مەسلەن: ئۇنىڭ بۇ جەڭگىۋار ناخشىلىرى كىشىلەرنى جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇشقا ئۈندەيدۇ.

جەزمەن (رەۋش) قەتئىي، چوقۇم، سۆزسىز، شۈبھىسىز. مەسلەن: بۇ تاغ ھەرقانچە ئېگىز بولسىمۇ، بىز جەزمەن چوققىغا يېتىپ چىقالايمىز. مەنداش سۆزى: چوقۇم، مۇقەررەر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ناتايىن.

جەنۇب (ئىسىم) تۆت ئاساسىي تەرەپنىڭ بىرى. كۈن چىقىشنىڭ ئوڭ تەرىپى، كۈن پېتىشنىڭ سول تەرىپى. مەسلەن: مەن جەنۇبتىن كەلدىم. ★ جەنۇب ئىسسىق، شىمال بەك سوغۇق ئىكەن. ★ قۇياش شەرىقتىن كۆتۈرۈلۈپ، جەنۇبقا ياتىدۇ.

جۇدا بولۇش يېقىن كىشىسىدىن ياكى نەرسىسىدىن ئايرىلىش، مەھرۇم بولۇش. مەسلەن: تۈلكە چىشلەپ گېلىدىن، / قان ئاققۇزۇپ تېنىدىن. / كۆرەڭلىگەن خورازچاق، / جۇدا بوپتۇ جېنىدىن. مەنداش سۆزى: مەھرۇم قىلىش، ئايرىلىپ كېتىش.

جۇدۇن (ئىسىم) ھاۋانىڭ قاتتىق ئۆزگىرىشى، سوغۇق شامال، بوران-چاپقۇن. مەسلەن: مەن بۈگۈن بىر جۇدۇننىڭ كېلىدىغانلىقىنى سېزىپ، قورۇدىكى نەرسىلەرنى يىغىشتۇردۇم. مەنداش سۆزى: قاتتىق سوغۇق.

جۇدۇن-چاپقۇن يېغىن ئارىلاش شىۋىرغانلىق سوغۇق ئېقىم؛ ئىلگىرىلەش داۋامىدىكى زور توسالغۇ، قىيىنچىلىق، ئوڭۇشسىزلىق. مەسلەن: بىز ساغلاملىقىمىزنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، جۇدۇن-چاپقۇنغا قارىماي چىنىقىشنى داۋاملاشتۇردۇق.

جۇلالىنىش (پېىل) نۇر چېچىش، چاقناش، پارقىراش، يالتىراش. مەسلەن: يامغۇر توختاپ ھاۋا ئېچىلىپ، كۈننىڭ نۇرى جۇلالىنىپ، پۈتۈن جاھان قىزىللىققا تولدى. ★ كەچقۇرۇن يامغۇر توختاپ كۈننىڭ غەربتىكى

نۇرلىرى ئەكس تەسىر پەيدا قىلىپ، شەرقتە شۇنداق چىرايلىق ھەسەن-ھۈسەن پەيدا بولىدىكى، ھايھاي! جاھان جۇلالىنىپ ئاجايىپ گۈزەل مەنزىرە ھاسىل بولدى. **جېنىدىن تويۇش** ياشاشتىن زېرىكىش، ئۆلۈمگە رازى بولۇش. مەسىلەن: بوۋاي ھاياجان بىلەن ئۇلارغا قاراپ سۆزنى داۋام قىلدى: - جاندىن تويدۇق، يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم! مەنىداش سۆزى: ياشاشنى خالىماسلىق، تەركىدۇنيا بولۇش. **جېنىغا زامىن بولۇش** ئۆلۈشكە سەۋەبچى بولۇش. مەسىلەن: — يولداشلار، — دېدى بارات دۇيچاڭ، — تۆت ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان بۇ قاتىلىنى تۇنۇش بىزنىڭ سەل قاراشقا بولمايدىغان جىددىي ۋەزىپىمىز. مەنىداش سۆزى: ئۆلۈشكە سەۋەبچى بولۇش.

جىسىم (ئىسىم) مەلۇم بوشلۇقنى ئىگىلەپ، ئىشغال قىلىپ تۇرغان ماددا. مەسىلەن: ئاسمان جىسىملىرى بولغان ئاي، يۇلتۇز، قۇياش قاتارلىقلار تىنپاي ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ. مەنىداش سۆزى: ماددا.

جىمىرلاش (يېىل) ① جىمىر-جىمىر قىلىپ نۇر چېچىش، پارقىراش، يالتىراش. مەسىلەن: غەيرەت بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ دالدىسىغا كېلىپ، ئاسماندىكى جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارغا قاراپ بىردەم تۇردى. ② مەۋج ئۇرۇش، دولقۇنلاش. مەسىلەن: ئۆستەڭ سۈيى ئۈستىگە پىلتىڭلاپ چىققان پىلىقلار ھاسىل قىلغان ئۇششاق دولقۇنلار ئاي شولىسىدا جىمىرلايتتى. مەنىداش سۆزى: يالتىراش، پارقىراش.

چ

چاپسان (رەۋشى) تېز، تېزلىك بىلەن، ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، ئاز ۋاقىت ئىچىدە؛ دەررۇ، ئىلدام. مەسىلەن: چاپسان ماڭ داداڭنى چاقىر، ماشىنا ساقلاپ قالدى. ★ — ئاي قۇدۇقنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ

ئۇنى چاسان سۈرۈۋالايلى، — دىپ ۋارقىرىشىپتۇ مايىمۇنلار.
مەنداش سۆزى: تېز، ئىتتىك، چاققان، جەبدەس.
قارىمۇقارشى مەنلىك سۆزى: ئاستا، ئەزمە.

چاتاق I (ئىسم) بىرەر ئىش-ھەرىكەت تۈپەيلىدىن يۈز بەرگەن
ئوڭۇشسىزلىق، پېشكەللىك، ماجىرا. مەسلەن: — ئاپلا يامان بوپتۇ،
چاتاق بوپتۇ! ئاي قۇدۇقنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ، — دەپتۇ كىشىلەر. ★
چاتاق چىقارماي ئوبدان ئوبىناڭلار، ئۇرۇشماڭلار.
مەنداش سۆزى: پېشكەل، كاشىلا.

چاتاق II (ئىسم) دەرەخ غولىدىن ئايرىلىپ چىققان شاخ؛ پۇتاق.
مەسلەن: چاتاق كەسمەك. چاتاق پۇتماق. ★ ھازىر دېھقانلار
كېۋەز چاتاقلىرىنى پۇتاش بىلەن تازا ئالدىراش ئىكەن.

چاچما يىلتىز يىلتىزنىڭ بىر خىلى. بۇ خىل يىلتىزدا ئېنىق
دەرىجىدە ئوق يىلتىز بولمايدۇ، پەقەت ساقالغا ئوخشاش
نۇرغۇنلىغان ئىنچىكە يىلتىزلا بولىدۇ. بۇغداي، شال
قاتارلىقلار تاق يوپۇرماقلىق، يىلتىزى چاچما يىلتىز.

چارەكلىك (سۈبەت) ① بىر نەرسىنىڭ تۆتتىن بىرىنى بىرلىك
قىلغان؛ چارەك بويىچە ھېسابلانغان. مەسلەن: مەن چارەكلىك
ئىمتىھاندا 100 نومۇر ئالدىم. ② ئاشلىق ئۆلچەيدىغان چارەك بىرلىك
قىلىنغان، چارەك بويىچە ھېسابلانغان. مەسلەن: ئالتە چارەكلىك تاغار.

چارچاش (پېئىل) بىرەر ئىش-ھەرىكەت، ئەمگەك، پائالىيەتكە
قاتنىشىش نەتىجىسىدە ھېرىش-چارچاش. مەسلەن: ئەتىيازلىق كۆچەت
تىكىش پائالىيىتىگە قاتنىشىپ راسا چارچىغان ئوقۇغۇچىلار شەنبە-يەكشەنبە دەم
ئېلىش كۈنلىرى ئوبدان ئارام ئېلىۋالدى. ★ سەپەردە چارچاپ كەتكەن دادىسى
ئاتلىق ئۇخلاۋاتتى.

مەنداش سۆزى: ھېرىش.

چاق (ئىسم) قاتناش قوراللىرى، ھەر خىل ئەسۋابلار ۋە
قۇرۇلمىلارنىڭ ئايلىنىدىغان دۈگلەك قىسمى. مەسلەن: ماشىنا

چاقى. ★ ھارۋىنىڭ چاقى چىقىپ كەتكەنكەن، ۋېلىسىپت بىلەن تۇغقانلارنى يوقلاپ كەلدۇق.

چاقپەلەك (ئىسىم) سۇ ۋە شامال كۈچى بىلەن ئايلىنىپ، ئايرۇپىلان، ماشىنىلارنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان قاناتلىق چاقى. مەسىلەن: بۇرۇنقى ئادەملەر چاقپەلەك ئارقىلىق ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىپ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغانىكەن.

چاقماق I (ئىسىم) بۇلۇت بىلەن بۇلۇت ياكى بۇلۇت بىلەن يەر ئوتتۇرىسىدىكى زەرەتلىنىش ھادىسىسى. مەسىلەن: ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چىقىپ، بىردەمدىلا يامغۇر چېلەكلەپ قويۇۋەتتى. ★ — يوشۇرۇشقىمۇ، تۇتۇشقىمۇ بولمىسا، ئاسماندىكى چاقماق بولۇشى مۇمكىن، — دېيىشتى بالىلار. مەنىداش سۆزى: چىقىن.

چاقماق II (ئىسىم) كىچىك ۋە ئەپلىك بولغان بىر خىل ئوت ياندۇرۇش ئەسۋابى. گازلىق چاقماق، تاشلىق چاقماق ۋە ئېلېكترونلۇق چاقماق قاتارلىق تۈرلىرى بار. مەسىلەن: چاقماق تاش. چاقماق ياندۇرماق. ★ چاقماقنى ئانقا تېگىشكەن ئىخەمەق (ماقال).

چاقماق III (ئىسىم) ئېتىش قوراللىرىنىڭ مەشەككە تېگىپ ئوت ئالدۇرۇش قىسمى؛ تەپكە. مەسىلەن: مىلتىقنىڭ چاقمىقى. چاقماقنى باسماق. ★ رىزۋان ھېچقانداق تەمتىرەپ تۇرماستىن مىلتىقنى ئېلىپلا چاقماقنى ئورنىغا سېلىپ قويدى.

چاقماق IV (سۈبەت) تۆت بۇرجەك، كۆادرات شەكلىدىكى، چاسا شەكىللىك. مەسىلەن: چاقماق قەنت. ★ بۇ ھويلا چاقماق شەكلىدە بولۇپ، ئىشك دېرىزىلىرى ھويلىغا قارايتتى. مەنىداش سۆزى: تۆت چاسا.

چاقماق V (پىئىل) قاتتىق نەرسىلەرنى سۇندۇرۇپ ئۇششاقلىماق؛ پارچىلىماق. مەسىلەن: ياڭاق چاقماق. چىنە-چاچا چاقماق. ★ بۈگۈن كونا ئۆيلەرنى چاقماقچى بولۇۋاتىدۇ، ئورنىغا يېڭى بىنا سالىدىكەن. مەنىداش سۆزى: ئۆرۈش، يىقىتىش.

چاقناش (پىئىل) نۇر چېچىش، ۋال-ۋۇل قىلىش، يالتىراش، پارقىراش، ۋالدىداش. مەسلەن: كۈن نۇرىدا يېشىل تۈسكە كىرگەن دالىلار مەرۋايىتتەك چاقىماقتا.

مەنداش سۆزى: يالتىراق، پارقىراش، نۇر چىقىرىش.
چاقىرىش (پىئىل) ① ئاۋاز چىقىرىپ، خەۋەردار قىلىش، چىقىرىش. مەسلەن: كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي بالىسىنى چاقىرىپ نەسەت قىپتۇ.
 ② تەكلىپ قىلىش، چىلاش. مەسلەن: بۈگۈن ئالم خەسەن سۈنەت توپىغا چاقىرىپتۇ.
 ③ دالالەت قىلىش، دەۋەت قىلىش، سەپەرۋەر قىلىش، ئۈندەش. مەسلەن: باشقىلار مېنىمۇ بۇ ئىشقا چاقىرىپتىكەن.

چاكار (ئىسىم) بىر كىمنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا ياللانغان كىشى؛ خىزمەتكار، مالاي. مەسلەن: سەمىرىپ كەتكەن ۋاڭ چاكارلىرىنىڭ يۆلىشى بىلەن تەستە ئورنىدىن تۇردى - دە، بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى.

مەنداش سۆزى: مالاي، خىزمەتكار.
چامادان (ئىسىم) كىيىم-كېچەك سالىدىغان، كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە ئەپلىك ياسالغان ساندۇق. مەسلەن: مەن چامادانى كۆتۈرەلمەي، سۆرەپ ئەكەتتىم. ★ ئاپام بۇيۇپ، دەزماللاپ چامادانغا سېلىپ قويغان يېڭى كىيىملىرىمنى كىيىدىم.

چايقاش (پىئىل) سىلكىش، ئىرغىتىش، لىڭشىتىش. مەسلەن: ئۆچكە بېشىنى چايقاپ، بۇنىڭغا قايىل بولماپتۇ. ★ بېشىڭنى چايقىماي، مېنىڭ گېيىمگە كىرىپ ماقۇل دەپ يولۇڭغا ماڭ.

مەنداش سۆزى: ئىرغىتىش.
چەبدەس (مۇپەت) ئىش-ھەرىكىتى تېز، چاققان، تېتىك، ئەپچىل. مەسلەن: ياسىن ناھايىتى چەبدەس بالا بولدى.

مەنداش سۆزى: تېز، چاققان، ئەپچىل.
چەكچىيىش (پىئىل) كۆزنى يوغان ئېچىپ، تىكىلىپ قاراش. مەسلەن: بىر ساۋاقداش بار، ئېتى دانىيار / تۈپتۈز ئولتۇرۇپ دەرسنى ئاڭلار / لېكىن ئولتۇرۇپ ئويلاپ باشقىنى / كۆزى چەكچىيىپ قاراپلا تۇرار. ★ جامالنىڭ

قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ كۆزلىرى چەكچەيدى.

چەكسىز (سۈپەت) ① چېكى، چېگرىسى يوق، ناھايىتى كەڭ، كۆز يەتكۈسىز، بىپايان، پايانسىز. مەسلەن: چەكسىز كەتكەن تەكلىماكان چۆللۈكىنىڭ يەر ئاستىدا ئىنتايىن زور نېفىت زاپىسى بايقالدى. ② ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان سانى يوق، ناھايىتى نۇرغۇن؛ سانسىز، ھېسابسىز. مەسلەن: چەكسىز بايلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چەكلىك، ھېسابلىق.

چەمبەر (ئىسىم) مەلۇم نەرسىنى سىقىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئەتراپقا قۇرۇپ كىرگۈزۈلگەن ھالقىسىمان نەرسە. مەسلەن: تۇڭنىڭ چەمبىرى. ★ سېرىنچى قىزلار چەمبەردىن ئۆتۈش ئويۇنىنى ئويىناۋاتتى. ★ ھازىر گۈزەل ھايات رېستوراندىكى چەمبەر ئايلىندۇرىدىغان قىزنىڭ ماھارىتىنى كۆرۈپ كەلدۇق. ھەقىقەتەن ياخشى ئويىنايدىكەن.

چەمبىرەك ① (ئىسىم) سىم ياكى ئىنچىكە نوتا قاتارلىق ئىگىلىشچان ماتېرىياللاردىن ياسالغان دۈگلەك ھالقا. ② (سۈپەت) ئايلىنىما، دۈگلەك، يۇمىلاق. مەسلەن: مەن بىر دانە گۈل چەمبىرەك تەقدىم قىلدىم.

چوتكا (ئىسىم) نەرسىلەرنى يۇيۇش، تازىلاش، پەردازلاش ئۈچۈن، قىل ياكى سىمدىن مەخسۇس ياسالغان بۇيۇم. مەسلەن: چىش چوتكىسى. كىيىم چوتكىسى. ★ مەن ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ چىشىمنى چوتكا بىلەن يۇيمەن.

مەنىداش سۆزى: يۇيۇش، تازىلاش.

چوڭقۇر ① (ئىسىم) قىزىلغان، كولانغان، ئويۇلغان ياكى تەبىئى ھاسىل بولغان ئويىمان. مەسلەن: ئۇ ئۇيقۇلۇقتا ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ، يېنىدىكى چوڭقۇر ئويىمانغا چۈشۈپ كەتتى. ② (سۈپەت) تېرەن، ئوي. مەسلەن: چوڭقۇر ئازگال. ★ قۇدۇق چوڭقۇر، ئارغامچا قىسقا (ماقال). ③ (سۈپەت) كۆچمە. ھەر تەرەپلىمە، ئەتراپلىك، كەڭ مەسلەن: بۇ قېتىمقى ئۆگىنىشكە قاتنىشىش ئارقىلىق چوڭقۇر تەربىيىگە ئىگە بولدۇم.

مەنىداش سۆزى: ئويمان، ئازگال.

چوڭقۇرلۇق (ئىسىم) چوڭقۇر، تېرەن بولۇش، تېرەن ھالەت، تېرەنلىك. مەسىلەن: بۇ يەر ئىككى مېتىر چوڭقۇرلۇقتا كولىنىپ تۇرۇپ ياتقۇزۇلىدىكەن. ★ بۇ ئازگالنىڭ چوڭقۇرلىقى ئىككى، ئۈچ مېتىر كېلىدىكەن.

مەنىداش سۆزى: ئويمانلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تېپىز.

چولا (ئىسىم) ۋاقىت، پۇرسەت. مەسىلەن: بىكارنىڭ چولسى يوق. قىلغىلى ئىشى يوق (ماقال). ★ دىلشاتنىڭ بەزى كۈنلىرى چۈشلۈك تاماق يېگىلمۇ چولسى تەگمەيتتى.

مەنىداش سۆزى: ۋاقىت، پۇرسەت.

چۇرقىراش (پىئىل) «چۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىش، توۋلاش، ۋارقىراش. مەسىلەن: بالا بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي خۇشال بولۇپ چۇرقىراپ كەتت.

مەنىداش سۆزى: چىرقىراش.

چۆكۈش (پىئىل) تىزىنى پۈكۈپ ئولتۇرۇش، يۈكىنىش، تىزلىنىش؛ ئىچىگە چوڭقۇرلاپ كىرىش، كۆمۈلۈش، يېتىش. مەسىلەن: سۇغا چۆكۈش. خىيالغا چۆكۈش. ★ ئىككى ياققا ئايرىلىپ سۇلار / سۇ ئاستىغا چۆكۈپتۇ ئۇلار.

مەنىداش سۆزى: چۈمۈش، غەرق بولۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: لەيلەش.

چۆل (ئىسىم) ئۆسۈملۈك، دەل-دەرەخ ئۆسمىگەن، سۇسىز، دەشت-باياۋان. مەسىلەن: — بۇ ئازگالغا چۈشۈپ جېنىم راھەتلىنىپ قالدى، چۆل-دالدا يۈرۈپ ئۆسۈپ كەتكەندىم، — دەپتۇ تۈلكە، ئۆچكىگە.

مەنىداش سۆزى: دەشت، باياۋان، جەزىرە، ساي.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بوستان، يېشىللىق، چىمەن.

چۈرۈك (سۈبەت) ① يۇمشاقلىقىنى، ئېگىلىشچانلىقىنى يوقاتقان، ئاسان سۇنىدىغان، ئاسان ئۇشتىلىدىغان. مەسىلەن: چۈرۈك ياغاچ.

چۈرۈك مېتال. ② سۇلۇق، چىشلىگەندە تارسىلداپ تۇرىدىغان، ئاسان يېرىلىدىغان (قوغۇن، مېۋە ھەققىدە). مەسىلەن: چۈرۈك قوغۇن. چۈرۈك ئالبا. ★ قۇمۇلنىڭ ئۈزۈمى، غۇلجىنىڭ ئۈزۈمىگە قارىغاندا چۈرۈك ھەم تاتلىق كېلىدۇ.

چۈشەندۈرۈش (پېئىل) شەيئەنىڭ ياكى بىرەر گەپ، سۆزنىڭ، ئىش-ھەرىكەت ۋە ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى، سەۋەبىنى ۋە مەنىسىنى بىلدۈرۈش. مەسىلەن: — مۇئەللىم، مېنىڭ مەسىلىنى چۈشەندۈرۈشۈم يېتەرلىك بولماپتۇ، — دېدى زۇلپىيە تارتىغان ھالدا يەرگە قاراپ. مەنىداش سۆزى: بىلدۈرۈش.

چۈمۈلە (ئىسىم) بىر خىل ھاشارات، تېنى كىچىك ۋە ئۈزۈنچاق، قارا ۋە بېغىر رەڭدە بولۇپ، بىر جۈپ مۇرەككەپ كۆزى بولىدۇ. سەزگۈر مۇڭگۈزچىسى ئۇزۇن، قورسىقى تۇخۇم شەكىللىك، قاناتلىق بولىدۇ. ئىشچى چۈمۈلەرنىڭ قانىتى يوق، يەر ئاستىغا ئۇۋا سالىدۇ، توپلىشىپ ياشايدۇ. مەسىلەن: چۈمۈلەنىڭ ئۆيىنى دەسسۈۋاپتەن، پۈتۈمنى چىقىۋالدى.

چېتىش (پېئىل) ئۇ يەر بۇ يەردىن تىكىپ ئۇلاش، بىرىكتۈرۈپ بېكىتىش، بىرلەشتۈرۈپ باغلاش، بىر-بىرىگە قوشۇش. مەسىلەن: يەڭنى چېتىش. ★ ئۇلارنى بىر-بىرىگە چېتىش. ★ ئۇلارنىڭ تەقدىرى بىر-بىرىگە چېتىش ئىدى.

مەنىداش سۆزى: تىگىش، چىگىش، قوشۇش.

چېچەك (ئىسىم) مېۋىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جىنىسلىق كۆپىيىش ئورگىنى. مەسىلەن: قېنى چېچىكى بار چايلىرىڭىزدىن جىڭلاپ بېرىڭا! ★ باغدىكى مېۋىلىك دەرەخلەر چېچەك چىقىرىشقا ئاز قاپتۇ. مەنىداش سۆزى: غونچە، پورەك.

چېچەكلەش (پېئىل) ① چېچەك ئېچىش، گۈل ئېچىش. مەسىلەن: باغدا ئۆرۈكلەر رەڭمۇرەڭ چېچەكلەپ، ئېرىقلارنىڭ بويلىرى يېشىل مەخمەلدەك كۆكەردى. ② كۆچمە. گۈللەپ، ياشناش (ئادەم ھەققىدە). مەسىلەن:

ئەلانۇر خېنىم شۇ سۆھبەتتىن كېيىن ئۆز ئارزۇ-ئىستەكلىرىنىڭ قايتىدىن چىچەكلىشىگە چوڭقۇر ئىشەندى.

مەنىدەش سۆزى: گۈل ئېچىش، گۈللەش.

چېكەتكە (ئىسىم) بىر خىل ھاشارات، خىللىرى كۆپ بولىدۇ. ئېغىز ئورگىنى مەزمۇت، ئالدىنقى قانىتى تار ۋە قانتىق؛ ئارقا قانىتى كەڭ، يۇمشاق، ئارقا پۈتى تەرەققىي قىلغان، سەكرەشكە ماھىر، دېھقانچىلىققا زىيانلىق ھاشارات. مەسىلەن: ئالتاي رايونىغا چېكەتكە ئاپتى چۈشتى. ★ ئامما سەپەرۋەرلىككە كېلىپ چېكەتكە ئاپتىگە قارشى تۇردى.

چېلىش (ئىسىم) ① تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدا، ئىككى ئادەم قۇچاقلىشىپ، ھەرقايسى ئۆزلىرىنىڭ كۈچى ۋە ماھارىتىگە تايىنىپ، قارشى تەرەپنى يېقىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ. مەسىلەن: چېلىشىش مۇسابىقىسى. ② كۆچمە. جەڭ، كۈرەش. مەسىلەن: كەلدى ئېسىل گۈلباھار، / پەسىللەرنىڭ ئەركىسى. / ئاڭلىنىدۇ ئەتراپتىن، / جەڭ چېلىشنىڭ نەغمىسى.

چىداملىق (سۈپەت) ① چىدىلايدىغان، سەۋرى-تاقەتلىك، بەرداشلىق. مەسىلەن: ساۋاقدىشم قەيسەر ھەرقانداق جىسمانىي ئەمگەكلەرگە كەلگەندە چاققان ۋە چىداملىق ئىدى. ② ئۆز خۇسۇسىيىتىنى ئاسان يوقاتمايدىغان، چىداشلىق. مەسىلەن: ئۇنقا چىداملىق خىش. مەنىدەش سۆزى: بەرداشلىق، بەردەم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چىدامسىز، چىدىماس، يارامسىز.

چىدىماسلىق (ئىسىم) بەرداشلىق بېرەلمەسلىك، مەزمۇت تۇرالماسلىق، نامەرتلىك، يېنىۋېلىش. مەسىلەن: سۇغۇقتا چىدىمىغان قارلغاج لەمپە ئاستىدىكى ئۇۋىسىغا كىرىۋاپتۇ. ★ — ھېچ بولمىسا ھېلىقى 30 كويىنمۇ قايتۇرۇپ بېرەلا، — دېدى سىدىق، — بۇ بىر چىدىماسلىققۇ سىدىق، — دەپ جاۋاب بەردى نۇراخۇن.

مەنداش سۆزى: بەرداشلىق بېرەلمەسلىك.

چىراغ (ئىسىم) ① ئۆي-ئىمارەتلەرنى يورۇتۇش ۋە باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۇرمۇش بۇيۇمى؛ لامپا. مەسلەن: قارا چىراغ. ② كۆچمە. باشقىلارغا ئاتىدارچىلىق قىلغۇچى، باشپاناھ. مەسلەن: ئوقۇتقۇچى نۇرلۇق چىراغقا ئوخشايدۇ. ★ يورۇتار دىلىنى ھامان، /ياندۇرۇپ نۇرلۇق چىراغ.

چىراي (ئىسىم) ھۆسن، جامال، كۆرك، يۈز، بەت: چىراي كۆرۈپ ھال سۇرا، / دېگەنكەن كۈنلار. / نېمە بولغاندۇ جان ئانام، / خۇشال ئىدى بايىلا. ★ چىرايغا چاي قۇيۇپ ئىچكىلى بولماس (ماقال).

مەنداش سۆزى: يۈز، جامال.

چىراي ئېچىش (سۈپەت) كۈلۈپ قاراش، بېقىش، خۇش مۇئامىلە قىلىش. مەسلەن: سىز بۇنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بارسىڭىز ئۇ چوقۇم چىرايىنى ئاچىدۇ. ★ ئۇنىڭغا قاراپ قۇياش ئىسسىق چىراي ئېچىپتۇ، قۇشلار يەنە خۇشال سايراشقا باشلاپتۇ.

مەنداش سۆزى: قاپقىنى تۇرۇش، چىراي ئاچماسلىق.

چىرايلىقچە (رەۋش) ياخشىلىقچە، ياخشىلىق بىلەن، چىرايلىق؛ ياۋاشلىق بىلەن. مەسلەن: — چىرايلىقچە بەرگەندە ئاندىن باشقىلارنىڭ ئالغۇسى كېلىدۇ، — دېدى غوپۇر. ★ بىز مەسلەھەت قىلالى، چىرايلىقچە قىلغان ئىشنىڭ ئاقۋىتىمۇ چىرايلىق بولىدۇ. مەنداش سۆزى: ياخشىلىقچە.

چىقىش (يېىل) پەستىن مەلۇم ئېگىزلىككە، يۇقىرىغا، ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە ئۆرلەش. مەسلەن: بالىلار كېتىۋاتقان ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىقىپتۇ. ★ كۈن چىقىش ئۈچۈن يەنە بىر سائەت بار ئىكەن. مەنداش سۆزى: ئۆرلەش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چۈشۈش.

چىلان (ئىسىم) خوزور ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال

ياكى دەرەخ، يېڭى شاخلىرىدا جۈپ-جۈپ تىكىنى بار. يوپۇرمىقى سارغۇچ يېشىل، سوزۇنچاق تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى سارغۇچ يېشىل، مېۋىسى ئۈچكىلىك، شارسىمان ياكى تۇخۇمسىمان، رەڭگى قىزىل، تەمى تاتلىق بولۇپ ئادەتتە ئىستېمال قىلىنىدۇ. مەسلەن: چىلان رەڭ. ★ چىلان دەرەخى كۆپ ئۆسكەن يەر. ★ چىلان دەرەخنى يىلتىزنى كۆچۈرۈش ئارقىلىق كۆپەيتىدۇ.

چىقىشقا (سۈپەت) كىشىلەر بىلەن ئاسان ۋە تېز چىقىشىپ كېتىدىغان، كىشىنى يات كۆرمەيدىغان. مەسلەن: ئۇ ناھايىتى مۇلايىم، باتۇر ھەم چىقىشقا بالا بولدى. ★ چىقىشقا ئادەملەر ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئەپ (ئەپ ئۆتىدىغان). قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قېرىشقا.

چىغىر (سۈپەت) كەڭ ئەمەس، تار (يول ھەققىدە). مەسلەن: چىغىر يول. ★ مۇڭلۇق مۇزىكا ساداسى دەرەزىلىكتىكى چىغىر يوللاردا ياڭرايدۇ.

چىڭ ① (سۈپەت) مۇستەھكەم، چىداملىق، پۇختا، پىششىق. مەسلەن: چىڭ رەخت. ② (رەۋىش) كۈچ بىلەن، مەھكەم، قاتتىق، بوشاشتۇرۇپ قويماي. مەسلەن: چوڭ مايۇننىڭ پۇتىنى كىچىك مايۇن چىڭ تۇتۇپ ساڭگىلاپتۇ. ③ (رەۋىش) يۇقىرى، قاتتىق، ئۈنلۈك (ئاۋاز ھەققىدە). مەسلەن: شۇنرلىماي، چىڭ-چىڭ، نان يېگەندەك گەپ قىلە. ④ (سۈپەت) ئۆز ئىشىغا پۇختا، باشقىلارغا نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل، پىششىق. مەسلەن: ئۇنىڭ مۇنچىۋالا چىڭ ئادەم ئىكەنلىكىنى تېخىچە بىلمەپتەن.

مەنىداش سۆزى: مۇستەھكەم، مەھكەم، ئۈنلۈك، بېخىل. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چىدامسىز، ئاستا، سېخى.

چىمەن (ئىسىم) ① ئوت-چۆپ، گۈل-گىياھدىن ئىبارەت يېشىللىق. مەسلەن: غالىپ چىمەنلەر ئارىسىغا كىرىپ مۆكۈپ ئۆلتۈردى. ② يېشىللىق ياكى گۈل-گىياھلار بىلەن قاپلانغان، گۈل-چېچەكلەر ئۆستۈرۈلگەن جاي؛ گۈلزار، گۈلشەن. مەسلەن: بۇلبۇل چىمەننى

سۆيەر، ئادەم ۋەتەننى سۆيەر (مافال).
مەنىداش سۆزى: گۈلزار، گۈلشەن، بوستان.

خ

خاپا (سۈپەت) رەنجىگەن، تېرىككەن، ئاچچىقلانغان. مەسىلەن:
ئوقۇتقۇچۇمنىڭ سۆزلىگەن سۆزىنى، دەرسنى دىققەت بىلەن ئاڭلايمەن، شوخلۇق
قىلىپ، دەرسخاننىڭ تەرتىپىنى بۇزمايمەن، ئوقۇتقۇچۇمنى خاپا قىلمايمەن.
مەنىداش سۆزى: رەنجىش، ئاچچىقلاش.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشال، شاد.

خاتالىق (ئىسىم) توغرا بولمىغانلىق، ناتوغرىلىق، ئاداشقانلىق.
مەسىلەن: ئۇ ئۆز خاتالىقىنى توندى. ★ — تونۇمغان ئادەمگە شۇنچە جىق پۇلنى
تۇتقۇزۇپ قويغان ئۆزۈڭنىڭ خاتالىقى، — دېدى ئۇ.
مەنىداش سۆزى: كەمچىلىك، گۇناھ.

خاتىرە (ئىسىم) ① بىرەر ئادەم ياكى بىرەر نەرسە
ھەققىدىكى ئىش-ھەرىكەت، ھادىسىلەرنى ئەستە ساقلاش،
ئەستە قالدۇرۇش قابىلىيىتى؛ ئەس، ياد، زېھىن. مەسىلەن:
خاتىرىسىگە كەلتۈرمەك. ② مۇھىم ۋە زۆرۈر دەپ ھېسابلىغان
ئىشلارنى يېزىپ قالدۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس تۇتۇلىدىغان
دەپتەر. مەسىلەن: مەن ئۈچۈن كۈندىلىك خاتىرە يېزىش ئادەتكە ئايلانغانىدى.

خاتىرجەم (سۈپەت) بىرەر ئىشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولۇشىغا
ئىشەنچ كامىل؛ ئىشەنچىلىك. مەسىلەن: بالامنى يەسلىگە بەرگەندىن
كېيىن خاتىرجەم بولۇپ قالدىم. ★ زۆھرەم مۇھىم بىر ئىشنى تۈگىتىۋالغاندەك
خاتىرجەم بولۇپ قالدى.

مەنىداش سۆزى: كۆڭلى توق، غېمى يوق.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەندىشىلىك، پاراكەندىچىلىك،

ئەنسىزچىلىك.

خاتىرىلەش (يېىل) سۆزلىنىۋاتقان ۋاقىتتىن بۇرۇن ئۆتكەن بىرەر كىشى ياكى بولۇپ ئۆتكەن بىرەر ئىش-ھادىسە، ۋەقە ۋە شۇنىڭدەك ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئەسكە ئېلىش، ئەسلىنىدىغان پائالىيەت ئۆتكۈزۈش. مەسلەن: ساۋاقداشلار ھەر خىل نومۇرلارنى كۆرسىتىپ، 1-ئىيون بالىلار بايرىمىنى خاتىرىلىدى.

خار (سۈپەت) ① ئېتىبارغا، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئەمەس، ئېتىبارى يوق، ئېتىبارسىز، ئەزىز ئەمەس؛ كەمسىتىلگەن. مەسلەن: ھۈنەرلىك ئەر خار بولمىسى (ماقال). ② قىممىتى يوق، قەدىرسىز. مەسلەن: — شۇ بالا ئاتا-ئانىسى ئۇلۇپ كېتىپ خار بولۇپ قالدى، — دېدى موماي ئۇ ھۇ تارتىپ تۇرۇپ.

مەنداش سۆزى: ئېتىبارى يوق، ئىناۋىتى يوق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەزىز، ئەتىۋارلىق.

خاسىيەتلىك (ئىسىم) ئىجابىي خۇسۇسىيەت، خىسەلەت، خاسلىق، ئالاھىدىلىك. مەسلەن: گۈل-گۈلستان يىزامغا، / خاسىيەتلىك كۈز كەلدى. / ئېتىز-دالا، باغ-ۋاران، / تەتىلادىن تون كېىدى. ★ بوۋام مېنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ كۆزلىرىنى جىگدە دەرەخكە تىككىنچە «جىگدە دەرەخنىڭ خاسىيىتى بەك تولا» دەپ سۆزىنى باشلىدى.

مەنداش سۆزى: خىسەلەتلىك.

خالاش (يېىل) بىرەر نەرسىنى ئارزۇ ۋە ئىختىيار قىلىش، ئۇنىڭغا ئېرىشىش، يېتىشىنى زۆرۈر دەپ بىلىش. مەسلەن: ئۇ بۇگۈنكى كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇپ كېتىشىنى بەكمۇ خالايتتى. ★ ئۇ ئۆزى خالاپ ئېتىزغا قوناق چانغىلى دادىسى بىلەن كەتتى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خالىماسلىق.

خالايىق (ئىسىم) ئادەملەر توپى، كۆپچىلىك، ئامما، خەلق، كىشىلەر. مەسلەن: توپلانغان خالايىق دوسكىغا چاپلانغان يېڭى ئېلاننى ئۇقۇشۇۋاتاتتى. ★ ۋاي خالايىق، بۆرە كەلدى! ... قويلارغا بۆرە كەلدى! ... چاپسان

بولۇڭلار! دەپ ۋاقىراپتۇ پادىچى بالا.

مەنىداش سۆزى: ئادەملەر، كىشىلەر.

خالتا (ئىسىم) ئىچىگە بىرەر نەرسە ئېلىش ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن قاپ شەكلىدىكى بۇيۇم. مەسلەن: دېھقاننىڭ بىر قولىدا كەتمەن، يەنە بىر قولىدا خالتىغا سېلىنغان قاتتىق نان بار ئىدى.

خائىن (ئىسىم) ① قەسىمنى، ئەھدىسىنى بۇزۇپ، خىيانەتكارانە ئىش قىلغان كىشى؛ خىيانەتكار ئادەم. ② ئۆز ۋەتىنى ۋە خەلقى، مىللىتىنىڭ مەنپەئىتىگە زىت ئىش قىلغان، يۈز ئۆرىگەن، دوستلىرىغا خىيانەت قىلغان، ئىپلاس كىشى. مەسلەن: خائىننىڭ ساتقىنلىق قىلىشى بىلەن ياش پارتىيە ئەزاسى لېۋخۇلەن قولغا ئېلىندى.

مەنىداش سۆزى: ئىشىپيۇن، ساتقىن.

خەجلەش (يېقىل) خىراجەت قىلىش، سەرپ قىلىش. مەسلەن: تۈنۈگۈن دادام ماڭا كەمپۇت ئېلىپ يىگىن دەپ بەش مۈچەن بەرگەندى، بىراق مەن ئۇنى خەجلىمدىم.

مەنىداش سۆزى: خىراجەت قىلىش.

خەلق (ئىسىم) ① بىرەر مەملىكەتنىڭ ئەمگەكچى ئاممىنى گەۋدە قىلغان ئاھالىسى. مەسلەن: جۇڭگو خەلقى. خەلق تۇرمۇشى. ② مىللەت. مەسلەن: ئۇيغۇر خەلقى. رۇس خەلقى. ③ بىرەر جاينىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر شۇ جاينىڭ «يەرلىك ئاھالىسى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: ئۈرۈمچى شەھەر خەلقى. يېزا خەلقى.

خەنزۇ (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ياكى شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. خەنزۇلار ئاساسەن بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياشايدۇ. دۇنيادا نوپۇسى ئەڭ كۆپ مىللەت. مەسلەن: مېنىڭ قوشنام خەنزۇ، لېكىن ئۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ-ئادىتىگە ناھايىتى ھۆرمەت قىلىدۇ.

خوراز (ئىسىم) توخۇننىڭ ئەركىكى. مەسلەن: تۈلكىنىڭ سونالىغا خورازنىڭ

جاۋابى بار (مافال). ★ بىر توپ توخۇ يالاڭ تاج خورازغا ئەگىشىپ، تۈلكىنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ، ئېيىقنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

خويمۇ (رەۋش) بەكمۇ، تولىمۇ، ئەجەپمۇ. مەسلەن: ئۇنىڭ ئىللىق چىرايى ماڭا خويمۇ تونۇش بىلىندى. ★ بۇ سىنىپنىڭ ئىچى خويمۇ چىرايلىق بولۇپ قاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئەجەپمۇ، بەكمۇ، تازىمۇ.

خۇشتار (سۈپەت) ① بىرەر نەرسە ياكى ئىشقا قىزىقىدىغان، ئىشتىياقى بار، بېرىلگەن، ھەۋەسمەن، زوقمەن، ئىشقىۋاز. مەسلەن: پانگۈل كەشتە تىكىشكە ناھايىتى خۇشتار بولغاچقا، ۋاقتى بولسلا كەشتە تىكدۇ. ② بىرەر نەرسىگە ناھايىتى قىزىققان، ھېرىسمەن كىشى؛ ھەۋەسكار. مەسلەن: ئىشچانلىقنىڭ دېمىسەم، / يارىم ساڭا كۆيىسەمەن. / ئۆزۈم ئەمگەك خۇشتارى، / ھۇرۇنلارنى سۆيىسەمەن.

خۇيزۇ (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت. ئۇلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. نىڭشيا، گەنسۇ، خېنەن، چىڭخەي، شەندۇڭ، يۈننەن، ئەنخۇي ۋە شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردا ياشايدۇ. مەسلەن: — خۇيزۇلار سانجىدىن باشقا ئۈرۈمچى، قارا شەھەر قاتارلىق جايلاردا بار، — دېدى مەمەت.

خېنىگۈل (ئىسىم) خېنىنىڭ بىر تۈرى. گۈل ئورنىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. گۈلى قات-قات بولىدۇ. مەسلەن: باققا سەبدەر گۈل، چىنىگۈل، خېنىگۈل، توپچىگۈل، قامچىگۈل، لەيلىگۈللەرنى تېرىدىم.

خىجىل (سۈپەت) بىرەر ئىش، مەسىلە تۈپەيلى كىشى ئالدىدا مۈشكۈل، قىيىن ئەھۋالغا چۈشكەن، خىجالەتتە قالغان؛ ئىزا تارتقان. مەسلەن: ئۆچكە مۇئەللىم تاپشۇرۇق تەكشۈرگىلى كەلگەندە، مايمۇنچاق ئەمدىلا ئويغانغاندى، ئۇ خىجىل بولغان ھالدا بېشىنى تۆۋەن سالىدى. مەنىداش سۆزى: ئىزا، ئۇيات.

خىسلەت (ئىسىم) ئادەم ياكى نەرسىنىڭ مۇھىم ئىجابى بەلگىسى، نەرتىپى، سۈپىتى، خۇسۇسىيىتى، پەزىلىتى قاتارلىقلار.

مەسلەن: ئۇ ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالمايدىغان ياخشى خىسلەتنى يېتىلدۈرگەن پىئوپىر بولغانلىقى ئۈچۈن، تېپىۋالغان 10 مىڭ يۈەن پۇلنى ساقچىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: بەزىلەت.

د

دادىل (سۈپەت) قورقماس، يۈرەكلىك. مەسلەن: دادىل كىشى. دادىل سۆزلىمەك. ★ — ئۆلۈمدىن قورققانلار پارتىيە ئەزاسى بولالمايدۇ، — دەيدۇ ليۇخۇلەن دادىل ھالدا.

مەنىداش سۆزى: باتۇر، قورقماس، مەردانە.

داستىخان (ئىسىم) ① رەختتىن تەييارلانغان، ئوتتۇرىغا يېيىلىپ، ئۈستىگە نازۇنمەت تىزىلىدىغان ياكى غىزالانغاندا ئوتتۇرىغا سالىدىغان ئۆي بۇيۇمى. مەسلەن: گۈللۈك داستىخان. ② داستىخانغا تىزىلغان نازۇنمەت ياكى ئومۇمەن غىزا-تاماق. مەسلەن: تۈلكە، تۇرنىنىڭ ئالدىدا داستىخان سېلىپ ياپىڭ تەخسىدە تاماق ئەكەپتۇ.

داخق (ئىسىم) نام، ئاتاق، شۆھرەت، ئىناۋەت. مەسلەن: بىرقانچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈشتە داخقى خېلى چىقىپ قالدى. ★ تەلكىدىن چىقىپ كەلسەم، / ئېلى باغلىرى بوستان. / بۇلبۇللارغا قۇلاق سالسام، / داخقىنى قىلۇر داستان.

مەنىداش سۆزى: شۆھرەتتى، نامى.

دالا (ئىسىم) ① ئادەم ياشايدىغان جايىنىڭ سىرتىدىكى كەڭ كەتكەن يەر. مەسلەن: باھار كۈنلىرى قۇيلىش چاقناپ، ئېتىز-داللىلاردا خىلمۇخىل گۈللەر پۈرەكلەپ ئېچىلغانىدى. ② سەھرا، يېزا-قىشلاق. مەسلەن: دالانىڭ بېگى بولغۇچە، شەھەرنىڭ ئىتى بولغىن (ماقال).

مەنىداش سۆزى: سىرت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆي.

دان (ئىسىم) بۇغداي، قوناق قاتارلىق باشاقلىق زىرائەتلەر ۋە پۇرچاق، ماش، چوكا قاتارلىقلارنىڭ دېنى. مەسلەن: — بالام بۇغداينى ۋاقتىدا ئورنۇلالىي، بولمىسا دىنى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. — دېدى دادام. ★ مەن كەپتەرلىرىگە دان، سۇ بەردىم.

مەنىداش سۆزى: ئاشلىق.

دانە (مىقدار) ساناق سانلار بىلەن قوشۇلۇپ كېلىپ، ئاساسەن يۇمىلاق نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: تەخسىدە ئاران 3 دانە شاپتۇل قاپتۇ. ★ دادام 5 دانە تاۋۇز سېتىۋالدى.

دانىشمەن (ئىسىم) چوڭقۇر بىلىملىك، كۆپ نەرسىلەرنى بىلگۈچى دانا كىشى، ئالىم. مەسلەن: مۇئەللىم دانىشمەن نەسىردىن ئەپەندى ئارقىلىق بەزى چۈشەنەلمىگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بەرمەكتە ئىدى.

مەنىداش سۆزى: ئالدىن بىلگۈچى، ئەقىللىق، ئالىم.

دانىشمەنلىك (ئىسىم) بىلىملىك، بىلىمى كۆپلۈك، ئالىملىق. مەسلەن: مەرگەنلىكنىڭ بىلەن بىللە دانىشمەنلىكىگىمۇ جايدا ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: ئەقىللىق.

داھىي (ئىسىم) دۆلەت، سىياسىي تەشكىلات، ئاممىۋى تەشكىلات قاتارلىقلارنىڭ يول باشچىسى. مەسلەن: ئۇلۇغ داھىي ماۋجۇشى جۇڭگو خەلقىنى ئازادلىققا ئېرىشتۈردى. ★ داھىي ماۋزېدۇڭ قىلغاندا چاكا، سۈزۈلۈپ بولۇت يۈز ئاچتى ئاسمان، / بېيجىنگە شۈدەم تىكلەنگەندە تۇغ، جوڭخۇا ئىلىگە ياغدى شەرەپ-شان.

داھىيلىق (ئىسىم) يولباشچىلىق، باشلامچىلىق، يېتەكچىلىك: مەسلەن: ئاممىۋى ھەرىكەت كۆتۈرۈلگەندە ئامما بىر دانا يولباشچىنى داھىيلىققا كۆتۈردى.

داۋامەت (رەۋىش) دائىم، ھەمىشە، ھەر ۋاقىت، ھەر چاغ. مەسلەن: يوقلۇقىدىن ئادالەت، / كۆڭلۈمدە كۆپ ئاداۋەت. / قولدا قىسلس قىلىچىم، / ياتىرايدۇ داۋامەت.

مەنداش سۆزى: مەڭگۈ، مەڭگۈگە، ھەرقاچان.

دەخلى (ئىسىم) ئارىلىشىش، مۇناسىۋەت، ئالاقە: — بالىلار ۋارقىرماي ئويناڭلار، باشقىلارنىڭ ئارام ئېلىشىغا دەخلى قىلماڭلار! — دېدى بوۋاي.

دەخلى يەتكۈزۈش يامان تەسىر يېتىش، كاشىلىسى تېگىش، توسالغۇ بولۇش. مەسىلەن: بۇنىڭ بىلەن دادىسىنىڭ ئىشىغا بىرمۇنچە دەخلى يەتتى. ★ تۇ: — ئۆگىنىشكە دەخلى يەتكۈزمەي بۇرۇنقىدەكلا يەنە ئوبدان ئۆگىنمەن، — دېدى.

مەنداش سۆزى: كاشىلا بولۇش، ئىشنى بۇزۇش.

دەردىگە دەرمان بولۇش بېشىغا ئېغىرلىق چۈشكەن ياكى موھتاجلىقتا قالغانلارغا ۋاقتىدا ياردەم بېرىش، ھەمدەمدە بولۇش، ھاجىتىدىن چىقىش، كۆيۈنۈش، غەمخورلۇق قىلىش. مەسىلەن: مەنىمۇ ئەمدى چوڭ بولدۇم، ئاپمىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشۇم، ھالدىن خەۋەر ئېلىشىم كېرەك، دەپ ئويلاپتۇ كامال.

مەنداش سۆزى: ھالىغا يېتىش.

دەرمان (ئىسىم) ماغدۇر، مادار، كۈچ. مەسىلەن: ھەسەن دولانىمۇ ئۇلارنى كۆرۈپ ياستۇقىدىن بېشىنى كۆتۈرمەكچى بولدى — يۇ، دەرمانى يەتمىدى. ★ — ئاشۇ ئالتۇن-يامبۇلارنى تېپىپ، بېشىڭلارغا كۈن چۈشكەندە دەردىڭلارغا دەرمان قىلىڭلار، — دەپتۇ بوۋاي بالىلىرىغا.

مەنداش سۆزى: ماغدۇر، مادار، كۈچ-قۇۋۋەت.

دەرھال (رەۋش) شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە، كېچىكتۈرمەي، تىزدىن. مەسىلەن: ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتى بويىچە ئۆيگە مېھمان كەلسە دەرھال ئالدىغا داستىخان سېلىنىدۇ. ★ دەرھال ماڭ، دەرسكە كېچىكىپ قالمىغىن. ★ ئۇ ئاۋازنىڭ بۆلەكچە چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى ۋە دەرھال يەرگە قارىۋالدى.

مەنداش سۆزى: شۇ ھامان، ھازىر.

دەريا (ئىسىم) ۋادا سىرغىمىسىدىن مەركەزلىشىپ قۇيۇلۇش جايىغا ئېقىپ تۇرىدىغان تەبىئىي چوڭ سۇ ئېقىنى. مەسىلەن: تارىم دەرياسى.

★ — دەريانىڭ سۈيى ناھايىتى چوڭقۇر ئىكەن، — دەپتۇ تايچاق.
دەرۋەقە (يۈكلىمە) ھەقىقەتەن، راستىنلا، دېگەندەك. مەسىلەن:
 سىلى بۇ گەپنى قىلغاندىن كېيىن ئويلاپ باقسام دەرۋەقە شۇنداق
 بولغان ئوخشايدۇ. ★ دەرۋەقە، مېنىڭ ئۇكام ناھايىتى
 ئەقىللىق، ساغلام چوڭ بولۇۋاتىدۇ.
 مەنىداش سۆزى: راستىنلا.

دەملەش (يېىل) دەملەپ تەمىنى چىقىرىش. مەسىلەن: قاسم ئاكا بىردەم
 ئۆلتۈرۈڭ، چاي دەملەپ بىرەي، بىرەر چىنە چاي ئېچىپ كېتىڭ. ★ گۈرۈچ ئاش
 ئوبدان دەملەنمىسە يېرىك بولۇپ قالىدۇ.

دەۋەت (ئىسىم) بىرەر ئىش، ئەقىدە، يول، مەسلەك قاتارلىقلارغا
 جەلپ قىلىش ئۈچۈن قىلىنغان تەكلىپ، چاقىرىق، ئۈندەش،
 تەشەببۇس. مەسىلەن: دەۋەت قىلماق. ★ خوجىنىياز ھاجى بۆرتالادىن قۇمۇلغا
 بېرىپ، ئانىسى بىلەن كۆرۈشۋالغاندىن كېيىن، يۈسۈپ تەيجىنىڭ دەۋىتى بىلەن
 باغداشقا قاراپ يول ئالدى. ★ «ئوقۇيلى» دېگەن شېئىردا ئوقۇغۇچىلار نېمىگە
 دەۋەت قىلىنغان؟

مەنىداش سۆزى: ئۈندەش، تەكلىپ، تەشەببۇس، دالالەت.
دەۋر (ئىسىم) ① تارىختىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت
 جەھەتتىكى ئەھۋاللار ئاساس قىلىنىپ بۆلۈنگەن مۇئەييەن
 مەزگىل. مەسىلەن: تاش قورال دەۋرى. ياشلىق دەۋرى. ② بىرەر
 ئىش-ھەرىكەت ۋە ھادىسە بولۇپ ئۆتكەن، بېجىرىلىدىغان
 بەلگىلىك ۋاقىت؛ زامان. مەسىلەن: ئوقۇپ بىلىم ئالىدىغان دەۋر كەلدى.
 ★ تىرىشىپ ئوقۇپ دەۋرگە ئەگىشىپ ماڭايلى.

مەنىداش سۆزى: مەزگىل، زامان.
دوست (ئىسىم) ئۆزىگە نىسبەتەن قېرىنداشلاردەك ئۆتىدىغان
 كۆڭلى يېقىن ئادەم، ئاغىنە، بۇرادەر. مەسىلەن: ھەقىقىي دوست. ★
 دوست باشقا قارايدۇ، دۈشمەن ئاياقتا (ماقال).
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۈشمەن.

دوستلۇق (ئىسىم) دوستلارغا خاس مۇئامىلە، مۇناسىۋەت، دوستانە ئالاقە. مەسىلەن: ئۇلار قۇمۇللۇق كىشىنىڭ بىلىمىگە قايىل بولۇشتى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتتى. ★ 19-باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن 22-باشلانغۇچ مەكتەپ دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتتى.

دوڭغاسلاش (يېىل) بېلىنىڭ ئۈستى ئالدىغا، ئاستى كەينىگە ئېگىلگەن، دوڭغايغان ھالدا مۈكچىيىپ مېڭىش. مەسىلەن: ئاڭغىچە قېرى مايۇنمۇ دوڭغاسلاپ يېتىپ كەپتۇ. ★ ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ، دوڭغاسلاپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ.

دۇچ كېلىش ئۇچراش، ئۇچرىشىش، يولۇقۇش، ئۇدۇل كېلىپ قېلىش، روبىرو كېلىش. مەسىلەن: مەن نۇرغۇن ئىشلارغا دۇچ كەلدىم، بەزىلەر تېپىشماق، بەزىلىرى سىرلىق ئىدى. مەنىداش سۆزى: يولۇقۇش، ئۇچراش.

دۇرۇس (سۈپەت) ① توغرا، خاتا ئەمەس، ياخشى، ئوبدان، ئەۋزەل. مەسىلەن: - ئۇنىڭ چوڭ ئەتىم باشلىقى بولغىنى دۇرۇس بولدى، بىز قوشۇلمىز، - دەپ چۇقراشتى ساۋاقداشلار. ② توغرا، ياخشى، ئوبدان. مەسىلەن: ئۇ كىشىگە يامانلىق ئويلىمايدىغان ناھايىتى دۇرۇس ئادەم ئىدى.

مەنىداش سۆزى: ئوبدان، سەممىي، ياخشى.

دۇمباق (سۈپەت) كۆپۈپ، كۆتۈرۈلۈپ، ئۆرلەپ چىققان، تومپايغان. مەسىلەن: ئۇ قارسا قىزنىڭ يانچۇقى دۇمباق تۇرغۇدەك، قاراپ ئۇنىڭ بېھى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

دۇمباق كۆز (سۈپەت) كۆپۈپ، كۆتۈرۈلۈپ، تومپۇيۇپ، پولىتىيىپ چىققان كۆز. مەسىلەن: - ھەي، دۇمباق كۆز ھەرىچاق، چىرايلىقلىقىمىزنى سېلىشتۇرۇپ باقايلىچۇ، - دەپتۇ خوراز. ★ ئابىشەم پاقنىڭ كۆزىدەك دۇمباق كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ ۋارقىراشقا باشلىدى.

دۆت (سۈپەت) ئەقلى تازا ئىشلىمەيدىغان، پىكىر قىلىشى ئاجىز، ئۆتكۈر ئەمەس، ئەقىلسىز، ھاماقەت. مەسىلەن: دادام دائىم ماڭا:

«ئادەم ئەقلىنى ئىشلىتىپ تۇرمسا، دۆت بولۇپ قالدۇ» دەيتتى.
 مەنىدەش سۆزى: كالۋا، لەقۋا، گالۋاڭ، تەلۋە، قاپاقباش.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەقىللىق، چېچەن، زېرەك.
دۆلەت I (ئىسىم) ① مۇئەييەن بىر سىنىپنىڭ ھۆكۈمرانلىق قورالى. يەنى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپ ئۈستىدىن دىكتاتورا يۈرگۈزۈشىدىكى زوراۋانلىق تەشكىلى. مەسىلەن: دۆلەت بايرىقى. ★ دۆلەت گېمىنى بېكىتلىدى. ② بىر دۆلەتكە قاراشلىق پۈتكۈل زېمىن. مەسىلەن: دۆلەت چېگرىسى. دۆلەت تەۋەلىكى.

دۆلەت II (ئىسىم) ① مال - دۇنيا، بايلىق. مەسىلەن: ئوشۇق دۆلەت باشنى يارمىلى (ماقال). ② كۆچمە. بەخت-پاراغەت، راھەت، ھالاۋەت. مەسىلەن: تەن ساقلىق-دۆلەت ئىكەن. ③ ئەر-ئاياللارنىڭ ئىسمى.
 مەنىدەش سۆزى: بايلىق، بەخت، راھەت-پاراغەت.

دۆۋە ① (ئىسىم) بىر يەرگە توپلىنىپ، ئۈستى-ئۈستىگە ئارتىلىشتىن ھاسىل بولغان ئېگىزلىك، دۈمبەل. مەسىلەن: پاختا دۆۋىسى. ئەخلەت دۆۋىسى. ② (مقدار) ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: ئۇنىڭ يېنىدا بىر دۆۋە تاۋۇز تۇراتتى. ③ (رەۋىش) لىقمۇلىق. مەسىلەن: ئابلىز تاۋاقتا دۆۋە ئۇسۇلغان يولۇنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى.

دۆۋىلەش (پىئىل) يىغىپ، توپلاپ دۆۋە ھالىتىگە كەلتۈرۈش؛ توپلاش، بىر يەرگە جەم قىلىش. مەسىلەن: بىرمۇنچە كىر-قاتلار دۆۋىلىنىپ كېتىپتۇ. ★ ئۇلار كۈزدە ئاشلىقلىرىنى خامانغا دۆۋىلەپ قويىتى. ★ يىلانلار قۇرۇق مېۋە-چېۋىلەرنى دۆۋىلەپ تىزىپ قويۇپتۇ.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بۇزۇش، چېچىش.

دېرەك (ئىسىم) بىرەر يەردىن، بىر كىم ياكى بىرەر نەرسە ھەققىدە بېرىلگەن بەلگە، بېشارەت، خەۋەر. مەسىلەن: ھاۋانىڭ تۇتۇلۇشى يامغۇرنىڭ يىغىشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ★ ھېچ يەردىن قىزنىڭ دېرىكى چىقىمىدى.

مەنىداش سۆزى: بەلگە، بېشارەت، خەۋەر، ئۇچۇر.
دېكلاماتسىيە (ئىسىم) شېئىرى ئەسەرلەرنى چىرايلىق، تەسىرلىك قىلىپ، ئۈنلۈك يادقا ئوقۇش سەنئىتى. مەسىلەن: بىز مەكتەپ بويىچە شېئىر دېكلاماتسىيە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدۇق.

دەت (ئىسىم) ① گۈزەللىكنى، نەپىسلىكنى ھېس قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن ئىستېتىكىلىق زوق ئېلىش قابىلىيىتى. مەسىلەن: ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دەت بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ② ئەقىل، ھۇش، پەم، ئىدراك. مەسىلەن: ھەممىمىز بۇ بوۋاينىڭ قوي بېقىشتىكى دىتىغا قايىل بولۇپ، كۈلۈپ كەتتۇق.
مەنىداش سۆزى: پەم، ئەقىل، ھۇش.

دېرىژور (ئىسىم) كولىكتىپ ئورۇنلىنىدىغان بىرەر مۇزىكا ئەسىرى ياكى خورغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان كىشى. مەسىلەن: قەيسەر بىزنىڭ خور ئېيتىش ئەترىتىمىزگە دېرىژور بولدى.

دېققەت (ئىسىم) ① پىكىر، ئەس-ياد، ئوي-خىيال؛ ئېتىبار، زېھىن. مەسىلەن: بالىلار ئويۇن بىلەن بولۇپ كېتىپ ھېچقايسىسى بۇنىڭغا دېققەت قىلمىدى. ② باشقىلارنى زېھىننى مەركەزلەشتۈرۈشكە ئۈندەش يۈزىسىدىن قوللىنىدۇ. مەسىلەن: - دېققەت، ھازىر دەرس باشلايمىز، - دېدى مۇئەللىم مۇنبەرگە چىقىپ.

دەل (ئىسىم) كۆڭۈل، قەلب، يۈرەك، ئىچكى، روھىي دۇنيا. مەسىلەن: مەكتەپ پۈتمەس بۇلاق، بىز ئۇنىڭدىن بىلىم ئېلىپ، بىلىم ئارقىلىق دەلىمىزنى نۇرلاندۇرمىز، بىلىمگە بولغان تەشاللىقىمىزنى قاندۇرمىز.
مەنىداش سۆزى: يۈرەك، قەلب، كۆڭۈل.

دەيار (ئىسىم) مەملىكەت، ۋەتەن، يۇرت. مەسىلەن: سۆيۈملۈك دەيار. ئەزىز دەيار. ★ ئۈمىد بىلەن ئەل ئىشىغا قويدۇم قەدىم، / ئەجرىم بىلەن بۇ دەيارغا تۆككەككە زەر.

مەنىداش سۆزى: ۋەتەن، يۇرت.

ر

رازلىق (ئىسىم) ① مەمنۇنلۇق، خۇرسەنلىك، شادلىق. مەسىلەن: مۇئەللىم بالىلارنىڭ بۈگۈنكى سىناق نەتىجىسىگە كۆز يۈگۈرتۈپ، رازلىق بىلەن كۈلۈپ تاشلىدى. ② بىرەر ئىش ياكى مەسىلىگە ئۇنىغانلىق، قوشۇلغانلىق، كۆنگەنلىك، رىزالىق. مەسىلەن: رازلىق بەرمەك. ★ ئاتا-ئانىمىڭ رازلىقسىز مەن شەنبە-يەكشەنبىلەردە بىر ياققا بارالمايمەن. قارىمۇقارشى مەنلىك سۆزى: نارازلىق.

راستچىل (سۈپەت) راست سۆزلەشكە ئادەتلەنگەن، راست سۆزلەشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ راستگۈي. مەسىلەن: راستچىل ئادەم. ★ بۇ بالا ناھايىتى راستچىل ۋە ئەقىل-پاراسەتلىك بالا بولدى. مەنىداش سۆزى: توغرا سۆزلۈك، راستگۈي. قارىمۇقارشى مەنلىك سۆزى: يالغانچى، ساختىپەز.

راھەتلىنىش (پىئىل) راھەت ھېس قىلىش، ھۇزۇر ئېلىش، ھۇزۇرلىنىش. مەسىلەن: ئىسسىقتا سالتىن راھەت، سوغۇقتا يالقۇن راھەت (ماقال). ★ مەن مەكتەپتىن قايتىپ كەلسەم، ئۇكام تېخىچە يوتقاندا راھەتلىنىپ ئۇخلاۋېتىپتۇ. مەنىداش سۆزى: ھۇزۇرلىنىش.

رەخت (ئىسىم) پاختا، يۇڭ، كەندىر قاتارلىقلاردىن توقۇلغان، كىيىم-كېچەك ۋە باشقا نەرسىلەرنى تىكىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بۇيۇم، توقۇلما. مەسىلەن: رەخت سېتىۋالماق. ★ يازنىڭ كۈنى ئىپەك رەختتە تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىشىڭىز سالتىن بولىدۇ. مەنىداش سۆزى: گەزمال.

رەزگى (سۈپەت) ① بۇزۇلغان، چىرىگەن، كېرەكسىز، تاشلاندىق، ئەسكى-تۈسكى. مەسىلەن: ئەگەر سەن بەكمۇ پىنىك بولساڭ، ھايات دەرياسىنىڭ شىددەتلىك ئېقىمى سېنى خۇددى رەزگى يوپۇرماقلاردەك ئېقىتىپ

كىتۈپرىدۇ. ② پەس، ئىپلاس، رەزىل. مەسلەن: ئۇنىڭ رەزگى چىرايغا زادى قارىغۇم كەلمىدى. ★ رەزگى كۆرۈنگەن چۆمۈلەر ئۆملىشىپ كېلىپ يىلاننى چىقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئەسكى، پەس، ئىپلاس.

رەستە (ئىسىم) شەھەر ياكى بازارنىڭ ئىككى ياقىسىغا ھەر خىل سودا دۇكانلىرى قاتار ئورۇنلاشقان ئاۋات كوچىسى. مەسلەن: ئۇ لىق يۈك بېسىلغان ماشىنىنى كوچا رەستىلىرىدىن ئاۋايلاپ ھەيدەپ چىقىپ كەتتى. ★ ئۈرۈمچىدىكى دۆڭكۆۋرۈك رەستىسى ئەڭ ئاۋات كوچىلارنىڭ بىرى.

رەسمىيەت (ئىسىم) ① بىرەر ئىشنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ياكى بىرەر تەشكىلات تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن بېجىرىلىش تەرتىپى. مەسلەن: رەسمىيەت ئۆتمەش. ② بىرەر ئىشنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تەرىپىدىن ياكى بىرەر تەشكىل تەرىپىدىن بېجىرىلگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ئىسپات. مەسلەن: يۆتكىلىش رەسمىيەتلىرىڭىز تولۇقمۇ؟

رەقەم (ئىسىم) يېزىقتا ساننى ئىپادىلەيدىغان بەلگە. مەسلەن: ئەرب رەقىمى. رىم رەقىمى. ★ ئۇيغۇر تىلىدىكى سانلار ئىچىدە ئۇندىن يۇقىرى بولغان سانلار رەقەم بىلەن يېزىلىدۇ.

رەڭدار (سۈپەت) بىرەر رەڭدە بوپالغان؛ رەڭلىك. مەسلەن: رەڭدار قەغەز. رەڭدار كىگىز. ★ توي-تۆكۈن، مەشرەپ-ئۆلتۈرۈش دېگەنلەرنىڭ باغقى رەڭدار بولۇشى كېرەك. ★ ئەزىز قەشقەر سېغىنغاچقا سېنى مەن كۆرگىلى كەلدىم، / گۇيا جىنەستىدەك رەڭدار لېۋىڭنى سۆيگىلى كەلدىم.

مەنىداش سۆزى: رەڭلىك، گۈللۈك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رەڭسىز، سىيىدام.

رەھبەرلىك ① (ئىسىم) تەلىم-تەربىيە، يوليورۇق بېرىش، يېتەكچىلىك قىلىش، باشقۇرۇش ئىشى، خىزمىتى. مەسلەن: ماۋجۇشى رەھبەرلىك قىلغان ئارمىيە دۆلىتىمىزنى زۇلۇمدىن ئازاد قىلدى. ② (سۈپەت) باشقۇرۇش ئىشى ياكى مەلۇم ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان. مەسلەن:

رەھبەرلىك گۇرۇپپا. ③ (ئىسىم) بىرەر ئىدارە ياكى كوللېكتىپنى باشقۇرىدىغان ئورۇن. مەسىلەن: مەكتەپ رەھبەرلىكى بىلەن ئوقۇتقۇچىلار ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىشى كېرەك.

رەڭگى ئۆچمەك ئەسلى رەڭگى، چىرايى ئۆزگەرمەك، رەڭگى ئۆشمەك. مەسىلەن: بۇ گەپنى ئاڭلىغان زۇنۇننىڭ رەڭگى ئۆگۈپ كەتتى. ★ ئۇشتۇمۇت سوراغان بۇ سوئالغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشى بىلەنمىگەن پەزىلەتنىڭ رەڭگى ئۆگۈپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: چىرايى تۇتۇلماق، چىرايى ئۆزگەرمەك.

رەھمەت (ئىسىم) ① بىر كىشىگە بىلدۈرگەن تەشەككۈر ۋە مىننەتدارلىقنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: رەھمەت ئېيتماق. ★ — سوۋغاتلىرىڭلارغا رەھمەت، — دېدى مۇئەللىم. ★ ئاسم بېشىنى ئېگىپ رەھمەت ئېيتتى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: بارىكالا، ھەشقاللا، تەشەككۈر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: لەنەت.

رەڭس (ئىسىم) بەزى دۆلەت، دۆلەت ئورگانلىرى، پارتىيە-گۇرۇھ، ئىدارە-تەشكىلاتلارنىڭ رەھبىرى. مەسىلەن: ئەخمەتجان قاسىمى رەئىس بولۇپ تۇرغان كۈنلەردە ئىشى ناھايىتى ئالدىراش ئىدى.

روزا (ئىسىم) ① يىلدا بىر قېتىم رامىزان ئېيى داۋامىدا مۇسۇلمانلار بىر ئاي سۈبھىدىن كۈن پاتقۇچە پۈتۈن كۈن يېيىش-ئىچىشتىن ئۆزىنى تۇتۇش ئادىتى. مەسىلەن: روزا تۇتۇش. روزىنى بۇزۇش. ② رامىزان ئېيى. ★ — روزا-رامىزان كەپ قالدى مەن يۇرتۇمغا قايتاي، — دېدى بوۋاي.

مەنىداش سۆزى: رامىزان، نىيەت.

روزا ھېيت رامىزان ئېيىنىڭ تۈگىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى. مەسىلەن: روزى ھېيتتا شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ مەسچىت-ھېيتكار مەسچىتنىڭ ئالدى ئادەم دېڭىزغا ئايلىغانىدى. ناغرا-سۇناي ئاۋازغا تەڭكەش قىلىپ ساما سېلىۋاتقان

كىشىلەرنىڭ چىرايى چەكسىز شاد-خۇراملىققا چۆمگەندى.

روھلىنىش (پىئىل) روھى كەيپىياتى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈش، جۇشقۇن ھالەتكە كېلىش، ئىلھاملىنىش. مەسلەن: ئوغۇللار روھلىنىپ، باغدا كەتمەن چېپىشنى داۋام قىلىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: جانلىنىش، تېتىكىلىشىش.

رۇلېتكا (ئىسىم) ئۆزۈنلۈقنى تېخنىكىلىق جەھەتتىن ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئەسۋاب؛ يۈگەلمە سىزغۇچ. مەسلەن: رۇلېتكىدىن پايدىلىنىپ سىنىپنىڭ ئۆزۈنلۈقنى ئۆلچەسەك قانچە چىقىدۇ؟

رېمونت قىلىش بۇزۇلغان، ئىشتىن چىققان، سۇنغان، كونىرىغان نەرسىلەرنى تۈزەش، ئوڭشاش، ياساش. مەسلەن: ئۆي رېمونت قىلىش. ماشىنا رېمونت قىلىش. ★ ئۇ قولدىن خېلى ئىش كېلىدىغان بالا بولدى، ئېلېكتر سايمانلىرىنى شۇنداق ئەپلىك رېمونت قىلالايدۇ.

مەنىداش سۆزى: تۈزەش، ئوڭشاش، ياساش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بۇزۇش.

ز

زار (ئىسىم) ھەسرەتلىك يىغا، نالە-پەرياد، پىغان. مەسلەن: قازاننىڭ ھورى يامان، يېتىمنىڭ زارى (ماقال). ★ يىگىت ئاخىرى بىر پارچە نانغا زار بولۇپ يىغلاپ، قاقشاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: نالە-پەريات، شىكايەت، پىغان.

زارلىنىش (پىئىل) بىرەر نەرسىدىن نالە قىلىش، ھەسرەتلىنىش، شىكايەت قىلىش، قاتتىق ئېچىنىش. مەسلەن: ئاكام تېلېفوننى قولغا ئېلىپلا، خىزمەتنىڭ ئالدىراشلىقىدىن يېتىشەلمەيۋاتقانلىقىدىن زارلىنىپلا كەتتى.

مەنىداش سۆزى: داۋىلىنىش، قاقشاش، شىكايەت قىلىش.

زاڭلىق (ئىسىم) باشقىلارنى كەمسىتىش؛ مەسخىرە. مەسلەن: زاڭلىق

ئەتمەك. ★ - ئال، دوستۇم، يە، - دەپ تۇرنىنى زاڭلىق قىلىپ، تۈلكە ھەممىنى ئۆزى يەپ قويۇپتۇ.

مەنىداش سۆزى: كەمسىتىش، مەسخىرە، شاڭخو.

زامان بولۇش بىرەر كۆڭۈلسىز ئىش-ھەرىكەت، گەپ-سۆز ۋە ياكى بىرەر كىشىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولۇش؛ ئەيىبكار، جاۋابكار بولۇش. مەسىلەن: سەن ئۇنىڭ جېنىغا زامان بولدۇڭ. **زەرەتلىنىش** (پىل) تۇراقلىق توك مەنبەسىنى ئاككۇمۇلياتورنىڭ ئىككى قۇتۇپىغا ئۇلاش ئارقىلىق ئاككۇمۇلياتورنى توك بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىش.

زەربىدار (ئىسىم) جەڭگىۋارلىق ۋە ماھىرلىق بىلەن ۋەزىپىلەرنى ئاشۇرۇپ ئورۇندايدىغان، ھەممە جەھەتتىن باشقىلارغا نەمۇنە بولالايدىغان ئىلغار شەخس، ئىلغار كوللېكتىپ. مەسىلەن: بىز زەربىدارلار ئەترىتى، ئەمگەك ۋەزىپىسىنى چوقۇم ئاشۇرۇپ مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندايمىز.

زەن سېلىش دىققەت قىلىش، ئەستايىدىل كۆرۈش، نەزەر تاشلاش، كۆزىتىش. مەسىلەن: مۇرات ئوتۇن يېرىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھويلىغا كىرگەن كىشىلەرگە زەن سالمىدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دىققەت قىلماسلىق، نەزەر سالماسلىق، كۆزەتمەسلىك.

زوق (ئىسىم) ① ھۇزۇر. مەسىلەن: زوق ئالماق. ★ مەن گۈزەلئايىنىڭ چالغان

سازى ۋە ناخشىلىرىدىن كۆرۈمنى يۇمۇپ ئولتۇرۇپ زوق ئالمىمەن. ② ئىشتىياق، ھەۋەس، قىزىقىش. مەسىلەن: ئالتۇندەك يەرلەر ئىكەن-دە، — دىمۇستى زوقنى باسالماي قالغان رەپىق ئاكا ئېتىزغا قاراپ.

زېرەك (سۈپەت) تېز ئويلىيالايدىغان، زېھنى ئۆتكۈر، كالىمىسى ئىشلەيدىغان؛ چېچەن، ھوشيار، سەزگۈر، ئەقىللىق. مەسىلەن: زېرەك ئايال. ★ نادان گۈلگە يۈگۈرەيدۇ، زېرەك مېۋىگە (مافال).

مەنىداش سۆزى: ئەقىللىق، ئۆتكۈر، سەگەك، ھوشيار،

چېچەن .

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆت، كالۋا، لەقۋا، كوشما .

زېمىن (ئىسىم) يەر، تۇپراق، ئۆي-جاي، يەر شارى . مەسلەن: كۈن زېمىنى يورۇتار، بىلىم مېڭىنى (ماقال). ★ بۇ ھويلا تۆمۈر خەلپىلەرنىڭ ئۆز زېمىنى ئىدى. ★ بىز تىرىشىپ بىلىم ئىگىلەپ، كەلگۈسىدە يەر-زېمىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەندەك مۆجىزىلەرنى يارىتىشىمىز كېرەك.

مەنىداش سۆزى: يەر، ئۆي-جاي .

زېھىن (ئىسىم) ئىنساننىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى، ئەس-ھۇش، ئەقىل-ئىدراك . مەسلەن: كىتاب ھەر خىل سىنىش سوئاللىرى ۋە تېپىشماقلار ئارقىلىق زېھنىمىزنى ئاچماقتا.

مەنىداش سۆزى: ئەقىل .

زىچ (سۈبەت) بىر-بىرىگە ئىنتايىن يېقىن، قېلىن، قويۇق . مەسلەن: تۈپتۈز كەتكەن يېزا يولىنىڭ ئەتراپى زىچ ئورمان بىلەن قاپلانغانىدى. ★ بۇ ئىككى ئائىلىنىڭ مۇناسىۋىتى زىچ، باردى كەلدىسى قويۇق ئىدى. ★ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھان مەزگىلى يېتىپ كەلدى. ۋاقىت زىچ، ياخشى تەييارلىق قىلمىسا بولمايدۇ.

مەنىداش سۆزى: قېلىن، قويۇق، ئالدىراش، جىددىي .

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شالاڭ، ئاندا-ساندا، كەڭ-كۈشادە .

زىچچىدە (رەۋىش) زىچلاشقان ھالدا، زىچلىشىپ، بولۇق . مەسلەن: بۇ يەرگە تېرىغان گۈللەر زىچچىدە ئېچىلىپ، مۇھىتنى ئاچايىپ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى. ★ بىز ئانچە ئۇزۇن ماڭمايلا كىشىلەر زىچچىدە ئۇلاشقان بىر توپقا كېلىپ يەتتۇق.

مەنىداش سۆزى: قويۇق، جىق .

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شالاڭ، ئاندا-ساندا .

زىيان (ئىسىم) ① ئومۇمەن ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى يوقىتىش، چىقىم . مەسلەن: بۇ زىياننىڭ ئورنىنى شۇ تاپتا ھېچنەمە بىلەن

تولدۇرغىلى بولمايتتى. ② يامان تەسىر، زەرەر. مەسىلەن: تاماكا بىلەن ھاراق ئادەم ئورگانىزمىغا زىيان. مەنىداش سۆزى: دەخلى، زەرەر. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پايدا.

زىيانداش (سۈپەت) زىيان سالىدىغان، زىيانلىق؛ زىيىنى بار. مەسىلەن: زىيانداش قۇشلار. زىيانداش ھاشارات. ★ چاشقان، چۈن، پاشا قاتارلىق زىيانداش ھاشاراتلار بارغانچە دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىغا تەھدىت سالماقتا.

زىيان-زەخمەت زىيان ۋە زەخمەت. مەسىلەن: قۇشلارغا، ھايۋاناتلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈمەيمەن. ★ جامائەت مۈلكىنى زىيان-زەخمەتتىن ساقلايمەن. مەنىداش سۆزى: دەخلى-تەرۇز.

زىيانلىق (سۈپەت) زىيىنى بار، پايدا، مەنپەئەت قىلمايدىغان؛ پايدىسىز. مەسىلەن: خەلققە پايدا قىلمايدىغان نەرسە ساڭمۇ زىيانلىق. ★ بۇ يوپۇرماق قۇرۇتى-زىيانلىق قۇرۇت. ناھايىتى ھىيلىگەر، ئۇ يىپ قۇسۇپ يۇمران يوپۇرماقلارنى ئورايدۇ.

مەنىداش سۆزى: پايدىسىز. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پايدىلىق.

س

سائادەتمەن (سۈپەت) زور بەخت سائادەتكە ئېرىشكەن، بەختلىك. مەسىلەن: - بولدى قىزىم، - دېدى ئاپام خۇشال بولۇپ، - داداڭنىڭ دۇئاسىنى ئالساڭ ئىككىلا دۇنيادا سائادەتمەن بولىسەن. مەنىداش سۆزى: بەختلىك.

سائقۇن (ئىسىم) ۋىجداننى، ئۆز كىشىلىرىنى سېتىپ قارشى تەرەپكە ئۆتكەن، سېتىلغان كىشى، خائىن، ئاسىي. مەسىلەن: سائقۇننىڭ پاش قىلىپ قويۇشى بىلەن بىرقانچە ئىنقىلابچى دۈشمەننىڭ قولغا

چۈشۈپ قېلىپ، باتۇرلارچە قۇربان بولدى.

مەنداش سۆزى: خائىن، ئىشپىيون.

سارغىيىش (پيىل) ① سېرىق تۇس ئېلىش، رەڭگى سېرىقلىشىش. مەسلەن: دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۆكۈلۈشكە باشلاپتۇ. ② موھتاجلىق. مەسلەن: ئاتام بىلمەس، / ئانام بىلمەس. / مېنىڭ ھالىمنى، / ئىگەم ئاللا ئۆزى بىلۇر سارغايغانىمنى.

ساڭگىلاش (پيىل) ① پەسكە قاراپ ئېسىلىپ تۇرۇش. مەسلەن: مۇمىن يىرتىۋەتكەن كۆڭلىكىنىڭ ياقىسى ھەم يېڭىمۇ تىزىمغىچە ساڭگىلاپ تۇراتتى. ② كۆچە. سولمىشىش، بوشاش. مەسلەن: نەچچە كۈنلەرگىچە سۇ قۇيۇلماي، ئۇنتۇلغان بۇ گۈللەر سولۇشۇپ، ساڭگىلاپ قۇرۇپ قېلىشقا ئاز قالغانىدى. مەنداش سۆزى: ئىگىلىش، سېلىنىش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تىكلىنىش، دىڭگىيىش، غادىيىش.

سالام (ئىسىم) تىنچلىق، ئامانلىق، تىنچ-ئامانمۇ سىز (سەلەر)؟ دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: سالام ئادىلە، قانداق ئەھۋالنىڭ؟ يازلىق تەتلىنى ياخشى ئۆتكۈزدۈڭمۇ؟ ★ ئۆزۈمدىن چوڭلارنى، ئوقۇتقۇچىلارنى كۆرسەم ھۆرمەت قىلىپ، ئۇلارغا سالام بېرىمەن.

مەنداش سۆزى: تەزىم.

سالقىن ① (سۈبەت) ئىسسىققا نىسبەتەن سوغۇق، مۆتىدىل، سۆرۈن. مەسلەن: كىچ كۈزنىڭ تاڭ سەھەر ۋاقتى سالقىن بولىدۇ. ② (ئىسىم) كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان ھاۋالىق جاي. مەسلەن: بۇ دەرەخنىڭ سايىسى نېمىدىگەن سالقىن-ھە!

مەنداش سۆزى: سۆرۈن، مۇزدەك.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاپتاپ، ئىسسىق، قىزىق.

سالقىنلىشىش (پيىل) ھاۋاسى، تېمپېراتۇرىسى سالقىن ھالەتكە كېلىش. مەسلەن: 10-ئاي كىرىپ ھاۋا بىر ئاز سالقىنلىشىپ قالدى. ★ ھويلا-ئارامغا سۈنى كۆپ چاچقاچقا، ئۆيلەر سالقىنلىشىپ قالغانىدى.

مەنداش سۆزى: سۆرۈنلىشىش، سوۋۇش.

سالماق ① (ئىسىم) ئېغىرلىق، ۋەزىن. مەسلەن: ئۇ دامكراتنى تەتۈر بۇراپ، تراكتورنىڭ چاقىنى ئۆز سالماقى بويىچە ياغاچ ئۈستىگە ئاۋايلاپ چۈشۈرۈشكە باشلىدى. ② (ئىسىم) سانى، ھەجىمى، قىممىتى، گەھمىيىتى. جەھەتتىن تۇتقان ئورنى. مەسلەن: خىزمەتنىڭ سالماقى. گەپنىڭ سالماقى. ③ (سۈپەت) ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، ئېغىر-بېسىق، پۇختا، تەمكىن. مەسلەن: سابىر سالماق ۋە خاتىرجەملىك بىلەن ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى.

سانتىمېتىر (مقدار) بىر مېتىرنىڭ يۈزدىن بىرىگە تەڭ ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى. مەسلەن: بۇ بىر پۈكلىمە سىزغۇچ، ئۇنى تۈز قىلساق ئۇزۇنلۇقى بىر مېتىر كېلىدۇ. بۇ سىزغۇچتا قانچە سانتىمېتىر بارلىقىغا قاراپ باقايلى!

ساندۇق (ئىسىم) ياغاچ، تۆمۈر، قەغەز قاتارلىقلاردىن ياسالغان، كىيىم-كېچەك، ئوزۇق-تۈلۈك، مېۋە-چېۋە قاتارلىقلارنى سېلىپ ساقلايدىغان بۇيۇم. مەسلەن: ئۈستام ئازراق ياغىچىم بار ئىدى، بىر ساندۇق ياساپ بېرەملا؟ ★ ئايام مېنىڭ كىتابلىرىمنى سالىدىغانغا بىر ساندۇق ئاجرىتىپ بەردى.

مەنداش سۆزى: كات.

ساۋاق (ئىسىم) ئوقۇتۇش پائالىيىتى داۋامىدا دەرسلىك ياكى ماتېرىياللارنىڭ بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە ئۆتۈلىدىغان بۆلىكى، دەرس. مەسلەن: سەن ئۆي ئىشى قىلىمەن دەپ ئاۋارە بولماي، ساۋقىڭنى يادلىغىن.

مەنداش سۆزى: دەرس.

ساۋاقداش (ئىسىم) بىرگە ساۋاق ئالغان، بىللە ئۆگەنگەن، بىر مەكتەپ، بىر سىنىپتا ئوقۇغان كىشى. مەسلەن: بىزنىڭ سىنىپتا قىز ساۋاقداشلاردىن ئوغۇل ساۋاقداشلار كۆپ ئىكەن.

سايھەت (ئىسىم) دەم ئېلىش، كۆرۈش، سەيلە قىلىش ئۈچۈن باشقا جايلارغا قىلىنغان زىيارەت، سەپەر. مەسلەن: دەم ئېلىش كۈنى بىز ئائىلە بويىچە بوغدا كۆلىنى سايھەت قىلىپ كەلدۇق. ★ تەتىلدە بىز جەنۇبقا

ساياھەتكە بارىمىز.

مەنىداش سۆزى: زىيارەت، سەيلە.

سەپەر (ئىسىم) مەلۇم بىر ئىش ياكى زىيارەت ئۈچۈن بىر جايدىن يەنە بىر جايعا بېرىش؛ يول. مەسىلەن: ئاكام سەپەرگە ماڭغانىدى، مەن بېكەتكىچە ئۈزتىپ باردىم.

سەپىدائش (ئىسىم) ① ھەربىي خىزمەتتە بىرگە، بىر سەپتە بولغان كىشىلەر (بىر-بىرىگە نىسبەتەن). مەسىلەن: مەن ئوغلۇمنى كۆرگىلى قىسىغا بارسام، ئوغلۇم سەپىدائشلىرى بىلەن قارىغا ئېتىش مەشىقى قىلىۋاتقانىكەن. ② كۆچە. بىر ساھە، بىر تەشكىلات، بىر ئورۇندا ئىشلىگەن، كۈرەش قىلغان. مەسىلەن: بىلال ئەزىزى لۇتپۇللانىڭ يېقىن سەپىدىشى ئىدى.

سەت (سۈپەت) ① كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە جەلب قىلمايدىغان، چىرايلىق ئەمەس، كۆرۈمىسىز. مەسىلەن: ياشنىڭ سەتى يوق، قېرىنىڭ چىرايلىقى يوق (ماقال). ★ ئەھەتنىڭ خېتى ناھايىتى سەت، ئوقۇغىلىمۇ بولمايدۇ. ② كۆچە. ئەيىب دەپ قارىلىدىغان، ئۇيانشلىق. مەسىلەن: ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىسەڭ باشقا ساۋاقداشلىرىڭ ئالدىدا سەت ئەمەسمۇ؟

مەنىداش سۆزى: خۇنۇك، كۆرۈمىسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چىرايلىق، گۈزەل، كۆركەم.

سەرپ (ئىسىم) ئومۇمەن بىرەر مەقسەت ئۈچۈن پۇلنى ياكى كۈچىنى، زېھنىنى ئىشلىتىش، خىراجەت؛ چىقىم. مەسىلەن: پۇل سەرپ قىلماق: قىممەتلىك ئۆمرىمىزنى پايدىسىز ئىشلارغا سەرپ قىلمايلى!

سەرخىل (سۈپەت) ئالدىنقى قاتاردىكى، خىللانغان، تاللانغان. مەسىلەن: سەرخىل قوغۇن. ★ گۈلنىڭ سەرخىلى گۈل ئارىسىدا، ئەرنىڭ سەرخىلى ئەل ئارىسىدا (ماقال). ★ ئۇلار ئىدارىنىڭ ئىشىك-دېرىزىلىرى ئەتراپىغا، فىشىچە ئۆستۈرگەن سەرخىل گۈللەردىن 40-50 تەشتەك گۈلنى يۆتكەپ تىزىۋەتكەندى. **مەنىداش سۆزى:** تاللانغان، خىللانغان.

سەرگەردان (سۈپەت) ئۆز يۇرت-ماكانىدىن ئايرىلىپ، توغرا كەلگەن يەردە يېتىپ-قوپۇپ ھايات كەچۈرىدىغان؛ سەرسان.

مەسلەن: ئۆتمەشتە ھەممە يەردە سەرگەردان بولۇپ، تىلەمچىلىك قىلاتتۇق.

مەنىداش سۆزى: تىلەمچى، دىۋانە، ساھىل.

سەزگۈ (ئىسىم) ئويىپىكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئادەم مېڭىسىدە پەيدا قىلغان ئىنكاسى، سېزىم، تەسىر، تۇيغۇ. مەسلەن: نۇر كۆزگە چۈشسە، كۆرۈش سەزگۈسى ھاسىل بولىدۇ، ئاۋاز قۇلاققا تەسىر قىلسا، ئاڭلاش سەزگۈسى ھاسىل بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: تۇيغۇ.

سەزگۈر (سۈپەت) ① سېزىش ئىقتىدارى، سېزىمچانلىقى كۈچلۈك؛ تاشقى تەسىرنى تېز سېزىدىغان، سېزىمچان. مەسلەن: سەزگۈر ئىت. ② زېرەك، ھۇشيار. مەسلەن: ئۇ ناھايىتى سەزگۈر، چېچەن، ئەقىللىق قىز ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: تۇيغۇن، سەگەك، ھۇشيار، چېچەن.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىخوت، گاراڭ.

سەزدۈرمەسلىك (پىش) بىلىندۈرمەسلىك، يوشۇرۇش، خۇپىيانە تۇتۇش. مەسلەن: ئۇ ئۆزىنىڭ شوپۇر ئىكەنلىكىنى ھېچكىمگە سەزدۈرمىدى. ئۇ ھېچكىمگە سەزدۈرمەيلا ئاستا سىنىپتىن چىقىپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: تۇيدۇرماسلىق، بىلىندۈرمەسلىك.

سەمىمىي (سۈپەت) كۆڭلىدە يامانلىق يوق، ئاق كۆڭۈل، ساپ دىل، چىن يۈرەكتىن ئېيتىلغان، ھەقىقىي، راست. مەسلەن: سەمىمىي كۈلكە. سەمىمىي دوستلۇق. سەمىمىي سالام. سەمىمىي ئادەم. سەمىمىي گەپ. ★ دادام بىزگە دائىم سەمىمىي ئادەم بولۇش ھەققىدە تەربىيە بېرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: مۇلايىم، يېقىملىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سەمىمىيەتسىز، ساختىپەز، كازاپ.

سەۋەبىسىز (سۈپەت) سەۋەبى يوق، سەۋەبى بولمىغان، ئاساسسىز. مەسلەن: سەۋەبىسىز ئىش بولماس (ماقال). ★ مەن سەۋەبىسىز بىر كۈنمۇ دەرىستىن قالمايمەن.

مەنىداش سۆزى: بىكاردىن بىكار، ھېچنەمىدىن ھېچنەمە يوق.
سەۋر-ئاقەت سەۋر ھەم ئاقەت، چىدام ۋە بەرداش. مەسلەن: ئۇ يېرىم سائەتتىن بېرى راۋاق ئاستىدا سەۋر-ئاقەت بىلەن يامغۇرنىڭ توختىشىنى كۈتۈپ تۇردى.

مەنىداش سۆزى: ئېغىر-بېسىق، غەيرەت-شىجائەت.
سوپسوپپىياڭ (ئىسىم) بىر خىل قۇش، تېنى سېرىق، كۆزىدىن باشلاپ بېشىنىڭ ئارقا قىسمىغىچە قارا، تۇمشۇقى ئاچ قىزىل كېلىدۇ، يېقىملىق سايرايدۇ. مەسلەن: سوپسوپپىياڭنىڭ دەرەخ ئۈستىدە ئۇۋىسى بولۇپ، ئۇۋىدا ئۇنىڭ بالىلىرى ئۇخلايدىكەن.

سوزۇق (سۈبەت) يۇمىلاق ئەمەس، سوزۇلغان، سوزۇنچاق. مەسلەن: ئۇ يۈزى سوزۇق، ئورنىكۆز، قانچىلىق ئادەم ئىكەن. ★ ئۇيغۇر تىلى سەككىز سوزۇق تاۋۇش، يىگىرمە تۆت ئۈزۈك تاۋۇشتىن تەركىب تاپقان.
 مەنىداش سۆزى: ئۇزۇنچاق، ئۇزۇن.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يۇمىلاق، دۈپدۈگىلەك، دومىلاق.

سوزۇش (پىئىل) تارتىش، ئۇزارتىش. مەسلەن: ئۆچكە ئالدىنقى پۈتلىرىنى كۆتۈرۈپ تامغا ئېسىلىپ، بوينىنى ھەرقانچە سوزۇپ باقسىمۇ، ئاغزى شاخقا يەتمەپتۇ. ★ ئىشلەپ ھېرىپ كەتكەن دېھقان ئۆيىگە كىرىپ پۈت-قولنى سوزۇپ يېتىپ بىردەم ئازام ئېلىپتۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغىش، تۈگۈلۈش.
سوقما تام (ئىسىم) جازىغا ئېلىنغان نەم توپىنىڭ ئۈستىگە خالىق بىلەن چىڭداپ ئۇرۇش ئارقىلىق تۇرغۇزۇلغان تام. مەسلەن: سوقما تام ئانچىمۇ ئېگىز ئەمەس، ئادەم بوپى كېلەتتى. ★ مەكتەپ قورۇسى يېزىلاردا كۆپىنچە سوقما تام بىلەن قورشىلىدۇ.

سوۋغا (ئىسىم) ھۆرمىتىنى ئىپادىلەش، كۆڭلىنى ئېلىش، تەبرىكلەش قاتارلىق تۈرلۈك مەقسەتلەر بىلەن بېرىلىدىغان نەرسە، ھەدىيە. مەسلەن: يىللار بىزگە تەجرىبە سوۋغا قىلسا، كىتاب بىزگە

بىلىم سوۋغا قىلىدۇ. ★ بوۋاينىڭ بالىلىرى ساندۇقتىكى ماللارغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن، بىر-بىرىدىن يوشۇرۇن دادىسىغا سوۋغا تەييارلاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: سوۋغات، تارتۇق، ئىنئام، ھەدىيە.

سۇ (ئىسىم) رەڭسىز، تەمسىز، پۇراقسىز سۇيۇقلۇق بولۇپ، ئۇ سوغۇق نۆل گرادۇسقا چۈشكەندە مۇز بولۇپ قاتىدۇ. سېلىسىيە 100 گرادۇسقا چىققاندا قاينايدۇ. مەسىلەن: سۇ ئىچمەك. سۇ قۇيماق. ★ ئاشخانىغا كۈندە ئەتىگەندە 15 چېلەك سۇ توشۇيەن.

سۇغىرىش (پىئىل) ① سۇ يولىنى ئېچىپ، زىرائەت ئۆسۈملۈكلەرگە سۇ قويۇش. مەسىلەن: يەر سۇغىرىش، گۈل سۇغىرىش. ★ بۈگۈن سىنىپتىكى ئوغۇل ئوقۇغۇچىلار يەر چاندى، قىز ئوقۇغۇچىلار كۆچەت سۇغاردى. ② سۇ بېرىش، سۇ ئىچۈرۈش. مەسىلەن: ماللارنى سۇغىرىش. ★ دەريا بويىغا ئاپىرىپ سۇغارماي ئەكېلىش.

مەنىداش سۆزى: سۇ تۇتۇش، سۇ باشلاش.

سۇۋاش (پىئىل) بىرەر نەرسىنى ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ مەلۇم يېرىگە سۈركەش. مەسىلەن: تام سۇۋاش. ماي سۇۋاش. ★ ئۇلار خاماندىن سامان ئەكېلىپ، لاي ئېتىپ، سېۋەتنىڭ ئىچىگە سۇۋاپ ئاندىن سۇ ئالغانىكەن، سۇ توختاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: لايداش.

سۆرەش (پىئىل) بىرەر نەرسىنى كۆتۈرمەي، يەرگە تەگكۈزۈپ ئالدىغا تارتىش؛ زورلۇق بىلەن ئېلىپ مېڭىش. مەسىلەن: مۇشۇكى ھارۋىغا قاتساڭ، كارۋاتنىڭ ئاستىغا سۆرىدۇ (ماقال). ★ دادام كېلىپ مېنى قولۇمدىن تارتقان پىتى سۆرەپ ماڭدى.

مەنىداش سۆزى: تارتىش.

سۈپۈرۈش (پىئىل) چاڭ-توزان، ئەخلەت-چاۋارلارنى سۈپۈرگە بىلەن يىغىپ چىقىرىۋېتىش؛ تازىلاش. مەسىلەن: ئۆي سۈپۈرۈش. سىنىپنى سۈپۈرۈش. ★ ئۇلار ئىگە-چاقسى يوق قېرىلارنىڭ ئۆيلىرىنى سۈپۈرۈپ بېرىپ ياخشى ئىش قىلدى.

مەنىداش سۆزى: تازىلاش.

سۇپۇرۇندى (ئىسىم) ئۆي-ھويلا ئاراملارنى سۇپۇرگەندە چىققان كېرەكسىز نەرسىلەر. مەسلەن: ئوقۇغۇچىلار سىنىپنى سۇپۇرۇپ سۇپۇرۇندىسىنى ئەخلەتخانىغا ئاچقىپ تۈكتى.

سۈركەش (پىئىل) ① مەلۇم نەرسىلەرنىڭ يۈزىنى، سىرتىنى باشقا بىر نەرسىگە تەگكۈزۈپ ھەرىكەتلەندۈرۈش، غىرداش. مەسلەن: ئەكبەر قولىنى ئارغامچىدىن بوشتىش ئۈچۈن، قازاننىڭ گىرۋىكىگە سۈركەپتۇ. ② ماي، شىلىم قاتارلىق يۇقىدىغان نەرسىلەرنى بىر نەرسىگە سۈرۈش، يۇقتۇرۇش. مەسلەن: يۈزىگە ماي سۈركەش. مەنىداش سۆزى: غىرداش، مەلەش، سۈرۈش.

سۈركىلىش (پىئىل) بىر جىسىم يەنە بىر جىسىم ئۈستىدە ھەرىكەت قىلغاندا، بۇ ئىككى جىسىم يۈزلىرى ئارىسىدا پەيدا بولىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە توسالغۇلۇق قىلىدىغان بىر خىل قارشىلىق.

مەسلەن: جىسىملار قانداق سۈركىلىشتىن زەرەتلىنىدۇ؟ بىلەمسىز؟

سۈرلۈك (سۈپەت) قورقۇنچلۇق، ۋەھىملىك. مەسلەن: قاراڭغۇ كېچە قاتتىق بوراندا ھەر خىل سۈرلۈك ئاۋازلاردىن كىشىنى ۋەھىمە باستى. مەنىداش سۆزى: ۋەھىملىك، قورقۇنچلۇق، ھەيۋەتلىك.

سۈزۈش (پىئىل) ① سۈزگۈچ ياكى باشقا نەرسە ئارقىلىق سۇيۇقلۇق ئىچىدىن، ياكى سۇيۇق ئارىلاشما نەرسىلەر ئىچىدىن كېرەكلىك قىسمىنى ئايرىپ ئېلىش. مەسلەن: ئاش سۈزمەك. ★ مایمۇنلار ئاينى سۈزۈۋالماقچى بولۇپ، قولىنى سۇغا تەگكۈرگەن ھامان ئاي يوقاپ كېتىپتۇ. ② سۈزگۈچ بىلەن چاچتىكى يىلىم قېتىشمىسى ياكى پىت-سىر كىلەرنى چىقىرىۋېتىش. مەسلەن: سۈزگۈچتە سۈزسە چاچتىكى كېپەكنى يوقاتقىلى بولىدۇ. ③ كۆچمە. قاش-قاپقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ نازلىنىش. مەسلەن: قاپقىنى سۈزۈش.

مەنىداش سۆزى: ئايرىۋېلىش، سۈزۈۋېلىش.

سۈزۈك (سۈپەت) ھېچقانداق نەرسە ئارىلاشمىغان، پاكىز. مەسلەن: — ئازگالنىڭ ئاستىدا سۈزۈك بۇلاق سۈيى بار ئىكەن، — دەپتۇ مايمۇن. ★سۈزۈك، ساپ ھاۋادا ياشىغايچقا، يېزىلاردىكى ئادەملەرنىڭ ئىككى مەڭزى قىپقىزىل تۇرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: تىنىق، زۇلال، ئوچۇق.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: لاي، دۇغ، تۇتۇق.

سۈمۈرمەك (پىئىل) سىرتتىكى نەرسىلەرنى دەپمى بىلەن ئۆز ئىچىگە تارتىپ ئەكىرمەك؛ شوراپ ئىچمەك. مەسلەن: ھەسەل ھەرسى خۇشاللىق بىلەن ھەربىر گۈلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى شىرنىسىنى سۈمۈرۈپتۇ. ★ ئەخمەق بالا تاماكا چېكىشنى ئۆگىنىمەن دەپ بىرلا سۈمۈرۈپتۇ، يۆتلىپ كېتىپ تاسلا قالدى ئۇلۇپ قالغىلى.

مەنىداش سۆزى: ئىچمەك، شورماق.

سېتىكا (ئىسىم) ① يىپ ياكى سىمىدىن روجەك-روجەك قىلىپ توقۇلغان تور. مەسلەن: ۋالېبول سېتىكىسى. ② جەدۋەل. مەسلەن: دەرس سېتىكىسى. ★ ئۇ كۈندە مەكتەپكە ماڭغۇچە دەرس سېتىكىسىغا قاراپ كىتاب دەپتەرلىرىنى تولۇق ئېلىپ ماڭىدۇ.

سېرىق (سۈپەت) سامان، ئاپلىسىن، ئالتۇن قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ رەڭگى. مەسلەن: سېرىق سەبەدەر گۈل سۇ ئۈستى باغچىسىدا بەك كۆپ. ★ سېرىق ماي بىلەن قىلغان قاتلىما، زىيان قىلمايدۇ، يەك.

سېزىش (پىئىل) سەزگۈ ئەزالىرى ۋە نېرۋىلىرى ئارقىلىق ھېس قىلىش؛ تۇيۇش، بىلىش. مەسلەن: جەننەتگۈل ئۇنىڭ بەدىنىدىن گۈپۈلدەپ تارقىلىۋاتقان ئەتىر پۇرىقىنى سەزدى. ★ ئۇ كىتاب ئوقۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ كەچ كىرگىنىنى سەزمەي قالدى.

مەنىداش سۆزى: ھېس قىلىش، بىلىش.

سېغىنىش (سۈپەت) ① يېقىن ئادىمىنى، يۇرتىنى، ۋەتەننى بەك گۈرگۈسى كېلىش. مەسلەن: ئاپا، سەن ئوقۇشقا كەتكەندىن كېيىن، سېنى بەكمۇ سېغىندىم. ② ياخشى كۆرگەن نەرسىنى يېگۈسى كېلىش.

مەسلەن: بۇ چاغدا يۇرتىمىزدا ئۈجمە تازا پىشقاندۇ-ھە، ئەجەپمۇ سېغىندىم ئۈجمىنى. مەنداش سۆزى: ياد ئېتىش، ئەسلەش.

سېلىش (پېل) ① بىر نەرسىنى يەنە بىر نەرسىنىڭ ئىچىگە جايلاشتۇرۇش، قويۇش؛ تاشلاش. مەسلەن: قولىنى يانچۇقغا سېلىش. ② يېشىپ ئۈستىدىن ئېلىۋېتىش. مەسلەن: كېيىم سېلىش. ③ بىنا قىلىش، بەرپا قىلىش. مەسلەن: ئۇۋا سېلىش. مەكتەپ سېلىش. ④ بىر نەرسىنى يېيىش، ئېچىش. مەسلەن: كۆرپە سېلىش. ئۆيگە گىلەم سېلىش. **سېلىشتۇرۇش** (پېل) ئىككى خىل ياكى كۆپ خىل شەيئىلەرنى ئۆزئارا پەرقلەندۈرۈش، تەڭلەشتۈرۈش. مەسلەن: ئاخىرىدا مەكتەپ بويىچە سالامەتلىكنى تەكشۈرۈپ، سېمىز-ئورۇق، كۈچلۈك-ئاجىز، ئېگىز-پاكارلارنى سېلىشتۈرۈپتۇ. مەنداش سۆزى: پەرقلەندۈرۈش.

سېمىز (سۈپەت) ① بەدىنىگە جىق ئەت قونغان، گۆشلۈك. مەسلەن: سېمىز ئادەم. سېمىز بالا. ② ماي ۋە گۆشى جىق، سەمرىگەن (ھايۋانلار ھەققىدە). مەسلەن: سېمىز قوي. ★ چارۋا ماللار بەك سېمىز، / يايلاقلاردا ئوتلايدۇ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاۋاق، ئورۇق، قىرتو.

سېنتەبىر (ئىسىم) مىلادىيە يىل ھېسابى بويىچە توققۇزىنچى ئاي. مەسلەن: 1-سېنتەبىر كۈنى مەكتىپىمىزدە ئوقۇش باشلاندى، بىز ئوقۇش قۇراللىرىمىزنى ئېلىپ، خۇشال-خۇرام مەكتەپكە ماڭدۇق.

سېۋەت (ئىسىم) ئىچىگە بىر نەرسە سېلىش ئۈچۈن، چىنۇق، سىم ۋە باشقا نەرسىلەردىن توقۇلغان قاچا. مەسلەن: بوۋاي ئىككى ئوغلىنى چاقىرىپ «مۇشۇ سېۋەتتە لىق سۇ ئېلىپ كېلىڭلار!» - دەپتۇ.

سىرت (ئىسىم) ئۆي، ھويلا قاتارلىق مەلۇم قورشاشۇدىكى دائىرىنىڭ تاشقىرىسى، تالا-تۈز. مەسلەن: باغدىكى مېۋىلىك دەمخەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ شاخلىرى تامدىن سىرتقا چىقىپ تۇرغۇدەك. ★ نۆگە سىرتقا چىقىپلا بېشىنى كۆتۈرۈپ

ئېگىزدىكى يوپۇرماقلارنى يېيىشكە باشلايتۇ.

مەنداش سۆزى: دالا، تالا.

سىرتقى (سۈپەت) تاشقى، سىرت تەرىپىدىكى؛ سىرت تەرەپكە جايلاشقان، سىرتقى تەرەپكە ئورۇنلاشقان. مەسلەن: ساۋاقداشلار! دەرسنى زېمىن قوبۇپ ئوقۇيلى، دەرسىن سىرتقى ۋاقتلاردا پايدىلىق كىتابلارنى ئوقۇيلى.

مەنداش سۆزى: تاشقى.

سىزىش (پىل) سىزىق تارتىش، سىزىق چىقىرىش، سىزىق پەيدا قىلىش ئارقىلىق، قەغەز، تاختاي، دوسكا قاتارلىقلارغا شەكىل چۈشۈرۈش. مەسلەن: بالىلار مېنى زاڭلىق قىلىپ دوسكىغا رەسىمنى سىزىپ، پىنغا خەت يېزىپ قويۇپتىكەن، مۇئەللىم كىرىپ بالىلارغا ئەمدى ئۇنداق قىلماسلىق ھەققىدە تەربىيە بەردى، ★ ئۇ ئاستى سىزىلغان قۇرلارنى ئوقۇشقا باشلىدى.

سىزىق (ئىسىم) يازىدىغان، سىزىدىغان، ياكى يۇقىدىغان نەرسىلەر قالدۇرغان ئىنچىكە ئىز. مەسلەن: ئۇزۇن سىزىق. قىسقا سىزىق. ★ مەكتەپنىڭ تام-ئىشىكلىرىگە ھەر تۈرلۈك سىزىق، رەسىملەرنى سىزىپ بۇلغىمايمەن.

مەنداش سۆزى: جىجىق.

سىلاش (پىل) قولىنىڭ ئاللىقىنى بوش، يۇمشاق تەگكۈزۈپ ئۇيان-بۇيان ھەرىكەتلەندۈرۈش. مەسلەن: مومسى ئەلپىرەنى مەڭگۈ كۆرەلمەيدىغاندەك باش-كۆزلىرىنى سىلاپ، باغرىغا مەھكەم بېسىپ، يەنە-يەنە پۇرايتتى.

سىناق (ئىسىم) بىرەر ئىش، مەھسۇلات، ئۇسۇل قاتارلىقلارنىڭ نەتىجىسى، خۇسۇسىيىتى، سۈپىتى، ياراملىقلىقىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ئىمتىھان. مەسلەن: مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسنى ئىگىلىش ھەۋالىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن سىناق ئالدىدىكى. ★ بۈگۈنكى سىناققا 100 نومۇر ئالدىم.

مەنداش سۆزى: ئىمتىھان.

ش

شايتۇل (ئىسىم) ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان مېۋىلىك دەرەخ. كىچىك شاخلىرى سىلىق، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم ئېللىپس شەكلىدە، گۈلى ھال رەڭ ۋە تاق ھالەتتە بولىدۇ. مېۋىسى سۇزۇنچاق، تۈكلۈك، تەمى تاتلىق، سورتى كۆپ، مېغىزى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن: نېمە دېگەن تاتلىق، سۇلۇق شايتۇل بۇ.

شادلىق (ئىسىم) خۇشاللىق، مەنۇنلۇق، خۇرسەنلىك، سۆيۈنۈش، خۇش بولۇش. مەسلەن: «1-ئىيۇن» بالىلار بايرىمىدا بالىلار چەكسىز شادلىق ئىلكىدە خۇشال-خۇرام ئويناشتى. مەنداش سۆزى: خۇرسەنلىك، خۇشاللىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپىلىق، پاراكەندىچىلىك.

شار (ئىسىم) نېپىز رېزىنكە، كاۋچۇك يالىتىلغان رەخت ۋە سۇلياۋ قاتارلىقلاردىن ياسىلىپ ئىچىگە ھاۋا قاچىلىنىدىغان يۇمىلاق خالتىسىمان بۇيۇم. مەسلەن: بالىلار، ماگىزىندا 26 دانە قىزىل، 18 دانە سېرىق شار بار. ئەگەر گۈللۈك شارنىڭمۇ سانى سېرىق شار بىلەن ئوخشاش بولسا، ماگىزىندا جەمئىي قانچە شار بار؟

شارقىراش (پېئىل) «شار» قىلغان ئاۋاز چىقىرىش، «شار-شار» قىلىش. مەسلەن: يامغۇر شارقىراپ قۇيۇۋەتتى. ★ دەريانىڭ سۈيى شارقىراپ ئېقىۋاتقانىكەن.

شاش (سۈپەت) ① تولۇق كۆندۈرۈلمىگەن، ئاسانلىقچە تۇتقىلى، باشقۇرغىلى بولمايدىغان. مەسلەن: شاش ئات. ★ ئاغزى يۇمشاق موزاي شاش كالىنىمۇ ئىمەلەيدۇ (ماقال). ② شوخ. مەسلەن: زېرەك بالا شاش ۋاقىتقا سالىدۇ تىزگىن.

مەنداش سۆزى: توسۇن، ئاساۋ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاشاڭ، كۆنۈك، ياۋاش، كۆندۈرۈلگەن.

شامال (ئىسىم) ھاۋانىڭ يەر يۈزىنى بويلاپ ئېقىشى، ھاۋانىڭ ئاقما ھەرىكىتى. ھاۋا بېسىمىنىڭ تارقىلىشىنىڭ باراۋەر بولماسلىقىدىن كېلىپ چىقىدۇ. مەسلەن: تۈنۈگۈن كەچتە قاتتىق شامال چىقتى. ★ دادىسىنىڭ نەسەتى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدىن شامال دەك ئۆتۈپ كېتىپتۇ. مەنداش سۆزى: سەلەكەن، بوران.

شاللىق (ئىسىم) شال تېرىلغان يەر، شال ئېتىزى. مەسلەن: شاللىقنىڭ ئۇ تەرىپىدىن ئىككى قارلغاج ئۇچۇپ كەلدى.

شانلىق (سۈبەت) شان-شۆھرەتكە ئىگە، ياخشى نام چىقارغان، داڭلىق، مەشھۇر. مەسلەن: پارتىيە بايرىقى پارتىيىمىزنىڭ سىمۋولى، ئۇ شانلىق تارىخقا ئىگە.

مەنداش سۆزى: شەرەپلىك، شۆھرەتلىك، شەۋكەتلىك. **شاۋقۇن** (ئىسىم) تۈرلۈك نەرسىلەردىن چىققان ياكى تۈرلۈك سەۋەبلەر بىلەن پەيدا بولۇپ، ئۆز ئارا قوشۇلۇپ كەتكەن كۈچلۈك ئاۋاز؛ ۋاڭ - چۇڭ. مەسلەن: شاۋقۇن سالماق. ★ شاۋقۇن ئادەمگە زىيانلىق. مەنداش سۆزى: سۈرەن، چۇقان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جىمجىت، سۈكۈت. **شەرەپ** (ئىسىم) پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان نەرسە ياكى ئىش؛ پەخىر، ئىپتىخار. مەسلەن: سەمەت قاتلارنى تۇتۇش يولىدا شەرەپ بىلەن قۇربان بولدى.

مەنداش سۆزى: شان، شۆھرەت، شەۋكەت. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نومۇس، ئىزا-ئاھانەت، ئار-نومۇس.

شەرىپەت (ئىسىم) ① پىشقان ھۆل مېۋىلەرنىڭ تەركىبىدىكى قەنت ماددىسى، شىرنە، مېۋە سۈيى. ② مېۋىنى مۇۋاپىق نىسبەتتىكى

سۇغا سېلىپ قايىنىشتىن ھاسىل بولغان سۇيۇقلۇق. مەسىلەن: ئانار شەرىپىتى. چىلان شەرىپىتى. ئەنجۈر شەرىپىتى. ★ 9-ئايدا تۇرپاننىڭ ئۈزۈمى شەرىپەتكە تولدۇ. ★ بىزگە ھەر يىلى يۇرتىمىزدىن ئۈزۈم شەرىپىتى ئەۋەتىپ بېرىدۇ. ئۇ ئۇيغۇر تىلىغا دورا.

مەنىداش سۆزى: شىرنە، قىيام، شىرە.

شوپۇر (ئىسىم) ئاپتوموبىل، تىرامۋاي، پويىز قاتارلىق قاتناش قوراللىرىنى ھەيدىگۈچى كىشى. مەسىلەن: ماشىنىدا شوپۇر بىلەن جەمئىي بەش ئادەم بار ئىدى.

شوخ (سۈپەت) ① ۋاقىتنى ئويۇن بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان، ئويۇنغا ئامراق. مەسىلەن: دىلشات بۇرۇندىن شوخ ئوقۇغۇچىلاردىن بولسىمۇ، دەرس ئىنتىزامى ياخشى، ئوقۇتقۇچىلارنى ھۆرمەت قىلدۇ. ② كىشىگە شادلىق نۇيغۇسى ۋە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، يېقىملىق، جوشقۇن. مەسىلەن: شوخ مۇزىكا. شوخ پەدە. شوخ ناخشا.

مەنىداش سۆزى: كەپسىز، تەنتەك، بەغباش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياۋاش.

شوخلا (ئىسىم) چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. غولىدا يۇمشاق تۈكلىرى بار، گۈلى سېرىق، شىرنىلىك، شار شەكىللىك مېۋىسى كۆكتات قىلىنىدۇ. مەسىلەن: شوخلا بىلەن لازىنى توغراپ خام سەي قىلدىم.

مەنىداش سۆزى: پەمىدۇر.

شوخلۇق (ئىسىم) شوخ قىلىق، ئويۇنغا ئامراق مەجەز، خۇشخوي خاراكتېر. مەسىلەن: -ھېچ ۋەقەسى يوق، ئەمدى شوخلۇق قىلمايدۇ، راستمۇ شاۋكەت؟- دېدى ئۇ بالىنى ئاقلاپ. — ★ مەن ئەمدى شوخلۇق قىلىپ دەرسخاننىڭ تەرتىپىنى بۇزمايمەن، — دېدى قەلبىنۇر.

مەنىداش سۆزى: تەنتەكلىك، بەغباشلىق، كەپسىزلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياۋاشلىق.

شوراش (پېش) تىلى، ئاغزى بىلەن شۈمۈپ، سۈمۈرۈپ ئىچىگە

تارتىش، ئىچىش. مەسلەن: ھەسەل ھەرىسى گۈل شېرىنلىرىنى قانغۇدەك شوربۇيلىپ گۈل چاڭلىرىغا مېلىنىپ ئۇچۇپ كەتتى. ★ بوۋاي چىلىمىنى قاتتىق-قاتتىق شوراپ يېنىدىكى ئايالنى چاڭىردى.
مەنىداش سۆزى: شۈمەش، شۈمۈرۈش.

شۇلا (ئىسىم) ① بىرەر جىسىمدىن تارقالغان يورۇقلۇق، نۇر، يالقۇن. مەسلەن: ئاي شولىسى. ② ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ سۇدا پەيدا بولغان ئەكسى، سۇ يۈزىدە ئەكس ئېتىلگەن رەسىمى. مەسلەن: قىز قەدىنى رۇسلاپ، ئۆزىنىڭ سۇدىكى شولىسىغا قارايتۇ.
مەنىداش سۆزى: يورۇق، نۇر، كۆلەڭگە.

شۇئان (رەۋىش) ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئىش، ۋەقە يۈز بەرگەن چاغ، ۋاقت؛ شۇ ھامان. مەسلەن: دەرياغا چۈشۈپ كەتكەن ساندۇق سۇ يۈزىدە بىرلا كۆرۈندى - دە، شۇئان غايىپ بولدى.
مەنىداش سۆزى: شۇ ھامان، شۇ زامان.

شۇ ئەسنادا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ۋەقە، ئىش يۈز بەرگەن بەلگىلىك ۋاقتتا. مەسلەن: ئۇ ناھايىتى قىزغىن سۆزلەۋاتتى، شۇ ئەسنادا ئويغا بىر نەرسە كەلدىمۇ، قولى كۆتەرگىنىچە توختاپ قالدى.
مەنىداش سۆزى: شۇ چاغدا.

شۆلگەي (ئىسىم) رېڧلېكس تەسىرىدە ئېغىز بوشلۇقىدا پەيدا بولىدىغان سۇيۇقلۇق، شال. مەسلەن: شۆلگەي بېزى. ★ تۈلكە نېمە قىلىشىنى بىلمەي، ئاغزىدىن شۆلگەينى ئېقىتىپ، تۇمشۇقنى يالاپ، تۇرنىنىڭ يېڭىگە بېزىپ قاراپ تۇرۇپتۇ.
مەنىداش سۆزى: شال، سېرىقسۇ، شالۋاق.

شېرىن (سۈپەت) ① تاتلىق، مەزىزلىك، لەززەتلىك، شېرىنسى كۈچلۈك. مەسلەن: ئۇنىڭغا شۇنداق بىر ئۆستەڭ ئۇچرىدىكى، تاشلىرى مەرۋايىت، سۈيى ھەسەلدىن شېرىن، سۈتتىنمۇ ئاق ئىدى. ② كۆچمە. كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان. مەسلەن: شېرىن سۆھبەت. شېرىن سۆز. ★ پۈتۈن ئۆيلەرنىڭ چىرىغى ئۇچۇپ، كىشىلەر شېرىن ئۇيغۇغا كەتكەندى.

مەنداش سۆزى: لەززەتلىك، تاتلىق. **شېبە** (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. لاما دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇلار مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بىرى بولۇپ، ئاساسەن شىنجاڭنىڭ ئېلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىدە ئولتۇراقلاشقان. يەنە لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ شېنياڭ، يىشىەن فىڭچېڭ ۋە جىلىن ئۆلكىسىنىڭ فۇيۇ قاتارلىق جايلىرىدا ئولتۇراقلاشقان.

شېپاك (ئىسىم) باغ ۋە ھويلىلارغا سېلىنغان، تۆت ئەتراپى ئوچۇق، ئۈستى يېپىق، سەگىدەيدىغان ئورۇن. مەسىلەن: بىر يىلى يازدا، ئاپىسى شېپاك يېنىدىكى گىلاسارنى كۆرسىتىپ، بۇ ئۈچ تۈپ گىلاسنى يېمەڭلار دەپتۇ. ★ خەلق باغچىسىدا ناھايىتى چىرايلىق شېپاڭلار بار. **مەنداش سۆزى:** راۋاق، پىشايۋان.

شىپاڭشىش (يېىل) مىدىرلاش، سىلكىنىش، بىر ئۇيان بىر بۇيانغا يېنىك تەۋرىنىش، پۇلاڭشىش (قۇيرۇق ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر ھەققىدە). مەسىلەن: — ۋاي، ئۆيگە بېرىپ ئانامدىن سوراپ باقاي، — دەپ تايچاق شىپاڭشىپ تۇرغان قۇيرۇقنى سۆرەپ ئۆيگە قايتىپتۇ. **مەنداش سۆزى:** پۇلاڭشىش، سىلكىنىش.

شىرنە (ئىسىم) ① ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مېۋىسى، گۈلى، غولى ياكى بەزى ماددىلار تەركىبىدە بولىدىغان شېرىن سۇيۇقلۇق. مەسىلەن: ئۈزۈم شىرنىسى، قوغۇن شىرنىسى. ★ ھەسەل ھەرىلىرى گۈل شىرنىلىرىنى يىغىپ ھەسەل چىقىرىدۇ. ② ھۆل ياكى قۇرۇق مېۋىلەر ۋە بەزى زىرائەتلەردىن قاينىتىپ ئېلىنغان قىيام. مەسىلەن: شىرنە قايناتماق.

مەنداش سۆزى: شەربەت، قىيام. **شىلدىر-شىلدىر** «شىلدىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. مەسىلەن: سىماپتەك سۈزۈك تاغ سۈيى، تاغ توخۇسىنىڭ چىللاشلىرىغا جۆر بولۇپ شىلدىر-شىلدىر قىلىپ ئېقۇناتتى. ★ شىلدىر-شىلدىر قومۇشقا، / شەبنەم چۈشتى

نېمىشقا. / قەدىر بىلمەس نادانغا، / كۆڭلۈم چۈشتى نېمىشقا (قۇمۇل قوشقى).

شىلىم (ئىسىم) قەغەز قاتارلىق نەرسىلەرنى بىر-بىرىگە چاپلاش، يەمەش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يىلمىسىمان سۇيۇقلۇق. مەسلەن: شىلىم سۈرمەك. ★ مەن كىچىك ئاپتوموبىل ياساش ئۈچۈن، قەغەز، قايچا، سەرەڭگە، مىق، شىلىم قاتارلىقلارنى ھازىرلاپ قويدۇم.

شىمال (ئىسىم) دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىنىڭ بىرى، جەنۇبىنىڭ قارشىسىدىكى تەرەپ. مەسلەن: سەھەر تۇرۇپ قۇياش چىققان تەرەپكە يۈزلەنسەڭىز سول تەرىپىڭىز شىمال بولىدۇ. ★ شىمال شامىلى قاتتىق گۈركىرىپ باھار كەلدى دېگەن كىم، دەپتۇ. مەنىداش سۆزى: تەسكەي.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جەنۇب.

شىمايلاش (پىئىل) ئارقىسىغا قايرىپ تۇرۇپ، يۇقىرى تەرەپكە سۈرۈش، تۈرۈش. مەسلەن: ئانا سابىرنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋەتتى - دە، يەڭلىرىنى شىمايلاپ يوغان داسقا چىلاپ قويغان كىرنى يۇيۇشقا باشلىدى. مەنىداش سۆزى: تۈرۈش.

غ

غادىيىش (پىئىل) ① قەددىنى رۇسلاپ، بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، گەۋدىسىنى ئارقىغا تاشلاپ تۇرۇش، بوينىنى تىك قىلىۋېلىش. مەسلەن: ئۇنچۇالا غادىيۇالماي ئەركىنرەك ئولتۇرغىچۇ. ② ئۆزىنى چوڭ نۇتۇش، ھاكاۋۇرلۇق قىلىش، ئۆزىنى سالاپەتلىك كۆرسىتىش. مەسلەن: خوراز قورسقى توپغاندىن كېيىن، غادىيىپ ناخشا ئېيتقان پىتى بىر تۈپ دەرەخنىڭ يېنىغا كەپتۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىگىلىش.

غاز (ئىسىم) بىر خىل قۇش، پەي-تۈكلىرى ئاق ياكى كۈلرەك، پېشانىسىدە گۆشلۈك ئۆسمى بار. بوينى ئۇزۇن، تۆمۈشۈكى ياپىلاق، پۈتى پەنجىلىك، سۇ ئۈزەلەيدۇ. مەسلەن: مەن سەھەر تۇرۇپ غازلارغا قوناق چېچىپ بەردىم. ★ «ئايلاق-ئايلاق غازچاقلار، / سەپرىڭلار قاياققا؟» / غازلار جاۋاب بېرىپتۇ: / «ئىسىق ياققا جەنۇبقا».

غايە (ئىسىم) كەلگۈسى شەيئىلەر ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر ياكى ئارزۇ، ئەڭ ئاخىرقى، ئەڭ يۇقىرى مەقسەت؛ تېلەك، ئارمان، ئىستەك، ئۈمىد، ئوي، نىيەت. مەسلەن: مېنىڭ بىردىن بىر غايەم چوڭ بولغاندا دوختۇر بولۇش.

مەنىداش سۆزى: ئارزۇ، ئارمان، تېلەك.

غايىب بولۇش تۇيۇقسىز كۆزگە كۆرۈنمەسلىك، يوقىلىش، يوقاپ كېتىش. مەسلەن: ھېلىقى شەپكىلىك ئادەم كەينىگە قاراپ-قاراپ قويدى — دە، قوناقلىق ئارىسىغا كىرىپلا كۆزدىن غايىب بولدى. ★ كەپتەر بىردەمنىڭ ئىچىدىلا بۇلۇتلار ئارىسىدا غايىب بولدى.

مەنىداش سۆزى: يوقىلىش.

غايىلىك (سۈپەت) غايىسى بار، غايىگە ئىگە. مەسلەن: غايىلىك ئادەم. ★ غايىلىك كىشىلەر، تۇرمۇشتا ھامان قىزغىن كېلىدۇ. ★ بىز غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك كىشىلەردىن بولايلى!

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غايىسىز.

غەزەپ (ئىسىم) ھەددىدىن زىيادە نەپرەت، ئاچچىق. مەسلەن: غەزىپى كەلمەك. ★ ئاچچىقنى باسالماي قالغان ئاكام غەزەپ بىلەن ۋارقىراپلا كەتتى. ★ دادام غەزىپىگە پايلىماي چېچىلىپلا كەتتى.

مەنىداش سۆزى: ئاچچىق، جۇدۇن، قەھەر، زەردە، نەپرەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشال.

غەلبە (ئىسىم) ① ئۇرۇش ۋە جەڭلەردە قولغا كەلتۈرگەن ئۈستۈنلۈك، مۇۋەپپەقىيەت؛ زەپەر. مەسلەن: غەلبە قىلماق. غەلبە قازانماق. ② بىرەر ئىشتىن قولغا كەلتۈرگەن نەتىجە،

مۇۋەپپەقىيەت. مەسلەن: بۇ يىل باھاردا يۈز بەرگەن قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئۈستىدىن غەلبە قىلدۇق.

مەنىداش سۆزى: زەپەر، مۇۋەپپەقىيەت. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مەغلۇبىيەت. غەلبىسىرى (رەۋش) غەلبە ئۈستىگە غەلبە قۇچۇپ، غەلبىدىن-غەلبىگە قاراپ، ئۆزلۈكسىز مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ، ئۆزلۈكسىز نەتىجىگە ئېرىشىپ. مەسلەن: جەڭچىلىرىمىز ھەل قىلغۇچ جەڭلەردە غەلبىسىرى ئالغا ئىلگىرلەپ، دۈشمەننى ئۈزۈل-كېسىل يوقاتتى.

غەم (ئىسىم) ① ئەندىشە، تەشۋىش، ئەنسىرەش. مەسلەن: غەم قىلماق. غەمدە قالماق. ★ ئەرنىڭ غېمى ئەلدە (ماقال). ② كۆچمە. تەييارلىق، ھازىرلىق. مەسلەن: كەنتتىكىلەر مال-چارۋىلارنى قىشتىن ئالمان-ئېسەن ئۆتكۈزۈشنىڭ غېمىنى قىلىۋاتىدۇ. ★ ئاپام بىزنىڭ غېمىمىزنى يەپ خاتىرجەم ئوقۇشىمىز ئۈچۈن، ئۆزى تىنىم تاپماي ئىشلەيتتى. مەنىداش سۆزى: ئەندىشە، تەشۋىش، ھەسرەت، قايغۇ.

غەيرەت (ئىسىم) بىرەر ئىشنى تېزىرەك ئورۇنداشقا بولغان ئىنتىلىش، تىرىشچانلىق، جاسارەت. مەسلەن: غەيرەت قىلماق. ★ ھۇرۇننىڭ غەيرىتى ئىش تۈگىگەندە كېلەر (ماقال). مەنىداش سۆزى: جاسارەت، شىجائەت، جۈرئەت.

غەيرەتلىك (سۈپەت) غەيرىتى بار، جۈرئەتلىك، جاسارەتلىك. مەسلەن: — يارايسەن ئوغلۇم! مۇشۇنداق غەيرەتلىك بولساڭ، چوڭ بولغاندا راستىنلا يارالمىق ئادەم بولغۇدەكسەن! — دەپ ماختىدى تاغام. مەنىداش سۆزى: جۈرئەتلىك، جاسارەتلىك. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غەيرەتسىز، جۈرئەتسىز.

غەيرى (سۈپەت) ① باشقىچە، ئۆزگىچە، باشقا. مەسلەن: ئۇنىڭ قىزغا تىكىلگەن قارا كۆزلىرىدە كۈچلۈك بولغان بىر خىل غەيرى ھېسسىيات ئۇچقۇنلىرى يىغىپ تۇراتتى. ② ناتونۇش، يات، يوچۇن. مەسلەن: غارنىڭ ئىچى ئانچە

چوڭ بولمىسىمۇ، ئەلگە ئۇنىڭ ئىچىدىكى غەيرى تاشلار ئاجايىپ سۈرلۈك كۆرۈندى.
مەنىداش سۆزى: ئۆزگىچە، باشقىچە.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادەتتىكىچە، ئادەتتىكىدەك.

غول I (ئىسىم) ① ئوڭ مۇرباشتىن سول مۇرباشقىچە بولغان ئارىلىق ياكى دۈمبىنىڭ يۇقىرى قىسمى. مەسىلەن: مۇئەللىم زاكىرنى غولىدىن ئىتتىرگىنىچە سىنىپتىن ھەيدىپ چىقاردى. ② ئۆسۈملۈكنىڭ غولى، يۇقىرىسى يوپۇرماق، گۈل، مېۋە بىلەن، تۆۋەن تەرىپى يىلتىز بىلەن تۇتاش بولۇپ، ئۇ، ئوزۇقلۇق يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. مەسىلەن: دەرەخ غولىدىن سۇنماس، شېخىدىن سۇنار (ماقال). ③ سۇ يولى. مەسىلەن: كەلكۈن غولغا پاتماي ئېقىۋاتىدۇ.

غول II (سۈبەت) ① كۆپ، جىق، مول. مەسىلەن: سۈيۈڭ غول، ھوسۇلۇڭ مول (ماقال). ② تەكتى، ئەسلى. مەسىلەن: بۇ ئادەملەر تېگىدىن باي، غولى چىڭ ئادەملەر.

غوۋغا (ئىسىم) ئۇرۇش-جىدەل، ماجىرا؛ قىيا-چىيا. مەسىلەن: غوۋغا چىقارماق. ★ ئاشخانىدا لۈكچەكلەر غوۋغا كۆتۈرۈپ، بىرقانچە جۈزىنى ئۆرۈپ، چىنە-قاچىلارنى سۇندۇرۇپ خېلى كۆپ زىيان سالدى.

★ مەنىداش سۆزى: جىدەل، ماجىرا.

غۇچچىدە (رەۋىش) زىچ ھالدا، چىقلا، نۇرغۇن. مەسىلەن: قوغۇنلۇققا يانداپ كۆچۈرۈلگەن شوخلا، لازىلارمۇ تېزلا ئاينىپ، غۇچچىدە چېچەكلىدى. ★ كۈزدە مېۋىلىك دەرەخلەردە غۇچچىدە مېۋىلەر پىشپىتۇ. ★ بۇ قوينىڭ قۇيرۇقىنى قازانغا ساساڭ غۇچچىدە ماي چىقىدۇ دېگەنە.

★ مەنىداش سۆزى: قويۇق، زىچ، بولۇق، غىچچىدە.

★ قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاندا-ساندا، ئانچە-مۇنچە.

غۇربەتچىلىك (ئىسىم) يوقسۇللۇق، نامراتلىق، كەمبەغەللىك، مۇساپىرلىق، غۇربەت قاپلىغان ھالەت. مەسىلەن: ئاشۇ كۈنلەردە ئانام ئاغرىق، دادام ئىشىسىز بولغاچقا، بىز بەك غۇربەتچىلىكتە كۈن ئۆتكۈزەتتۇق. ھازىر كۈنىمىز ياخشى بولۇپ كەتتى. ★ بوۋاينىڭ ئۆيىنى غۇربەتچىلىك بېسىپتۇ.

مەنداش سۆزى: كەمبەغەللىك، نامراتلىق، يوقسۇزلۇق، مۇھتاجلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باياشاتچىلىق، مولچىلىق، توقچىلىق.

غۇنچە ① (ئىسىم) تېخى ئېچىلمىغان ياكى بەرگىلىرى تېخى يېتىلمىگەن گۈل؛ گۈل تۈگۈنى. مەسلەن: قىز پىسىگىگىدە كۆلۈۋىدى، ئالۈچىدەك قېقىزىل كالىپۇكى خۇددى غۇنچىدەك كۆرۈندى. ② (سۈپەت) ياش، يېڭى. مەسلەن: غۇنچىدەك ئۆسمەكتىمەن، / مەكتىپىم گۈلشەن ئارا.

مەنداش سۆزى: پورەك، تۈگۈن.

غۇنچىلاش (پىئىل) غۇنچە تۈگۈش، غۇنچە چىقىرىش. مەسلەن: باغدا تولغان گۈل غۇنچە / شاخ-شېخى ئېگىلگۈچە. ★ ئايام شۇنداق جىق غۇنچىلاپ كەتكەن بىر تەشتەك ئانارگۈل سېتىۋاپتۇ.

مەنداش سۆزى: پورەكلەش، چېچەكلەش.

غېرىچ (ئىسىم) قولىنى كەرگەندە باش بارماقنىڭ ئۈچىدىن چىمچىلاق قولنىڭ ئۈچىغىچە بولغان ئارىلىق. ساناق سانلار بىلەن بىرىكىپ ئارىلىقنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: ئىككىمىزنىڭ پارتىسىدا بىر غېرىچ بەر بىكار قالدى. ★ غېرىچنىڭ ئۇزۇنلۇقى جەمئىي قانچە سانتىمېتىر؟

غېمىنى يېيىش مەلۇم نەرسىگە ئېرىشىش ئۈچۈن شۇ نەرسىنىڭ غېمىدە بولۇش، ۋە شۇ نەرسىنى ئويلاش، غېمىنى قىلىش. مەسلەن: ئايام ھەر ۋاقىت ئۆيدىكىلەرنىڭ غېمىنى يەپلا يۈرۈپتۇ. ★ قىشنىڭ غېمىنى يېمەك. ★ ئۇ ئۆز ئىستىقبالىنىڭ غېمىنى يەيتتى.

مەنداش سۆزى: گەنسەرەش، دەككە-دۈككە بولۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غەم يېمەس، بىخەم.

غىچىلداش (پىئىل) ئىشىك، كارىۋات قاتارلىقلارنىڭ سۈركىلىشىدىن «غىچ-غىچ» قىلىپ ئاۋاز چىقىش، «غىچ-غىچ» قىلىش. مەسلەن: كېسەللەر بۆلۈمىنىڭ ئىشىكى بىرنەچچە قېتىم غىچىلدىدى. مەنداش سۆزى: غىچىرلاش.

ف

فامىلە (ئىسىم) ئادەملەرنىڭ ئىسمىنىڭ كەينىگە ئۇلىنىپ كېلىپ، شۇ كىشىنىڭ ئاتا-بوۋىسىنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: رۇخسەت سوراھ خېتىنىڭ ئاخىرىغا ئىسىم فامىلە، ئاي، كۈن يېزىلىدۇ.

فورما (ئىسىم) ① بىرەر نەرسىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، شەكلى، نۇسخىسى، پاسونى. مەسىلەن: ئۇ شەھەر فورمىدا سېلىنغان كۆك دەرۋازىلىق يوغان ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ② مەلۇم ساھە كىشىلىرىگە مەخسۇس تىكىلگەن، بەلگىلىرى ئوخشاش بولغان كىيىم. مەسىلەن: ئوقۇغۇچىلار فورمىسى كىيگەن باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى بىر خىلدا رەتلىك تىزىلغانىدى.

ق

قاپاق (ئىسىم) كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يەر بېغىرلاپ، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكلىدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ. مېۋىسىنى خام ۋاقتىدا كۆكتات ئورنىدا ئىستېمال قىلغىلى بولىدۇ. دورىلىق قىممىتى يۇقىرى، پىشقاندىن كېيىن قاچا ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدىغان تۈرى كۆپ ئۆسۈملۈك. مەسىلەن: مەن بۈگۈن قاپاق مانتىسى ئەتتىم. ★ پەھىياھ ئەجەب مۇزدەك قاپاق چېپى ئىكەن بۇ.

قاچچۇق (ئىسىم) تېرە، رەخت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن ئىچىگە بىرەر نەرسە سېلىپ ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن خالتا. مەسىلەن: ئۇ قەدىنى رۇسلاپ، ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تايىنىپ.

بانجۇقدىن تاماكا قاپچۇقىنى ئالدى. ★ ئۇ بىر دانە پۇل قاپچۇقى تېپىۋېلىپ مەكتەپكە تاپشۇرغانىدى.

قايلاش (پېئىل) ① ئۈستىنى، سىرتىنى قاپ ياكى باشقا نەرسە بىلەن ئوراش، يۆگەش. مەسلەن: ئاپىسى يوتقانلارنى تىكىپ، ياستۇق قاپلىرىنى قاپلاپ تەييار قىلىپ بولغانىدى. ② ئۈستىنى ياكى ھەممە يېرىنى بېسىش. مەسلەن: ھازىر ئۇ يەرنى مۇز قاپلاپ كېتىپتۇ. مەنىداش سۆزى: پۈركەش، ئوراش.

قاتناش (ئىسىم) يۈك ۋە يولۇچى توشۇش ئىشلىرى؛ ترانسپورت. مەسلەن: قاتناش قوراللىرى. قاتناش قاندىسى. ★ بالىلار مەكتەپتىن قايتقاندا قاتناش بىخەتەرلىكىگە دىققەت قىلىپ قالايمىقان كوچىنى كېسىپ ئۆتمەسلىكى كېرەك.

قاتنىشىش (پېئىل) ئىشتىراك قىلىش، قەدەم تەشرىپ قىلىش، داخىل بولۇش. مەسلەن: سۇلتان بىلەن ئىسمائىل كۈندۈزدىكى توپغا قاتنىشالمىغان بىلەن كەچكى ئولتۇرۇشقا قاتناشتى. ★ ئادىلە سىلەرنىڭ ئۆيىدىكى زىياپەتكە قاتنىشىش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەن. ★ ئۇ بۈگۈن مۇسابىقىغە قاتناشماقچى. مەنىداش سۆزى: ئىشتىراك قىلىش، داخىل بولۇش.

قاچا (ئىسىم) ① غىزا، تاماق ئېلىنىدىغان، ئۇسۇلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى، كۆپىنچە چىنىنى كۆرسىتىدۇ. مەسلەن: ئالتۇن بېشىك ئامان بولسا، ئالتۇن قاچىدا سۇنچەرسەن (ماقال) . ② نەرسىلەرنى قاچىلاپ ئېلىپ قويغىلى بولىدىغان ئىچى بوش نەرسە. مەسلەن: ئەمدى پۇشايماقنى ئالىدىغان قاچا يوق.

قار (ئىسىم) ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0°C تىن تۆۋەن بولغاندا، ھاۋا قاتلىمىدىكى سۇ پارىنىڭ قېتىشى نەتىجىسىدە ھاۋا بوشلۇقىدا شەكىللىنىپ چۈشىدىغان، ئاق رەڭلىك كرىستال. مەسلەن: مەكتەپ قورۇسى ئىچىدىكى قار قاپلىغان كۆچەتلەر خۇددى ئاق مۇنچاق تاقىغاندەك ناھايىتى گۈزەل تۈسكە كىردى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يامغۇر.

قارا ① (سۈپەت) كۆمۈر ياكى قازاننىڭ كۈيىسى رەڭگىدىكى، «ئاق»

نىڭ ئەكسى. مەسلەن: قارا چاچ. قارا كۆز. ★ ئەتراپنى بىردەمدە قارا بۇلۇت قاپلاپتۇ. ② (ئىسىم) كۆچمە. تۆھمەت، بۆھتان، بەتنام. مەسلەن: قارا چاپلىماق. ③ (ئىسىم) كۆچمە. ئۆلۈم-مۇسبەت ئىشلىرىدا ھازىدارلار ئۆز قايغۇسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كىيىۋالدىغان قارلىق كىيىم. مەسلەن: بۈگۈن ساۋاقىدىشىم نىلۈپەر قارا كۆڭلەك كىيىۋالغان ئىكەن، نېمە ئىش بولدى، دەپ سورىسام، دادام تۈگەپ كەتتى، دېدى. ④ (ئىسىم) ئوۋ ئاتقاندا چەنلىنىدىغان نىشان، قارا تاختا، نومۇرلۇق چەمبەر. مەسلەن: ئۇنىڭ ئاتقان ئوقى قارىنىڭ دەل ئوتتۇرسىغا تەگدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاق.

قارا چېكەتكە بىر خىل ھاشارات، تېنى قارا قوڭۇر، سەزگۈ موڭگۈزچىسى ئۇزۇن، ئارقا پۇتى چوڭ، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. قۇيرۇقىدا بىر جۈپ قىلچىقى بولىدۇ. چىشىنىڭ قىلچىقى ئارىسىدا توخۇم سېلىش نەيچىسى بولىدۇ. ئەركىكى سوقۇشقا كېلىدۇ. قانتىنىڭ سۈركىلىشىدىن ئاۋاز چىقىدۇ. نەم قاراڭغۇ جايدا ياشاپ، ئۆسۈملۈك يىلتىزى، ئۇرۇقى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. دېھقانچىلىققا زىيانلىق.

قارچىغا (ئىسىم) يىرتقۇچ قۇشلار تۈركۈمىدىكى بىر خىل ئوۋقۇشى. تۇمشۇقى ئىلمەك، تىرنىقى ئۆتكۈر، كۆرۈش قۇۋۋىتى يۇقىرى. مەسلەن: دادانىڭ بىر قارچىغىسى بار ئىدى. داۋاملىق ئوۋ ئوۋلاپ تۇرغاچقا ئۆيدە گۆشىز تاماق يېمەيتتۇق.

قاراش (پىئىل) كۆرۈش ئۈچۈن كۆزىنى بىرەر تەرەپكە، نەرسىگە، ياكى بىر كىمگە قارىتىش. مەسلەن: ئۇ ئاغزىدىكى گۆشنى پىششىق چاپناپ يۇنۇۋېتىپ ئاپىسىغا قارىدى. ★ ئۇ كۆزلىرىنى ئالاق-جالاق قىلىپ ھەر تەرەپكە قاراشقا باشلىدى.

قازاق (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ياكى شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن شىنجاڭ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا، ئۇنىڭدىن قالسا گەنسۇ، چىڭخەي ئۆلكىلىرىگە

جايلاشقان، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەت. مەسىلەن: قىز قۇۋار قازاقلارنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى. **قاسراق** (ئىسىم) بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سىرتقى قېپى، پوستى. ھايۋانلارنىڭ قاسرىقى قوغدىنىش رولىنى ئوينايدۇ. مەسىلەن: سۇ يۈزىدە بېلىق قاسرىقىدەك دولقۇنلار چىقىرىلىپ كەتتى.

قالدۇق ① (سۈپەت) قېلىپ قالغان، ئېشىپ قالغان. مەسىلەن: قالدۇق دۈشمەن. قالدۇق سان. ② (ئىسىم) ماتېماتىكىدا بۆلۈش ئەمىلىدە ئېشىپ قالغان سان. مەسىلەن: يەتتىنى ئۈچكە بۆلسەك ئىككىدىن تەگسە، قالدۇق بىر بولىدۇ.

قاماشتۇرۇش (پېئىل) كۈچلۈك نۇر تەسىرىدىن كۆز خىرەلمىشىش. مەسىلەن: ماشىنا چىرىغىنىڭ ئۆتكۈر نۇرى ئۇدۇل كەلگەنلىكتىن ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى قاماشتۇرۇۋەتتى.

قاملاشتۇرۇش (پېئىل) كۆڭۈلدىكىدەك، كۈتكىنىدەك، جايدا بولۇش. مەسىلەن: ئىلھام يالغان گەپنى خۇددى راستەكلا قاملاشتۇرۇپ دىۋاناتتى. ★ ئاپام ئۇنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى قاملاشتۇرۇپ قىلالماسلىقىدىن ئەنسىرەيتتى. مەنىداش سۆزى: گەپلەشتۈرۈش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاملاشتۇرالماسلىق، ئەپلەش-تۈرەلمەسلىك.

قاملاشمىغان (سۈپەت) كۆڭۈلگە ياقمايدىغان، ياخشى بولمىغان، بىمەنە، تېتىقسىز، تۇتۇرۇقسىز. مەسىلەن: ئەپەندىم مومدىن ياسالغان مېۋە قاتارلىقلارنىڭ ئىچىدىن ناھايىتى قاملاشمىغان بىر ئورۇندۇقنى ئېلىپ جوزا ئۈستىگە قويۇپتۇ. مەنىداش سۆزى: ئوخشىمىغان. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاملاشقان.

قاتات (ئىسىم) قۇش ۋە ھاشارلارنىڭ ئۇچۇش ئورگىنى. مەسىلەن: غازنىڭ قانتى. كەپتەرنىڭ قانتى. ★ قۇش قانتى بىلەن ئۇچۇپ قۇيرۇقى بىلەن

قونار (مافال).

قانداق (ئالماش) ① بەلگە، سۈپەت، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىقلار ھەققىدىكى سوراقنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: بۇ قانداق كىتاب؟ ② قايىسى خىلدىكى، قانداق تەرىزدىكى. مەسىلەن: يەنە قانداق ئىسىملار بار، بىز ياخشىنى تاللاپ قويايلى. ③ قايىسى ئۇسۇلدا، قايىسى يۇسۇندا. مەسىلەن: سوپۇننى قانداق ئۇسۇلدا ياسايدۇ. ★ ئېلىپ قولغا قارساڭ، / شۇن ئىككى بولسەن. / بولسا قانداق ئىيىڭ، / ئۇندىن ئېنىق كۆرسەن.

قائىدە (ئىسىم) تۈرلۈك ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش ۋە مۇناسىۋەتلەرنى ئىپادىلەيدىغان تەرتىپ؛ قانۇن. مەسىلەن: دەرس ۋاقتىدا قالايمىقان سۆز-ھەرىكەت قىلىش مەكتەپ قانۇنىدە يوق. ★ قانداق بالا بۇ، قانداق بىلمەيدىغان، قالايمىقان يەرگە تۈكۈرسە بولمايدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟

مەنىداش سۆزى: يوسۇن، تەرتىپ.

قائىدە-تۈزۈم قانداق ۋە تۈزۈم. مەسىلەن: ھەرقانداق بىر ئورۇننىڭ ئۆز ئالدىغا قانداق تۈزۈملىرى بولىدۇ. شۇڭا مەنمۇ بۈگۈندىن باشلاپ مەكتەپنىڭ قانداق تۈزۈملىرىگە ئاڭلىق رىئايە قىلىمەن.

قاياق (ئالماش) قايىسى ياق، قايىسى تەرەپ، قەيەر. مەسىلەن: سىز قاياقتىن كەلدىڭىز؟ ★ باھار شامىلى ئۆزىنىڭ قاپاقلىرىغا كەتكىنىنى بىلمەي قاپتۇ. داللىرىدا شامال شامىلى كۈركۈمپتۇ.

قايتىش (پېئىل) ئەسلى تۇرغان ياكى كەلگەن يېرىگە بېرىش. مەسىلەن: ئەخمەتجان قاسىمنىڭ كەچلىرى ئۆيىگە قايتالماي، ئىشخانىدا قونۇپ قالدىغان كۈنلىرىمۇ بولاتتى.

مەنىداش سۆزى: كېتىش، يېنىش

قايل (سۈپەت) رازى بولۇش، لايىق كۆرۈپ ئېتىراپ قىلىش، تەن بېرىش. مەسىلەن: قايل بولۇش. قايل قىلىش. ★ — ئولتۇر ئاداش، — دېدى ياسىن، — مەن سېنىڭ غەيرىتىڭگە ھەقىقەتەن قايل بولدۇم، مۇندىن كېيىن چوقۇم سەندىن ئۆگىنىمەن. ★ ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ بەرگەن جاۋابىغا قايل بولۇپ: — ناھايىتى ياخشى، ئولتۇرۇڭ، — دېدى.

قەپەس (ئىسىم) قۇش ياكى ھايۋانلارنى ساقلاش، بېقىش ئۈچۈن سىم ۋە باشقا نەرسىلەردىن توقۇلمىدىغان ساندۇق شەكىللىك بۇيۇم. مەسىلەن: ئۇ ئۆزىنى خۇددى قەپەسكە سولانغان قۇشتەك ھېس قىلاتتى.

قەدەم (ئىسىم) ئاياغ تاشلاپ قىلىنغان ھەربىر ھەرىكەت، چامدام، ماڭدام. مەسىلەن: ئۆچكە ئىشىكتىن كىرىپ، قەدەملىرىنى تېزلىتىپ، باغدىكى ئوت-چۆپلەرنى ئالدىراپ يېيىشكە باشلاپتۇ.
مەنىداش سۆزى: چامدام، ماڭدام.

قەدىر (ئىسىم) ① كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشىلگەن ئابروى، ھۆرمەت؛ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورۇن، نوپۇس. مەسىلەن: — ئاپامنىڭ قەدىرى ئەجەپمۇ ئۆتۈلدى، — دېدى مەريەم، — ئاپام سىرتقا خىزمەتكە كەتكەندى، تاماقنى ۋاقتىدا يېيەلمەيۋاتىمىز. ② ئەھمىيەت، قىممەت. مەسىلەن: ئىشلىگەننىڭ قەدىرى بىلىدىغان زامان ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.

قەرەل (ئىسىم) مەلۇم ئىش، پائالىيەت ئۈچۈن ئالدىدىن بەلگىلەپ قويۇلغان ۋاقىت، مۇددەت، بەلگىلەنگەن چەك. مەسىلەن: گۈلەندەمنىڭ تويى قەرەلدە بولدى. ★ كىتابخانىدىن ئارىيەت ئالغان كىتابنىڭ قاينۇرىدىغان قەرەلى توشتى.

مەنىداش سۆزى: ۋاقىت، چەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قەرەلسىز، مۇددەتسىز.

قەغەز (ئىسىم) خەت يېزىش ۋە رەسىم سىزىش، كىتاب، ژۇرنال، گېزىت قاتارلىقلارنى بېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماتېرىيال. مەسىلەن: بۈگۈنكى تەبىئەت دەرسىدە بىز قەغەزدە پىرقىرغۇچ ياسىدۇق. ★ كوچىلارغا قەغەز پارچىلىرى، نان ئۇۋاقلارنى تاشلىمايمەن.

قەغەز-قەلەم قەغەز ۋە قەلەم، قەغەز قاتارلىق خەت يېزىشقا كېرەكلىك نەرسىلەر. مەسىلەن: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپلا، قەغەز-قەلەملىرىنى جاي-جايىدا رەتلىك قويۇپ ئورنىدىن تۇردى.

قەنىت (ئىسىم) ساپ شېكەردىن چاقماق ياكى كۆپ شەكىلدە قاتۇرۇپ تەييارلانغان تەمى تاتلىق، شېرىن مەھسۇلات. مەسىلەن: داداڭلار

ئېيتقان قەنت سالغان چاي ئەنە شۇ، تەر ئاقتۇرۇپ يېگەن نان مۇشۇنداق تاتلىق بولىدۇ، دەپتۇ ئانىسى.

قەھرىمان ① (سۈپەت) باتۇر، قورقماس، مەردانە. مەسىلەن: قەھرىمان ئارمىيە. ② (ئىسىم) چەسۇر، باتۇر كىشى. مەسىلەن: ئۆزىنى قەھرىمان قىلىپ كۆرسەتمەك. ③ ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئاساسلىق قىلىپ بايان قىلىنغان پېرسوناژ، شەخس. مەسىلەن: باش قەھرىمان. مەنىداش سۆزى: باتۇر، قەيسەر، يۈرەكلىك.

قوبۇل (ئىسىم) رازىلىق، قوللاش، ماقۇللۇق. مەسىلەن: قوبۇل كۆرمەك. ★ مەن ئوقۇتقۇچىلىرىمنى ھۆرمەتلەيمەن، ھەمدە ئۇلارنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ئىش قىلىپ، ئېيتقان سۆزلىرىنى جان-دېلىم بىلەن قوبۇل قىلىمەن. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رەت (قىلىش).

قوراللانماق (پېىل) ① قورالغا ئىگە بولماق، ئېرىشمەك. مەسىلەن: ئۇنىڭ شېئىرى كىشىلەرنى قوراللىنىپ جاھانگىرلىكنىڭ تاجاۋۇزغا قارشى تۇرۇشقا ئىلھاملاندۇردى. ② تۈرلۈك ئەمگەك قوراللىرى، جابدۇقلىرى بىلەن ئەمەن ئېتىلمەك. مەسىلەن: ئۈرۈمچى خەلقى جوتۇ-گۈرچەكلەر بىلەن قوراللىنىپ قار تازىلاشقا ئاتلاندى. ③ كۆچمە. بىرەر مەقسەتكە يېتىش، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ۋاسىتىلەرگە ئىگە بولماق؛ ئۆگەنمەك. مەسىلەن: ئىلىم بىلەن قوراللانماق.

قورچاق (ئىسىم) ئادەم ۋە باشقا نەرسىلەرگە ئوخشىتىپ ياسالغان بالىلار ئويۇنچۇقى. مەسىلەن: لاتا قورچاق. ★ ئۇ قولدىكى قورچاقنى قويۇپ ئاچسى قېشىغا كەتتى.

قورشاش (پېىل) ئارىغا ئېلىش، قامال قىلىش، قورشاشقا ئېلىش. مەسىلەن: بىز ئەتراپىنى قېلىن ئورمانلار قورشاپ تۇرغان بىر ئۆيگە كىردۇق. ★ بالىلار ھەر تەرەپتىن يۈگرەپ كېلىپ مۇئەللىمنى قورشىۋالدى. مەنىداش سۆزى: قامال قىلىش، ئورنىۋېلىش، ئارىغا ئېلىش، مۇھاسىرگە ئېلىش.

قورقماس (سۈپەت) ھېچ نەرسىدىن قورقمايدىغان، ئەندىشە

قىلمايدىغان، شىر يۈرەك، بانۇر. مەسىلەن: قورقىماس شائىرل. مۇتەللىپ ئۆفېتسىرگە غەزەپ بىلەن تۈكۈردى. ★ ئۇ ھېچ نەرسىدىن قورقىماس ئادەم ئىدى. مەنىداش سۆزى: بانۇر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قورقۇنچاق، توخۇ يۈرەك.
قوغلىشىش (پېئىل) قاچقان نەرسىگە يېتىشىش، ئۇنى تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن تېز سۈرئەت بىلەن ئارقىسىدىن مېڭىش، يۈگۈرۈش. مەسىلەن: ئاينۇر ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ناھايىتى خۇشال بولدى ۋە ئۇلار بىلەن بىر-بىرىنى قوغلىشىپ مۆكۈشمەك ئوينىدى.

قوڭغۇز (ئىسىم) قالغان قاناتلىقلار ئەترىتىدىكى ھاشارلارنىڭ ئورتاق نامى، تېنىنىڭ سىرتىدا قاتتىق قېپى بولىدۇ. ئالدىنقى قاننى مۇڭگۈز ماددىلىق، قېلىن ھەم قاتتىق، ئارقا قاننى پەردىلىك. مەسىلەن: بالىلار سىلەر بىلمەيسلەر، تاغ قۇشقىچىنىڭ تۇتقىنى دەرمخ پوستى ئەمەس، سېرىق قوڭغۇز، ئۇلار مېۋە شىرنىسىنى ئوغرىلىقچە يەيدۇ.

قول سېلىش بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە ئۆزى بىۋاسىتە ئارىلىشىش، ئىشلەش. مەسىلەن: ساۋاقداشلار، ئۆزۈڭلار قول سېلىپ ئىشلەپ بىردىن تارازا ياساپ كېلىڭلار!
 مەنىداش سۆزى: قول تىقىش.

قوللىنىش (پېئىل) بىرەر ئىشنى ياكى بىرەر پائالىيەتنى ئېلىپ بېرىش. مەسىلەن: ئۆي كۆچكەندە مەنمۇ كۆپ نەرسىلەرنى توشۇشۇپ بەردەم، كۆتۈرەلمەسەم، ئىتتىرىش، سۆرمۈش ئۇسۇلنى قوللاندىم. ★ تۈلكە قاغىنىڭ ئاغزىدىكى گۆشكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئالداش ھىيلىسىنى قوللىنىپتۇ.

قولۇق (ئىسىم) دېڭىزغا يېقىن سۇ يۈزى ياكى كۆل-دەريالاردا، سەپلە-سايماھەت ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان 3-4 ئادەم سىغىدىغان كېمە، پالاق بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. مەسىلەن: قولۇق ھەيدىگۈچى. قولۇق سەيلىسى. ★ بىز بالىلار بايرىمدا سۇ ئۈستى باغچىسىدا قولۇق بىلەن ئوينىدۇق.

قومۇش (ئىسىم) باشاقلقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان

غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۇنىڭدىن بورا توقۇغىلى، قەغەز ياسىغىلى بولىدۇ. مەسلەن: بىر قومۇشنى ئىككى غاز، / ئىككى ياقىن چىشلەپتۇ. / ئوتتۇرىسىدىن ياقمۇ، / راسا مەھكەم چىشلەپتۇ.

قونۇش (پىئىل) ئۇچۇشتىن توختاپ يەرگە ياكى بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ ئورۇنلىشىش، ئولتۇرۇش. مەسلەن: بالا قۇش ئۇچۇشنى بىلەر، قونۇشنى بىلمەس. **قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى**: ئۇچۇش.

قوي (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، يەنى كۆشىگۈچىلەرنىڭ بىر نۈركۈمى، ئومۇمەن بېشىدا مۈڭگۈزى بولىدۇ. ئادەتتە يۇڭنى، گۆشنى، سۈتىنى ۋە مېيىنى ئېلىش ئۈچۈن بېقىلىدۇ. مەسلەن: قويلار بىرىنچى ئايدىن باشلاپ قوزلاشقا باشلىغاندى، ھازىر قوزلار خېلى چوڭىيىپ قالدى. ★ قويچى بولساڭ قويلارنى بىللە باقايلى.

قۇچاق (ئىسىم) ئادەم گەۋدىسىنىڭ ئىككى قولىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان باغرى قىسمى؛ ئىككى قولىنى يايغاندا بىر قولىدىن يەنە بىر قولىنىڭ ئۈچىگىچە بولغان ئارىلىق. مەسلەن: ئاچىدۇ ھەر كۈن قۇچاق، / شۇ ئانا مەكتەپ ماڭا.

قۇدرەتلىك (سۈپەت) قۇدرىتى بار، قۇدرەت تاپقان، كۈچلۈك. مەسلەن: قۇدرەتلىك قوشۇننىڭ كۈچىنى نامايان قىلىپ مانۇبىر ئۆتكۈزدى. مەنىداش سۆزى: كۈچلۈك، ھەيۋەتلىك.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاجىز، زەئىپ، كۈچسىز. **قۇدۇق** (ئىسىم) ① سۇ ئېلىش مەقسىتىدە قېزىلغان، تېرەن، چوڭقۇرلۇق. مەسلەن: قۇدۇق سۈيى. ★ كىچىك مايمۇن قۇدۇقنىڭ يېنىدا ئويىناۋىتىپ، قۇدۇق ئىچىدىكى ئاينىڭ شولىسىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ② يەر ئاستى گازى، نېفىت ۋە كان مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى ئېلىش ياكى تۇپراقنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن قىزىلغان ناھايىتى تېرەن ئورا. مەسلەن: نېفىت قۇدۇقى.

قۇربان (ئىسىم) ① بىرەر ياخشى ئىش، ياخشى مەقسەت يولىدا ئۆز

ھاياتىنى ئەقىدىم قىلغان، جان پىدا قىلغان كىشى. مەسلەن: كىچىك قەھرىمان ۋاڭپۇ ياپونغا قارشى كۆرۈنۈشتە قۇربان بولغان، ئۇ بىزنىڭ ئۆگىنىش ئۆلگىمىز. ② كۆچمە. ئەبىئى ئاپەت، ھادىسە قاتارلىقلاردا ھالاك بولغان ياكى زىيانغا ئۇچرىغان كىشى. مەسلەن: جاھالەت قۇربانى. ③ بىرەر مەقسەتكە ئېرىشىش يولىدا تارتقان زىيان-زەخمەت، بەدەل، تالاپەت. مەسلەن: قۇربان بەرمەك. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

قۇربان ھېيت مۇسۇلمانلار زۇلھەججىنىڭ 10-كۈنىدىن باشلاپ بىرنەچچە كۈن ئۆتكۈزىدىغان دىنىي بايرام، بۇ ھېيتتا گۆشى ھالال دەپ قارالغان قوي ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھايۋانلار ئۆلتۈرۈلۈپ قۇربانلىق قىلىنىدۇ. مەسلەن: ساۋاقداشلار مەسلەھەتلىشىپ قۇربان ھېيتىنىڭ ئىككىنچى كۈنى باھادىر مۇئەللىمنىڭ ئۆيىگە ھېيتلايدىغان بولدۇق.

قۇرت (ئىسىم) ھاشارات ۋە شۇ خىلدىكى كىچىك ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار. مەسلەن: كۆك قۇرت. يۇڭلۇق قۇرت. ★ سوسپىياڭ بىر كىچىك قۇرتى تۇتۇپ بىر بالىسىنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويۇپتۇ.

قۇسۇش (پېئىل) يېگەن-ئىچكەن نەرسىلىرى قورسىقىدىن يېنىپ كېتىش، ياندۇرۇپ تاشلاش، قەي قىلىش. مەسلەن: بۇ بالا تاماق يېگىلى پەقەت ئۇنىمايدۇ، زورلاپ يېگۈزسە قۇسۇۋېتىدۇ. ★ يۇڭلۇق قۇرت، زىيانلىق، ئۇ يىپ قۇسۇپ يۇمران يوپۇرماقلارنى ئورايدۇ-دە، ئۆزى ئىچىگە كىرىۋېلىپ، يوپۇرماق گۆشلىرىنى يەيدۇ.

مەنداش سۆزى: قەي قىلىش، ياندۇرۇش.

قۇشقاچ (ئىسىم) بىر خىل قۇش، بېشى يۇمىلاق قۇيرۇقى قىسقا، بېشى بويىنى زېغىر رەڭ، دۈمبىسى سەپكۈنلۈك قارا قوڭۇر، قۇيرۇقى توق قوڭۇر قىسقا ھەم كىچىك بولۇپ ئۇزاققا ئۇچالمايدۇ، سەكرەشكە ماھىر. دان ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەسلەن: بىر تاغ قۇشقىچى ئۇچۇپ كېلىپ، نەشپۈت دەرىخىگە قونۇپ ئۇنىڭدىن دەرەخ پوستىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر نەرسىنى تۇتۇۋاپتۇ.

قۇل (ئىسىم) ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىدىكى جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى

دەۋرلىرىدە خۇسۇسىي مۈلۈك، مال-دۇنيا قاتارىدا ئېلىپ-سېتىلغان، تەقدىرى پۈتۈنلەي قۇلدارغا قاراشلىق بولغان، ئۆزى ھېچقانداق ھوقۇق ۋە مال-مۈلۈككە ئىگە بولمىغان چاكار. مەسىلەن: قۇل بازىرى. ★ يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قانۇن بويىچە قۇللارنىڭ پەرزەنتلىرى يەنىلا قۇل بولاتتى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەركىن، ھۆر، ئازاد.

قۇلاق (ئىسىم) ① ئاڭلاش ئورگىنى. ② بەزى نەرسىلەرنىڭ تۇتىدىغان، ئېلىپ قويىدىغان، كۆتۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى. مەسىلەن: چېلەكنىڭ قۇلقى يېرىلىپ كېتىپتۇ. ③ ئۆسۈملۈكنىڭ دەسلەپ چىقارغان يوپۇرمىقى، بەرگى ياكى بىخى. مەسىلەن: كۆممىقوناق مايسىسى ئىككى قۇلاق بوپتۇ.

قۇلاق كەستى كەپسىزلىك قىلىپ، ئىش تېرىپلا يۈرۈپتىغان، يامان ئىش قىلىدىغان، ناچار بالىلارنى ھاقارەتلەپ ئېيتىلىدىغان ھاقارەت سۆزى. مەسىلەن: گۈلبوستان تازا قۇلاق كەستى بىر قىز، قىز بالغا لايىق قىلىق قىلماي ئىش تېرىپلا يۈرۈپتۇ. مەنىداش سۆزى: كەپسىز، بېزەڭ.

قۇلۇلە (ئىسىم) يۇمشاق تەنلىك جانلىق تېنىنىڭ سىرتىنى كۈنلۈكسىمان ياكى ئېلىپس شەكىللىك قاپچۇقلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۈستىدە بۇرما شەكىللىك سىزىقلىرى بولىدۇ. ئېتىز قۇلۇلىسى ۋە دېڭىز قۇلۇلىسى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

قۇۋۋەت (ئىسىم) جانلىق ئورگانىزمنىڭ، شۇنىڭدەك ھەرىكەت قىلغۇچى ھەرقانداق جىسىمنىڭ بىرەر جىسمانىي ئىش ياكى ھەرىكەت قىلىش قابىلىيىتى، كۈچى، ئېنېرگىيىسى. مەسىلەن: ئېلېكتر قۇۋۋىتى. سۇ قۇۋۋىتى. قەلەم قۇۋۋىتى. بېلەكنىڭ قۇۋۋىتى. — ★ بەدەن قۇۋۋىتىڭىز بەك ئاجىزلاپ كېتىپتۇ، سىزگە قۇۋۋەت دورىسى يېزىپ بېرى، — دېدى دوختۇر تومۇرۇمنى تۇتۇپ.

قۇياش (ئىسىم) سامانىيولى سىستېمىسىدىكى تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ

بىرى، ئۇ ئوتلۇق گاز شارى بولۇپ، يەر شارىدىن نەچچە يۈز مىڭ ھەسسە چوڭ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا يەر شارى ۋە باشقا پىلانېتلار توختىماي ئايلىنىپ، ئۇنىڭدىن يورۇقلۇق ئىسسىقلىق قوبۇل قىلىدۇ. مەسىلەن: قۇياش بىلەن يەر شارىنىڭ ئارىلىقى 150 مىليون كېلومېتىر كېلىدۇ.

مەنىداش سۆزى: كۈن، شەمسى.

قېرىنداش (ئىسىم) ① بىر ئاتا-ئانىدىن تۇغۇلغان پەرزەنتلەر، ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار، بىر تۇغقان. مەسىلەن: ئۆيدە ھازىر، ئاتا-ئانىم، تۆت قېرىنداش ئالتە جان ئادەم بار. ② رەڭلىك ماتېرىياللارنى بىرىكتۈرۈپ قاتۇرۇش ئارقىلىق ياسىلىدىغان، ئۇچلاپ ئىشلىتىدىغان قەلەم. مەسىلەن: كاتەننىڭ ئىككى تال قېرىندىشى بار ئىدى.

قېلىن (سۈپەت) ① توم (نېپىزنىڭ ئەكسى). مەسىلەن: قېلىن قار. ② كۆچمە. قاتمۇ-قات؛ نۇرغۇن، كۆپ. مەسىلەن: گۈلغىز، راجى بالا بىلەن قېلىن ئورمانلىققا قاراپ قاچتى. ③ كۆچمە. گەپ تەسىر قىلمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان، بىزەڭ، داپشاق، داپ يۈز. مەسىلەن: يۈزى قېلىن خوتۇن. ★ يۈزۈمنىڭ قېلىنلىقى جېنىمنىڭ راھىتى (ماقال).

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نېپىز، يۇپقا.

قېنىش (پىئىل) ① ئۆزى تەلەپ قىلغان، ئېھتىياجلىق بولغان بىرەر ئىشقا، نەرسىگە تويۇش، قانائەت ھاسىل قىلىش، قانائەتلىنىش. مەسىلەن: سۇغا قېنىش. ئۇيغۇغا قېنىش. ★ يىراقتىكى سۇدا ئۇسسۇزلۇق قانماس (ماقال). ② بىرەر ئارزۇ-ئارمانغا، مەقسەتكە، مۇرادغا يېتىش. مەسىلەن: بۇلىقىدىن بىلىمنىڭ / شەرىئەت ئىچىپ قانمايمەن. مەنىداش سۆزى: تويۇش، ئارزۇسىغا يېتىش، قانائەت قىلىش.

قېقىزىل (سۈپەت) ① ناھايىتى قىزىل، بەك قىزىل، قېنىق قىزىل. مەسىلەن: قېقىزىل ئالما. قېقىزىل ئانار. ★ قېقىزىل ئالۇچىلار ئۆز شاخلىرىنى ئېگىپ تۇرۇپتۇ. ★ تۇرسۇن ئۇنىڭ قېقىزىل كۆزلىرىدىن قورقۇپ دېگىنىنى قىلىدۇ. ② كۆچمە. ئوچۇقتىن-ئوچۇق، ئۆتۈپ كەتكەن،

پۈتۈنلەي. مەسلەن: قىپقىزىل زىيان. قىپقىزىل تۆھمەت. ★ سەن ھاراقنى تولا ئىچىۋېرىپ قىپقىزىل ساراڭ بولۇپسەن.

قىچا (ئىسىم) كىرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، گۈلى سېرىق، ئومۇم گۈل رېتىدە، مېۋىسى قىسقا مۇڭگۈزلۈك مېۋە، ئۇرۇقىدىن ماي تارتىلىدۇ. مەسلەن: شاپتۇلنىڭ قىزغۇچ چېچەكلىرى، قىچىنىڭ ئالتۇن رەڭلىك سېرىق چېچەكلىرى ئەتراپقا خۇشپۇراق چاچاتتى.

قىرغاق (ئىسىم) ① سۇنىڭ لېۋى، ياقىسى، ساھىلى. مەسلەن: دېڭىز قىرغىقى. ② يېپىق نەرسىلەرنىڭ چېتى، قىرى. مەسلەن: كىتابنىڭ قىرغىقى يىرتىلىپ كېتىپتۇ. ③ ئېتىز، يوللارنىڭ چېتى. مەسلەن: يولنىڭ ئىككى قىرغىقى. ★ ئېرىقنىڭ ئىككى قىرغىقىغا تىككەن دەرەخلەر ئېگىز ئۆسكەندى. مەنىداش سۆزى: چېتى، ياقىسى، پىشى.

قىرغىز (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. قىرغىز مىللىتى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇلار ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئولتۇراقلاشقان. چەت ئەللەردە قىرغىزىستاننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. مەسلەن: قىرغىزلارنىڭ قومۇرى بەكمۇ يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ.

قىزىرىش (پېىل) ① قىزىل ياكى شۇنىڭغا يېقىن تۈس ئېلىش؛ قىزىل ياكى شۇنىڭغا مايىل رەڭگە، تۈسكە كىرىش. مەسلەن: ئالمىلار پىشىپ قىزارغاندى. ★ ئۇ ئازراق خىجىل بولسىلا يۈزى قىزىرىپ كېتەتتى. ② ئاچچىقى كېلىش، خاپا بولۇش، ئاچچىقلىنىش. مەسلەن: نېمىچە قىزىرىسەن، بولدى قىزارما.

قىرىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تاتىرىش. **قىزىقارلىق** (سۈپەت) كىشىلەرنى قىزىقتۇرىدىغان، دىققەت-ئېتىبارنى تارتىدىغان، جەلپ قىلارلىق، كۈلكىلىك. مەسلەن: بۇ كىتابتا قىزىقارلىق ھەر خىل شېئىر، چۆچەك، لەتىپە، مەسەل، ھېكايىلەر بار.

مەنداش سۆزى: كۈلكىلىك. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زىرىكىشلىك. قىزىقىش (پىش) ① بىرەر ساھە، ئىش ياكى نەرسىگە ئىشتىياق باغلاش، ھەۋەس قىلىش. مەسلەن: شۇندىن كېيىن ئۇنىڭدا ئىلىم-پەنگە قىزىقىش باشلىنىدۇ. ② دىققەت-ئېتىبار بېرىش. كۆڭۈل قويۇش، بېرىلىش. مەسلەن: مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئەنۋەر ئاكا قىزىقىپ ئاڭلىدى. ③ قىزىق تۇيۇلۇش، قىزىقارلىق بىلىنىش، قىزىقىسىنىش. مەسلەن: — نېمە؟ ئۇ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىۋاتىدۇ؟ — لەيلىگۈل قىزىقىپ سورىدى.

مەنداش سۆزى: بېرىلىش، ئىشتىياق باغلاش. قىزىل (سۈپەت) قان رەڭگىدىكى، قان رەڭلىك. مەسلەن: ئۇ بىزنىڭ خورازغا ئوخشاش قىزىل خوراز ئىكەن. ★ قىزىل گالىستۇك تاقىغان بىر بالا مېنى ئەكىلىپ قويدى.

قىساس (ئىسىم) يامانلىققا قارىتا ئۆز ئەينى ئېلىنىدىغان ھېساب، ئىنتىقام، ئەنت، ئۆچ. مەسلەن: قىساس ئېلىش. ★ نۇرغا تەشنا خەلقىمىز، / سېغىنغاننى تاڭلارنى. / قىساس ئوتى يۈرەكتە، / ئۇرغۇتاتتى قانلارنى. مەنداش سۆزى: ئىنتىقام، ئۆچ، ئەنت.

قىساس ئېلىش ئىنتىقامنى، ئۆچىنى، ئەنتىنى ئېلىش. مەسلەن: دېھقان بايدىن قىساس ئېلىش ئۈچۈن بىر كېچىدە باينىڭ مال قوتىغا ئوت قويۇپ قېچىپ كېتىپتۇ. مەنداش سۆزى: ئەنتىنى ئېلىش، ئۆچىنى ئېلىش، ئىنتىقام ئېلىش.

قىسقىسى (بۈكمە) قىسقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، يىغىپ ئېيتقاندا، گەپنىڭ بولار يېرى. مەسلەن: ئۇ ئۆگىنىش، بۇ ئۆگىنىش قىسقىسى ھەممىسى ئۆزىمىزگە پايدىلىق. ★ قىسقىسى ۋەتەنگە ياراملىق ئادەم بولىمەن.

قىسقىچ پاقا (ئىسىم) بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، پۈتۈن تېنى قاسراقلىق، كۆزىنىڭ سېپى بار. توغرىسىغا ئۆمىلەيدۇ،

خىللىرى كۆپ. مەسلەن: ساۋاقداشلار سىنىپتا قىسقۇچ پاقنىڭ نەچچە پۈتى بار دېگەن مەسلە ئۈستىدە تالاش-تارتىش قىلىشتى.
قىسىش (پىئل) كۈچ ياكى ئېغىرلىق بىلەن سىقىش، يىغىش. ئۇ بالا ئىشكىتن قىسىلپ كىرىپ كەلدى. ★ قوغۇندىن ئىككىنى قولتۇقغا قىسىپ دادام يېتىپ كەلدى.

قىممەتلىك (سۆپەت) باھاسى يۇقىرى، قىممەت تۇرىدىغان ئەھمىيەتلىك، ئاسان ئېرىشكىلى بولمايدىغان. مەسلەن: كىشىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ئەڭ بەختلىك، ئەڭ ئەزىز، ئەڭ شېرىن چاغلىرى — ياشلىق، بالىلىق دەۋرىدۇر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىممىتى يوق، ئەرزىمەس.
قىيىش (پىئل) ① قىغىغىر، ئەگرى بولۇپ قېلىش، ئېگىلىش. مەسلەن: تاختاي ئاپتاپتا ئۇزۇن تۇرۇپ قېيىپ قاپتۇ. ② مەلۇم بىر ياققا چەتنەش، كەينىگە يېنىش. مەسلەن: بالا بېشى قاينان، پۈتى تايغان يەرلەردە ئويىپ كۈننى بىكار ئۆتكۈزۈپتۇ.
 مەنداش سۆزى: ئېگىلىش، قىيىشىش.

ك

كاپۇستا (ئىسىم) كىرىستگۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يۇپۇرمىقى يوغان، سىلىق، سېپى قىسقا، نۇرغۇن يوپۇرماقلار قات-قات دەستىلىنىپ كالىلەك ھاسىل قىلغان، گۈلى سېرىق ئادەتتىكى كۆكتات ھېسابلىنىدۇ، كالىلەكبەسەي دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەسلەن: بالىلار كۆكتاتچى ھەدىلەرگە كاپۇستا توشۇشۇپ بەردى.
 مەنداش سۆزى: كالىلەكبەسەي.

كاتەكچە (ئىسىم) تۆت چاسا، چاقماق. مەسلەن: كاتەكچە كۆڭلەك.

كاتەكچە تولدۇرۇش. ★ — يوپايىكىنى كاتەكچە قىلىپ توقۇتماقچى بولدۇم، — دېدى ئاپام.

مەنداش سۆزى: چاقماق.

كاتىپ (ئىسىم) ئىدارە - ئورگانلارنىڭ خەت ئالاقىلىرىنى، يىغىن خاتىرىلىرىنى يازىدىغان كىشى. مەسلەن: كاتىپ ئالدىنقى سەپتىن كەلگەن بىر تېلېگراممىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى.

مەنداش سۆزى: خاتىپ، يۈتۈكچى.

كارى بولماسلىق پەرۋا قىلماسلىق، ئېتىبار بەرمەسلىك، چاتمى بولماسلىق. مەسلەن: شوپۇر يۈكنىڭ چۈشۈپ قالغىنى بىلەنمۇ كارى بولماي، ماشىنىنى قۇيۇندەك ھەيدەپ كېتىۋەردى.

مەنداش سۆزى: پەرۋا قىلماسلىق، ئېتىبار بەرمەسلىك.

كالا (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى، تېنى چوڭ، ئاچا تۇياقلىق، مۈڭگۈزى بار، قۇيرۇقى ئۇزۇن، كۆشەيدىغان ھايۋان؛ دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدۇ، سۈت ھەم گۆش بېرىدۇ. مەسلەن: ئۇ ئىككىلەن كالنى تېپىپ ئۇنىڭ بۇ ھەقتىكى پىكرىنى سورايتۇ.

كالانپاي (سۈپەت) قوپال، يوغان، كېلەڭسىز، ئىش قاملاشتۇرالمىدىغان. مەسلەن: كالانپاي ئادەم. ★ — بالام قىز بالا دېگەن سىلىق ئىش قىلىپ ئۆگىنىدىغان، ئاستا ماڭماي ئورۇندۇقنى ئۆرۈپ يۈرگىنىڭ نېمىسى، — دېدى دادام.

مەنداش سۆزى: قوپال، كېلەڭسىز، پالاكەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چاققان، تېتىك.

كانايچى (ئىسىم) ① كاناي چالىدىغان ئادەم، سىگنالچى. مەسلەن: كانايچى جىددىي يىغىلىشقا كاناي چالدى. ② كۆچمە. تەشۋىقاتچى، جارچى. مەسلەن: ئۇ بۇرۇن ئارىيە تەرىپىدىن تارتىپ كېتىلگەن بىر نامرات كانايچى ئىكەن. مەنداش سۆزى: جارچى، سىگنالچى.

كاۋا (ئىسىم) كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، پېلەك تاشلايدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بەش بۇرجەك، يوپۇرمىقى

يۈرەك شەكلىدە، گۈلى سېرىق، تۈرى كۆپ، مېۋىسى ھەر خىل بولۇپ، سەي كاۋىسى، تونۇر كاۋىسى، ماننا كاۋىسى قاتارلىق تۈرلىرى بار، ھەممىسى ئىستېمال قىلىنىدۇ، ئۇرۇقى تېرىلىپ ئۆسۈرۈلىدۇ. مەسلەن: كاۋا، شېكەر سېشى كېسىلگە شىپا.

كەپتەر (ئىسىم) كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل قۇش، قانىتى چوڭ، ئۇچۇشقا ماھىر، تۈرلىرى كۆپ، پەيلىرىنىڭ رەڭگىمۇ ھەر خىل رەڭدە بولۇپ، ئۆسۈملۈك دانلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، ئۆيلەردە بېقىلىدۇ؛ ئۇ دۇنيا بويىچە تىنچلىققا سىمۇۋول قىلىنىدۇ. مەسلەن: ئۇ ئاچلىققا چىدىماي بىرسىنىڭ ئۆيىگە كەپتەر ئوغرىلىغىلى چۈشۈپ تۇتۇلۇپ قاپتۇ.

كەچ (ئىسىم) كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ ئالمىشىش ئارىلىقىدىكى قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىت. مەسلەن: مەن كەچ قالدىم. ★ تۈنۈگۈن كەچ بىز تەكرار قىلدۇق. ★ ئۇلار بۈگۈن كەچ ئويۇن قويدۇ. مەنداش سۆزى: ئاخشام.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سەھەر، ئەتىگەن.

كەچكۈز (ئىسىم) كۈزنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرى. مەسلەن: كەچكۈز زىرائەتلىرى. كەچكۈز كۈنلىرى. ★ كەچكۈز زىرائەتلىرىدىن ياڭيۇ، يۇرچاق، بانات، كۆممىقوناقلار بۇ يىل خېلىلا ھوسۇل بەردى.

كەچۈرگۈسىز (سۈپەت) كەچۈرگىلى، ئەپۇ قىلغىلى، سالاۋات قىلغىلى بولمايدىغان. مەسلەن: ئاتا-ئانا، ئوقۇتقۇچىغا تىل-ھاقارەت قىلىش كەچۈرگۈسىز گۇناھ.

كەچۈرۈم (ئىسىم) ئەپۇ، ئۆز رە. مەسلەن: كەچۈرۈم سورىماق. كەچۈرۈم قىلماق. ★ بالا، قۇشقاچتا: — كەچۈرگىن، قۇشقىچىم! دەرسىمنى تەييارلاپ بولاي ئاندىن ئويىيلى، — دەپتۇ.

كەرەپشە (ئىسىم) (چىڭسەي) كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئادەتتە كۆكتات ئورنىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ.

مەسلەن: ماگزىندىكىلەر 45 سېۋەت كەرەپشە يۆتكەپ كەلدى، پالەكتىن 30 سېۋەت كۆپ ئەكەلگەن بولسا جەمئىي قانچە سېۋەت پالەك ئەكەلگەن بولىدۇ؟ 50 سېۋەت سېتىلسا يەنە قانچە سېۋەت قالىدۇ؟

كەررە (ئىسىم) ساناق سانلار بىلەن بىرگە كېلىپ ھەرىكەتنىڭ تەكرارلىنىش دەرىجىسىنى بىلدۈرىدۇ؛ نۆۋەت، مەررە، يەردە دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. مەسلەن: تۆت كەررە بىر تۆت. ★ ئىككى كەررە تۆت سەككىز. مەنىداش سۆزى: نۆۋەت، مەررە.

كەسلەنچۈك (ئىسىم) سۆرەلگۈچى ھايۋان، بەدىنىنىڭ يۈزىدە كىچىك تەڭگە قاسراقلىرى، تۆت پۈتى بار، قۇيرۇقى ئىنچىكە ئۇزۇن، ئاسانلا ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ئەركىننىڭ دۈمبىسى كۆكۈچ يېشىل، قارا يولچىلىرى بار. چىشىلىرىنىڭ دۈمبىسى ئاچ قوڭۇر، ئىككى يېنىدا بىردىن قارا يولچىلىرى بار. قورسىقى ئاچ سېرىق، ئوت-چۆپ ئارىسىدا ياشاپ، ھاشارات ۋە باشقا كىچىك ھايۋانلارنى يەپ ئوزۇقلىنىدۇ.

كەشپىيات (ئىسىم) تەكشۈرۈش، ئىلمىي تەتقىقاتلار نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن، يارىتىلغان نەرسە، ئىختىرا، ئىجادىيەت. مەسلەن: ئىلم-پەننى ئىشلىتىپ، / يارىتىمەن كەشپىيات. / رازى بولسا ۋەتىنىم، / مەن ياشايمەن مەڭگۈ شاد. ★ پاتفون ئىدىسوننىڭ كەشپىياتى، ئۇ دۇنيادا ئەڭ مەشھۇر كەشپىياتچى ئىدى.

مەنىداش سۆزى: ئىجادىيەت.

كەلگۈسى (ئىسىم) بۇنىڭدىن كېيىنكى دەۋر، ۋاقىت، چاغ؛ كېلەچەك. مەسلەن: قىزىمىزنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى بىزنى ئويلايدۇرماي قويمايتتى. ★ كەلگۈسى ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ ئۆگىنىش كېرەك. مەنىداش سۆزى: كېلەچەك.

كەمبەغەل (سۈبەت) ھال ئوقىتى ناچار، تۇرمۇشى قىيىن، تىرىكچىلىك ۋە ياشاش ئۈچۈن كېرەكلىك نەرسىلەرگە ئىگە

بولالمىغان، موھتاجلىقتا ياشىغۇچى، نامرات. مەسلەن: — مەن ئەسلىدە مۇنداقلا كەمبەغەل ئەمەس ئىدىم، — دېدى بوۋاي، — قەھەتچىلىك مۇشۇ كۈنگە چۈشۈرۈپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: نامرات، گاداي، پىقىر. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باي.

كەنت (ئىسىم) مەلۇم خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن شەھەر ھەم قىشلاقلاردىن پەرقلەنىپ تۇرىدىغان، ئاھالىلەر ياشايدىغان جاي، دېھقانلار ئولتۇراقلاشقان يېزىدىن كىچىك مەمۇرىي بىرلىك. مەسلەن: بىزنىڭ كەنت يېزىمىزنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى تاغ باغرىغا جايلاشقان.

مەنىداش سۆزى: دادۇي.

كوچا I (ئىسىم) ئىككى تەرىپىگە قاتار ئۆيلەر سېلىنغان، كىشىلەر ۋە قاتناش قوراللىرى ماڭىدىغان يول، سىرت، تالا (ئۆيگە نىسبەتەن). مەسلەن: ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ كوچىغا چىقتىم. ★ دەرىستىن چۈشۈپ كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرمەيمەن.

كوچا II (ئىسىم) بۇغداي، قوناق، پۇرچاق قاتارلىق يەتتە-سەككىز خىل داننى چالا يانچىپ، گۆش ياكى كالا شورپىسىغا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان نورۇز تامىقى. مەسلەن: ئاپام بىزگە كوچا قاينىتىپ بەردى. ★ نورۇز كۈنى بىز نورۇز كوچىسى ئىچتۇق.

كورۇپىكا (ئىسىم) كارىنۇن قەغەزدىن ياسالغان كىچىك ساندۇقچە؛ قەغەز قۇتا. مەسلەن: ھەر بىر كورۇپىكىدا 6 دانە ئىستاكان بار ئىكەن. ★ مەن كورۇپىكىدىن ئاياغنى ئېلىۋېلىپ، كورۇپىكىنى تاشلىۋەتتىم. مەنىداش سۆزى: يەششىك، قەغەز ساندۇقچە.

كوللېكتىپ ① (ئىسىم) مەلۇم مەقسەتلەر ئۈچۈن ئۇيۇشقان كىشىلەر، كىشىلەر توپى. مەسلەن: بىزنىڭ بۇ سىنىپ كوللېكتىپىمىز نېمە دېگەن سۆيۈملۈك — ھە! ② (سۈبەت) كۆپچىلىككە تەۋە، ئومۇمىي، كۆپچىلىك بىرلىكتە قىلىدىغان. مەسلەن: مەكتەپنىڭ سول تەرىپىدە

كوللېكتىپ ياتاق بار ئىدى.

مەنداش سۆزى: كۆپچىلىك، ئامما، خەلق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شەخس، شەخسى، يەككە. **كوماندا** (ئىسىم) ① — ئۇرۇش، مەشىق قاتارلىقلار داۋامىدا چۈشۈرۈلگەن ئاددىي، ئاغزاكى بۇيرۇق. مەسلەن: كوماندا بېرىش، كوماندىغا بويسۇنۇش. ② تەنتەربىيىنىڭ مەلۇم تۈرى بويىچە تەشكىللەنگەن گۇرۇپپا. مەسلەن: ۋالىبول كوماندىسى، پۈتۈل كوماندىسى. ★ تىكناك توپ كوماندىسىدىكى ئوقۇغۇچىلار بىرىنچى بولدى.

كومپاس (ئىسىم) يۆنىلىش بەلگىلەيدىغان ئەسۋاب، ئادەتتە ئۇ يۆنىلىش گرادۇسلىرى چۈشۈرۈلگەن يۇمىلاق تەخسە ۋە دائىم شىمالنى كۆرسىتىپ تۇرىدىغان ماگنىتلىق تىلدىن تۈزۈلىدۇ. مەسلەن: بىر كۈنى دادىسى يانچۇغدىن بىر كومپاسنى ئېلىپ ئويىشقا بېرىدۇ. **كومزەك** (ئىسىم) ھاراق، ئاچچىقسۇ، جاڭيۇ قاتارلىقلار قاچىلىنىدىغان ئاغزى كىچىك، قورسىقى چوڭ ساپال قاچا. مەسلەن: دېھقان شۇنداق قارىسا، قوشنىسىنىڭ ئېتىزىدا يوغان بىر كومزەك تۇرغۇدەك. ★ تۈلكە ھەرقانچە قىلىمۇ، ئاغزى نار كومزەككە بېشى پاتماپتۇ.

كونۇبېرت (ئىسىم) ئىچىگە خەت، ھۆججەت، ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ بىرەر جايغا ئەۋەتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تۆت بۇرجەك قەغەز خالتا. مەسلەن: ئايىنۇر خەت سېلىش ئۈچۈن پوچتىخانىغا بېرىپ ئىككى كويلۇق كونۇبېرت سېتىۋالدى. مەنداش سۆزى: لىپايا.

كۈتۈپخانا (ئىسىم) كىتاب، ژۇرنال ۋە شۇ قاتارلىقلارنى توپلاش، رەتلەش، ساقلاش ۋە كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بېرىش مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئورنى. مەسلەن: قاسىم ئاكا دادامنى ئىزدەپ كەلگەنكىن، مەن دادامنىڭ كۈتۈپخانىغا كەتكەنلىكىنى ئېيتىم. مەنداش سۆزى: قىراگەتخانا.

كۆپەيتكۈچى ① (سۈپەت) كۆپەيتىش رولىنى ئوينايدىغان،

كۆپەيتىدىغان. مەسلەن: كۆپەيتكۈچى ئىپادە. ② (ئىسىم) كۆپەيتىش ئەمىلىدىكى باشقا سان كۆپەيتىلىدىغان سان. مەسلەن: $5 \times 3 = 15$ دىكى 3 كۆپەيتكۈچىدۇر. ③ (ئىسىم) بىر پۈتۈن سان ئىككىنچى بىر پۈتۈن سانغا پۈتۈن بۆلۈنسە، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ كۆپەيتكۈچىسى بولىدۇ. مەسلەن: 1، 2، 3، 4، 5، 6 لەرنىڭ ھەممىسى 12 نىڭ كۆپەيتكۈچىلىرىدۇر.

كۆپەيتىش ① (پىئىل) ئەمىلىدىكى مىقدار ياكى كۆلەمدىن ئاشۇرۇش، جىقايىتىش. مەسلەن: ئادەم سانى داۋاملىق كۆپەيتىشكە بولمايدۇ. ② (ئىسىم) ماتېماتىكىدا بىر ساننى مەلۇم بىر سانغا ھەسسەلەش، يەنى بىر ساننى بىر قانچە قېتىم ئارقىمۇ ئارقا قوشۇشنى ئاددىي ھېسابلاش ئۇسۇلى. مەسلەن: مەن تۆتكە بەشنى كۆپەيتىشنى بىلمەن. ③ (ئىسىم) ماتېماتىكىدا ئىككى ساننىڭ ئۆزئارا كۆپەيتىلگەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان ماتېماتىكىلىق بەلگە، يەنى $4 \times 3 = 12$ مەسلەن.

كۆپەيتكۈچى (سۈپەت) ① كۆپەيتىدىغان، كۆپەيتىپ بارىدىغان. ② (ئىسىم) كۆپەيتىش ئەمىلىدىكى بىر سانغا كۆپەيتىلىدىغان سان. مەسلەن: $5 \times 3 = 15$ دىكى 5 كۆپەيتكۈچىدۇر.

كۆتۈرۈش (پىئىل) نەرسىلەرنى تۇرغان جايىدىن، يەردىن ئاجرىتىش، چىقىرىش، مەلۇم ئېگىزلىككە يەتكۈزۈش. مەسلەن: بالا كۆتۈرۈش، ھېلىقى بالا مۇرسىدىكى سومكىسىنى كۆتۈرۈپ بىلىكىپ قويدى. ★ ياسىنىڭ دادىسى سىنىقا كىرىپ شەپكىسىنى ئازراق كۆتۈرۈپ قويۇپ: — قايىسىڭلار سىنىپ باشلىقى؟ — دەپ سورىدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چۈشۈرۈش، قويۇش، پەسەيتىش.

كۆركەم (سۈپەت) كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، گۈزەل، چىرايلىق. مەسلەن: كۆركەم تاغ. ★ كۆركەم مەنزىرە بەرپا قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن ئۈرۈمچى خەلقى كۆكەرتىشكە ئەھمىيەت بەرمەكتە.

مەنىداش سۆزى: گۈزەل، چىرايلىق، ئۈز. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سەت، كۆرۈمسىز. **كۆزەتچىلىك قىلىش** بىرەر جاينى ياكى ئورۇننى، كۆزىتىش، پوستانا تۇرۇش، قاراش، قاراۋۇللۇق قىلىش. مەسىلەن: زاۋۇتنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدا كېچە-كۈندۈز ساڭچىلار كۆزەتچىلىك قىلاتتى. مەنىداش سۆزى: پوستانا تۇرۇش، قاراۋۇللۇق قىلىش، قوغداش، ساقلاش.

كۆزگە ئىلماسلىق ياراتماسلىق، مەنىستەمەسلىك. مەسىلەن: كۆزگە ئىلمىغان پۇتقا چۇماق (ماقال). ★ — قارا، ئۇ ھاكاۋۇرلىشىپ ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمىيدىغان بولۇپ كېتىپتۇ، — دېدى شەمسىيە. مەنىداش سۆزى: ياراتماسلىق، مەنىستەمەسلىك.

كۆز-كۆز قىلىش ئۆزىنى بازارغا سېلىش، ئۆزىنى كۆرسىتىپ ماختىنىش، داملاش. مەسىلەن: تۈز ئىنتايىن گۈزەل بولغاچقا، ناھايىتى تەكەببۇر ئىكەن. ئۇ چىرايلىقراق بىرنى كۆرسىلا قاناتلىرىنى ئېچىپ، قۇيرۇقىنى يېيىپ، ئۆزىنىڭ گۈزەللىكىنى كۆز-كۆز قىلىدىكەن. مەنىداش سۆزى: ماختىنىش، داملاش.

كۆز يەتكۈسىز بىپايان. مەسىلەن: كۆز يەتكۈسىز كەڭ شال ئېتىزلىرىدا سارغىيىپ پىشقان شال باشاقلرى ئالتۇندەك تاولىنىپ تۇراتتى. مەنىداش سۆزى: چەكسىز، بىپايان.

كۆزىتىش (پىيىل) تەكشۈرۈش، كۆز-قۇلاق بولۇش، بايقاش، كۆزدىن كۆچۈرۈش، قاراش. مەسىلەن: قۇلۇننىڭ قانداق ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى كۆزىتىش ئۈچۈن بالىلار ئولىشىۋالغانىدى. ★ ئۇ يىراقتىن دۇرۇن بىلەن كۆۋرۈك ئۈستىدىكى ئەھۋاللارنى كۆزىتىۋاتتى. مەنىداش سۆزى: بايقاش، تەكشۈرۈش.

كۆكرەك (ئىسىم) بەدەننىڭ بويۇندىن كۆكرەككەچە بولغان ئالدى قىسمى. مەسىلەن: لىۋخۇلەن كۆكرەكنى كېرىپ: — ئۆلتۈرەمسەن، چاپامسەن ئىختىيار ئۆزۈڭدە، — دەيدۇ.

مەنىداش سۆزى: مەيدە.

كۆل (ئىسىم) سىرغىم سۇ يىغىلىدىغان ياكى دەريا - ئېقىنلار قۇيۇلىدىغان چوڭ تىپتىكى تەبىئىي ئويمان. مەسىلەن: كۆز پەسلىدە بىر توپ غاز، / ئۇچۇپ كەپتۇ كۆل ياققا. / سەپەر قىلغان غازلاردىن، / گەپ سورايتۇ بىر پاقا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دەريا، ئۆستەڭ.

كۆپ (ئىسىم) سۇيۇقلۇق قاچىلىنىدىغان چوڭ ساپال ئىدىش. مەسىلەن: كۆپكە سۇ توشقۇزۇش. ★ ۋاي ۋۇي نېمىدىگەن سېمىز، خۇددى كۆپنىڭ ئۆزى بويسەنمە.

مەنىداش سۆزى: ئىدىش.

كۈچ (ئىسىم) ئادەم ياكى ھايۋان ۋە نەرسىلەرنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتى، قابىلىيىتى، قۇرب قاتارلىقلار. مەسىلەن: ئۇنىڭ بىلىكىنىڭ كۈچى يوق. ★ دادامنىڭ ئۆي سېتىۋېلىشقا كۈچى يەتمىدى. ★ بىلىم كۈچ دېمەكتۇر.

مەنىداش سۆزى: ماغدۇر، قۇۋۋەت.

كۈچەش (پىئىل) كۈچنىڭ بارىنى سەرپ قىلىش، چىقىرىش. مەسىلەن: — بەك كۈچەپ باسما، چىشىمە، بەك جىق ئىشلىتەۋەتمە، — دەپ لېنا قەلىمىنى كاتەگە بەردى. ★ ئاتلار ھارۋىنى كۈچەپ تارتىپ ئاران دېگەندە داۋاندىن ئۆتۈۋالدى.

كۈزلۈك (ئىسىم) تۆت پەسلىنىڭ ئۈچىنچىسى، قىشتىن بۇرۇنقى پەسىل. مەسىلەن: كۈزلۈكى باغدىكى مېۋىلەر شۇنداق ئوخشاپ كېتىپتۇكى، شاخ-شېخنى كۆتۈرەلمەي قاپتۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەتىيازلىق.

كۈمۈشتەك (سۈپەت) كۈمۈش رەڭلىك، كۈمۈشكە ئوخشاش. مەسىلەن: سۈگەت شاخلىرى يۇمشاق ۋە كۈمۈشتەك قار بىلەن ئورالغان ھالدا ساڭگىلاپ تۇراتتى.

كۈنلۈك (ئىسىم) يامغۇر ياكى كۈندىن، كۈن نۇرىدىن دالدىلىنىش

ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بىر خىل ئەسۋاب. مەسلەن: يوپۇرماق سۇ يۈزىگە چۈشكەندە، كىچىك پىلىقلار ئۈزۈپ كېلىپ ئۇنىڭ ئاستىغا توپلىشىپ ئالاتتى - دە، ئۇنى كۈنلۈك قىلىۋالاتتى. ★ يامغۇر يېغىۋاتسا كۈنلۈك ئالماي چىقىۋالغىنىڭىز نېمىسى؟

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يامغۇرلۇق.
كۈنلۈكچى (ئىسىم) ۋاقىتلىق ياكى كۈندىلىك ياللىنىپ ئىشلەيدىغان ئىشچى، مەدىكار. مەسلەن: سەمەتنىڭ ئاكىسى ياخشى ئوقۇمغاچقا تۈزۈكرەك ئىش ئورنىمۇ يوق. ئامالسىز كۈنلۈكچى بولۇپ ئىشلەپ جان بېقىۋاتىدۇ. مەنىداش سۆزى: مەدىكار.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىللىقچى.
كۈنى ئەس بولۇش تۇرمۇشى مۈشكۈل، قىيىنچىلىقى ئېغىر، ياشاش شارائىتى ناچارلىشىش. مەسلەن: بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ كۈنى تەس بولۇپ قالدى.

كۈيەش (پىئىل) بىرەر نەرسە، ئادەم ۋە شۇ قاتارلىق شەيئەلەرنى ناخشا قوشاقلار بىلەن تەرىپلەش، مەدھىيەلەش. مەسلەن: بەختىمىزنى كۈيەيمىز، / ناخشا ئېيتىپ تىللاردا. / ئىلىم-پەنگە مۇھەببەت، / يالقۇنلايدۇ دىللاردا.

مەنىداش سۆزى: مەدھىيەلەش، تەرىپلەش، ماختاش.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سۆكۈش.
كېچىكىش (پىئىل) بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىن قېلىش، كەينىگە سۈرۈلۈش. مەسلەن: سادىق بىلەن سالى دەرسكە بېرىم سائەت كېچىكىپ كەلدى. ★ مۇزەپپەر مۇئەللىمگە، مۇندىن كېيىن مەكتەپكە كېچىكمەي دەل ۋاقىتدا بارمەن، دەپ ۋەدە بەردى. مەنىداش سۆزى: ۋاخ قېلىش.

كېرەك قىلىش ئېھتىياج ئۈچۈن ئىشلىتىش، لازىم قىلىش، پايدىلىنىش. مەسلەن: بۇ كىتابنى داداڭغا بېرىپ قويغىن، بۇ، داداڭ كېرەك قىلىدىغان مۇھىم كىتاب ئىدى. ★ دادا يەر ئاستى ئۆيىدىكى نەرسىلەرنى تاشلىۋېتىمۇ

ياكى كېرەك قىلامسەن؟ مەنىدەش سۆزى: ئىشلىتىش، پايدىلىنىش، لازىم قىلىش.

كېزىش (پېئىل) مېڭىپ، ئايلىنىپ يۈرۈش، ئارىلاش. مەسلەن: — ئانا، — دەپتۇ بالىلار، — باغنى يىل بويى ئىزدەپ ئاغدۇرۇپ كېزىپ چىقتۇق، دادام ئېيتقان بايلىقنى تاپالمىدۇق.

مەنىدەش سۆزى: ئايلىنىش، ئاقتۇرۇش.

كېسەل (سۈپەت) ئورگانىزمنىڭ نورمال پائالىيىتى بۇزۇلغان، ئاغرىغان، بىتاپ. مەسلەن: — ئۇلارنىڭ كېسەلنى داۋالىمىسام بولمايدۇ، — دەپتۇ خوراز.

مەنىدەش سۆزى: ئاغرىق، ساقسىز، بىمار، بىتاپ قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ساق، سالامەت.

كېسەك ① (سۈپەت) كېسەلگەن، كېسىۋېلىنغان، كەمتۈك. مەسلەن: كېسەك پىرامىدا. كېسەك شار. ② (ئىسىم) تۈز سىزىقنىڭ ئۈستىدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا ئارىسىنىڭ چەكلىك قىسمى. مەسلەن: دوسكا، پارتا ۋە كىتابنىڭ قىرلىرىنى كېسەك دەپ قاراشقا بولىدۇ.

كېلەچەك (سۈپەت) ھازىرقى پەيتتىن كېيىن كېلىدىغان، كەلگۈسى. مەسلەن: كېلەچەككە بولغان ئىشەنچ-ئۈمىدىنى ئۇرغۇتماق. ★ ھازىرقى ئۆسمۈرلەر كېلەچەكنىڭ ئىگىلىرى، شۇڭا ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. مەنىدەش سۆزى: كەلگۈسى.

كىتاب (ئىسىم) تۈپلەنگەن ياكى مۇقاۋىلانغان باسما ياكى يازما ئەسەرلەر. مەسلەن: كىتاب مېنىڭ ئەڭ ياخشى دوستۇم. ★ بىز كىتاب ئوقۇش ئارقىلىق مول بىلىم، ئىدىيە-ئىخلاق تەربىيىسى ئالىمىز.

كىتابخانا (ئىسىم) ① كىتابلار سېتىلىدىغان ئورۇن. مەسلەن: شىنخۇا كىتابخانىسى. ② پايدىلىنىدىغان ھەر خىل كىتابلار تىزىپ قويۇلغان مەخسۇس ئۆي. مەسلەن: بىز يېڭى ئۆيگە كۆچۈپ كىرىپ، بىر ئۆيىنى كىتاب جازىسى بىلەن بېزەپ، كىتابخانا قىلدۇق.

كىم (ئالماش) «قايسى كىشى» دېگەن مەنىدە شەخس ھەققىدىكى

سورافنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: - باھار كەپتىمۇ؟ ئۇنى كەلدى دېگەن كىم؟
★ ئۇنداق بولسا، بۇ خەتنى مۇئەللىمگە كىم بېرىدۇ؟

كىنو (ئىسىم) بىر خىل ئۇنىۋېرسال سەنئەت، بۇنىڭدا لېنتىغا ئېلىنغان چاتما سۈرەتلەرنى كۈچلۈك چىراغ نۇرىدا ئېكرانغا چۈشۈرۈش ئارقىلىق، ئادەم ياكى شەيئى ھەرىكىتى ئەينەن تەسۋىرلەپ بېرىلىدۇ. مەسىلەن: بۈگۈن كىنوخانىدا ھىندىستان فىلىمى «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت» قويۇلدىكەن.

كىيىم (ئىسىم) بەدەننى ياكى ئايرىم ئەزالارنى يېپىش، گۇراش ئۈچۈن كىيىلىدىغان، رەخت ياكى تېرىدىن تىكىپ تەييارلىنىدىغان تۇرمۇش بۇيۇمى. مەسىلەن: كىيىم دېگەننى «مۇدا» دەپ قالايمىقان كىيىمەي، ياراشتۇرۇپ چىرايلىق كىيىش كېرەك.
مەنىداش سۆزى: ئىگىن.

كىيىم-كېچەك كىيىلىدىغان نەرسىلەر، كىيىم. مەسىلەن: ھازىر كىيىم-كېچەكتىن غېمىمىز يوق. ★ بۇ ماگىزىننىڭ 3-قەۋىتى كىيىم-كېچەك ساتىدىغان ئورۇن.
مەنىداش سۆزى: ئىگىن-ئاياغ.

گ

گالىستۇك (ئىسىم) كۆڭلەكنىڭ ياقىسى ئاستىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئالدىنى چىڭگىپ ياكى تۈگۈن قىلىپ بويۇنغا تاقاش ئۈچۈن رەختتىن ئىشلەنگەن بۇيۇم. مەسىلەن: ئۇ گالىستۇك تاقىۋالغان بىر ئادەم ئىكەن.

گالىستۇكلۇك (سۈبەت) ① گالىستۇكى بار، گالىستۇك تاقىغان. مەسىلەن: شەھەرلىك 7-باشلانغۇچ مەكتەپ پىئوپىرلىرى مەكتەپ ئەتراپىدىكى چوڭ كوچىلارنى «قىزىل گالىستۇكلۇقلار تازلىق كوچىسى»غا

ئايلىندۇردى. ② گالىستۇك تاقاشقا لايىق، باب. مەسلەن: گالىستۇك تىكىشى ئۈچۈن ئاپام قىزىل تاۋار ئالدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: گالىستۇكسىز.

گەۋدە (ئىسىم) ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تەن قۇرۇلۇشى؛ بەست. مەسلەن: مۈشۈك بىلەن توشقاننىڭ گەۋدىسى ئاساسەن ئوخشاپ كېتىدۇ. توشقاننىڭ قولى ئۇزۇن، مۈشۈكنىڭ قۇيرۇقى ئۇزۇن.

مەنىداش سۆزى: بوي، بەست، تەقى تۇرق.

گۈركىرمەك (پىئىل) ① «گۈر-گۈر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، گۈلدۈرلىمەك. مەسلەن: بىر پەستىن كېيىن گۈركىرگەن ماشىنا ئاۋازى سۆھبەتنى ئۇزۇپ قويدى. ② كۆچمە. بىراۋغا ئاچچىق بىلەن ۋارقىرماق، سۆزلىمەك، توۋلىماق. مەسلەن: ئۇ ھەممىگە گۈركىرپ ئاللا-چۇقان سالدى.

مەنىداش سۆزى: گۈرۈلدىمەك، توۋلىماق.

گۈللىتىش (پىئىل) ① چېچەكلىتىش، گۈلگە ئايلىاندۇرۇش. مەسلەن: ئۇلار مەكتەپ ئىچىدە باغۋەنچىلىك ئىشلىرىنى گۈللىتىش ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم قويدى. ② راۋاجلاندۇرۇش، تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئىلگىرى سۈرۈش. مەسلەن: سۆيىمىز ئىلىم-پەننى، / گۈللىتىمىز ۋەتەننى.

گۈللىمەك (پىئىل) ① گۈل بولۇپ ئېچىلماق، چېچەكلىمەك، گۈلگە ئايلىنماق. مەسلەن: تېخى ئۆزى پىشماستىنلا ئۇرۇقلايدۇ، گۈل تۈزۈسۈمۇ يەنە غۇنچىسى گۈللەيدۇ. ② كۆچمە. راۋاجلىنىپ تەرەققىي قىلماق، ئىلگىرى باسماق، روناق تاپماق، ياشنىماق. مەسلەن: ئىشلەيلى دوستلار، / كۈلەيلى دوستلار. / ئانا ماكاننى / گۈللەيلى دوستلار. مەنىداش سۆزى: ئېچىلماق، چېچەكلىمەك، ياشنىماق.

گىرۋەك (ئىسىم) بىرەر نەرسىنىڭ يېنى، ياقىسى، قىرغاق، لەۋ. مەسلەن: گىرۋەك چىقارماق. ★ قۇدۇقنىڭ گىرۋىكىدە يۇغان بىر توپ دەرەخ بار ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: قىرغاق، چېتى، ياقىسى، لېۋى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئوتتۇرىسى.

گرېپتار (ئىسىم) دۇچار، مۇپتىلا، يولۇقۇش، ئۇچراش. مەسلەن: ئۇ يېقىندا يامان بىر كېسەلگە گرېپتار بولۇپ قاپتۇ. ★ مومام يېقىندىن بېرى دەم سىقىلىش كېسىلىگە گرېپتار بولۇپ قېلىپ، مېڭىشمۇ قىيىنلىشىپ قالغاچقا، مەن ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئىلۋاتمەن.

مەنىداش سۆزى: مۇپتىلا، دۇچار.

گىلەم (ئىسىم) يۇڭ، يىپەك ياكى سۈنئىي تالادىن ھەر خىل نۇسخىدا مويۇلۇق، رەڭدار توقۇلۇپ، يەرگە سېلىنىدىغان ياكى تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان بۇيۇم. مەسلەن: دادام ۋاڭ مۇئەللىمنى تەكلىپ بىلەن ئۆيگە ئەكىردى، مۇئەللىم بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتى بويىچە گىلەمدە يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. ئاپام تازا ئوخشىتىپ ئەتكەنچاي ئەكىردى.

مەنىداش سۆزى: زىلچا.

ل

لازا (ئىسىم) چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىللىك، گۈلى ئاق، مېۋىسىنىڭ شەكلى ھەر خىل، رەڭگى كۆك، پىشقاندىن كېيىن قىزىرىدۇ. تەمى ئاچچىق، تاماققا ئىشلىتىدۇ؛ ئاشقازاننى قۇۋۋەتلىگۈچى دورا ياساشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن: بۈگۈنكى تاماقنىڭ لازىسى جىق بولۇپ كېتىپتىكەن، ئاچچىقلىقىدا ئاران يېدىم.

لامپۇچكا (ئىسىم) ئېلېكتر توكى بىلەن نۇر تارقىتىدىغان، شارسىمان شېشىدىن ئىبارەت يورۇتۇش ئەسۋابى؛ ئېلېكتر چىراغ. مەسلەن: ئۆيىدىكى چىراغنىڭ لامپۇچكىسى يانمايدىغان بولۇپ قېلىپ نەچچە كۈن بولدى، قاراڭغۇدا قالدۇق.

لام-جىم دېمەسلىك ئۇن چىقارماسلىق، سۆز قىلماسلىق

ئېتىراز بىلدۈرمەسلىك، قارشىلىق قىلماسلىق، سۈكۈت قىلىش. مەسلەن: نەسردىن ئەپەندى باينىڭ گېيىنى كۆڭلىگە يۈكۈپ قويۇپ، لام-جىم دېمەي يولغا راۋان بويۇتۇ.
مەنىداش سۆزى: سۈكۈت قىلىش، تىنماسلىق.

لاي (ئىسىم) نەملىك تەسىرىدە ياكى سۇ بىلەن ئارىلىشىپ يۇمشاق ۋە يېپىشقاق ھالەتكە كەلگەن تۇپراق. مەسلەن: مەريەم گۈيىدە لاينا يېقىلدى. ★ مۇئەللىم لايدىن ياسالغان بىر مۇنچە قول ھۈنەر بۇيۇملىرىنى كۆردى.
مەنىداش سۆزى: پاتقاق.

لەئەل-ياقۇت (ئىسىم) زىننەت بۇيۇملىرىغا ئىشلىتىدىغان، رەڭلىك، يالتىراپ تۇرىدىغان قىممەت باھالىق ھەر خىل رەڭدىكى ئېسىل تاش. مەسلەن: زىبۇ-زىننەت ماگىزىنىدىكى لەئەل-ياقۇتلار كۆزنى چاقىتىپ تۇراتتى.
مەنىداش سۆزى: ئۈنچە-مارجان.

لەپىلدەش (يېىل) شامالغا ئەگىشىپ لەرزىان يەلپۈنۈش، لەپ-لەپ قىلىش. مەسلەن: قىزىل بايراق لەپىلدىدى. ★ شۇ كۈنلەردە كۈندە دېگۈدەك قار لەپىلدەپ يېغىپ تۇردى.

لەتپە (ئىسىم) كۈلكىلىك ۋە قە-ھادىسە ھەققىدىكى كىچىك ھېكايە. ئۇ خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ ئاممىباب ژانىرلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا جەمئىيەتتىكى ناچار خاھىش، يامان قىلىق ۋە خىيانەتچى، پارخور، پەسكەش، ئاچكۆز كىشىلەر پاش قىلىنىدۇ. مەسلەن: نەسردىن ئەپەندى لەتپىلىرى. ★ سەلەي چاققان لەتپىلىرى.

لەمپە (ئىسىم) ھۆل-يېغىن ۋە ئاپتاپنىڭ تەسىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۆي-ئىمارەتنىڭ ماڭلىغىغا ياكى ھويلىنىڭ ئىچىگە چىقىرىلغان سايىمۇن، لاپاس. مەسلەن: ياغۇردىن كېيىن قۇياش پارلاپ ئىسسىق نۇر چېچىشقا، يەر-زېمىن ئىسسىق باشلاپتۇ، لەمپە ئاستىدىكى قارلغاچ خۇشال بولۇپ ۋىچىرلاپ سايراپتۇ.

مەنىداش سۆزى: پىشاۋان.

لوڭقا (ئىسىم) گۈل سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ئاغزى كىچىك، بويىنى ئىنچىكە، قورسىقى يوغان قىلىپ فار-فۇردىن ياسىغان ئۆي زىننەتلەش بۇيۇمى. مەسىلەن: گۈل لوڭقىسى. لوڭقا تالىشىش مۇسابىقىسى. ★ ئۇ بۈگۈن ئوقۇتقۇچىسىغا سوۋغا قىلىش ئۈچۈن بىر تال خرۇستال لوڭقا ئالدى. ★ گۈلنۇر 10 تال گۈلنى لوڭقىغا سالدى.

مەنىداش سۆزى: گۈلدان، تاشتەك.

لىڭشىماق (پىئىل) ئۇيان-بۇيان ياكى ئاستىن-ئۈستۈن مىدىرلاپ تەۋرەنمەك، سىلكىنمەك. مەسىلەن: سول تەرەپتىكى بىر توپ قاراغايىنىڭ شېخى تۇيۇقسىز لىڭشىپ، ئۈستىدىكى قارنىڭ پەسكە تۆكۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ قالدىم. ★ يۇمران تاللار ئىللىق شامالغا ئەگىشىپ ئاستا-ئاستا لىڭشىماقتا. مەنىداش سۆزى: تەۋرەنمەك، مىدىرلىماق.

م

ماختانچاق (سۈپەت) ئۆزىنى-ئۆزى ماختايدىغان، داۋاملىق ماختىنىپ يۈرۈيدىغان، ماختىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان. مەسىلەن: دۇمباقنىڭ ئاۋازى يوغان، ئىچى قۇرۇق. ماختانچاقنىڭ گېپى يوغان، مېغزى يوق (ماقال).

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەمتەرلىك.

ماراپ تۇرۇش بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى مەلۇم پائالىيەتنى يوشۇرۇن كۆزىتىش. مەسىلەن: دېرىزىدىن ماراپ تۇرغان كۈن «قاچانغىچە ئوقۇيسەن؟ بۇ ياققا چىق، ئوينايىمىز» دەپ بالغا قاراپ ھىجىيىپتۇ. مەنىداش سۆزى: ئوغرىلىقچە قاراش.

ماركا (ئىسىم) پوچتا ئورۇنلىرى سېتىپ تارقىتىدىغان، ئۈستىگە ئۈلگىلىك رەسىم چۈشۈرۈلگەن، باھاسى يېزىلغان تۆت بۇرجەك

قەغەز؛ ئۇ ئەۋەتمىش ھەققىگە باراۋەر قىممەتتە پوچتا يوللانمىلىرىغا چاپلىنىدۇ. مەسىلەن: ماركا توپلىماق. پوچتا ماركىسى. ★ مەن يۇرتۇمغا يازغان خەتكە ماركا چاپلاپ، پوچتا ساندۇقىغا تاشلىدىم.

مازار (ئىسىم) ① ئۆلگەن كىشىلەر دەپنە قىلىنىدىغان جاي، قەبرىستانلىق، تۇپراق بېشى. مەسىلەن: ئايغىز «دادام مازارغا شەيخ، مەن تەييارغا» دەپ ئويىناپ يۈرۈۋېرىپتۇ. ② كۆچمە. خارابىلىككە ئايلانغان، ئادەم يوق جاي. مەسىلەن: بالىلىق ئۆي مازار، بالىسىز ئۆي مازار (ماقال). مەنىداش سۆزى: زەرەتلىك، قەبرىستان، تۇپراق بېشى.

ماشىنا (ئىسىم) ① دېتاللاردىن تەركىب تاپقان، ئايلىنىدىغان ۋە بىر تۈردىكى ئېنېرگىيىنى باشقا بىر تۈردىكى ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرىدىغان ياكى پايدىلىق قۇۋۋەت ھاسىل قىلالايدىغان قۇرۇلما. مەسىلەن: پار ماشىنىسى. ② تىكىش ماشىنىسى. مەسىلەن: قول ماشىنىسى. پوت ماشىنىسى. ③ ئاپتوموبىل. مەسىلەن: ماشىنا شوپۇرى. ماشىنا بېكىتى. ماشىنا ھەيدىمەك.

ماكان (ئىسىم) تۇرار جاي، ئورۇنلاشقان يەر، يۇرت، ۋەتەن. مەسىلەن: قوغۇن ماكانى قۇمۇل. ★ بەشكىرەم ھەققەتەنمۇ ئىسمى جىسىمغا لايىق مېۋىلەرنىڭ ماكانى ۋە كاندۇر. ★ ئاناسىز قىلدىڭىز بىزنى، / ئاناسىز قىلدىڭىز بىزنى. / ئاخىرى جۇدالىقتا، / ماكانسىز قىلدىڭىز بىزنى. مەنىداش سۆزى: ئۆي، يۇرت، ۋەتەن.

مال (ئىسىم) ① كالا، قوي قاتارلىق بېقىپ ئۆستۈرۈلىدىغان ھايۋان، چارۋا. مەسىلەن: بۇرۇن بىزنىڭمۇ توپ-توپ مال پادىلىرىمىز بولغانىكەن. ② قول ئىلىكىدىكى بىسات، بايلىق. مەسىلەن: ئۇنىڭ ھېسابسىز مال-دۇنيالىرى، ھەشەمەتلىك ساراي، ھويلا-ئاراملرى بار ئىكەن. ③ سېتىلىدىغان نەرسە، بۇيۇم، تاۋار. مەسىلەن: بۇ يەردە مال باھاسى بەك يۇقىرى ئىكەن. مەنىداش سۆزى: تەئەللۇقات، دەپنە-دۇنيا.

مالاي (ئىسىم) بايلارنىڭ ياكى باشقا بىرىسىنىڭ مەخسۇس

خىزمىتىنى قىلىدىغان، خىزمىتىدە بولىدىغان كىشى. مەسىلەن: مومام ئۆتمۈشتە بايلارنىڭ ئۆيىدە مالاي بولۇپ، ئاش-تاماق ئېتىش، نان يېقىش ئىشلىرىنى قىلغانىكەن.

مەنىداش سۆزى: خىزمەتكار، تىجىمەل.

ماھارەت (ئىسىم) بىرەر ئىش، كەسىپ، پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا يېتىلگەن ئىقتىدار، يۇقىرى ماھىرلىق. مەسىلەن: بۈگۈنكى كانكى تېپىلىش مۇسابىقىسىدە ماھىرلار ئۆز ماھارەتلىرىنى كۆرسىتىشتى. ★ سېرىكچى ماھارەت كۆرسەتمەكتە.

ماھىر (سۈپەت) ① يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە بولغان، ماھارەتلىك، ئۇستا. مەسىلەن: سىزدەك ياغاچچىلىق ھۈنرىدە كامالەتكە يەتكەن ماھىر ئۇستامنى كۆرمەيتىكەنەن. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنىداش سۆزى: ئۇستا.

ماي I (ئىسىم) ① ھايۋان ۋە ئادەملەرنىڭ تېرە ئاستىدىكى توقۇلمىلىرى ھەمدە ئۆسۈملۈكلەر تېنىدە بولىدىغان ئورگانىك ماددا. مەسىلەن: قوي مېيى. ② شۇ خىل ماتېرىياللار ئاساسىدا ئىشلەنگەن سىلىقلاش ياكى پەرداز بۇيۇمى. مەسىلەن: ماشىنا مېيى. يۈز مېيى. ③ نېفىت ياكى ئۇنىڭدىن چەككەپ ئېلىنىدىغان تۈرلۈك يېقىلغۇ. مەسىلەن: ماي قاچىلىماق. ★ ماشىنىنىڭ مېيى تۈگەپتۇ. مەنىداش سۆزى: ياغ.

ماي II (ئىسىم) ① قەدىمكى رىم خرىستىئانلىرىنىڭ كاتىئىۋاشلىرىدىن بىرىنىڭ ئىسمى، مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئاينى شۇنىڭ نامىغا ئاتىغان. مەسىلەن: 1-ماي خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى. ★ 4-ماي جۇڭگو ياشلار بايرىمى. ② مىلادىيە يىل ھېسابى بويىچە بەشىنچى ئاي.

مايسا (ئىسىم) زىرائەتنىڭ ئۇرۇق ئۈنۈپ چىققاندىن كېيىنكى بەشتىن-ئالتە سائىمېتىر ئۆسكەن يۇمران تېنى. مەسىلەن: بۇغداي مايسىسى. ★ بۇغداي مايسىلىرى ئۆسۈپ، يۇمران يوپۇرماق چىقىرىشقا باشلىدى.

مايلىق دان ماينىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدىغان زىغىر، قىچا، كەندىر، زاراڭزا قاتارلىق زىرائەت دانلىرى. مەسلەن: يىزاڭلاردا مايلىق دان كۆپ ئەمەس ئوخشايدۇ. ★ گۈرۈچ، قوناق، مايلىق دان، / سىغىماي قالدى خالمانغا.

مەنىداش سۆزى: مايلىق زىرائەت، ياغلىق دان.

مايمۇن (ئىسىم) ① سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تۈرى كۆپ، شەكلى ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدۇ، توپلىشىپ ماكانلىشىدۇ. ئېغىز بوشلۇقىدا ئوزۇق ساقلايدىغان قوۋۇز خالتىسى بار. مېۋە، ياۋا كۆكتات، قۇش تۇخۇملىرى ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. مەسلەن: چوڭ مايمۇن بۇنى ئاڭلاپ پايپاسلاپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىدۇ. ② مۈچەل يىل ھېسابىدا توققۇزىنچى يىل نامى. مەسلەن: مايمۇن يىلى.

مەجبۇرىي (سۈپەت) بېجىرىلىشى ياكى ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى شەرت بولغان، ئىختىيارىدىن تاشقىرى. مەسلەن: مەجبۇرىي مائارىپ. ★ مۇئەللىم بىلەن ساۋاقداشلار ئۇنىڭ ئۈنمىغىنىغا ئۇنىماي ھارۇنغا سېلىپ، دوختۇرخانىدا مەجبۇرىي ياتقۇزۇپ قويدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىختىيارى.

مەدەتكار (ئىسىم) بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىشقا مەدەت بەرگۈچى، يار-يۆلەك بولغۇچى، ياردەم بەرگۈچى، قوللىغۇچى. مەسلەن: توپ ئىچىدىن بىرقانچە كىشى ماڭا مەدەتكار بولدى. ★ ئوغلۇمنىڭ شۈنچىلىك ياخشى نەتىجىلەرنى يارىتىپ، كۆزگە كۆرۈنۈشىگە ئوقۇتقۇچىسى ئالاھىدە ياردەم بەردى، ئۇ بىزنىڭ مەدەتكارىمىز.

مەدەنىيەت (ئىسىم) ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت تارىخىنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا ياراتقان ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلىرى، ئوتۇقلىرى، تارىخىي دەۋرلەردىن قالغان خارابە ۋە باشقىلار. مەسلەن: كىتاب بىزنى خىلمۇخىل مەدەنىيەت بىلىملىرى، تارىخىي ساۋاتلار، ئېقىم مەسىلىلىرى بىلەن تەمىنلەيدۇ.

مەدەنىيەت (پىل) بىرەر ۋەقە، ھادىسە ياكى ئادەمنى ماختاش،

نوتۇق، ياكى ناخشا ئارقىلىق كۈيلەش. مەسلەن: ئۇ سەھنىگە چىقىپلا ۋەتەننى مەدھىيىلەپ ناخشا ئېيتىپ، تاماشىبىنلارنىڭ زور ئالقىشىغا ئېرىشتى. مەنداش سۆزى: ماختاش، كۈيلەش، ئالقىشلاش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سۆكۈش.

مەردلەرچە (رەۋىش) مەردلەردەك، مەردلەرگە ئوخشاش، مەردلىك بىلەن. مەسلەن: ئۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇن ياشلار ئانا ۋەتەن ئۈچۈن مەردلەرچە قۇربان بولدى. ★ ليۇخۇلەن جادۇ ئالدىدا قىلچە قورقۇپ قالماي، مەردلەرچە كۆكرەك كېرىپ تىك تۇردى. مەنداش سۆزى: مەردانلارچە، باتۇرلارچە.

مەركەز (ئىسىم) دۆلەت ياكى پارتىيىنىڭ ئەڭ ئالىي رەھبەرلىك ئورگىنى. مەسلەن: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچى. مەنداش سۆزى: پايتەخت.

مەرھەمەت (ئىسىم) ① قىلىنغان ئىلتىپات، رەھىم-شەپقەت، ھەممەت، ياخشىلىق. مەسلەن: مەرھەمەت قىلماق. ② (ئىملىق سۆز) «كەلسە، ئىلتىپات قىلسىلا» دېگەن مەنىدە تەكەللۈپنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: قېنى قىزلار ماشىنىغا مەرھەمەت قىلىپ سىلەر ئاۋۋال چىقىۋېلىڭلار.

مەنداش سۆزى: ئىلتىپات، ھەممەت.

مەرىپەت (ئىسىم) كىشىلەرنىڭ ئاڭ سېزىمىنى، بىلىمىنى، مەدەنىيىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان تەلىم-تەربىيە، ئوقۇش-ئوقۇتۇش؛ ماڭارپ. مەسلەن: مەرىپەت يۇرتى. ★ كۆچەت تىكىپ باغ قىلدۇق، / ئانا مەكتەپ قوينىدا. / دادىل قەدىم تاشلىدۇق، / پەن مەرىپەت يولىدا.

مەنداش سۆزى: مەدەنىيەت، ئىرىپان، ئىلىم.

مەززە قىلىش لەززەت ئېلىش، راھەتلىنىش، ھۇزۇر ئېلىش. مەسلەن: ئۇ ئۈستەلگە تىزىپ قويغان نازۇ-نېمەتلەرنى راسا مەززە قىلىپ يېدى. ★ دوستلىرىم پىزغىرىم ئىسسىقتا مۇسابىقىغە قاتنىشىپ راسا ئۇسساپ كەتكەنكىن،

ئايام تىلغان تاۋۇزنى يەپ تازا مەززە قىلىشنى.
مەنداش سۆزى: ھۇزۇرلىنىش، راھەتلىنىش، لەززەتلىنىش.
مەزگىل (ئىسىم) مەلۇم بىر دەۋر، چاغ، پۇرسەت، پەيت. مەسلەن:
 ئوقۇش مەزگىلى. تېرىلغۇ مەزگىلى. ئۆسۈش مەزگىلى. ★ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ
 مەزگىلى كېلىپ قالغانلىقتىن، ئىشلار بەكمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى.
مەنداش سۆزى: پەيت، پۇرسەت، چاغ.

مەسەل (ئىسىم) ئەخلاقىي تەربىيە خاراكتېرىنى ئالغان ۋە ھەجۋىي
 تۈستىكى ئوبرازلاشتۇرۇلغان كىچىك شېئىرىي ياكى نەسرىي
 ئەسەر. كىشىلەر ئارىسىدىكى ۋەقەلەر، جانىۋار-ئۆسۈملۈك ياكى
 ھايۋاناتلار دۇنياسىغا كۆچۈرۈلىدۇ. ئوبرازلار كىنايىلىك،
 كۈلكىلىك بولىدۇ. مەسلەن: بىز كىتابتىن ھەر خىل قىزىقارلىق چۆچەك،
 مەسەل، لەتىپە، ھېكايىلەرنى ئوقۇيمىز.

مەسچىت (ئىسىم) مۇسۇلمانلارنىڭ جەم بولۇپ ناماز ئوقۇيدىغان
 ئىبادەتخانىسى. مەسلەن: ھېيتكاھ مەسچىتى. ★ ھېيت كۈنى سەھەردە
 مەسچىت راۋىقىدا ناغرا-سۇناي ساداسى ياڭرايتتى.
مەنداش سۆزى: جامە، خانىقا، ھېيگاھ.

مەسخىرە (ئىسىم) ① ناچار خاھىش، بولمىغۇر ۋە ئەخمىقانه
 قىلىق، ئادەتلەرگە بولغان كەمسىتىش، ياراتماسلىق. مەسلەن:
 بەزى ساۋاقداشلىرى ئۇنى دوت دەپ مەسخىرە قىلدۇ. ② ئىستىلىستىكىلىق
 ئۇسۇللاردىن بىرى، مۇبالىغە قىلىش ياكى ئوخشىتىش
 ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ، بولمىغۇر ياكى ئەخمىقانه دەپ
 ھېسابلانغان قىلىقلار، ئادەتلەر ئاشكارىلىنىدۇ ۋە تەنقىد
 قىلىنىدۇ.

مەنداش سۆزى: شاڭخو، زاڭلىق.
مەسخىرە قىلىش باشقىلارنى زاڭلىق قىلىش، كەمسىتىش،
 مازاق قىلىش. مەسلەن: دەرەختكى سېغىزخان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ خىرلداپ
 تۈزنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشكە باشلاپتۇ.

مەنداش سۆزى: زاڭلىق قىلىش، مازاق قىلىش، كەمسىتىش، شاڭخو قىلىش.

مەشئەل (ئىسىم) ئۇچىغا كۆيدىغان نەرسە ئورالغان، يورۇتۇش ياكى ئوت يېقىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان تاپاقچە. مەسلەن: مەشئەل ياندۇرۇش. ★ دۇنيا ئۆلمىپكە تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ مەشئىلىگە ئوت يېقىلغاندا، پۈتۈن مەيدان گۈلدېراس ئاقىش سادالىرىغا تولدى.

مەنداش سۆزى: مايىك.

مەشھۇر (سۈپەت) مەلۇم جەھەتتە داڭقى چىققان، شۆھرەت قازانغان، خەلقئالەمگە تونۇلغان. مەسلەن: دۇنياغا مەشھۇر. ★ سايرام كۆلى دۇنياغا مەشھۇر كۆل بولۇپلا قالماي، داڭلىق ساياھەت رايونى. ★ نەسرەدىن ئەپەندىنىڭ لەتپىلىرى دۇنياغا مەشھۇر.

مەنداش سۆزى: داڭلىق، شۆھرەتلىك، نامى چىققان.

مەشىق (ئىسىم) ئۆگىنىش، مەلىكە بولۇش ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئىش، تەييارغەرلىك مەشغۇلاتى ياكى مەلىكىلىكنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالدىدىن قىلىنغان مەشغۇلات. مەسلەن: ھەربىي مەشىق. مەشىق قىلماق.

مەغرۇرلىنىش (پىئىل) ئازغىنە نەتىجە بىلەن قانائەتلىنىش، غۇرۇرلىنىش، تەكەببۇرلىنىش، كېرىلىپ كېتىش. مەسلەن: ئۆگىنىشتە ئالغا بېسىشنىڭ دۈشمىنى مەغرۇرلىنىش ۋە ئۆز-ئۆزىدىن قانائەتلىنىش. مەنداش سۆزى: تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق، كۆرەڭلىك.

مەڭگۈ (رەۋىش) ئەبەدىي، داۋام، ھەمىشە. مەسلەن: مەڭگۈ ئەسلىش. مەڭگۈ ئۆچمەس. ★ ئۆيدە مەڭگۈ قىلىپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان ئۆي ئىشلىرى بار. ★ ئىككىلەر مەڭگۈ بىللە ياشاڭلار.

مەنداش سۆزى: ئەبەدىي، ئۆمۈرۋايەت، ئاخىرغىچە، ئەبەدىلىك.

مەمنۇن بولۇش قانائەت ھاسىل قىلىش، خۇرسەن بولۇش، رازى بولۇش، مەننەتدار بولۇش. مەسلەن: ئەركىننىڭ ئۆگىنىشتىكى

ئالاھىدە ياخشى نەتىجىسىدىن دادىسى ئىنتايىن مەمنۇن بولدى. ★ موماي، ئۆزىنى يۈلەپ تۇرغۇزۇۋاتقان ئەر كىنگە قاراپ، تولىمۇ مەمنۇن بولغان ھالدا،-خۇدا بەختىڭنى بەرسۇن بالام،-دېدى.

مەنداش سۆزى: مەننەتدار بولۇش، خۇرسەن بولۇش.
قارمۇقارشى مەنلىك سۆزى: نارازى بولۇش، قانائەت قىلماسلىق.

مەمۇرچىلىق (ئىسىم) بىرەر نەرسە مول، كۆپ، تۆكمە بولغان ھالەت؛ مولچىلىق، باياشاتلىق، ئاۋاتچىلىق. مەسىلەن: يانتاقچى بوۋاي پادىشاھ بولغاندىن كېيىن، پۈتۈن يۇرت مەمۇرچىلىققا چۆمۈپتۇ.
مەنداش سۆزى: توقچىلىق، مولچىلىق، ئەلۋەكچىلىك.
قارمۇقارشى مەنلىك سۆزى: قۇرۇقچىلىق، ئۈزۈكچىلىك، قىسلىق، نامراتلىق.

مەنبە (ئىسىم) ① بىرەر نەرسە ئېلىنىدىغان، چىقىدىغان، باشلىنىدىغان ياكى ئىشلەپچىقىرىلىدىغان جاي. مەسىلەن: شىنجاڭنىڭ گاز مەنبەسى مول. ② يىلتىزسىز دەرەخ بولماس، مەنبەسى يوق سۇ (ماقال). ★ ئېگىز تاغلاردىكى قار-مۇزلار تۈزلەڭلىكلەردىكى بۇلاق-كۆللەرنىڭ سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

مەنپەئەت يەتكۈزۈش ماددىي ياكى مەنپەئەت جەھەتتىن پايدا يەتكۈزۈش، مەنپەئەت بېرىش، نەپكە ئىگە قىلىش. مەسىلەن: قاسم ئاكام يېزىمىزدىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ ھەممىسىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن بىر مېۋە-چېۋە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇردى.
مەنداش سۆزى: پايدا بېرىش.

مەنئەپ (ئىسىم) بىرەر ئورگاندىكى مەسئۇل ۋەزىپە، ئەمەل. مەسىلەن: ھوقۇقنى بىز تۇتىمىز دەپ مەنئەپكە يېپىشۋالساڭ، دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىنىڭ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمىز.
مەنداش سۆزى: ئەمەل.

مەنلىك (سۈپەت) مەنئەپ بار، مەنئەپ ئىگە، ئەھمىيەتلىك،

كۆڭۈللۈك. مەسلەن: بىر مەنىلىك. كۆپ مەنىلىك سۆز. ★ بىز تەتلى كۈنىمىزنى ناھايىتى مەنىلىك ئۆتكۈزدۇق. ★ نىيازنىڭ سۆزىدە مەنىلىك چاقچاق بارلىقىنى سەزگەن ياشلار پاراق-پۇرۇق كۈلۈپ كېتىشتى. مەنىداش سۆزى: ئەھمىيەتلىك، كۆڭۈللۈك. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مەنىسىز، كۆڭۈلسىز، ئەھمىيەتسىز.

مەھەللە (ئىسىم) شەھەر ياكى يېزىلارنىڭ بىرنەچچە كوچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۆلىكى. مەسلەن: مەھەللىدىكى بالىلار ھەيران بولۇپ سورايتۇ. ★ بىزنىڭ مەھەللىدە توپ مەيدانى بار، بىز شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى شۇ يەردە توپ ئوينايىمىز.

مەھكەم (سۈپەت) ① ئاسان بۇزۇلمايدىغان، سۇنمايدىغان، پۇختا، مۇستەھكەم، چىداملىق. مەسلەن: بۇ كۆۋرۈك خېلى مەھكەم ئىكەن، بەش توننىلىق ماشىنا بىمالال ئۆتۈپ كەتتى. ② كۆچمە. ئەھتىياتچان، پىششىق، پۇختا. مەسلەن: ئۆرۈڭنى مەھكەم تۇت، قوشناڭنى ئوغرى تۇتما (ماقال). مەنىداش سۆزى: چىڭ، پۇختا، مۇستەھكەم، قاتتىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بوش، ئاجىز، چىدامسىز.

مەي باغلاش شىرنە يىغىش، قەنت ماددىسى توپلاش. مەسلەن: — جېنىم بالىلىرىم، — دەپتۇ موماي ئوغۇللىرىغا مەي باغلاپ كەتكەن مېۋىلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — سىلەر ئىزدىگەن ئالتۇن-يامبۇ ئەنە شاختا تۇرۇپتۇ. ★ بۇ ئۆرۈكنىڭ تازا مەي باغلىغان مەزگىلى ئىكەن.

مەيۈس (سۈپەت) روھىي چۈشكۈن، روھسىز، ئۈمىدسىز، غەمكىن، پەرىشان. مەسلەن: ئۇنىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلىكىگە، مەيۈس روھىي ھالىتىگە قاراپ بەكلا ئىچىم ئاغرىپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: خامۇش، پەرىشان، كۆڭلى يېرىم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: روھلۇق، جانلىق.

مەيىن (سۈپەت) پاختا، يېپەككە ئوخشاش يۇمشاق، قولغا يۇمشاق تۇرۇلىدىغان، سىلىق تېگىدىغان، يېقىملىق. مەسلەن: مەيىن

شامالدا قىپقىزىل تاشئالمىلار، ساپىرىق نەشپۈتلەر باشلىرىنى ئاستا لىڭشىتىپ قۇشلارغا تەشەككۈر ئېيتىپتۇ.

موزاي (ئىسىم) ئىنەكنىڭ كىچىك بالىسى. مەسىلەن: موزاينىڭ يۈگۈرۈشى سامانلىققىچە (ماقال). ★ ئۆكۈزنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈن موزاينىڭ بېشىغىمۇ كېلىدۇ (ماقال). ★ شۇ يىلى بىزنىڭ ئىككى موزىمىز بار ئىدى، ئۇلار ئۈنمۈ ئېلىپ كەتتى.

موڭغۇل (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئۇلار دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىغا مەركەزلەشكەن. موڭغۇل ئىرىقى دۇنيادىكى ئۈچ چوڭ ئىرقىنىڭ بىرى. دۆلىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا جۈملىدىن شىنجاڭدىمۇ تارقاق ئولتۇراقلاشقان. مەسىلەن: نادام بايرىمى موڭغۇللارنىڭ مەشھۇر بايرىمىدۇر.

مول (سۈپەت) ناھايىتى كۆپ، جىق، نۇرغۇن. مەسىلەن: يۇرتىمىزنىڭ بايلىقى مول، يەرلىرى كەڭرى. ★ كىتاب بىزگە مول بىلىملەرنى بېرىدۇ. مەنىداش سۆزى: جىق، كۆپ.

مولچىلىق (ئىسىم) ھەممە نەرسە مول بولۇپ، ئېشىپ-تېشىپ تۇرغان ھالەت؛ پاراۋانلىق. مەسىلەن: ۋاي-ۋۈي! نېمانچە مولچىلىق بۇ؟ ★ بىزنىڭ يۇرتتا خىلمۇخىل مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇزلار يېشىپ، تازا مولچىلىق بولغاندا، مەن دوستۇمنى بىللە ئېلىپ باراي دېمەن. مەنىداش سۆزى: ئەلۋەكچىلىك، توقچىلىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غۇربەتچىلىك.

موللاق (ئىسىم) بېشى يەردە، پۈتتىنى بوشلۇقتا تۇرۇش؛ پۈتتىنى بوشلۇققا، بېشىنى يەرگە قىلىش ھەرىكىتى. مەسىلەن: بالىلار يۇمشاق پاخالدا موللاق ئېتىشىپ تۆۋەنگە قاراپ قېچىپ كېتىشى.

موھتاج (ئىسىم) بىرەر نەرسىگە بولغان ئېھتىياجلىق، ھاجەتمەن. مەسىلەن: تاغام دېھقانچىلىق سايمانلىرى سېتىۋېلىش ئۈچۈن بىرئاز پۇلغا موھتاج.

بولۇپ بىزدىن قەرز سوراڭ كەپتۇ. ★ مەن سېنىڭ، ماڭا تەسەللى بېرىشىڭگە موھتاج ئەمەسمەن.

مەنداش سۆزى: تەشنا، ھاجەتمەن.

مۇبادا (باغلىغۇچى) ئەگەر، ئەگەردە. مەسلەن: مۇبادا كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇش بولۇپ، جەڭ قىلىشقا توغرا كېلىپ قالسا، ئوقۇشنى قويۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولىمىز. مەنداش سۆزى: ئەگەردە، ناۋادا.

مۇراد (ئىسىم) ① مەقسەت، مۇددىئا، ئارزۇ. مەسلەن: مۇراد تاپماق. مۇرادىغا يەتمەك. ★ ئۇ بىرەر ياخشى ئىش قىلىپ، مۇرادىغا يېتىش ئۈچۈن قانداق ياخشى ئىشنى قىلىشنى كۆپ ئويلىدى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنداش سۆزى: ئارزۇ، مەقسەت.

مۇز ① (ئىسىم) سۇنىڭ سېلىسىيە نۆل ياكى ئۈننىڭدىن تۆۋەن گرادۇستا سوۋۇپ قېتىشىدىن ھاسىل بولىدىغان قاتتىق جىسىم. مەسلەن: مۇز قاتماق. ★ ئۆستەڭلەردە بىرەر پارچە مۇز مۇ ئۇچرىمايتتى. ② (سۈپەت) كۆچمە. سوغۇق توڭ، يېقىمىسىز. مەسلەن: مۇز چىراي. ★ مۇز قاپاق خوتۇن.

مۇزىي (ئىسىم) تارىخىي ۋە ئىلمىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان نەرسىلەرنى، سەنئەت، تېخنىكا، تەبىئەت نەمۇنىلىرىنى يىغىش، ساقلاش، تەتقىق قىلىش ۋە كۆرگەزمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇئەسسەسە. مەسلەن: سەنئەت مۇزىي. تارىخىي مۇزىي. ★ ئۇ ئۆگىنىشتە ئىشلەتكەن تاش دوسكا، پوستتا تۇرغاندا ئىشلەتكەن قىزىل پۈپۈكلۈك نەيزە ھەمدە ئۇ قۇربان بولغان قىيىقىزىل قان بىلەن بويالغان ئۇششاق تاشلار جۇڭگو ئىنقىلابىي مۇزىيىغا قويۇلغانىدى. مەنداش سۆزى: كۆرگەزمە.

مۇزىكا (ئىسىم) ① تۇرمۇش ۋە قەلىكى ھەم كىشىلەرنىڭ ئوبرازى، ئىدىيىسى كۈي ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان بىر خىل سەنئەت تۈرى. مەسلەن: مۇزىكا ئەسىرى. مۇزىكىدىن تەلىم ئالماق. ② شۇ سەنئەتنىڭ چالغۇلار بىلەن ئىجرا قىلىنىدىغان ئەسىرى، كۈي. مەسلەن:

ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىلىرى. ③ چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ ئىجراسى، ئاۋازى. مەسلەن: سىرتتىن مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتىدۇ. ④ كۆچمە. چالغۇ ئەسۋابى. مەسلەن: مۇزىكا چالماق. ★ مۇزىكا زاۋۇتى. مەنىداش سۆزى: ئاھاڭ.

مۇزىكانت (ئىسىم) سازەندە، چالغۇچى. مەسلەن: كېيىن نېي ئېر مەشھۇر مۇزىكانت بولۇپ چىقىدۇ. ★ يەكەندىن كەلگەن شاھابىدىن ئىسىملىك مۇزىكانت مېھمىنىم بار، ئۇنىڭدىن ساز ئاڭلايسىلەر. مەنىداش سۆزى: سازەندە.

مۇستەھكەم (سۈپەت) بۇزۇلمايدىغان، يېرىلمايدىغان؛ پىششىق، پۇختا. مەسلەن: سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئۆزئارا مۇستەھكەم دوستلۇق ئورناتتۇق. ★ بىرنەچچە تال مىق بولسا بەرگىنە ئورۇندۇقنى مۇستەھكەم مىقلىۋېتەي. مەنىداش سۆزى: چىداملىق، مەھكەم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاجىز، چىدامسىز.

مۇكاپات (ئىسىم) ئېرىشكەن نەتىجە، ياراتقان بىرەر نۆھپە، كۆرسەتكەن خىزمەتلەر ئۈچۈن بېرىلىدىغان ماددىي نەرسە؛ ئىنتام. مەسلەن: مۇكاپات ئالماق. مۇكاپات بەرمەك. ★ بۈگۈنكى يىغىندا ئۇنىڭ ئىككى دوستى مۇكاپات ئالدى. مەنىداش سۆزى: ئىنتام.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جازا.

مۇنار (ئىسىم) بىرەر ئىمارەتكە قوشۇپ ياكى ئالاھىدە قۇرۇلغان تۇرخۇن شەكلىدىكى ئېگىز قۇرۇلۇش. مەسلەن: مەسچىت مۇنارى. ★ قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارى ياسىلىپ بولدى. مەنىداش سۆزى: يەشتاق.

مۇنازىرە (ئىسىم) بىرەر مەسىلە ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان تالاش-تارتىش؛ غۇلغۇلا. مەسلەن: بۈگۈن ساۋاقداشلار قىزغىن مۇنازىرە ئارقىلىق ئاخىرى ئۈچ نەپەر ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچىنى تاللاپ چىقتى. ★ پۈتۈل مۇسابىقىسىدە قايسى تەرەپ ئۈندۈ، دېگەن مەسىلىدە كەسكىن مۇنازىرە قىلىشتۇق.

مەنداش سۆزى: مۇزاكىرە، غۇلغۇلا.

مۇنازىرلىشىش (پىل) ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، تالاش-تارتىش قىلىش، بەس-مۇنازىرە قىلىش. مەسلەن: ئۇ ئىككىسى مۇنازىرلەشكەچ يەنە مېڭىپ، سوقما تامدا ھەم تار، ھەم پاكار بىر ئىشكىنى كۆرۈپ قاپتۇ.

مەنداش سۆزى: تالاش-تارتىش قىلىش، بەس-مۇنازىرە قىلىش. **مۇندەرىجە** (ئىسىم) كىتاب، ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ بېشى ياكى ئاخىرىدا ئۇنىڭ سەھىپە ناملىرىنى بەت نومۇرى بويىچە كۆرسىتىپ بېرىدىغان رويخەت. مەسلەن: تارىم ژۇرنىلىنىڭ مۇندەرىجىسى.

مۇھىم (سۈپەت) ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان، ئەھمىيەتلىك. مەسلەن: مۇھىم ئىش. مۇھىم مەسىلە. ★ بىر مۇھىم ئىشنى چىقىپ قالدى. ★ ھازىر بۇ يەرنىڭ ئىشى ناھايىتى مۇھىم بولۇپ قالدى، ھازىرچە بارالمىمەن. مەنداش سۆزى: ئالاھىدە، زۆرۈر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەرزىمەس، ئانچىكى.

مۆلدۈر (ئىسىم) ھاۋا بوشلۇقىدىن ياغىدىغان ئۇششاق مۇز پارچىلىرى، كۆپىنچە ئەتىيازنىڭ ئاخىرى ۋە ياز، كۈز پەسلىدە ياغىدۇ. ئۇ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ۋەيران قىلىپلا قالماي يەنە ئادەم ۋە چارۋا-ماللارغىمۇ، بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىغىمۇ ئېغىر دەرىجىدە زىيان سالىدۇ.

مەنداش سۆزى: مەندىر.

مۈشۈك (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، يۈزى يۇمىلاق، گەۋدىسى ئۇزۇن، قۇلاق قالقىنى قىسقا ھەم كىچىك، كۆزى چوڭ، تۆت پۈتى بار، سەكرەشكە ماھىر، تۈكلىرى يۇمشاق، سەزگۈر، چاشقان تۇتالايدۇ. رەڭگى ھەر خىل كېلىدۇ. مەسلەن: — ۋاي-ۋۇي بالام، بىر مۈشۈك تېپىپ كەلمسەڭ بولىدى، ئۆيدە چاشقان كۆپىيىپ كېتىپتۇ، — دېدى ئاپام ماڭا.

مۈشۈكئېيىق (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنىنىڭ

ئۇزۇنلۇقى 130—160 سانتىمېتىر، شەكلى ئېيىققا ئوخشايدۇ. قۇيرۇقى قىسقا، بېشى، كۆكرىكى، قورسىقى، دۈمبىسى ۋە ساغرىسى ئاق؛ تۆت ئايىغى، ئىككى قۇلقى، ھەم كۆز چەمبىرىكى قارا قوڭۇر؛ تۈكلىرى توم ھەم قېلىن، سوغۇققا چىداملىق، دۆلتىمىزنىڭ غەربىي جەنۇب رايونلىرىدىكى ئېگىز تاغلاردا بامبۇك شاخلىرىنى يەپ ياشايدۇ. دۆلتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئەتىۋارلىق ھايۋىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مۈشۈكياپىلاق (ئىسىم) بىر خىل قۇش، قوڭۇر رەڭلىك، قارا سەپكۈنلىرى بار. بېشىدا مۇڭگۈزسىمان پەي-تۈكلىرى بار. كۆزى چوڭ، لېكىن يۇمىلاق، كېچىدە ھەرىكەت قىلىپ، چاشقان، قۇشقاچ قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. ئاۋازى قورقۇنچلۇق، ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق. ئۇ يەنە «قارىغۇ ياپىلاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەنداش سۆزى: قارىغۇ ياپىلاق.

مۈڭگۈز (ئىسىم) كالا، قوي، ئۆچكە، بۇغا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ بېشىدا چىقىدىغان، ئۆزىنى قوغداش قورالى. مەسلەن: بۇغا مۈڭگۈزى. قوچقار مۈڭگۈزى. ★ تۈلكە دەرھال ئۆچكىنىڭ مۈڭگۈزىگە دەسەپ ئازگالدىن چىقىپ قېچىپتۇ.

مېھنەتكەش (سۈپەت) مېھنەت، ئەجىر قىلىپ كۈن كەچۈردىدىغان، مېھنەت سۆيەر. مەسلەن: ئۇ كارخانا پۈتۈن يۈرتتىكى مېھنەت كەشلەرنىڭ ۋەكىلى. ★ مېھنەتكەش دېھقانلارنىڭ ئىجىرىنىڭ مېۋىسى-نان. مەنداش سۆزى: جاپاكەش.

مېھرىلىك (سۈپەت) باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان، غەمخورلۇق قىلىدىغان، كۆيۈمچان. مەسلەن: ئۇ كىشى يىغلىۋېدى، قالغان قېرىنداشلىرىمۇ تەڭ يىغلاپ كەتتى، نېمە دېگەن بىر-بىرىگە مېھرىلىك ئادەملەر بۇ، - ھە!

مەنداش سۆزى: كۆيۈمى بار، شەپقەتلىك، كۆڭلى يۇمشاق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆيۈمسىز، شەپقەتسىز، باغرى قاتتىق، تاش يۈرەك.

مېھرىبان (سۈپەت) باشقىلارغا كۆيۈنىدىغان، غەمخورلۇق قىلىدىغان، كۆيۈمچان. مەسىلەن: مېھرىبان ئاتا-ئانامنى شۇنداق سېغىنىدىمكى، قاننىم بولسا ھازىرلا ئۇچۇپ ئۇلارنىڭ قۇچۇقىغا ئۆزۈمنى ئاتسام. ★ مۇئەللىم بىزگە بەكمۇ مېھرىبان، خۇددى ئۆز ئانىمىزدەك ھالىمىزدىن خەۋەر ئالدى. مەنىداش سۆزى: كۆيۈمچان، غەمگۈزار، ئىچ كۆيەر.

مېۋە (ئىسىم) ① ئۆسۈملۈك تېنىنىڭ بىر قىسمى، گۈل ئۇرۇقلانغاندىن كېيىن، ئۇرۇقدان تەدرىجىي يوغىناپ مېۋىگە ئايلىنىدۇ. ② ئادەتتە ئىستېمال قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس يېتىشتۈرۈلگەن بەزى دەرەخ ۋە ئۆسۈملۈكلەردىن ئېلىنغان سۇلۇق-ئاتلىق يەل-يېمىشلەر. مەسىلەن: مېۋە كۆچتى. مېۋە چۈشمەك. ③ كۆچمە بىرەر ئىش، ئەمگەكنىڭ نەتىجىسى، ھوسۇلى. مەسىلەن: سەۋرنىڭ مېۋىسى ئالتۇن (ماقال).

مىجەز (ئىسىم) ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان خاراكتېرى، خۇسۇسىيى، خۇلقى؛ سالامەتلىكى، كەيپىياتى. مەسىلەن: ئۇنىڭ مىجەزىنى مەن ئوبدان بىلىمەن. ★ «كۆركەم خۇلق-مىجەز ئىككى نەرسە ئارقىلىق يەنى ئىلىم-ئەدەب، ئۆگىنىش ۋە يامان ئىشلاردىن ساقلىنىش ئارقىلىق تېپىلىدۇ». ★ بۈگۈن مېنىڭ مىجەزم يوق مەكتەپكە بارالمىدىم.

مىلەش (يېىل) بىرەر نەرسىنى ئۇۋاق، بونقىسىمان نەرسىلەرگە تەگكۈزۈش، تىقىش، سۈركەش، يېپىشتۈرۈش. مەسىلەن: ئۇ ناننى ھەدەپ ھالۇغا مېلەپ يېمەكتە ئىدى. ★ مۇئەللىم مىس سىياھداندىكى قويۇق قارا سىياھقا قومۇش قەلەمنى مېلەپ خەت يېزىۋاتتى.

مىللەت (ئىسىم) ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىياتلار ئارقىسىدا شەكىللەنگەن ئورتاق تىل، ئورتاق زېمىن، ئورتاق ئىقتىسادىي تۇرمۇش ۋە ئورتاق مەدەنىيەتتە ئىپادىلىنىدىغان ئورتاق پىسخولوگىيەلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە كىشىلەر توپى. مەسىلەن:

قايسى مىللەت بولسىمۇ ئوخشاش، جۇڭگو گراژدانى بولسا ھەممىسى قانۇنغا بويسۇنۇشى كېرەك.

مەنداش سۆزى: ئۇلۇس.

مىللىي (سۈپەت) ① مەلۇم بىر مىللەتكە خاس بولغان. مەسلەن:

مىللىي ئەنئەنە. مىللىي خۇسۇسىيەت. ② يەرلىك مىللەتكە تەۋە، ئاز

سانلىق مىللەت ھېسابلىنىدىغان. مەسلەن: مىللىي كادىر. ★ مىللىيلارغا

كۆڭۈل بۆلۈش. ★ سىلەر مىللىيچە ناخشىلارنى ئېيتىشنى ۋە مىللىيچە ئۇسسۇللارنى

ئويناشنى ياخشى كۆرەمسىلەر؟

مەنداش سۆزى: يەرلىك.

مىللىيچە (سۈپەت) مىللىيلارغا ئائىت، مىللىيلارغا خاس.

مەسلەن: ھېيت كۈنلىرى ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى سەھەر تۇرۇپ تازىلىق قىلىپ

ئۆزلىرىنىڭ مىللىيچە كېيىملىرىنى كىيىپ، ئۇرۇق-تۇغقان، قولۇم-قوشنا،

دوست-بۇرادەرلىرى بىلەن ئۆزئارا ھېيتلىشىدۇ.

ن

ناتايىن (سۈپەت) ئېنىقسىز، نامەلۇم، ئېنىق بىلگىلى

بولمايدىغان. مەسلەن: ھوقۇق تۇتقانلارنىڭ ھەممىسىلا خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى

ئويلاپ، خەلققە كۆيۈنۈشى ناتايىن. ★ بۇ ساۋاقداش قاتتىق يارىلىنىپتۇ، پات ئارىدا

ئەسلىگە كېلىشى ناتايىن.

ناتونۇش (سۈپەت) تونۇشمايدىغان، تونۇش ئەمەس، يات، كۆرۈپ

باقمىغان. مەسلەن: ئېلىنۇر ئۆيدە يالغۇز ئىكەن، ناتونۇش بىر ئادەم كېلىپ

ئىشكىنى ئۇرۇپ، مەن تۇرۇپبا رېمونت قىلىمەن ئىشكىنى ئېچىك، دەپتۇ. بىراق ئېلىنۇر

تونۇمغاچقا ئىشكىنى ئاچماپتۇ.

مەنداش سۆزى: تونۇمايدىغان.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تونۇش.

نادان (سۈپەت) ئىلىم-پەندىدىن خەۋىرى يوق، ئاڭ چۈشەنچىسى نىسبەتەن تۆۋەن، قالاق، تەربىيىلىنىشى تولۇق بولمىغان، تەربىيە كۆرمىگەن، زېھنى ئىقتىدارى تۆۋەن. مەسىلەن: مەھەللىمىزدىكى ئاياللار نادان بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن، ساۋاتسىزلىقىنى تۈگىتىش كۈرسىغا قاتناشتى. ★ — بالا كىچىك نادان ئەمەسمۇ، خاپا بولمىسلا، — دېدى ئاپام.

مەنداش سۆزى: بىلىمسىز، قارا قورساق، قارا گۈجۈر، ساۋاتسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئالىم، زىيالى، بىلىملىك.
نارازى بولماق رازى بولماسلىق، قوشۇلماسلىق، توغرا تاپماسلىق، قارشى ئالماسلىق، مەنۇن بولماسلىق. مەسىلەن: ئۇ مېنىڭ پىكرىمگە نارازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، ماڭا قارشى چىقتى. ★ ئاپام ماڭا پۇل بەرگەننىدى، دادام نارازى بولۇپ، — بالنى يۇلغا يامان ئۆگىتىپ قويسىز، — دېدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رازى بولۇش، قوشۇلۇش، توغرا تېپىش.

نارازىلىق (ئىسىم) رازى بولماسلىق، قايىل بولماسلىق، توغرا تاپماسلىق، قوشۇلماسلىق، نارازىلىقنى بىلدۈرۈش، قارشى چىقىش. مەسىلەن: شەھەر خەلقىنىڭ نارازىلىقى كۈچىيىپ، بارغانسېرى خەۋپلىك تۈس ئېلىپ بېرىۋاتتى.

مەنداش سۆزى: قارشىلىق، ناقايىللىق.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رازىلىق.

نازۇك (سۈپەت) نەپىس، سىلىق، ئىنچىكە، ئېسىل، زىلۋا؛ ئەۋرىشىم، نازاكەتلىك. مەسىلەن: قىزلار بۇ مومايغا ھۆرمىتىنى ئىپادىلەپ نازۇك بىر ھەرىكەت بىلەن سالام بەردى. ★ جىددى پەيتتە ماشىنىنىڭ نازۇك بىر سايىمىنى سۇنۇپ كېتىپ، ئىش توختاپ قالدى.

مەنداش سۆزى: ئاجىز، ئىنچىكە، زىلۋا، چىرايلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قوپال، توم.

نالە قىلىش دەرت، ئەلەم، ھەسرەت-نادامەتنى ئىپادىلەيدىغان، دەرتلىك، ئېچىنىشلىق ئاۋاز چىقىرىش، پەرياد چېكىش، پىغان چېكىش، يالۋۇرۇش. مەسلەن: موماي ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاللىكىمگىدۇر نالە قىلىپ يىغلايتتى. ★ چۈمۈللەر ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنى ئويۇپ، مىڭسىنى تېشىشكە باشلاپتۇ، يىلان جان ئاچچىقىدا «ۋاي دات» دەپ نالە قىلىپتۇ. مەنىداش سۆزى: پىغان چېكىش، نادامەت چېكىش، دەرت ئېيتىپ داتلىنىش، زارلىنىش.

نامرات (سۈپەت) ① ئىقتىسادىي ناچار، ئېشىنچا پۇل-مېلى يوق، ماددىي تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە بولمىغان، كەمبەغەل. مەسلەن: ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئائىلىمىز بەك نامرات ئىدى، مەكتەپتە ئوقۇشقا تېخىمۇ پۇل يوق، ماۋجۇشى بىزنى بۈگۈنكى سائادەتلىك كۈنلەرگە ئېرىشتۈردى. ② قىس، كەم، كەمبەغەل. مەسلەن: تىلدا نامرات بولۇش-شائىرنىڭ ئەڭ زور مەغلۇبىيىتىدۇر. مەنىداش سۆزى: كەمبەغەل، يوقسۇل.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باي.

نان (ئىسىم) ① خېمىرنى بولدۇرۇپ تەييارلىنىدىغان، تونۇر، ئوچاق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرگە يېقىپ ياكى قازان، دوخۇپكا قاتارلىقلاردا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك. مەسلەن: بالىسى، - ئاپا نان يەيمەن، - دەپتۇ. ② كۆچمە. ئومۇمەن يەپ-ئىچىلىدىغان، ياشاش ئۈچۈن بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر نەرسىلەر؛ پايدا. مەسلەن: ئەمدىلا بىرتاز نان تېپىۋېدىم، قارىڭا، ماۋۇ چاتاقى.

ناھايىتى ① (رەۋش) گىنىتايىن، بەك. مەسلەن: بۇ تەكلىپكە دوستۇم ناھايىتى خۇشال بولدى. ② (يۈكلىمە) «پەقەتلا ھەممىسى بولۇپ، جىق بولسا، ئاخىرى بېرىپ، بار-يوقى» دېگەندەك مەنىلەرنىسى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: ئىلى، ئالتاي يېقىنغۇ، ناھايىتى نەچچە كۈنلۈك يول.

ناۋا (ئىسىم) سادا، كۈي، ئاھاڭ، مىلودىيە. مەسلەن: باغدا بىر توپ سازەندىلەر نغمە-ناۋا قىلىشىپ، مول ھوسۇلغا تەنتەنە قىلىۋاتاتتى.

ئائىلاج (رەۋىش) ئامال يوق، ئىلاجى يوق، ئىلاجىسىز. مەسلەن: بوۋاي ئائىلاج پەلەمپەيگە قەدەم قويدى ۋە قەددىنى رۇسلاپ كارىدورنىڭ ئىچىگە كىرىپ، يان تەرەپتىكى ئۆيگە ئاستا كىرىپ كەتتى. ★ مەن بەكشەنبە كۈنلىرى ئايماغا ياردەملىشىپ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشىپ بېرىي دېسەم، ئايام زادىلا ئۇنىمايتتى، ئائىلاج دەرسلىرىمنى تەكرارلاشقا مەجبۇر بولاتتىم.

نەپ تېگىش بىرەر ئىش ياكى نەرسىدىن پايدىغا، نەپكە ئېرىشىش، مەنپەئەت ئېلىش. مەسلەن: - سىزگە بۇ نەرسىنى ئىز پۇلغا بېرىسەم، ماڭا ھېچقانداق نەپ تەگمەيدۇ، - دېدى دۇكانچى. ★ قىز چوڭ بولسا گەپ تولا، ئوغۇل چوڭ بولسا نەپ تولا (ماقال).

نەپەر (مقدار) ساناق سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ كىشىلەرنىڭ سانىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: ئىككى نەپەر دېھقان. ★ ئالتە نەپەر ئوقۇغۇچى مەيدان تازىلىقىغا قاتناشتى.

نەپىسى تاقىلداش يىگۈسى، ئىچكۈسى كېلىپ كېتىش. مەسلەن: زۇنۇننىڭ نەپىسى تاقىلداپ، ھېلىدىن-ھېلىغا ئۇنىڭ پىنىغا كېلىپ قازاپ قوياتتى. ★ ئۇنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ بىردىنلا ئاغزىغا سېرىقسۇ كېلىپ نەپىسىم تاقىلداپ كەتتى.

نەتىجە (ئىسىم) ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ يەكۈنى، ئاقىۋىتى، خۇلاسى، ئۈنۈم. مەسلەن: ئۆگىنىش نەتىجىسى. ھېسابلاپ چىقىرىلغان نەتىجە. ★ ئىمتىھان نەتىجىڭز قانداق بولدى؟ نەچچە نومۇر ئاپسىز؟ مەنىداش سۆزى: يەكۈن، خۇلاسى، ئۈنۈم.

نەسىھەت (ئىسىم) كىشىلەرنى ياخشى يولغا باشلاش، تەلىم-تەربىيە بېرىش مەقسىتىدە ئېيتىلغان گەپ؛ مەسلىھەت، تەلىم. مەسلەن: ئەينى ۋاقىتتا ئاتام «ھۈنەر ئۆگەن، ئىلىم ئوقۇغىن، دەپ نەسىھەت قىلسا قۇلاق سالماپتىمەن.

مەنىداش سۆزى: پەندە، پەندە-نەسىھەت، ۋەز. **نەسىھەت قىلىش** بىرەر ياخشى يولغا باشلاش، تەلىم-تەربىيە بېرىش مەقسىتىدە سەممىيلىك بىلەن گەپ قىلىش، تەلىم

يېرىش، يول كۆرسىتىش. مەسىلەن: ئۇ بالىسىغا ئەسكى بالىلار بىلەن ئارىلاشماسلىق، يامان ئىشلارنى قىلماسلىق ھەققىدە نەسەھەت قىلاتتى. مەنىداش سۆزى: تەربىيە يېرىش.

نەشىپۈت (ئىسىم) ئەتىراپتا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى ئاق. مېۋىسى سۇلۇق تاتلىق، ئىستېمال قىلىنىدۇ. سورتى كۆپ، شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ. كورلىنىڭ نەشىپۈتى ئەڭ داڭلىق. مەسىلەن: نەشىپۈت دەرەخلىرى ئاپئاق ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

نەشتەر (ئىسىم) ① يارىنى يېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۆتكۈر تىخ. ② زەھەرلىك ھاشارەتلەرنىڭ چاقىدىغان ئەزاسى. مەسىلەن: سوغۇق شامال ئادەمنىڭ يۈزىگە نەشتەدەك سانجىلاتتى.

نۇر (ئىسىم) ① قۇياشتىن تارالغان يورۇقلۇق. مەسىلەن: مەن ئاي نۇرىدا ھېلىقى ئادەمنىڭ تاقىسىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم. ② ھەقىقەت، بەخت-سائادەت، ئەركىنلىك ۋە مەرىپەت قاتارلىقلارنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: ئىلىم-پەن چوقۇم، / ماڭا نۇر چاچار. مەنىداش سۆزى: يورۇقلۇق.

نۇرلۇق (سۈپەت) نۇر يېغىپ تۇرىدىغان، نۇر چاچىدىغان، يورۇق. مەسىلەن: چولپان يۇلتۇز باشقا نۇرغۇن يۇلتۇزلارغا قارىغاندا ناھايىتى نۇرلۇق. — ★ مەن، — دەپتۇ قىز چولپاندەك نۇرلۇق كۆزلىرىنى مۇئەللىمگە تىكىپ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نۇرسىز، خىرە. **نۇرلىنىش** (پىئىل) نۇر ياغدۇرۇش، نۇر چېچىش، پارقىراش. مەسىلەن: سەلىمەنىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ كەتتى. ★ ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ كۆچىلىرىدىكى چىراغنىڭ تولاقتىدىن كېچە گۈيا كۈندۈزدەك نۇرلىنىپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: پارقىراش، چاقناش، پارلاش.

نۇقسان (ئىسىم) كەمچىلىك، ئىللەت، قۇسۇر. مەسىلەن: ۋىجىك ھەم پاكارلىقى ئۇنىڭ مەنسىپىگە نۇقساندى. مەنىداش سۆزى: ئىللەت، قۇسۇر، كەمچىلىك.

نۆۋەتلىشىش (پېل) بىرىنىڭ ئورنىنى يەنە بىرى ئېلىش، ئىگىلەش، ئالمىشىش. مەسلەن: ئۇلار ھەر ھەپتەدە بىر كۈندىن نۆۋەتلىشىپ سىنىپ تازىلايدۇ. ★ ئەۋلاد ئەۋلاد بىلەن نۆۋەتلىشىپ، ھايات داۋام قىلماقتا. مەنىداش سۆزى: ئالمىشىش.

نجات (ئىسىم) ① خالاس بولۇش، قۇتۇلۇش. مەسلەن: شەرق قىزاردى، / كۈن چىقتى، / جۇڭگودىن چىقتى ماۋزېدۇڭ، / ئۇ خەلققە بەخت ئىزلەيدۇ. / ئۇ خەلقنىڭ نجات يۇلتۇزى. ② ئەرلەرنى ئىسمى.

ھ

ھارغىن (سۈبەت) ھارغان، چارچىغان، تالغان. مەسلەن: دادام يوغان ھارغىن كۆزلىرىنى ئاكامغا تىكىپ، ساقاللىرىنى سىلغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ★ كاتىپ ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ھارغىن چىرايىغا قاراپ، — كېچە-كۈندۈز ئىشلىپ چارچىدىڭىز، نېمىشقا ئارام ئالمايسىز؟ — دېدى. مەنىداش سۆزى: چارچىغان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھارماس، تالماس، چارچىماس. ھارماس (سۈبەت) ھارمايدىغان، چارچىمايدىغان؛ كۈچ-قۇۋۋىتى كۆپ، غەيرەتلىك. مەسلەن: ھارمىس ئايال. ھارمىس يىگىت. ★ قاينام بول، ئۆركەش بول، ھارمىس كاراپ بول، / شائىرنىڭ ئارمىنى ئاشۇر ئەمەلگە، / ئوغلى بول، ۋارىسى، سۇنماس قانات بول، / ئۇ بىزنى ئاتىغان ئاخىرقى جەڭگە. مەنىداش سۆزى: چارچىماس.

ھازىدار (ئىسىم) يېقىن ئادىمنىڭ ۋاپات بولغىنىغا ئۇزۇن بولمىغان، ئۇنىڭغا ھازا تۇتۇۋاتقان، قارىسىنى ئۇشنىمىغان ئادەم. مەسلەن: قوشنىمىز تۈگەپ كەتكەندى، ئاپام بۈگۈن ھازىدارلارغا ئىسسىقنى تاماق ئېتىپ ئەكىردى.

ھاسىراش (پېل) ئېغىر ئەمگەك ياكى چارچاشتىن كېيىن،

نەپەس تېزلىشىپ كېتىش. مەسىلەن: قېرى مايىمۇن ھاسىرىغان ھالدا: «بولدى، بولدى، سۇدىن ئاينى سۈزمەيلا قويۇڭلار، ئاي ھېلىمۇ ئاسماندا ئىكەن» دېتۇ. ★ ئۇ قوشتىن چىقارغان كالىدەك ئۇزۇنغىچە ھاسىردى.

ھاسىل (رەۋش) پەيدا، مەۋجۇت. مەسىلەن: ھاسىل بولماق ھاسىل قىلماق. ★ ئەلەسە، پەرزەنتلەر بۆشۈكتىن ئايرىلدى، يەتتە ياشقا كىردى، مەكتەپكە باردى، ئوقۇپ ئىلىم ھاسىل قىلدى. ★ ئۇ تىرىشىپ ئوقۇغانسىرى كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ ئېشىپ، داشۆگە چىقىپ ئوقۇش ئۈمىدى ھاسىل بولۇشقا باشلىدى.

ھاڭ-تاڭ قالماق بىرەر ئىشقا ئەجەبلىنىپ ھەيران قالماق، ھاڭ قېتىپ قالماق. مەسىلەن: بۇ مەنزىرىگە قاراپ ساۋاقداشلار ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپلا قالدى.

مەنىداش سۆزى: ھەيران قالماق، ئەجەبلەنمەك.

ھالاۋەت (ئىسىم) لەززەت، زوق، راھەت، ھۇزۇر. مەسىلەن: ھالاۋەت كۆرمەك. ★ جاپا چەكمىگۈچە ھالاۋەت يوق. ★ ئەمدى ئۇ بۇ گۈلزارلىقنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، ئىجادىي مېھنىتىنىڭ ھالاۋەتلىرىدىن ھۇزۇرلىنىۋاتتى.

مەنىداش سۆزى: راھەت-پاراغەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غۇربەتچىلىك، يوقسۇزلۇق.

ھامان (رەۋش) داۋاملىق، توختىماي، دائىم، ھازىرغىچە، ھېلىھەم، ئاخىرقى ھېسابتا، چوقۇم، بەربىر. مەسىلەن: ئارمان بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدىمۇ ھامان ئۆزىنىڭ بىرىنچى بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

مەنىداش سۆزى: بەربىر، چوقۇم، ئاخىر.

ھاياجان (ئىسىم) بىرەر پەۋقۇلئاددە ھالەتتىن، ۋەقە ياكى خەۋەردىن پەيدا بولغان ئىچكى جىددىيلىك، ئۆز-ئۆزىنى تۇتۇۋالمايلىق. مەسىلەن: ھاياجانغا سالماق. ھاياجىنىنى باسالمايلىق. ★ مۇئەللىمنىڭ ھاياجانغا تولغان كۆزلىرىدىن بىرنەچچە تاھچە ياش مەڭزىنى بويلاپ دۇملاپ چۈشۈپ كەتتى.

ھاياجانلىنىش (پىئىل) ھاياجانغا چۆمۈش، ھاياجانغا كېلىش.

مەسىلەن: ئۇنى كۆرۈپ لەيلىگۈلنىڭ قەلبى ھاياجانلىنىپ كەتتى. ★ ئۇ

ھاياجانلانغىنىدىن گەپمۇ قىلالىدى.

ھايۋان (ئىسىم) ① ھەرىكەت قىلىش ۋە سېزىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان، ئىنساندىن باشقا ھەربىر مەۋجۇدات؛ جانىۋار. مەسىلەن: سىز قايسى ھايۋانلارنىڭ ئىسمىنى دەپ بېرەلەيسىز. ② كۆچمە. قوپال، مەدەنىيەتسىز، شەپقەتسىز ئادەملەرگە قارىتىلغان ھاقارەت سۆزى. مەسىلەن: — يوقال ھايۋانلار، — دەپ ۋارقىردى بوۋام.

ھەددىدىن زىيادە ئادەتتىكى نورمال ئۆلچەمدىن چىقق، ھەددىدىن ئارتۇق. مەسىلەن: قاتناش ھادىسىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ماشىنىنى ھەددىدىن زىيادە تېز ھەيدەشتىن سادىر بولىدۇ. ★ ھەددىدىن زىيادە كۆيۈنۈشمۇ بالىلارنى كېرەكتىن چىقىرىدۇ ھەمدە بالىلارنىڭ ئاتا-ئانىلارغا يۆلەنۈپلىشى ئىدىيىسى كۈچىيىپ كېتىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئادەتتىن تاشقىرى.

ھەرگىز (رەۋىش) پەقەت، زادى، ئەسلا، قەتئىي. مەسىلەن: ئۇ ئەمدى ئۆزىنى قانچە ئەيىبلىسىمۇ بۇرۇنقى ئىشلارنىڭ ھەرگىز ئەسلىگە كەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. ★ — دۈشمەننىڭ ماشىنىلىرى ئەمدى بۇ كۆۋرۈكتىن ھەرگىز ئۆتەلمەيدۇ، — دېدى ئىشەنچى بىلەن پارتىزانلار باشلىقى. مەنىداش سۆزى: ئەسلا، قەتئىي، زادى.

ھەرىكەت (ئىسىم) ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ ياكى ئۇلارنىڭ مەلۇم قىسىملىرىنىڭ ئەسلىدىكى تىنچ ھالەتتىن ئۆزگىرىشى؛ قىمىرلىشى. مەسىلەن: پۇت-قول ھەرىكىتى. ھەرىكەتتىن توختىماق. ② جىسىملارنىڭ ئۆز ئورنىنى ئۆزگەرتىش ھادىسىسى، ئالەمدە يۈز بېرىدىغان بارلىق ئۆزگىرىش ۋە جەريانلار. مەسىلەن: پۈتۈن كائىنات ھەرىكەتلەندى، زېمىن كۆكەردى، دەل-دەرمخلەر كۆكلىدى، قۇرۇت-قوڭغۇزلار تىرىلدى، ئادەملەرمۇ تەرمەققىي قىلدى. مەنىداش سۆزى: ئىش-ئوقەت، بەرىكەت.

ھەسەن-ھۈسەن ئاتموسفېرادىكى بىر خىل نۇر ھادىسىسى، يەنى قۇياش نۇرىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىكى ئۇششاق سۇ تامچىلىرى

ئارىسىدىن ئۆتكەندە سۇنۇشى ۋە قايتىشىدىن شەكىللىنىدىغان رەڭلىك ياي. سىرتىدىن ئىچىگە قاراپ قىزىل، ئاپلىسىن رەڭ، سېرىق، يېشىل، كۆك، قارا كۆك ۋە بىنەپشە رەڭدە كۆرۈنىدۇ. ئادەتتە قۇياشقا ئۇدۇل يۆنىلىشتە پەيدا بولىدۇ. مەسلەن: كىچىك دوستلار سىلەر ھەسەن-ھۈسەننى كۆرۈپ باققانمۇ؟ ياغۇر ياققان كۈنلىرى دىققەت قىلساڭلار كۆرەلەيسىلەر!

ھەسرەت (ئىسىم) روھىي ئازاب، غەم-قايغۇ، دەرت-ئەلەم. مەسلەن: ھەسرەت چەكمەك. ★ — ۋاي ئىسىت، بەك بالدۇر كېلىپ قاپتىمەن، توڭلاپ كەتتىم! — دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ قارلغاچ.

مەنىداش سۆزى: نادامەت، ئازاب، ئەلەم.

ھەسرەتلىنىش (پىئىل) روھىي جەھەتتىن ئازابلانۇش، دەرت-ئەلەم تارتىش، ئۆكۈنۈش، قايغۇ-نادامەتتىن پۇچۇلىنىش. مەسلەن: دېھقان ئېتىز بېشىغا بېرىپ، كىچىچە ياتقان قارغا كۆمۈلۈپ ياتقان پاختىلارغا قاراپ، قاتتىق ھەسرەتلىنىپ كەتتى، چۈنكى ئۇنىڭ بىر ياز ئىمىجى قىلغان پاختىسى بىر قېتىم تەرمەي تۇرۇپلا يوققا چىققانىدى.

مەنىداش سۆزى: قايغۇرۇش.

ھەشەمەتلىك (سۈپەت) خېلى ھەشەمەتلىك بار، داغدۇغىسى چوڭ، دەبدەبىلىك، ھەيۋەتلىك، سۆلەتلىك، كۆركەم. مەسلەن: تەرەققىياتقا ئەگىشىپ ئۈرۈمچىدە يېقىنقى نەچچە يىل ئىچىدە نۇرغۇن ھەشەمەتلىك يەر ئاستى ئۆتۈشمە كۆۈرۈكلىرى سېلىندى.

مەنىداش سۆزى: كاتتا، ھەيۋەتلىك.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاددىي.

ھەشىقىچەك (ئىسىم) يۆگەي ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ياماشقۇچى غول (يۆگىمەچ غول)، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكلىدە، ئادەتتە ئۈچكە يېرىلىدۇ. ئۇزۇن ساپاقلىق گۈل تاجى ۋارۇنكا شەكىللىك، ئادەتتە سۇس قىزىل، توق قىزىل، سۆسۈن كۆك، تۈۋى قىسمى ئاق رەڭدە

كېلىدۇ. مەنزىرە ئۆسۈملۈكى بولۇپ، مېۋىسى غوزا مېۋە، ئۇرۇقى سۈرگە دارىسى قىلىنىدۇ. مەسلەن: ھەشقىچەكنىڭ گۈلى ئەتكەن، كەچتە ئېچىلىدۇ.

ھەل ① (ئىسىم) ئالتۇن، كۆمۈش، تۇچ ياكى قوغۇشۇن، ئاليۇمىن قېتىشمىسىنىڭ ئۇۋۇندىسىدىن ياسالغان بويلاق. ② (سۈپەت) بىر تەرەپ قىلىنغان، بىر تەرەپ بولۇنغان. مەسلەن: مېنىڭ مەكتەپتىن يۆتكىلىش ئىشىم ھەل بولدى.

ھەمراھ ① (ئىسىم) بىرگە سەپەر قىلىدىغان، خىزمەت ئىشلەيدىغان ياكى بىرگە ياشايدىغان كىشى، ھەمسەپەر؛ يولداش. مەسلەن: ھەمراھ بولماق. ★ مېنىڭ بىر ھەمراھم مۇشۇ دەرياغا چۆكۈپ ئۆلگەندى. ② پلانىتنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدىغان ئاسمان جىسمى. مەسلەن: ئاي يەر شارىنىڭ ھەمراھى. مەنىداش سۆزى: يولداش.

ھەممەيلەن (ئالماش) ھەممە كىشى، ھەممە ئادەم. مەسلەن: مۇئەللىم ئۈستەل يېنىغا كېلىپ ھەممەيلەننىڭ سوۋغىلىرىنى كۆردى. ★ بۇ مەسلەھەت شاھ باشلىق ھەممەيلەنگە خوپ كەپتۇ. مەنىداش سۆزى: ھەممىسى، بارچىسى.

ھەممىشە (رەۋش) ھەرقانداق ۋاقىت، ھەممە ۋاقىت، ھەر چاغ، دائىم. مەسلەن: ئۇ مۇئەللىم قاچانلا بولسا ساۋاقداشلارغا مۇئامىلە قىلغاندا، ھەممىشە سەمىمىي ۋە قىزغىن ئىدى. ★ نۇرشات ھەممىشە تەكرارغا كېچىكىپ كىرىدۇ. مەنىداش سۆزى: دائىم، ھەر چاغ، ھەرقاچان.

ھەۋەسكار (ئىسىم) بىرەر نەرسىگە قىزىقىدىغان، ئۇنى ياخشى كۆرىدىغان، ياكى شۇ نەرسىگە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئادەم. مەسلەن: ئۇ مۇزىكا ھەۋەسكارى ئىدى. ★ بۈگۈن ئىشتىن سىرتقى تۈپ ھەۋەسكارلىرى مۇسابىقە ئۆتكۈزىدىكەن. مەنىداش سۆزى: ئىشتىراكىچى.

ھەيران بولۇش تەئەججۈپلىنىش، ھاڭ-تاڭ بولۇش، نېمە

قىلارنى بىلمەي ئىسەنگىرەش. مەسلەن: بۇنىڭغا ھەيران بولما، مەن خەت ئوقۇيالايدىغان بولدۇم. ★ كۆۋرۈك بېشىدا ئولتۇرغانلار بۇ كۈتۈلمىگەن ئىشتىن ھەيران بولۇپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى.

مەنىداش سۆزى: ئەجەبلىنىش، ھاڭ-تاڭ بولۇش.

ھويلا-ئارام ھويلا ۋە ھويلا ئەتراپىدىكى بەلگىلىك دائىرە. مەسلەن: ھويلا-ئارامنى سۈيۈرۈپ يۈرگەن بالىنىڭ تىترىپ چىققان ئاۋازى كىشىنىڭ ئىچىنى ئاغرىتاتتى. ★ ھويلا-ئارام گۈل چېچەككە پۈركەنگەندى.

مەنىداش سۆزى: ئىشىك ئالدى، قورۇ.

ھودۇقۇش (پېىل) نېمە قىلىشنى بىلمەي ساراسىمگە چۈشۈش، تەمتىرەش، گاڭگىراش. مەسلەن: ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ مۇئەللىمنى كۆرۈپلا ھودۇقۇپ كەتتى. ★ ئىمتىھانغا ئاز قالغانچە ئۇلار ھودۇقۇپ نېمە قىلارنى بىلمەي، كېچىلىرىمۇ تۈزۈك ئۇيقۇسى كەلمەيتتى.

مەنىداش سۆزى: تەمتىرەش، گاڭگىراش.

ھۇزۇر (ئىسىم) ① راھەت، پاراغەت، ئارام، لەززەت، تىنچلىق،

خاتىرجەملىك. مەسلەن: يېقىملىق مۇزىكىلار ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. ②

بىرەر كىشىنىڭ ئۆيىدە، قېشىدا، يېنىدا، كۆز ئالدىدا بولۇش.

مەسلەن: پادىشاھ ئۇستازدىن «ئۇستازم قاندىغىراق تۇردىلىكىن» دەپ سورايتۇ.

«ئۇستاز، ھوزۇرلىرىدا ناھايىتى ياخشى تۇرۇۋاتمەن»، - دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: لەززەت، دۆلەتلىرىدە ياكى يانىلىرىدا.

ھۆددىسىدىن چىقىش بىرەر-ئىش ھەرىكەتنى تولۇق

ئورۇنداش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئەھدىسىدىن چىقىش. مەسلەن:

باللارنى باشقۇرالمىسىڭىز ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ ھۆددىسىدىن قانداق چىقىسىز؟

مەنىداش سۆزى: ئەھدىسىدىن چىقىش.

ھۆددىلەش (پېىل) جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئېلىش، كۆتۈرگە

ئېلىش. مەسلەن: ئاكام بۇ باغنى 15 يىللىق ھۆددىلىۋالغان. ★ — بۇ سىنىپتىكى

باللارنى تەربىيەلەپ ئالدىنقىلار قاتارىغا ئۆتكۈزۈشنى مەن ھۆددىلىۋالدىم، — دېدى

بىزنىڭ مۇئەللىم.

مەنداش سۆزى: كۆتۈرە ئېلىش.

ھۆر (سۈپەت) باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان، ئەركىنلىكى ئۆزىدە بولغان؛ ئازاد، ئەركىن. مەسىلەن: ھۆر ئادەم. ھۆر زامان. ★ گۈللەندى يېپەك يۈرتى، / نۇر چاچقاچ قۇياش پارلاق. / توي بولدى ئەجەب قايناق، / ھۆر تاڭدا مۇقام قايناق.

مەنداش سۆزى: ئازاد، ئەركىن.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چۆرە، دېدەك، قۇل.

ھۆرمەت (ئىسىم) ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ قەدىر-قىممىتىنى چۈشىنىش ئۇنى ھۆرمەتلەش، ئۇلۇغلاش ئەزىزلەش تۇيغۇسى. مەسىلەن: ۋەتەنگە ھۆرمەت. ئوقۇتقۇچىغا بولغان ھۆرمەت. ★ ھۆرمەت قىلساڭ، ئىززەت تاپارسەن، چايىناپ يېسەڭ، لەززەت تاپارسەن (ماقال). ★ ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئۆز ئۆرپ-ئادىتى بار، بىز بىر-بىرىمىزنى ھۆرمەت قىلىشىمىز لازىم. قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىززەت.

ھۆسن ① (ئىسىم) چىراي، جامال، كۆرك، گۈزەللىك. مەسىلەن: ئۇنىڭ ھۆسنى سەھنىگە گىرىمىز چىقىمۇ پۈتۈن زالىنى نۇرلاندۇرۇۋەتكۈدەك ئىدى. ② (سۈپەت) چىرايلىق قىلىپ يېزىلىدىغان، نەپىس، كۆركەم، گۈزەل. مەسىلەن: ھۆسنخەت.

مەنداش سۆزى: چىراي، جامال.

ھۈپپىدە (رەۋىش) «ھۈپ» قىلغان ھالدا، «ھۈپ» قىلىپ. مەسىلەن: ئۇنىڭ يۈزى ھۈپپىدە قىزاردى. ★ يەسمەن گۈلى ھۈپپىدە ئېچىلىپ كەتكەندى.

ھۈنەر (ئىسىم) ① كىشىلەر ئۆگىنىپ، ماھارىتىنى ئىشقا سېلىش ئارقىلىق تۇرمۇشنى قامدايدىغان كەسىپ، مۇلازىمەت. مەسىلەن: ھۈنەرى بار قول ئۆلمەس (ماقال). ② ئۈستىلىق، سەنئەت، ماھارەت. مەسىلەن: ھۈنەرنى كۆرسىتىش. ③ چارە-تەدبىر، ھېيلە-مىكىر، ھەبىيارلىق. مەسىلەن: ھۈنەر ئىشلەتمەك. ④ خۇي، قىلىق. مەسىلەن: ھۈنەر چىقارماق.

مەنىداش سۆزى: ماھارەت.

ھېچكىم (ئالھاش) ھېچقانداق ئادەم، ھېچ كىشى، ھېچبىر ئادەم. مەسىلەن: يالغانچىنىڭ ئۆيىگە ئوغرى كىرسىمۇ ھېچكىم ئىشەنمەس.

مەنىداش سۆزى: ھېچ كىشى، ھەرقانداق ئادەم.

ھېس قىلىش دەسلەپكى تونۇشقا كېلىش، سېزىش، تۇيۇش. مەسىلەن: ئۇ ئۆزىنىڭ ياغۇرلۇقنى ھېس قىلغاندەك ئەتراپقا قارىدى. ★ مەن بۇنىڭدىن ناھايىتى ئىللىقلىق ھېس قىلدىم.

مەنىداش سۆزى: تۇيۇش، بىلىش، سېزىش.

ھېساب (ئىسىم) ① نەرسىلەرنىڭ سانىنى، مىقدارىنى ساناپ ئېنىقلاش؛ ساناش. مەسىلەن: ئاغزاكى ھېساب. ② ھېسابات، ھېساب-كىتاب. مەسىلەن: بۇ ھېساب تۈگىدى، قايتا تىلغا ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ③ ئارمىيەتكا، مەسىلەن: ئۇ ھېسابقا ئۇستا ئىدى. ④ نەتىجە. مەسىلەن: ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭ توغرا.

ھېسابسىز (سۈبەت) ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان، بىھېساب، ناھايىتى نۇرغۇن، سانسىز. مەسىلەن: ھېسابسىز مال-دۇنيا. ھېسابسىز بۇلتۇر. ★ تاغ باغرىدىكى ھېسابسىز نەسىللىك ئاق قويلار يىراقتىن خۇددى ئۈزۈپ يۈرگەن ئاپئاق بۇلۇتلاردەك كۆرۈنەتتى.

مەنىداش سۆزى: نۇرغۇن، بىھېساب، سان-ساناقسىز.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چەكلىك، ھېسابلىق.

ھېكمەت (ئىسىم) ① ھەددىدىن زىيادە دانالىق، دانىشمەنلىك، ئەقىل-ئىدراك. مەسىلەن: ئىلىم-پەنگە ئاقىدۇ، / يۈرىكىمدە مۇھەببەت. / بىلىم ھېكمەت بېغىدىن، / گۈل ئۈزىمەن تا ئەبەت. ② بىلىش، چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن، چوڭقۇر مەنە، يوشۇرۇن سىر؛ مۆجىزە. مەسىلەن: ئۇرۇش دېگەننىچۇ، - بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ دېگەن ھېكمەتنى ئاڭلىمىغانىدىڭ.

ھېكمەتلىك سۆز ئەمەلىيەت جەريانىدا تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئاساسەن خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن پەكۈنلەنگەن چوڭقۇر مەنىلىك

سۆز-ئىبارىلەر، جۈملىلەر. مەسىلەن: ھېكمەتلىك سۆز. ھېكمەتلىك ئۇزۇك. ★ مەن «خىجىل بولماي دېسەڭ خاتا ئىش قىلما» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى ھۆسنخەت قىلىپ يېزىپ چىقتىم.

ھېلىغىچە (رەۋشى) ھازىرغا قەدەر، تا بۈگۈنگىچە. مەسىلەن: — ئەي ئۇلۇغ شاھ، ھېكىم ھېلىغىچە ھېچكىمگە يامانلىق قىلغىنى يوق، — دەپتۇ ۋەزىر. ★ مەن ئۇنىڭ ماڭا قىلغان ئەسكىلىكىنى ھېلىغىچە ئۇنتالمىدىم.

مەنىداش سۆزى: ھازىرغىچە، مۇشۇكەمگىچە، ھازىرغا قەدەر. **ھېلىقى** (ئالماش) بايىقى، ئابايىقى. مەسىلەن: ھەر قېتىم قولىنى يانچۇققا سالغاندا ئۇرۇنۇپ تۇرغان ھېلىقى كۈنۋېرت ئۇنى ئېغىر خىياللارغا باشلايتتى. ★ سويسوپياڭنىڭ ھېلىقى بالىسى ئۇنى مەرزە قىلىپ يەپتۇ.

ھىلىگەر (ئىسىم) ھىيلە-مېكىرگە ئۇستا، ئالدامچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، مەككەر، ساختىپەز، قۇۋ ئادەم. مەسىلەن: ئۇنىڭ ھىلىگەر ئادەم ئىكەنلىكىنى مەن خېلى بۇرۇنلا بىلگەندىم. ★ ھىلىگەر تۈلكە قاغىنى ئالداپ قاق دېگۈزۈپ، قاغىنىڭ ئاغزىدىن چۈشكەن گۆشنى ئېلىپ قېچىپتۇ. مەنىداش سۆزى: قۇۋ، ھارامزادە، مۇغەمبەر، نەيرەڭۋاز.

ئو

ئوتلاق (ئىسىم) ئوت-چۆپلەر كۆپ ئۆسكەن، ئوت-چۆپ بىلەن پۈركەنگەن جاي، يايلاق، چۆپلۈك. مەسىلەن: بىر بالا كەنتكە يېقىن بىر ئوتلاققا قوي باقىدىكەن. ★ قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن جايلار قاناشلاشتۇرۇلغان ئوتلاق بەرپا قىلدى. مەنىداش سۆزى: يايلاق.

ئورۇن (ئىسىم) بىرەر نەرسە ئىگىلەپ تۇرغان ئورۇن، جاي، يەر؛ مەيدان ياكى بوشلۇق. مەسىلەن: سېنىڭ سومكاڭ ئۆزۈڭ قويغان ئورۇندا

تۇرۇپتۇغۇ، ئەنە. ★ مېنىڭ ئورنۇمدا ئولتۇرۇۋاپسەنغۇ. ★ ئىمتىھان قەغىزىدىكى بوش ئورۇننى تولدۇردۇم، توغرا-خاتانى ئايرىش قەيپالدى.
مەنىدەش سۆزى: جاي، يەر.

ئوغۇت (ئىسىم) تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن يەرلەرگە چېچىلىدىغان مال-ۋارانلارنىڭ قىغى ۋە خىمىيىلىك ئۇسۇلدا ياسالغان شۇنداق رولغا ئىگە نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن: ئوغۇت توپلىماق. ئوغۇت توشۇماق. ★ بالام بېشەك ھارۋىسىنى قاتساڭ، بۇغداي تېرىيدىغان يەرگە ئوغۇت توشۇۋېتەيلى.
مەنىدەش سۆزى: قىغ.

ئوق يىلتىز يىلتىزنىڭ بىر خېلى. بۇ خىل يىلتىزنىڭ ئاساسى قوزۇق شەكلىدە بولىدۇ؛ كاپۇستا، بەسەي، تۇرۇپ، سەۋزە، كېۋەز قاتارلىقلار ئوق يىلتىزلىق ئۆسۈملۈك. مەسىلەن: ئىنسانلار بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئوق يىلتىز قىسمىنى يەيدۇ.
مەنىدەش سۆزى: تۈپ يىلتىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چاچما يىلتىز.
ئوڭايسىزلىنىش (پىئىل) بىرەر ئىش ياكى ئەھۋالغا قارىتا ئوڭايسىز بىئەپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىش؛ خىجالەتچىلىك ئىچىدە قېلىش. مەسىلەن: ئۇ مۇئەللىمنىڭ سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرەلمەي ناھايىتى ئوڭايسىزلىنىپ كەتتى.

مەنىدەش سۆزى: مۇشكۈللۈكتە قېلىش، خىجىللىقتا قېلىش.
ئوڭۇشلۇق (سۈپەت) مۇۋەپپەقىيەتلىك، غەلبىلىك، جاپىدا. مەسىلەن: بۈگۈن مەن ئىمتىھاندىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ كەتتىم. ★ — ئىشلىرىڭ ئوڭۇشلۇق بولغاندۇ؟ — سورىدىم مەن ئۇنىڭدىن.
مەنىدەش سۆزى: نەتىجىلىك، كۆڭۈلدىكىدەك، غەلبىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نەتىجىسىز، ئوڭۇشسىز.
ئولتۇرۇش I (پىئىل) ① ئۆرە تۇرماي، يەر، ئورۇندۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر جاي ياكى نەرسىگە ساغرىسىنى چاپلاپ

جايلىشىش، ئورۇنلىشىش. مەسلەن: مەن بىرىنچى گۇرۇپ 2-پارتىدا ئولتۇرىمەن. ② ھېچ ئىش قىلماي ۋاقتىنى بوش، بىكار ئۆتكۈزۈش. مەسلەن: مەن ئۆيگە كىرسەم ئاكام بىكار ئولتۇرغانىكەن. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆرە تۇرۇش، تىك تۇرۇش.

ئولتۇرۇش II (ئىسىم) بىرنەچچە يىلەن بىرلىكتە كۆڭۈل ئېچىش ياكى ئويۇن-تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئويۇشتۇرۇلغان زىياپەت، چاي. مەسلەن: ئۇلار بۇندىن بىر يىل بۇرۇن بىر ساۋاقدىشىنىڭ ئۆيىدىكى ئولتۇرۇشتا تونۇشۇپ قالغانىكەن. مەنىداش سۆزى: چاي، زىياپەت.

ئويۇن (ئىسىم) كىشىلەرگە مەنئى جەھەتتىن زوق بېغىشلايدىغان، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى، مەشغۇلات، مۇسابىقە، بەسلىشىش قاتارلىق ھەرىكەت. مەسلەن: بالىلار ئويۇن بىلەن بولۇپ كېتىپ قەندەنلىك چىقىلغانلىقىنى بىلمەي قالدى. ★ ئۇلار تىياترخانغا ئويۇن كۆرگىلى كەتتى. ★ مەكتەپتە بالىلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ھەر خىل ئويۇنلار قىلىپ كەتكەندى. مەنىداش سۆزى: تاماشا.

ئويۇن قىلىش چاقچاق قىلىش، ئويىنىشىش. مەسلەن: كەتتىكىلەر ئۇنى يەنىلا ئويۇن قىلىۋاتىدۇ، دېيىپ ئويلاپ كارى بولماپتۇ. ★ ماڭا ئويۇن قىلماي، ئۆز تەڭتۇشلىرىڭغا ئويۇن قىلساڭ بولمامدۇ. مەنىداش سۆزى: چاقچاق قىلىش، چىقىشىش.

ئويۇن كۆرسىتىش ① كىشىلەرگە خۇشاللىق، زوق ئاتا قىلىدىغان تۈرلۈك سەنئەت خاراكتېرىدىكى ئويۇن-نومۇرلىرىنى كۆرسىتىش. مەسلەن: بۇ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئۇستازلىرىغا ئۆزلىرى تەييارلىغان ئويۇننى كۆرسىتىشتى. ② كۆچمە. قۇۋلۇق-شۇملۇق قىلىش، سۈيىقەست قىلىش، ھىيلە ئىشلىتىش. مەسلەن: بولدى، ئەمدى ئۆزلىرىنىڭ شۇنچىلىك ئويۇن كۆرسەتكەنلىرىمۇ يېتەر.

ئويلاش (پېئىل) بىرەر نەرسىنى گەسكە ئېلىپ، پىكىر قىلىش،

مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش. مەسىلەن: ئاپا مەن بەزىدە نېمىشقا چوڭلارنىڭ ئوقۇيدىغان دەرسى بىزنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ؟ دەپ ئويلاپ قالدىمەن. مەنىداش سۆزى: ياد ئېتىش، ئەسلەش، مۇلاھىزە قىلىش، پىكىر قىلىش.

ئويناقلاش (پىئىل) يەڭگىل، شوخ ھەرىكەت قىلىش، ئەركىلەش. مەسىلەن: ئۇچقىن، ئۇچقىن كەپتىرىم، / كۆك قەھرىدە پەرۋاز قىل. / موللاق ئېتىپ ئويناقلاپ، / كۆڭۈللەرنى خۇشال قىل. ★ تايچاق ئويناقلاپ تۇرۇپ ئاپسىدىن: — مەن نېمە ئىش قىلاي، — دەپ سوراپتۇ. مەنىداش سۆزى: ئەركىلەش، تويلاقلاش.

ئۇ

ئۇپۇق سىزىقى گورىزونتال يۆنىلىشتە قارىغاندا، ئاسمان بىلەن يەر چېگرىلىنىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان سىزىق. مەسىلەن: قۇياش ئۇپۇق سىزىقىدىن ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلۈپ، ئىللىق نۇرنى بىپايان زېمىنغا چاچتى.

مەنىداش سۆزى: يەر بىلەن ئاسماننىڭ چېگراسى.

ئۇتۇش (پىئىل) كۈچ سىنىشىش، مۇسابىقە، ئويۇن قاتارلىقلاردا بەسلەشكۈچى قارشى تەرەپتىن ئۈستۈن كېلىش، يېڭىش. مەسىلەن: شۇ كۈنكى مۇسابىقىدە مەن بار كۈچۈم بىلەن غەيرەت قىلىپ يۈگۈرۈپ دىلمۇراتتىن ئۈچ قەدەم بالدۇر يەللىگە يېتىپ، ئۇنى ئۇنۇۋالدىم. مەنىداش سۆزى: يېڭىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئوتتۇرۇش، يۇتقۇرۇش.

ئۇجۇقۇش (پىئىل) ① ئۆلۈش، تۇنجۇقۇش، يوقاش. مەسىلەن: ياسىن قولغا پالاقنى ئېلىپ، ۋىڭىلداپ يۈرگەن چۈننى بىرنى سالغاندى چۈن، شۇ ھامان ئۇجۇقتى. ② گەپ قىلالماي، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىش.

مەسىلەن: ئەتىگەندىن ھېچكىمگە گەپ بەرمەي ۋارقىراپ-جارقىراپ ئاشخانىنى بېشىغا كېيگەن بۇ لۈكچەك، ساقچىنى كۆرۈپ دەرھال ئۇجۇقۇپ جىم بولدى.
مەنىداش سۆزى: ئۆلۈش، يوقاش.

ئۇچراش (پېئىل) ئۇدۇلىدىن، قارىشىدىن چىقىش. روبروسىغا كېلىپ قېلىش، تېپىلىش، كاشلىغا يولۇقۇش. مەسىلەن: قارىغۇ مۈشۈككە ئۆلۈك چاشقان ئۇچراپتۇ (ماقال). ★ شۇنچە قېتىم ئىزدەپ بارسام تاپالمىدىم، بۈگۈن ئۆزۈڭ ئۇچراپ قالدىڭ. ★ بۈگۈن يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئالىم بىلەن ئەختەم ماشىنا ۋەقەسىگە ئۇچراپ زەخمىلىنىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: روبرو كېلىپ قېلىش، توغرا كېلىش.
ئۇچۇش (پېئىل) قانات ياكى باشقا ۋاسىتە ئارقىلىق كۆككە ئۆرلەش، ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈش. مەسىلەن: توخۇ ئۇچسا تامغا قونار، لاجىن ئۇچسا تاغقا قونار (ماقال). ★ كەپتەرنىڭ باللىرى ئۇچۇش ئۈچۈن قاناتلىرىنى كېرىپ پالاتىپ باقتى.

مەنىداش سۆزى: پەرۋاز قىلىش.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چۈشۈش.

ئۇدۇل (سۈپەت) مەلۇم نەرسىنىڭ ئوتتۇرى، ئەگرى ئەمەس، ئالدى تەرىپى. مەسىلەن: ئۇدۇل چىش. ★ مۇشۇ يولنى بويلاپ ئۇدۇل ماڭسىڭىز بىزنىڭ مەكتەپكە بارىسىز.

مەنىداش سۆزى: ئالدى، تۈپتۈز.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىڭغىر، ئەگرى، كەينى.

ئۇرۇشۇش (پېئىل) ئۇرۇش-تالاش قىلىشىش، جېدەللىشىش، ماجىراللىشىش. مەسىلەن: مەن مۇندىن كېيىن ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئۇرۇشمايمەن، تىللاشمايمەن، ئۇلار بىلەن دوست بولۇپ، ئاكا-ئۆكەدەك ئۆتمەن.
مەنىداش سۆزى: سوقۇشۇش.

ئۇسسۇل (ئىسىم) رېتىملىق ھەرىكەتلەر ئاساسىي ئىپادىلەش ۋاسىتىسى قىلىنغان بىر خىل سەنئەت شەكلى. مەسىلەن: خەلق ئۇسسۇلى. ★ ئايپۇر مەكتەپتە ئۇسسۇل كەسپىدە ئوقۇيدۇ.

ئۇسۇل (ئىسىم) بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش، مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ يولى، تەرتىپى. مەسىلەن: پىكىر قىلىش ئۇسۇلى. ★ ئۇنى قايسى خىل ئۇسۇلدا يۆتكەسە بىخەتەر بولىدۇ؟ مەنىداش سۆزى: ئامال، چارە.

ئۇسۇل-چارە ئۇسۇل ۋە چارە. مەسىلەن: مۇئەللىم ماھىرىنىڭ رەسىم سىزىش ماھارىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن بىرەر ئۇسۇل-چارە تېپىش مەقسىتىدە ئۆيدىكىلىرىدىن مەسلىھەت سورىدى.

ئۈشتۈمۈت (رەۋش) كۈتۈلمىگەندە، توساتتىن، بىردىنلا، تاساددىپى، تۇيۇقسىز. مەسىلەن: ئۈشتۈمۈت ئېتىلغان پوچاڭزا ئاۋازىدىن كۆپچىلىك چۆچۈپ كەتتى. ★ دەل شۇ چاغدا ئىلھام ئۈشتۈمۈت ئىشكىنى ئېچىپ كىرىپ كەلدى.

مەنىداش سۆزى: تۇيۇقسىز، كۈتمىگەندە، توساتتىن.

ئۇلاش (پىئىل) ① يىپ، سىم، ئارقان قاتارلىقلارنىڭ ئۇچلىرىنى باغلاپ، چىگىپ بىرلەشتۈرۈش. مەسىلەن: سىمنى ئۇلماق. ② بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇش، تۇتاش ھالەتكە كەلتۈرۈش. مەسىلەن: تېلېفوننى مۇدىر ئىشخانىسىغا ئۇلاپ بېرىڭە. ③ كۆچە. بىرىدىن كېيىن باشقىنى قوشۇپ داۋاملاشتۇرۇش. مەسىلەن: كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرمەك. مەنىداش سۆزى: تۇتاشتۇرۇش.

ئۇۋاق (سۈپەت) ئۇۋالغان، ئۇششاق پارچىلانغان. مەسىلەن: ئۇۋاق كۆمۈر. ناننىڭ ئۇۋىقى. ★ — ھوي، بولساڭچۇ، سۈنۈڭنى قاينات، قارىمۇچ بىلەن ئۇۋاق لازاڭدىن بەر!

مەنىداش سۆزى: ئۇششاق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۈتۈن، گادا.

ئۇۋال (ئىسىم) تېگىشلىك بولمىغان جازا، ئازاب-ئوقۇبەت، ناھەقچىلىق. مەسىلەن: «يالغانچىغا ئالداساڭ، ئۆز ئۇۋالىڭ ئۆزۈڭگە (ماقال). ★ توك پۇلىنى دېھقانلاردىن ئارتۇق تۇتسا، بىچارىلەرگە ئۇۋال ئەمەسمۇ. مەنىداش سۆزى: ناھەق، خاتا.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھەق، توغرا. **ئۇيغۇر (ئىسىم) ①** مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەردىمۇ بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ياشايدۇ. مەسىلەن: ئۇيغۇرلارنىڭ ھەر خىل دوپپىلىرى دۇنياغا مەشھۇر. ② ۋەزىرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۇيىلىش (پېىل) كىشىلەر ئالدىدا قىيىن ئەھۋالدا قىلىش، خىجىل بولۇش، ئىزا تارتىش. مەسىلەن: نادىرە ئۇيالىغىنىدىن پاڭگىدە يىغلىۋەتتى. ★ سورىغان بىلىم ئالار، ئۇيالىغان كېيىن قالار (ماقال). مەنىداش سۆزى: تارتىنىش، ئىزا تارتىش، خىجىل بولۇش.

ئۆ

ئۆچكە (ئىسىم) سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، مۇڭگۈزنىڭ تۈۋى ئۈچ بۇرجەك، ئۈچى ئارقىغا قايرىلغان، پۈتلىرى كۈچلۈك، تۈكلىرى تۈز، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ. مەسىلەن: توغرا ئەمەس، بوي پاكار بولسا ياخشى، دەپتۇ ئۆچكە. ★ ئۆچكە گۆشى يەللىك. مەنىداش سۆزى: ئوغلاق، سەركە، تېكە.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قوي، قوزا، قوشقار. **ئۆچۈرگۈچ (ئىسىم) ①** قېرىنداش ۋە باشقا قەلەملەر بىلەن يېزىلغان خەتلەرنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن كاۋچۇكتىن ياسالغان بۇيۇم. مەسىلەن: مەن ماگىزىندىن بەشى تال ئۆچۈرگۈچ سېتىپ ئالدىم. ② دوسكىغا بور بىلەن يېزىلغان خەتنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن تاختىغا كىگىز مىخلاپ ياسالغان بۇيۇم: مۇئەللىم سىنىپقا كىرىشتىن بۇرۇن سىنىپ باشلىقى ئۆچۈرگۈچ بىلەن دوسكىنى سۈرتتى.

ئۆرپ-ئادەت ئومۇمەن بىرەر خەلق ياكى مىللەتكە بىرقەدەر ئورتاق بولغان ۋە شۇ خەلق، مىللەت ئىچىدە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋىي يوسۇن، ئادەت. مەسلەن: ئۆسمۈر بالىلار ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئۆرپ ئادىتىگە ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشنى كىچىكىدىن تارتىپ بىلىشى ۋە ئۆگىنىشى كېرەك. مەنىداش سۆزى: قائىدە-يوسۇن.

ئۆردەك (ئىسىم) قۇشلارنىڭ بىر ئائىلىسى، تۇمشۇقى ياپىلاق، پۈتى قىسقا، بارماق ئارىلىقىدا پەنجىسى بار، سۇ ئۈزۈشكە ماھىر. ئۆي ئۆردىكى، ياۋا ئۆردەك دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. گۆشىنى يېيىشكە، پەيلىرىنى مامۇق يوتقان، مامۇق ياستۇق قىلىشقا ئىشلىتىدۇ. مەسلەن: «توشقان بىلەن ئۆردەك» دېگەن مەسەلىنى ئوقۇپ باقتىڭىزمۇ؟

ئۆزبېك (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئۆزبېكىستاننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. قازاقىستان، قىرغىزىستان يەنە ئافغانىستاننىڭ شىمالىي قىسمىدا ياشايدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىمۇ بار. مەسلەن: نورۇز بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆزبېكلەر ئۈرۈمچىدە كاتتا يىغىلىش ئۆتكۈزدى. **ئۆزگىرىش** (پىئىل) بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە ئۆتۈش، باشقىچە تۈس ئېلىش. مەسلەن: بالىڭىزنىڭ مىجەزى ئۆزگىرىپ، قۇلغىغا گەپ كىرمىس بولۇپ قالدى. ★ نەچچە يىلدىن بېرى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ قىياپىتىدە ئۆزگىرىش زور، تەرەققىيات چوڭ.

ئۆستەڭ (ئىسىم) كىشىلەر نەرىپىدىن چېپىلغان، دەريادىن كىچىك، ئېرىقتىن چوڭ بولغان سۇ ئېقىمى. مەسلەن: يېزىمىزنىڭ ئېرىق-ئۆستەڭلىرى ئەيەكتەك مۇز تۈتۈپ، دەل-دەرمەخلەر ئاپئاق قار بىلەن قاپلىنىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: غول.

ئۆسۈملۈك (ئىسىم) جانلىقلارنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى، بۇ خىل جانلىقلارنىڭ ھۈجەيرىلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە ھۈجەيرە پوستى بولىدۇ. ئادەتتە خىلوروفىلى بولىدۇ. كۆپچىلىكى نېئورگانىك ماددىلارنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ، نېرۋىسى بولمايدۇ. مەسىلەن: ساۋاقداشلار، بىز قايسى خىل ئۆسۈملۈكنىڭ قايسى قىسمىنى يەيمىز؟

ئۆكتەبىر (ئىسىم) قەدىمكى رىم خرىستىئانچىلىرىنىڭ كاتتىۋاشلىرىنىڭ بىرىنىڭ نامى. ئۇ مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئاينى شۇنىڭ نامىدا ئاتىغان. مەسىلەن: 1-ئۆكتەبىر - جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان بايرام كۈنى.

ئۆگەتمەك (پېئىل) بىر كىمگە بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى قىلىش ئۇسۇلىنى، يولنى چۈشەندۈرمەك. مەسىلەن: شەنبە كۈنى ئاپام ماڭا كىر بۇيۇش، تاماق ئېتىشنى ئۆگەتتى. ★ ئۇنىڭغا ئېشىكىڭنى سات، دەپ مەن ئۆگەتتىمەن.

مەنىداش سۆزى: بىلدۈرمەك، سىڭدۈرمەك، تەلىم بەرمەك.
ئۆلچەش (ئىسىم) ئەسۋابلار ئارقىلىق بوشلۇق، ۋاقىت، تېمپېراتۇرا، تېزلىك قاتارلىقلارغا ئائىت سانلىق قىممەتلەرنى بېكىتىش. مەسىلەن: ساۋاقداشلار! ياسىغان تارازا ئارقىلىق ئەتراپىڭلاردىكى نەرسىلەرنى ئۆلچەپ كۆرۈڭلار.

ئۆم (سۈپەت) بىر-بىرىدىن ئايرىلمايدىغان، توپلىشىپ، ئىناق ياشايدىغان؛ ئىناق؛ ئىتتىپاق. مەسىلەن: ئۆم كىشىلەر. ★ بۇرۇن جاڭگالدا ياۋايى ھايۋانلار ناھايىتى كۆپ ئىكەن، ئۇلار بىر-بىرى بىلەن شۇنداق ئۆم ئىكەنكى، ئاتا-بالا، ئاكا-ئۇكا، ئېگىچە-سىڭىل بولۇپ ياشايدىكەن.
مەنىداش سۆزى: توپ، بىرلىشىپ.

ئۆم بولۇش بىر-بىرىدىن ئايرىلماي، توپلىشىپ، ئىناق، ئۆم ھالەتتە ياشاش. مەسىلەن: شۇنىڭدىن بۇيان ئۇيغۇرلار شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ زېمىندا تىنچ، ئۆم بولۇپ ياشاپ كەلدى. ★ ئىش ئۆملۈكتە، كۈچ بىرلىكتە (ماقال).

مەنىداش سۆزى: ئىتتىپاق، ئىناق.

ئۆملىمەك (پىل) گەۋدىسىنى يەرگە تەككۈزۈپ، پۈت بىلەن ئىتتىرىپ، قول بىلەن تارتىپ ئالغا ئىلگىرلىمەك، ماڭماق. مەسلەن: جەڭچىلەر دۈشمەننىڭ سىم توساقلىرىدىن ئۆملىپ ئۆتتى. ★ بىر پاقا ئۆۋىسىدىن چىقىپ، ئۆستەڭ بويىدا ئاستا-ئاستا ئۆملىمەكتە ئىدى.

ئۆي (ئىسىم) كىشىلەر ياشاش، جايلىشىش ئۈچۈن تەييارلانغان تۇرالغۇ جاي. بىنا، ئىمارەت، خانىدان. مەسلەن: ئۈچ ئېغىزلىق ئۆي. ★ ھەر قېتىم ھېيت كېلىشتىن ئىلگىرى ھەممە ئائىلەلەر بىردەك چوڭ تازىلىق قىلىپ ئۆيلىرىنىڭ ئىچى-تېشىنى پاكىياز تازىلاپ، ھەر خىل تەملىك يېمەكلىكلەرنى پىشۇرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: ئائىلە، ماكان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تالا، تالا-تۈز.

ئۈ

ئۈزۈش (پىل) ① كۈچ بىلەن بىرەر نەرسىنى تارتىپ پۈتۈنلەي ئاجرىتىش، بۆلۈش. مەسلەن: ئارغامچنى ئۈزۈش. ② ھەر خىل مېۋە، گۈل قاتارلىقلارنى ئۆسۈملۈك تېنىدىن ئاجرىتىش. مەسلەن: ئۈزۈم ئۈزۈش. گۈل ئۈزۈش. ③ قول-پۇتلىرىنى مىدىرلىتىپ سۇدا يۈرۈش. مەسلەن: دەريادا ئۈزۈپ كېلىۋاتقان كىشى ئىككى ئىدى. ④ لەيلەش، لەيلەپ يۈرۈش. مەسلەن: كۆك ئاسماندا پارچە-پارچە ئاق بۇلۇتلار لەيلەپ ئۈزۈپ يۈرەتتى.

ئۈزۈم (ئىسىم) ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئالقانسىمان يېرىلغان، گۈلى كۈنۈسسيمان گۈل رېتىدە بولۇپ، كىچىك ۋە سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، مېۋىسى يۇمىلاق ياكى ئېلىپس شەكىللىك، پىشقان

چاغدا سۆسۈن ياكى سارغۇچ يېشىل رەڭدە بولىدۇ. تەمى تاتلىق، سۇلۇق ئىستېمال قىلىنىدۇ. ھەم ھاراقنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. مەسلەن: بۈگۈن بازاردىن ئۈزۈم سېتىۋالدىم. ★ ئۈزۈم يەڭ.

ئۈستەل (ئىسىم) ئومۇمەن ئۈستى تۈز، تۆت پۈت بېكىتىلگەن تارتىملىق سايمان؛ جوزا. مەسلەن: مۇئەللىم ئۈستەلنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ ئەلپىرنىڭ ئالدىدا توختىدى. ★ ئۈستەل ئۈستىگە كىتابلار رەتلىك تىزىلغانىدى. مەنىداش سۆزى: شىرە.

ئۈستى (سۈپەت) نەرسىلەرنىڭ يۈزى، تۆپىسى، يۇقىرىسى. مەسلەن: شىرە ئۈستىگە تىزىلغان مېۋە-چېۋىلەرنى كۆرۈپ ئادىلنىڭ بەك يېگۈسى كېلىپ كەتتى. ★ ئىشكاپنىڭ ئۈستىگىمۇ كىتابلار تىزىلغانىدى. مەنىداش سۆزى: ئاستى، تېگى، تەكتى.

ئۈمىد-ئارزۇ ئۈمىد ۋە ئارزۇ. مەسلەن: مەندە نە ئۆي-ماكان، نە خوتۇن، بالا-چاقا بولسۇن؟ مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ئۆمرۈمنىڭ كۈنى ئېگىلدى، مەندىكى ئۈمىد-ئارزۇلار توزاقتەك توزۇپ كەتتى.

ئۈندەش (ئىسىم) چاقىرىش، دەۋەت قىلىش. مەسلەن: مەكتەپ مۇدىرى ئوقۇغۇچىلارنى تىرىشىپ ئۆگىنىشكە ئۈندىدى. ★ بوۋاي بالىلىرىنى ھەر كۈنى قەن چاي ئىچىشكە ئۈندىگەنكەن.

مەنىداش سۆزى: قىچقىرىش، چاقىرىش.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۈندىمەسلىك.

ئۈندىمەس (سۈپەت) ئۈندىمەيدىغان، زۇۋان سۈرمەيدىغان، ناھايىتى ئاز گەپ-سۆز قىلىدىغان، گەپ-سۆزى ئاز. مەسلەن: ئۈندىمەس ئادەم. ★ دادام ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىر ھازاغىچە ئۈندىمەستىن كارىۋاتتا ئولتۇردى.

مەنىداش سۆزى: مۆرمەس، زۇۋان سۈرمەيدىغان، گەپ قىلمايدىغان، جىمغۇر.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ۋات-ۋات، جاپ-جاپ.

ۋ

ۋاراق I ① (ئىسىم) كىتاب، گېزىت، ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ ئىككى بېتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر بىر پارچىسى. مەسلەن: دىپتەرنىڭ ۋارقى تۈگەپتۇ. ② (مىقدار) ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: بىر ۋاراق قەغەز.

ۋاراق II (تەقلىد) سۇيۇق نەرسىلەر قاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. مەسلەن: چەينەكتىكى سۇ ۋاراقلاپ قايناپ مەشنىڭ ئۈستىگە تېشىپ پىزىلداشقا باشلىدى.

ۋارىس (ئىسىم) مىراس ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان شەخس، مىراسخور، ئىزباسار. مەسلەن: بېقۇلغان ئوغلى ئۇنىڭ بىردىنبىر ۋارىسى. ★ — سىلەرنىڭ يېشىڭلارمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ئىككىڭلار كونا مائارىپچى، ۋارىسڭلار بولمىسا قانداق بولىدۇ؟ بالاڭلارنى تەربىيەلەشكىمۇ ئەھمىيەت بېرىپ قويۇڭلار-دېدى ئانىسى.

مەنىداش سۆزى: مىراسخور، ئىزباسار.

ۋازا (ئىسىم) مېۋە-چېۋە، قەنت-گېزەك سالىدىغان قاچا. مەسلەن: ئۈستەل ئۈستىدىكى ۋازا يەرگە چۈشۈپ چىقىلدى. ★ ئۈستەل ئۈستىدىكى ۋازىدا لىق كەمپۈت بار ئىدى.

مەنىداش سۆزى: قەندەل.

ۋايىغا يېتىش ① ھەرقانداق نەرسىنىڭ ياخشىلىقتا ئىككى يۇقىرى دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. مەسلەن: — باغدىكى مېۋىلەر پىشىپ ۋايىغا يېتىپتۇ، — دېدى بوۋاي. ② كامالەتكە يېتىش. مەسلەن: ئۇ ئىلىم ساھەسىدە ۋايىغا يەتكەن ئەرباب ئىدى.

ۋەتەن (ئىسىم) ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، جاي، يۇرت، دىيار. مەسلەن: ۋەتىنىم چوڭخۇا ئىلىم، مەن ئۇنىڭ پەرزەنتىمەن. ★ بىزنىڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز چوڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى.

ۋەدىلىشىش (پىئىل) بىر-بىرىگە ۋەدە بېرىش، ئەھدىلىشىش؛ كېلىشىش. مەسلەن: ئۇلار مەڭگۈلۈك ياخشى دوستلاردىن بولۇشقا ۋەدىلەشتى. ۋەزىپە (ئىسىم) زىممىسىگە يۈكلەنگەن، ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان مەجبۇرىيەت، ئىش، خىزمەت. مەسلەن: بېرىپ — كىتابىڭنى ئوقۇ، سېنىڭ ۋەزىپەڭ ئوقۇش، ياخشى ئۈگەن، تىرىشىپ بىلىم ئال، — دەيتتى دادام. ★ سىنىپ دىجورنىسىنىڭ ۋەزىپىسى بىر كۈنلۈك تازىلىققا مەسئۇل بولۇش. مەنىداش سۆزى: تاپشۇرۇق، بۇرۇچ.

ۋەسىيەت (ئىسىم) ئادەملەرنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىدە ياكى ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن، بالا-چاقا، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىغا يېزىپ ياكى ئېيتىپ قالدۇرغان تاپشۇرۇقى، نەسىھىتى. مەسلەن: دادام ھايات چېغىدا «بالام سەن بالىلارنىڭ چوڭى مۇشۇ يەرگە جاي سېلىپ ئولتۇرغىن، مەندىن كېيىن قالساڭ ئۇكا-سىڭىللىرىڭنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئال» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى. ۋەھشىي (سۈبەت) ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتقان، باغرى تاش، ئۆتۈپ كەتكەن زالىم، قانخور. مەسلەن: ۋەھشىي يولۋاس بۇغغا ئوقتەك ئېتىلىپتۇ. ★ چۈمۈللەر يىلاننىڭ ۋەھشىي ھۇجۇمىغا ئۇچراپ ئۆلگەن سەپدىشىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن تۇشمۇتۇشتىن يىلانغا يېپىشىپ، ئۇنى چېقىشقا باشلاپتۇ. مەنىداش سۆزى: يىرتقۇچ، ياۋۇز، قەبىھ.

ئى

ئېتىز (ئىسىم) دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان قىر بىلەن بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن يەر. مەسلەن: تۆگە ئېتىز بۇزسا ھېچ گەپ يوق، توخۇ پالاقلىسا ۋاراڭ-چۈرۈڭ (ماقال). ★ بۇ كۆز يەتمەس ئېتىزلارنىڭ بۇغدايلىرىنى كىملىر ئورۇدى؟

ئېچىلىش (پىئىل) ① غۇنچە ۋە پورەك گۈل كاسسىسىدا يېپىلىپ ئاشكارا بولۇش، كۆركەم ھالەتكە كېلىش. مەسلەن: گۈل سەھەردە

ئېچىلار، خىيال كېچىدە (ماقال). ② بۇلۇتلار تاراپ ئاسمان ئېنىق كۆرۈنۈش. مەسلەن: ھاۋا ئېچىلدى. ③ خاپىلىقى، قەھرى-غەزىپى يوقىلىش، كەيپىياتى ئۆرلەش. مەسلەن: رەنا ئارسلاننى كۆرۈپ بىردىن چىرايى ئېچىلىپ، خۇشاللىقتىن سەكرەپ كېلىپ ئۇنى قۇچاقلىۋالدى. ④ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇلۇش، تېخىمۇ گۈزەل، كۆركەم بولۇش، يارىتىش. مەسلەن: كىيىمنىڭ شۇنداق يارىشىپتۇ. چىرايىنىڭ تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتتى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يۈمۈلاق.

ئېرىشىش (پىل) بىر ئىشتا كۆزلىگەن نىشانغا يېتىش، قولغا كەلتۈرۈش، ئىگە بولۇش. مەسلەن: ئىنقىلاب غەلبىگە ئېرىشتى. ★ ئۇ بۇ ئىشتا ئاتا-ئانا ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. ★ دۈشمەنلەر لىۋخۇلەننىڭ ئاغزىدىن ھېچقانداق بىر گەپكە ئېرىشەلمەي ئاخىرى ئۇنى جادۇغا بېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ئىگە بولۇش، قولغا كىرگۈزۈش.

ئېرىق (ئىسىم) ئۆستەڭدىن كىچىك سۇ يولى. مەسلەن: ئېرىقتىكى سۇنىڭ قەدىرى يوق (ماقال). ★ ئېرىق-ئۆستەڭلەردە ھەتتا بىرەر پارچە ئېيىز مۇزۇ قالمىغانىدى.

ئېزىقىش (پىل) ① ئۆز نىشانىنى پەرق ئېتەلمەي قىلىش، ئىزىش، ئادىشىش. مەسلەن: مۇكاپاتلانغانلارنىڭ بىرى كۈچىدا ئېزىقىپ قالغان بىر بالىنى تېپىۋېلىپ ئاتا-ئانىسىغا تاپشۇرغانىدى. ② يامان يولغا كىرىپ قىلىش، ناتوغرا ئىشلارنى قىلىپ قويۇش. مەسلەن: — بالا ئەمەسمۇ ئېزىقىپتۇ، بۇنىڭدىن كېيىن تۈزەتسىلا بولىدى، — دېدى بوۋاي.

ئېسىل (سۈپەت) ① سۈپەت جەھەتتە ئالاھىدە ياخشى، ئەڭ ئوبدان. مەسلەن: ئېسىل بۇيۇم. ئېسىل مال. ★ — خېتىڭىزدە خاتالىق يوق، بۇ مەن ئۈچۈن ئەڭ ئېسىل سوۋغات دېدى، — مۇئەللىم. ② ياخشى خىسەلت ۋە پەزىلەتكە ئىگە بولغان، ئالىجاناپ. مەسلەن: بۇ كىشى بەك ئېسىل ئادەم ئىكەن.

مەنداش سۆزى: ياخشى، ئوبدان، ئەلا، كاتتا.
 قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ناچار، ئەسكى، يامان،
 پەسكەش.

ئېسىش (يېىل) بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە
 باغلاش، ئىلىش، ساڭگىلىتىش. مەسلەن: ھازىر ئالتۇن زەنجىر مودىدىن
 قالدى، مارجان ئېسىش مودا بولۇپ قالدى. ★ قۇربانلىق قىلغان قوينى ئاسدىغان
 يەر يوق، يەردىلا سويۇپ پارچىلاپ بەردىم.

ئېسىلزاۋە (ئىسىم) باي ياكى يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرنىڭ پەرزەنتى
 ۋە شۇ تەبىقىدىن كېلىپ چىققان كىشى. مەسلەن: بىزنىڭ ئۆيگە
 ئەزەلدىن ئۇنداق ئېسىلزاۋەلەر كېلىپ باقمايتتى.
 مەنداش سۆزى: بەگزادە، خانزادە.

ئېشىندى ① (سۈپەت) ئېشىپ قالغان، ئاشقان. مەسلەن: ئېشىندى
 پايدا. ② (ئىسىم) مەلۇم مىقداردىكى نەرسىنىڭ بىر قىسمى
 چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن ئېشىپ قالغان قىسمى.
 مەنداش سۆزى: قالدۇق، سارقىندى.

ئېغىر (سۈپەت) ① ۋەزنى چوڭ. مەسلەن: يا ئۇنىڭغا ئېغىر يۈكى بار موماي،
 بوۋايلازمۇ ئۇچرىمايتتى. ② كۈن كەچۈرۈش تەس بولغان؛ دەردلىك،
 ھەسرەتلىك، يوقسۇزلۇق. مەسلەن: ئۇنىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كەتتى،
 ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ناھايىتى ئېغىر. ③ ئاڭلىمايدىغان. مەسلەن:
 بىزنىڭ قوشنىمىزنىڭ بىر بالىسى بار، قۇلغى ئېغىر، گەپنىمۇ ئاران قىلىدۇ.

ئېغىل (ئىسىم) ئات-ئېشەك، كالا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى
 باقىدىغان، سولايدىغان مەخسۇس ئۆي. مەسلەن: بىر كۈنى باي ئېغىلى
 ئالدىدىن ئۆتۈپ قايتكەن ئېشىكى ھاڭراپ كېتىپتۇ.
 مەنداش سۆزى: قوتان.

ئېگىز (سۈپەت) بىرەر نۇقتا، جاي، تەكشىلىك قاتارلىقلارغا
 نىسبەتەن يۇقىرى. مەسلەن: ئېگىز ئادەم. ★ — بوي ئېگىز بولسا
 نېمىدىگەن ياخشى — ھە، — دەپتۇ تۆگە.

مەنداش سۆزى: زور، بۈيۈك.
 قارىمۇقارشى مەنلىك سۆزى: پاكار، پارپا، پەس.
 ئېنىقلاش (پېئىل) مەلۇم بىر ئىشنىڭ تېگى-تەكتى،
 سەۋەب-نەتىجىسىنى تەكشۈرۈپ بىلىش. مەسىلەن: دوختۇرلار
 ئەستايىدىل تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئاخىرى دادامنىڭ كېسىلىنى ئېنىقلاپ چىقتى.
 مەنداش سۆزى: تەكشۈرۈش، بىلىش.
 ئېھتىيات (ئىسىم) يىراقنى كۆرۈپ، ئالدىنى ئېلىپ ئىش قىلىش؛
 پەخەس. مەسىلەن: ئېھتىيات قىلماق. ★ ھەر ئېھتىياتتىن ئازراق پۇلنى بانكىغا
 قويۇپ قويغاندىم، بالام ئاغرىپ قېلىۋېدى جېنىمغا ئەسقاتتى. ★ بالام ئالدىغا قاراپ
 ماڭ، ئېھتىيات قىل.
 مەنداش سۆزى: دىققەت، پەخەس.

ئېھتىياتسىزلىق (ئىسىم) ئېھتىيات قىلماسلىق، بىپەرۋالىق.
 مەسىلەن: لېنىن ئېھتىياتسىزلىقتىن ئۈستەلگە تېگىپ كېتىۋېدى، ئۈستەل ئۈستىدىكى
 ۋازا بەرگە چۈشۈپ چىقىپ كەتتى. ★ تۈلكە ئېھتىياتسىزلىقتىن چوڭقۇر بېر ئازگالغا
 چۈشۈپ كېتىپتۇ.
 مەنداش سۆزى: دىققەتسىزلىك، بىخەستەلىك، بىپەرۋالىق.
 ئېيتىش (پېئىل) ئوي-پىكرىنى، مەقسىتىنى ئاغزاكى بايان
 قىلىش، گەپ قىلىش، دېيىش. مەسىلەن: ساپىر ئايالغا ئۆزىنىڭ كەلگەن
 يېرىنى ۋە كېلىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ★ مەن تەتلىدە ساياھەتكە
 بارمەن، ناخشا ئېيتىمەن ھەم ئۇسسۇل ئوينايەن، — دېدى ئۇ.

ئى

ئىت (ئىسىم) پۇراش ۋە ئاڭلاش سىزىمى ئۆتكۈر بىر خىل ياۋايى
 ھايۋان. مەسىلەن: — مەن ساڭا بىر بۆرە ئىتنىڭ كۈچۈكىنى بېرىمەن، ئوبدان
 بېقىپ كۆندۈرۈۋال، — دېدى ئاكام.

ئىتتىپاقلىشىش (پېئىل) ئىتتىپاق، ئىناق بولۇش، بىرلىشىش، ئۇيۇشۇش. مەسلەن: بۇ سىنىپتىكىلەر ھەممىسى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، دوستانە ئۆتۈپ ئۆزئارا ياردەملىشىش ئارقىلىق نەتىجىسىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈردى.

مەنىداش سۆزى: بىرلىشىش، ئۇيۇشۇش.

ئىتتىرىش (پېئىل) بىرەر نەرسىنى مەلۇم كۈچ بىلەن ئەسلىدىكى ئورنىدىن مەلۇم يۆنىلىشكە قارىتىپ سۈرۈش؛ يۆتكەش. مەسلەن: ئەھەت سەمەتنى ئىتتىرىپ ئورۇندۇقتىن چۈشۈرۈۋەتتى.

مەنىداش سۆزى: تارتىش.

ئىجاد (ئىسىم) ① بىرەر نەرسىنى يېڭىدىن يارىتىش، بارلىققا كەلتۈرۈش. مەسلەن: ئۇ نۇرغۇنلىغان ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئىجاد قىلدۇ. ② بەدىئىي، ئىلمىي ئەسەر ياكى ماددىي بايلىق يارىتىش، يارىتىلغان يېڭىلىق؛ بايلىق، ئىجادىيەت. مەسلەن: ئۇ خەلقنىڭ ئىجادى.

ئىجاد قىلىش بىرەر نەرسىنى يېڭىدىن يارىتىش، كەشىپ قىلىش. مەسلەن: كېيىن ئىپې ئېر نۇرغۇنلىغان ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئىجاد قىلىپ، مەشھۇر مۇزىكانت بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ.

مەنىداش سۆزى: كەشىپ قىلىش.

ئىچ (ئىسىم) ① نەرسىلەرنىڭ ئىچى، ئىچكى قىسمى، ئارىسى. مەسلەن: تاۋۇزنىڭ ئىچى. ئۆيىنىڭ ئىچى. ② ئاشقازان، قورساق، قارىن، كۆڭلى. مەسلەن: ئۇنىڭ مەجەزى يوق ئىككى كۈن بولدى، ئىچى سۈرۈپ قاپتۇ. ★ بېرەي دېسە ئىچى ئاغرىيدۇ، يەي دېسە چىشى ئاغرىيدۇ (ماقال). ③ بىر توپ ئادەم ياكى نەرسىلەر ھەم دائىرە، مەھەللە. مەسلەن: جامائەت ئىچىدىن بىرى ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: تاش، سىرت.

ئىچى ئاغرىش كۆيۈنۈش، ئېچىنىش، رەھىمى كېلىش، ھېسداشلىق قىلىش. مەسلەن: دېھقان ئۆزىنىڭ قولىغا ئىچ ئاغرىتىپ قاراپ

قويدى. ★ يەي دېسە چىشى ئاغرىيدۇ، بېرەي دېسە ئىچى ئاغرىيدۇ (ماقال).
مەنداش سۆزى: كۆيۈنۈش، ئېچىنىش، رەھىمى كېلىش.
ئىچىش (پىئىل) ① سۇيۇقلۇقنى ئاغزىغا ئېلىپ ياكى شۈمۈرۈپ،
 ئىچىگە يۈتۈش. مەسلەن: سۇ ئىچىش. ★ بۇنى ئاڭلاپ ئۆچكە: «مەنمۇ
 ساقىنلاپ سۇ ئىچۋالاي» دەپ سەكرەپ ئازگالغا چۈشۈپتۇ. ② قورسىقىغا
 بىرنەرسە يېيىش. مەسلەن: — سەن ئاۋۋال تامىقىنى ئىچۈۋال، ئاندىن
 سۆزلەپ بېرەي، — دەپتۇ ئانىسى.

ئىختىيار (ئىسىم) ئۆزلۈكىدىن بولغان، زورلۇق تۇس ئالمىغان
 خاھىش، ئىستەك، مەيلى. مەسلەن: — كېلىش ياكى كەلمەسلىك
 ئۆزۈڭنىڭ ئىختىيارى، — دېدى دوستۇم.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مەجبۇرى.

ئىخلاس (ئىسىم) چىن يۈرەكتىن قىلىنغان ئىشەنچ، ئېتىقاد،
 پۈتۈن دىققىتى، زېھنى بىلەن كىرىشىش، بېرىلىش. مەسلەن:
 ئىخلاس باغلىماق. ئىخلاس بىلەن ئۆگەنمەك. ★ ئەكبەر مۇئەللىمنىڭ سۆزلىرىنى
 ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى.

مەنداش سۆزى: ئەقىدە، مېھىر، قېتىرقىنىپ.
ئىدارە (ئىسىم) ① بەلگىلىك تەرتىپتە باشقۇرۇش، يولغا سېلىش؛
 باشقۇرۇش. مەسلەن: ئىدارە قىلماق. دۆلەتنى ئىدارە قىلماق. ② مەلۇم بىر
 ئىجتىمائىي دۆلەت، مەمۇرىيەت، سودا تارماقلىرىنى باشقۇرۇش
 ئۈچۈن شتاتلىق خادىملىرى بار ئەشكىلات. مەسلەن: ئۇنىڭ ئانىسى
 خېلى يىراق بىر ئىدارىدە بېرىپ-كېلىپ ئىشلەيتتى.

ئىزلەش (پىئىل) تېپىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش؛ ئىزدەش.
 مەسلەن: سۇ ئىزلەپ يۈرگەن بىر ئۆچكە ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ. ★ سېنى ئىزلەپ
 ئويۇڭگە بارسام سەن يوقكەن سەن.

ئىسپاتلاش (پىئىل) پىكىر، دەۋا، پەرەز قاتارلىقلارنىڭ توغرا
 ياكى خاتالىقىنى، ۋەقە-ھادىسىنىڭ چىنلىقىنى دەلىل-ھۆججەت،
 پاكىت بىلەن دەلىللەش. مەسلەن: ساۋاقداشلار ئاممەنىڭ بۈگۈنكى تەكراردا

سنىپقا كىرمىگەنلىكىنى ئوقۇتقۇچى ئالدىدا ئىسپاتلاشتى. ★ زەگەر ئۇستام ئېرىنمەستىن بىر-بىرلەپ سىناپ كۆرۈپ ھەممىسىنىڭ قىزىل مىس ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

مەنداش سۆزى: دەلىللەش، ئېنىقلاش.

ئىستاكان (ئىسىم) ئىچمىلىكلەرنى ئىچىش ئۈچۈن ياسالغان سېلىندىر شەكىللىك ئەينەك قاچا. مەسىلەن: ئۇ ئىستاكانغا سۇنى قۇيۇپ بىر ئوتلىدى ۋە يېنىدىكى شىرمەگە قويدى. ★ ئۇ، سۇنىڭ لەيلىتىش كۈچىنى سىناش ئۈچۈن ئىستاكانغا سۇ قۇيىدى.

ئىستىھكام (ئىسىم) مۇداپىئە ئۈچۈن قۇرۇلغان مۇستەھكەم توساق، تام، قەلئە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار. مەسىلەن: بارات باشقىلارنىڭ توسۇشىغا قارىماي، پارتلانغۇچى ئېلىپ دۈشمەن ئىستىكامغا قاراپ ئېتىلدى. ★ ئىتتىپاقلىق — كۈچ، بىرلىك — ئىستىھكامدۇر.

مەنداش سۆزى: لەخمە، قورغان، سېپىل، قەلئە.

ئىسسىق (سۈپەت) بىرەر مەنبەنىڭ ھارارىتى، تەسىرى بىلەن ئىسسىغان، ئىللىغان، ياكى قىزىغان؛ ئىللىق، قىزىق. مەسىلەن: ياز بولغاچقا ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق ئىدى. ★ ئىسسىق تاماق يېمەك. مەنداش سۆزى: قىزىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سوغۇق.

ئىسكەتسىز (سۈپەت) ئىسكەتتى يوق، تەقى-تۇرقى، چىرايى شەكلى كۆرۈمىسىز؛ سەت. مەسىلەن: مۇئەللىم ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ: «دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئىسكەتسىز ئورۇندۇق بارمۇ؟» دەيدۇ.

مەنداش سۆزى: سەت، كۆرۈمىسىز، يامان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چىرايلىق، كۆركەم، ياخشى.

ئىسكىرىپكا (ئىسىم) كامانچە بىلەن چېلىنىدىغان تۆت تارلىق چالغۇ ئەسۋابى. مەسىلەن: ئىسكىرىپكا چالماق. ★ نېي ئېرىلمىزنىڭ ئاتاقلىق مۇزىكىتى، ئۇ ئىسكىرىپكا چالغاندا دائىم شۇنداق بېرىلىپ چالاتى.

ئىسلام (ئىسىم) ئىسلام دىنىغا كىرىش، مۇسۇلمان بولۇش،

مۇسۇلمانچىلىق. مەسىلەن: مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى — ئىسلام دىنى. ★ ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر روزى ھېيت بىلەن قۇربان ھېيتقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ.

ئىسىم (ئىسىم) كىشىلەرگە قويۇلغان شەخسى نام، ئات. مەسىلەن: ئىسىم قويماق. ★ ئۇلاردىن ماڭا پۇل بەرگەن كىشىنىڭ ئىسمى ئەبەيدۇللا، يەنە بىر كىشىنىڭ ئىسمى خەيرۇللا ئىدى. مەنىداش سۆزى: ئات، نام.

ئىشارەت (ئىسىم) مەقسەت، نىشان، غەرەزنى سۆزسىز، تىلسىز ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بەلگە، ئىما. مەسىلەن: ئىشارەت قىلماق. ★ ئەقىلغا ئىشارەت، نادانغا جۇۋالدۇرۇز (ماقال). ★ — بولدىغۇ دەيمەن، چىقماسەن، ئوينايلى! — دېگەندەك ئىشارەت قىپتۇ قۇشقاچ.

ئىشچان (سۈپەت) ئىشتىن باش تارتمايدىغان، ئىشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ ئەمگەكچان، ئەمگەك سۆيەر. مەسىلەن: ئىشچان قىز. ئىشچان يىگىت. ★ بۇرۇنقى زاماندا ناھايىتى ئىشچان بىر بوۋاي ئۆتكەنىكەن. مەنىداش سۆزى: ئەمگەكچان، چېۋەر، تىرىشچان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھۇرۇن، يالغان، ئېرىنچەك. **ئىششىسىز (سۈپەت)** ① قىلىدىغان ئىش يوق، بىكار، بوش. مەسىلەن: بىلىمسىزگە ئىش يوق، ئىشسىزغا ئىش يوق (ماقال). ② ئىش، خىزمەت بىلەن تەمىنلەنمىگەن، ئىش، خىزمەت تاپالمىغان، خىزمەتسىز. مەسىلەن: بۇ كىشى ھازىر ئىشسىز ئىكەن، شۇڭا ئىش ئىزلىپ كەپتۇ. مەنىداش سۆزى: بىكار، بوش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىشلىق. **ئىقبال (ئىسىم)** كېلەچەك، بەخت، تەلەپ، ئامەت؛ تەقدىر. مەسىلەن: ئىشچى، دېھقان، ئىنژېنېر، / ئەسكەرلىككە يارايمىز. / جاسارەتتە يۈكسىلىپ، / ئىقبالغا شاد قارايمىز. ★ بىز ئانا ۋەتەننىڭ ئۈمىد يۇلتۇزى، / ۋەتەننىڭ ئىشىدا قەلبىمىز يالتۇن. / نۇرانە ئىقبالغا تاشلاپ چوڭ قەدەم، / تىرىشىپ تۆھپىدىن ياسايمىز دولقۇن.

مەنداش سۆزى: ئىقبال، تەقدىر، تەلەي، بەخت، كېلەچەك. **ئىقتىدارلىق** (سۈپەت) بىلىملىك، كۈچلۈك، قابىل، ئىشنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلالايدىغان قابىلىيەتلىك. مەسلەن: ئىقتىدارلىق ئادەم. ئىقتىدارلىق سازەندە. ★ بۇ كىشىلەر ھەرقايسى فاكولتېتلاردا ئىشلەيدىغان داڭلىق، ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى. ★ بۇ كۆپ ئىقتىدارلىق، كۈچلۈك توپا قېزىش ماشىنىسى ئىكەن.

مەنداش سۆزى: قابىل، كۈچلۈك.

ئىقرار (ئىسىم) تەن ئېلىش، تەن بېرىش، ئۆز ئۈستىگە، بوينىغا ئېلىش، ئېتىراپ قىلىش. مەسلەن: ئۇ ھامما ئاچىسىغا خەت يېزىپ، يالغان گەپ قىلغانلىقىنى ئىقرار قىلدى.

ئىقرار قىلىش تەن ئېلىش، تەن بېرىش، ئۆز ئۈستىگە، بوينىغا ئېلىش، ئېتىراپ قىلىش. مەسلەن: لېنىن ھامما ئاچىسىغا خەت يېزىپ گۈلدانى ئۆزىنىڭ سۇندۇرۇپ قويغانلىقىنى، ئەپۇ قىلىشىنى ئېيتتى. مەنداش سۆزى: گۇناھىنى تونۇش، كەمچىلىكىنى تونۇش، راست گەپ قىلىش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جاھىللىق قىلىش، ئىقرار بولماسلىق، تېنىۋېلىش.

ئىگە (ئىسىم) ① قولدىكى، ئىختىياردىكى نەرسىگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى، ئىگىلىك ھوقۇقىدىن پايدىلانغۇچى؛ خوجايىن. مەسلەن: ئۆي ئىگىسى. مال ئىگىسى. ② جۈملىنىڭ خەۋىرىنى بايان قىلىدىغان ئوبيېكتىپ. مەسلەن: ئۇ چوڭراق بىر نەرسىنى تېپىۋېلىپ ئىگىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىشنى ئويلاپ يوللارغا شۇنچە قارايتتى.

ئىگىلەش (پىئىل) ① ئىگە بولۇش، قولغا كىرگۈزۈش، ئىشغال قىلىش. مەسلەن: دادامدىن قالغان مال-مۈلۈكلەرنى ئاكام ئىگىلىدى. ② كۆچمە، ئۆگىنىش، بىلىۋېلىش. مەسلەن: يېتىپ كېلىپ گۈل باھار، / گۈزەللەشتى دالىلار. / ئىگىلەيمىز پەن-بىلىم، / بىز بەختىيار بالىلار.

ئىككىلىنىش (پىئىل) ئىككى خىيال بولۇش، قەتئىي بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئارىسالدى بولۇش، تەۋرىنىش. مەسلەن: ئاممە سەل ئىككىلەندى - يۇ، شۇ ھامان قەتئىي قارارغا كېلىپ ئىشكىنى ئاچتى. مەنداش سۆزى: ئارىسالدى بولۇش، تەۋرىنىش.

ئىلتىماس (ئىسىم) بىرەر مۇددەئانى قاندۇرۇش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قىلىنغان يازما ياكى ئاغزاكى تەلەپ. مەسلەن: ئايام ئاغرىپ قالدى، مەندىن باشقا قارايدىغان ئادەم يوق بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىلتىماسنى يازدىم.

مەنداش سۆزى: تەلەپ.

ئىللىق (سۈپەت) ① بىر ئاز ئىسسىق، ئىسسىقراق. مەسلەن: ئىللىق ئېقىم. ئىللىق فرونت. ② كۆچمە. يېقىملىق، خۇش كېلىدىغان. مەسلەن: ئىللىق سۆز. ئىللىق سۆھبەت. ئىللىق تەبەسسىم. ★ ئۇ سىنىپتىكى بالىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىللىق مۇئامىلە قىلدى. ★ ئاكامنىڭ قىزى بەكمۇ ئىللىق چىراي، كۆزگە يېقىن بەكمۇ چىرايلىق قىز بولدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سۆرۈن.

ئىلىم (ئىسىم) كىشىنىڭ ئوقۇش، ئۆگىنىش ۋە ياشاش، تەبىئەتنى بىلىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلانغان، ئارتىپ بارغان بىلىمى؛ مەلۇمات، ساۋات. مەسلەن: ئىلىم تەھسىل قىلماق. ★ شانلىق كۈيى ياڭرايدۇ، / كۆكەلم پەسلى ھەرياندا. / ئىلىم ئالار ئۆسمۈرلەر، / بۇ بەختىيار زاماندا. مەنداش سۆزى: بىلىم، ساۋاد.

ئىلھام (ئىسىم) ① كۆتۈرەڭگۈ ئىجادىي روھ، ئىجادىي غەيرەت ۋە زوق جۇش ئۇرۇپ تۇرغان ھالەت. مەسلەن: ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا ئىلھام بەردى. ★ پاتمە ئۇنىڭ روھىدىن ئىلھام ئېلىپ قايتىپ كەلدى. ★ بۇ تەبىئى ئىلھام بىلەن يېزىلغان شېئىر. ② گەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنداش سۆزى: غەيرەت، مەدەت.

ئىلھام بەرمەك بىرەر ئىشقا ئىلھاملاندۇرماق؛ رىغبەتلەندۈرمەك، مەدەت بەرمەك. مەسلەن: ئەلۋەتتە، ئۇ قىزنىڭ

خاتىرجەم، تىرىشىپ ئوقۇشقا ئىلھام بېرىش ۋە ياشانغان ئانىسىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن خەت يازدى.

مەنداش سۆزى: رىغبەتلەندۈرۈش، مەدەت بېرىش.

ئىمارەت (ئىسىم) ئولتۇرۇش، ئىشلەش ئۈچۈن مەخسۇس سېلىنغان قۇرۇلۇش، بىنا. مەسىلەن: قىز بۇ يوللارغا ناھايىتى چىرايلىق ئازادە بىر ئىمارەت ياسىتىپتۇ. ★ كۆچەتلەر چوڭ بولسا، چوڭ-چوڭ ئىمارەتلەرنى، زاۋۇتلارنى سېلىشقا كېرەك بولىدۇ.

مەنداش سۆزى: بىنا، قۇرۇلۇش.

ئىمكانىيەت (ئىسىم) ئىش-ھەرىكەت ۋە مەقسەت قاتارلىقلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا زۆرۈر ياكى قولاي بولغان شەرت-شارائىت؛ پۇرسەت. مەسىلەن: بۇ دەريادىن ئۆتۈشكە ھېچقانداق ئىمكانىيەت يوق ئىدى. مەنداش سۆزى: مۇمكىنچىلىك، پۇرسەت.

ئىملا (ئىسىم) بىر مىللەت تىلىدىكى سۆزلەرنى توغرا، ئۆلچەملىك يېزىش. مەسىلەن: ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىملاسى. ئىملا لۇغىتى. ئىملا قائىدىسى. ★ تىل-يېزىق كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمىدىكى يولداشلار بېقىنقى بىرنەچچە يىل ئىچىدە ئىملا لۇغىتى، ئىزاھلىق لۇغەت قاتارلىق نۇرغۇن لۇغەتلەرنى ئىشلەپ كەينى-كەينىدىن نەشر قىلدۇردى.

ئىنەك (ئىسىم) چىشى كالا، سىيىر. مەسىلەن: ئىنەكنىڭ سۈتى ئاغزىدا (ماقال). ★ قورۇننىڭ ئىچىدە ھەر ھالدا ئەپلىپ-سەپلىپ ياسالغان ئېغىل، ئۇنىڭدا بىر موزايلىق ئىنەك سولاقلىق ئىدى.

مەنداش سۆزى: سىيىر.

ئىنتايىن (رەۋىش) ئۆزى ئېنىقلىماقچى بولغان سۆزنى كۈچەيتىپ، «ناھايىتى، قالتىس، بەك» دېگەن مەنىلەرنى ئاڭلىتىدۇ. مەسىلەن: ئايغىز قۇمۇل تەۋەسىدە تۇرۇشنىڭ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، بۇ يەردىن دەرھال كېتىشكە دەرھال قوشۇلدى. ★ شاپتۇل چېچىكى ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، گۈل شىرنىسى ئارقىلىق ھەسەل ھەرىسىنى كۈتۈۋالدى. مەنداش سۆزى: قالتىس، بەك، ناھايىتى.

ئىيۇل (ئىسىم) ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن بىرى، ئۇ مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغان شەخسلەرنىڭ بىرى. شۇڭا كالىنداردىكى 7-ئاي شۇ كىشىنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ② مىلادىيە يىل ھېسابىدا 7-ئاينىڭ نامى. مەسىلەن: — گىلاسارنى 20-ئىيۇلدىن بۇرۇن ئۆز مەڭلار، — دېدى ئاگرانوم قىز. ★ 1-ئىيۇل جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى دۇنياغا كەلگەن خاتىرە كۈن. 1921-يىلى 7-ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسى قۇرۇلغان كۈن.

ئىيۇن (ئىسىم) ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن بىرى. ئۇ مىلادىيە كالىندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغان شەخس، شۇڭا كالىنداردىكى 6-ئاي شۇ كىشىنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان. ② مىلادىيە يىل ھېسابىدا 6-ئاينىڭ نامى. مەسىلەن: بىرىنچى ئىيۇن خەلقئارا بالىلار بايرىمى.

ي

ياپون (ئىسىم) مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان مىللەت ۋە شۇ مىللەتكە مەنسۇپ كىشى. ئۇلار ئاساسەن ياپونىيىنىڭ تۈپ ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. مەسىلەن: ياپون باسقۇنچىلىرى مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىنى بېسىۋالغان.

يادىلاش (پىئىل) ① يادىدا، ئېسىدە قالدۇرۇش، ياد ئېلىش. مەسىلەن: مەن رۇس تىلى دەرسلىكىنى يادىلاشقا باشلىدىم. ② ئەسلەش، سېغىنىش، ياد ئېلىش. مەسىلەن: مەن رەھمەتلىك دادامنى چەكسىز سېغىنىش ئىلكىدە دائىم يادىلايمەن.

مەنداش سۆزى: ئېسىدە قالدۇرۇش، ياد ئېلىش، ئەسلەش. **ياراملىق** (سۈپەت) بىرەر ئىشقا، ئىستېمالغا ئىشلەتكىلى بولىدىغان، سۈپىتى يوقالمايدىغان، ئۆزگەرمىگەن، بىرەر ئىشقا

يارايدىغان، ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان قابىلىيىتى بار، قابىلىيەتلىك. مەسىلەن: تۇرمۇشتا ئەڭ ياراسىز نەرسە-مال-مۈلۈك، ئەڭ ياراملىق نەرسە-ئەقىل-پاراسەت. ★ مەن ۋەتەنگە، خەلققە ياراملىق ئادەم بولۇپ يېتىشىپ چىقىش ئۈچۈن ۋەدە بېرىمەن.

مەنداش سۆزى: قابىلىيەتلىك، پايدىلىق.

ياران (ئىسىم) دوستلار، ئاغىنىلەر، يولداشلار، بۇرادەرلەر.

ياردەم (ئىسىم) ① بىرەر ئىشنى قىلىشتا ھەمكارلىشىش، قارىشىش؛ ھەمكارلىق، مەدەت. مەسىلەن: گۈلچىمەن ساۋاقدىشى گۈلزارنىڭ ياردىمىدە ناھايىتى تېزلا باشقىلارغا يېتىشىۋالدى. ② ھەمكارلىشىش يۈزىسىدىن بېرىلگەن پۇل ۋە باشقا ماددىي نەرسىلەر. مەسىلەن: پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى پەيزىۋات ناھىيىسىدىكى يەر تەۋرىشتە يېتىم قالغان ئۆسمۈرلەرگە ياردەم قولىنى سۇندى.

مەنداش سۆزى: ھەمكارلىق، كۆڭۈل بۆلۈش.

ياسانچۇق (ئىسىم) دائىم ياسىنىپ يۈرۈيدىغان، ياسىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم. مەسىلەن: ئۇنىڭ ئوغلى ئىش خۇشپاقاس، ياسانچۇق، غەلۋىخور بولۇپ ئۆستى.

ياشلىق (ئىسىم) ياش ۋاقتى. مەسىلەن: ياشلىقىڭدا ئىشلە، قېرىغاندا چىشلە (ماقال). ★ ياشلىقنى قەدىرلىمىگەن ئادەم، بىر ئۆمۈر پۇشايمان قىلىدۇ. ★ ئادەمنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ۋاقتى بالىلىق-ياشلىق دەۋرىدۇر.

مەنداش سۆزى: بالىلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قېرىلىق.

ياغاچ (ئىسىم) دەرەخنىڭ پوست ۋە يوپۇرمىقىدىن باشقا قىسمى. مەسىلەن: ياغاچ كۆۋرۈك. ★ شۇ زامانلا ئالۇچا ياغىچىدىن ياسالغان غاگزىنى كۆتۈرۈپ بوۋام كىرىپ كەلدى. ★ كۆچەتلەر چوڭ بولسا، ئۇنىڭ ياغىچىدىن چوڭ-چوڭ ئىمارەتلەرنى، كۆۋرۈكلەرنى ياسىغىلى بولىدۇ.

ياغراش (ئىسىم) ئۈنلۈك، جاراڭلىق چىقىش، جاراڭلاش، جاراڭلىق ئاڭلىنىش. مەسىلەن: ئۇنىڭ مۇزىكىسى چىغىر يوللاردا ياڭرايدۇ،

يولدا كېتىۋاتقان كىشىلەر يامغۇرغا پەرۋا قىلماي ئۇنىڭ مۇزىكىسىنى ئاڭلايدۇ. ★
ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازلىرى ياڭراپ كەتتى.

ياڭراق (سۈپەت) جاراڭلاپ تۇرىدىغان؛ جاراڭلىق، ئۈنلۈك.
مەسىلەن: ياڭراق سادا. ياڭراق ئاۋاز. ★ ماھىر سازمەندىلەر چېلىۋاتقان نەي
بۈركۈتنىڭ قانات سۆڭىكىگە نەقىش ئويۇپ ياسالغان بولۇپ، نەي ساداسى يېقىملىق
ۋە ياڭراق، خۇددى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان بۈركۈتنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايتتى.

ياڭزا-ياڭزا خىلمۇخىل، ھەر خىل. مەسىلەن: بۇ چاغلاردا ئۇنىڭ
ئەتىۋارلىق ھېلىقى ياڭزا-ياڭزا ئاتلىرى ئۆچۈپ ئەمدىكى نامى «نۇسرەت نۇل»
بولغانىدى، نۇسرەت مانا شۇنداق نۆلدەك تۈگۈلۈپ ياتاتتى.
مەنىداش سۆزى: ھەر ياڭزا، خىلمۇخىل.

يالغان (سۈپەت) ھەقىقەتكە زىت، ناتوغرا؛ راست ئەمەس،
ئويدۇرما، ساختا، ياسالما. مەسىلەن: يالغان گېپ. ★ كۆزۈڭ بىلەن
كۆردۈڭمۇ؟ قۇلاق ئاڭلىغان يالغان (ماقال). ★ راست يالغان بولمىس، يالغان راست
بولمىس (ماقال).

مەنىداش سۆزى: ياسالما، ئويدۇرما.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: راست، ھەقىقىي.

يالقۇنلاش (پېئىل) يالقۇن ھاسىل قىلىش، يالقۇن پەيدا بولۇش؛
يېنىش، ئوت ئېلىش. مەسىلەن: ئىلىم-پەنگە مۇھەببەت يالقۇنلايدۇ يۈرەكتە.
★ قۇياشنىڭ ئوتلۇق تەپتىدىن قىزىپ كەتكەن توپىلار ۋە تام تورۇسلار گوبيا
تونۇردەك يالقۇنلايتتى. ★ تونۇردىكى ئوت يالقۇنلاپ كۆيۈۋاتىدۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۇچقۇن.

يالۋۇرۇش (پېئىل) تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆتۈنۈش، يېلىنىپ
ئىلتىماس قىلىش. مەسىلەن: رۇستەمنىڭ قەلىمى ئىمتىھان ۋاقتىدا تۇيۇقسىز
سۈنۈپ كېتىپ يېنىدىكى بالغا قەلىمىگىنى بېرىپ تۇر دەپ يالۋۇرۇپ كەتتى.
مەنىداش سۆزى: يېلىنىش، ئۆتۈنۈش.

يامان ① (سۈپەت) «ياخشى» نىڭ ئەكسى، ئەسكى، ئوسال، ناچار.
مەسىلەن: ئۇلار يامان ئىش قىلغان بولسا ئۆزىگە، ئوتتى كىم تۇتقان بولسا شۇنىڭ

قولى كۆيىدۇ. ② (سۈپەت) قاتتىق. مەسىلەن: ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئاچچىقى يامان ئادەم ئىدى. ③ (رەۋش) ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك، ئوبدان. مەسىلەن: — ئاپا-ئاپا تۇغقىنىمىز كەلدى، يامان ياخشى تۇغقىنىمىز ئىكەن، ماڭا كەمپۈت بەردى، ساڭمۇ بېرىدۇ، — دېدى ئەنۋەر مەريەمگە ئەركىلەپ.

مەنىداش سۆزى: خاراب، ئەسكى، ناچار. قارىمۇقارشى: ئوبدان، ياخشى، بەلەن.

يامغۇر (ئىسىم) بۇلۇتتىن چۈشكەن سۇ تامچىسى، بۇلۇتتىكى سۇ تامچىلىرى يىغىلىپ ھاۋادا لەيلەپ يۈرەلەيدىغان ھالەتكە كەلگەندە يەرگە چۈشىدۇ، بۇ يامغۇر بولىدۇ. مەسىلەن: — تازا قىزىق بولدى — دە، بۇ، يامغۇردىن قېچىپ، مۆلدۈرگە ئۇچرىدۇق، — دېدى ئۇ.

يانتۇ (سۈپەت) تەكشىلىك ياكى تۈز سىزىققا پاراللېل ياكى تىك بولمىغان، قىڭغىر، سىڭايان، قىيسىق. مەسىلەن: يانتۇ تەكشىلىك. يانتۇ سىزىق.

مەنىداش سۆزى: قىيپاش، قىيا.

يانغىن (ئىسىم) ئۆي-ئىمارەت، ئورمان، ئوت-چۆپ قاتارلىقلارغا ئوت تۇتىشىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولىدىغان زور يالقۇن. مەسىلەن: بوران بارغانسېرى كۈچىيىپ، ئورمانغا كەتكەن ئوت كۈچلۈك يانغىنغا ئايلاندى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قوقاس، چوغ.

ياۋاش (سۈپەت) شوخلۇق قىلمايدىغان، ئېغىر-بېسىق، ئىنتايىن، تىنچ ياكى جىم يۈرۈيدىغان. مەسىلەن: ياۋاش كالا. ★ ئۇكام ياۋاش بالا بولدى، دەستە نەتىجىسىمۇ ياخشى.

مەنىداش سۆزى: مۆمىن، ئىنتايىن، راپىش، گەپ ئاڭلايدىغان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قارغىش، كەپسىز، يىغلاڭغۇ، قۇلغى قاتتىق.

ياپىاك (سۈپەت) ئاغزى، ئۈستى تەرىپى يوغان، يېيىلاڭغۇ.

مەسىلەن: مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا توپلاردا ئەڭ ياخشى كۈتتى دېگەندىمۇ، يايپاڭ چىنىلەردە بىر چىنىدىن كەسمە چۆپ ئېشى بېرىلەتتى. ★ تاماق ۋاقتىدا سىڭلىم دىققەتسىزلىكتىن يايپاڭ چىنىگە ئۇسۇلغان ئاشنى داستىخانغا تۆكۈۋەتتى. مەنىداش سۆزى: غىدىر، كايپۇڭ.

يايلاق (ئىسىم) چارۋا-ماللار ئوتلايدىغان كەڭ مەيدان، ئوتلاق. مەسىلەن: يايلاققا كۆچمەك. ★ چارۋىچىلار 6-ئاينىڭ باشلىرىدا يايلاققا كۆچۈپ بېرىپ، 9-ئايدا قايتىپ كېلىدۇ، شۇ چاغدا ماللار تازا سەمىرىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئوتلاق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىشلاق.

يەر (ئىسىم) ① نەرسىلەر تۇرغان، جانلىقلار ياشاۋاتقان جاي، ئورۇن، ماكان. مەسىلەن: يەرگە پالاس سالماق. ★ كۈندۈزى ماڭا يېتەر ئەر يوق. كېچىسى ياتىدىغان يەر يوق (ماقال). ② دېھقانچىلىقتا، چارۋىچىلىقتا پايدىلىنىدىغان تۇپراق قاتلىمى، تېرىقچىلىق قىلىدىغان، ئوت-چۆپ ئۆستۈرىدىغان جاي؛ تېرىلغۇ مەيدانى. مەسىلەن: بوز يەر. مۇنبەت يەر. ③ بىرەر نەرسە بەنت قىلىپ تۇرغان، ئىگىلىگەن ئورۇن، جاي، ماكان. مەسىلەن: كۆتەر قولىڭنى! قانداق كەلدىڭ بۇ يەرگە!

يەرمەنكە (ئىسىم) يىلنىڭ مەلۇم بىر ۋاقتىدا، بەلگىلىك جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنى كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش ئۈچۈن تەييارلانغان ۋاقىتلىق تىجارەت ئورنى. مەسىلەن: بىز يەرلىك مەھسۇلاتلار يەرمەنكىسىنى كۆردۈق. ★ ئۆي جاھازىلىرى يەرمەنكىسى بەك قىزىپ كېتىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: كۆرگەزمە.

يەسىمەن (ئىسىم) ① كەركىدانگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال، ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ. گۈلىنى ئىسلاش ئارقىلىق چاي ياساشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى. مەسىلەن: يەسىمەنگۈل يامغۇردا تىترىپ، - ئاپلا بەك

بالدۇر ئېچىلىپ قاپتىمەن، باھار تېخى يېتىپ كەلمىگەنكىنەنغۇ! - دەپ ئۇھ تارتىپتۇ.
يوپۇرماق (ئىسىم) ئۆسۈملۈكنىڭ ۋېگېتاتىپ ئەزالىرىدىن بىرى.
 ئادەتتە يوپۇرماق ئالىقنى بىلەن يوپۇرماق سېپىدىن تەركىب
 تاپىدۇ. مەسلەن: - مەن پەقەت ماۋۇ رەسىمدىكى دەرەخ يوپۇرمىقى بىلەن يايلاقنى
 بويىۋالساملا بولدى.

مەنداش سۆزى: ياپراق.

يورۇش (پىئىل) ① يورۇق چۈشۈش، يورۇق ھالەتكە كېلىش.
 مەسلەن: چىراغ ياندۇرۇلۇپ، ئۆي ئىچى يورۇشقا باشلىدى. ② ئاقىرىش،
 چىقىش، ئېتىش (كۈن، تاڭ ھەققىدە). مەسلەن: ئاخىر، تاشقىرىدا
 كۈن يورۇپ كەتتى، ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىشقا باشلىدى.

يوغىناش (پىئىل) ئىگىلىگەن ئورۇن ھەجىم جەھەتتىن كېڭىيىش،
 چوڭىيىش، ئۆسۈش، يېتىلىش. مەسلەن: كونا ئۆيلەر چىقىلىپ، مەيدان
 خېلى يوغىناپ قاپتۇ. ★ كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كۆچەتلەر يوغىناپ سايە
 تاشلايدىغان بوپتۇ.

مەنداش سۆزى: چوڭىيىش، كېڭىيىش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كىچىكلەش، يىگىلەش.

يوقلاش (پىئىل) ھال-ئەھۋال سورىغىلى بېرىش ياكى كېلىش.
 مەسلەن: كېسەلنى يوقلىماق. ★ ئاتا-ئانىلارنى يوقلىماق. ★ لېنىننىڭ دادىسىنىڭ
 بىر دوستى ئۇلارنى يوقلاپ كەلدى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قارماسلىق، تاشلىۋېتىش.

يوقىلىش (پىئىل) كۆزدىن غايىب بولۇش، كۆزدىن نېرى بولۇش؛
 يوقاپ كېتىش، يېتىش. مەسلەن: ماييۇن قۇدۇق ئىچىدىن ئايىنى
 سۈرۈۋالماقچى بولۇپ، قولىنى سۇغا تەڭگۈزگەنكىنەن. شۇ ھامان ئاي يوقاپ كېتىپتۇ.
 ★ شۇنچە يىل ئارزۇلاپ باققان مۇشۇكۈممۇ ئۆي كۆچكەندە يوقاپ كەتتى.

مەنداش سۆزى: يېتىش، يوقاپ كېتىش، غايىب بولۇش.

يول ئېلىش سەپەر قىلىش، يول يۈرۈش، مېڭىش. مەسلەن:
 ئۇلار پۇل مالىنى ئىككى ئۇلۇشكە بۆلۈپ، ئىچ كىيىملىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇپ،

شەرققە قاراپ يول ئالدى. ★ قارلىغاچ تېزىرەك جەنۇب تەرىپكە يول ئالايلى!
دېگەندەك ۋىچىرلايتتى.

مەنداش سۆزى: سەپەرگە چىقىش، يول مېڭىش.

يۇرت (ئىسىم) ئاھالە توپلىشىپ، ئولتۇراقلىشىپ ياشاۋاتقان جاي.
مەسلەن: يۇرت ئەھلى. يۇرت ئاھالىسى. ★ — ماھىي تەڭرىتاغنىڭ
جەنۇب-شىمالنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ يۇرتىمىز ئىكەن، — دېدى.
مەنداش سۆزى: شەھەر.

يۇرتداش (ئىسىم) بىر يۇرتتا بىللە ياشاۋاتقان ئادەم. مەسلەن: مەن
قۇمۇلۇق، بۇ ئىككىمىز بىر يۇرتداش بولىمىز. ★ ئۇنىڭ كازىم بىلەن يۇرتداش
بولغىنى ياخشى بولدى، يولدا ھەمراھلىق كېتىدىغان بولدى.

يۇقىرى ① (ئىسىم) مەلۇم نەرسىنىڭ باش تەرىپى، بېشى. مەسلەن:
ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسى. ② (سۈپەت) باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان،
ئارتۇق، ئەلا. مەسلەن: ئۇنىڭ ئىمتىھان نەتىجىسى ھەممىدىن يۇقىرى. ③
(ئىسىم) ئۆيىنىڭ ئىشىك، پەگاھىسىغا نىسبەتەن قارشى تەرەپتىكى
جاي، تۆر. مەسلەن: — قېنى مېھمانلار، يۇقىرى ئۆتۈشىلە! ئايام ھازىرلا
قايتىپ كېلىدۇ، — دېدى بالا.

مەنداش سۆزى: بېشى، چىق، تۆرىسى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئايىغى، تۆۋەن، پەس، پەگاھ.

يۇڭلۇق (سۈپەت) بەدىنىدە، ئۈستىدە يۇڭى بار، يۇڭى كۆپ،
ئۈستى يۇڭ بىلەن قاپلانغان. مەسلەن: ھەسەل ھەرىسى ئىككى يۇڭلۇق
پۇتى ئارقىلىق بىردەم تۇخىمى گۈل چاڭلىرىنى يېغىچ يەنە بىر تەرەپتىن گۈل
چېڭى تارقىتاتتى.

مەنداش سۆزى: تۈكلۈك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يۇڭسىز، تاقىر، سىلىق.

يۇلتۇز (ئىسىم) ① ئاسمان بوشلۇقىدىكى قۇياش ۋە ئايىدىن باشقا
ئاددىي كۆز بىلەن ۋە دۇربۇن بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان يورۇق
ئاسمان جىسمى. مەسلەن: يۇلتۇزمىكىن دېمەڭلار، / يىراق ئەمەس يۇلتۇزدەك.

/ يۇلتۇزلاردەك نۇر چاچسا، / كېچە بولار كۈندۈزدەك. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

يۇمران (سۈپەت) ئۆسۈۋاتقان، بىخ ھالەتتىكى، قېتىشمىغان، يۇمشاق. مەسلەن: بۇغداي مايىلىرى ئۆسۈپ، يۇمران بويۇرماق چىقىرىشقا باشلىدى. ★ ئۇنىڭ مۇشۇكەمگىچە ئۈستىرا تەگمىگەن يۇمران بۇرۇتى ئىلىپتەك قاڭشىرى ئاستىدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. مەنىدەش سۆزى: بىخ، نوتا، يۇمشاق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاتقان، قاتتىق.

يۇنۇس بېلىقى سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۈچ مېتىر ئەتراپىدا، بۇرۇن تۆشۈكى بېشىنىڭ ئۈستىدە، دۈمبىسى قارا كۆك رەڭدە بولۇپ، ئۈستىدە پالاقچىسى بولىدۇ. قورسىقى ئاق، ئالدى پۈتىسى پالاقچىگە ئۆزگەرگەن. دېڭىز-ئوكيانلاردا ياشايدۇ، ھەر خىل بېلىق ۋە راك قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. «دېڭىز دېلفىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

يۈنلىش (پىل) بىرەر ياققا ياكى بىرەر نىشانغا قاراپ يۈرۈش قىلىش، مېڭىش. مەسلەن: ئۇلار قۇمغا چۈشكەن ئۇزلارغا قاراپ نېمىنىڭ ئىزى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى ھەم شۇ يۈنلىش بويىچە قاپقانلىرىنى قوياتتى.

يۈدۈش (پىل) نەرسىنى غول ياكى دۈمبە، ئۆشنىسىگە ئارتىش، يۈكلەش، دۈمبىگە ئېلىپ كۆتۈرۈش. مەسلەن: تايچاق تاغارنى يۈدۈپ تۈگمەنگە قاراپ ئۇچقاندىك چېپىپتۇ. ★ ھايال ئۆتمەي بىر جەڭچى يەنە بىر جەڭچى يىگىت يۈدۈپ يېتىپ كەپتۇ. مەنىدەش سۆزى: ھاپىشلاش، ئۆشنىسىدە كۆتۈرۈش.

يۈز (ئىسىم) ① ئادەم بېشىنىڭ كۆز، بۇرۇن ئېغىز قاتارلىق ئەزالىرى ئورۇنلاشقان تەرىپى، ئالدى تەرىپى، باشنىڭ ئالدى تەرەپتىن كۆرۈنگەن قىسمى. مەسلەن: كاتەنىڭ ئىزا تارتقىنىدىن يۈزى قىزىپ كەتتى. ② كۆچمە. چىراي، ئابروي، ئۈستى. مەسلەن: يۈزى چۈشمەك. ★ ئۇ دادامنىڭ يۈزىنى قىلىپ مانا ئارتۇق گەپ قىلىدى.

مەنىداش سۆزى: بەت؛ ئىناۋەت، ھۆرمەت.

يۈزلىنىش (پىل) بىرەر كىمگە، بىرەر نەرسىگە يۈزىنى قارىتىش، شۇ تەرەپكە قاراش. مەسلەن: ئۇ ھۇشقىتىپ تۇرغان شىمال شاملىغا يۈزلىنىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ جادۇ ئالدىغا باردۇ. **يۈك** (ئىسىم) ① بىر يەردىن ئىككىنچى بىر يەرگە كۆتۈرۈپ ياكى توشۇپ بېرىلىشى لازىم بولغان نەرسە. مەسلەن: يۈك توشماق، يۈك ئاپتوموبىلى. ② بىرەر كىشىنىڭ بېجىرىشى ياكى ئۈستىگە ئېلىشى زۆرۈر بولغان خىزمەت ياكى ۋەزىپە، مەجبۇرىيەت، مەسئۇلىيەت، جاۋابكارلىق. مەسلەن: يۈكنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرمەك. ③ كۆچمە. بىئىختىيار كۆتۈرۈش، ياكى بېجىرىشكە مەجبۇر بولغان، غەمگە سالىدىغان ئارتۇقچە ئىش، نەرسە. مەسلەن: يۈك بولۇپ قالماق. ئىدىيىۋى يۈك.

يۈكسەك ① (سۈپەت) ئېگىز، يۇقىرى، بۈيۈك، كاتتا. مەسلەن: ئىلىم-ھېكمەت ئېلىپ چىققاي، / سېنى يۈكسەككە ئويىدىن. / ئىلىم خۇشتارسەن ھەرچاغ، / ئىشىڭدا غەلبە نۇسرەت بار. ② (سۈپەت) كۆچمە. ئالىي، يۇقىرى، ناھايىتى چوڭ، ياخشى، ئوبدان، ئېسىل. مەسلەن: رەھمەت سىزگە نۇرىگۈل، ئاددىي ئەمگىكىمگە يۈكسەك باھا بەردىڭىز. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنىداش سۆزى: يۇقىرى، بۈيۈك.

يۈگۈرۈش (پىل) چوڭ ۋە تېز-تېز قەدەملەر بىلەن ھەرىكەت قىلىش، چېپىش. مەسلەن: بىر تۈلكە يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، دىققەتسىزلىكتىن چوڭقۇر ئازگالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. مەنىداش سۆزى: چېپىش.

يېتەرسىز (سۈپەت) كەمچىل، تولۇق ئەمەس، كەم. مەسلەن: مەن ساۋاقداشلاردىن ئۆزۈمنىڭ يېتەرسىز تەرەپلىرىمنى كۆرسىتىپ بېرىشنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

مەنىداش سۆزى: كەم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تولۇق، ئارتۇق، يېتەرلىك.

يېتەرسىزلىك (ئىسىم) تولۇق، مۇكەممەل ئەمەسلىك، كەمچىلىك. مەسلەن: — ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنىلا كۆرۈپ، يېتەرسىزلىكلىرىنى كۆرمەسلىك توغرا ئەمەس، — دەپتۇ ئۇ. مەنداش سۆزى: كەمچىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئارتۇقچىلىق.

يېتەكلەش (يېىل) ① باشلاش، يول كۆرسىتىش، نىشانغا قاراپ ئىلگىرلەشكە دەۋەت قىلىش، رەھبەرلىك قىلىش. مەسلەن: ئۇ مۇئەللىمنىڭ يېتەكلەپ ئىلھام بېرىشى نەتىجىسىدە ناھايىتى تېزلا بالىلارغا يېتىشۋالدى. ★ ئوقۇتقۇچى ئۇستازلار، / ماڭدى بىزنى يېتەكلەپ. ② چۇلۇۋۇرىدىن تۇتۇپ ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈپ ئېلىپ مېڭىش. مەسلەن: ئۇ سېمىز بىر كۆك ئاتنى يېتەكلىگەن يېتى ئالدىغا كېلىپ توختىدى. مەنداش سۆزى: يول كۆرسىتىش.

يېتىلىش (يېىل) ئۆسۈپ چوڭ بولۇش، تاكامۇللىشىش، مۇكەممەللىشىش، ئۆسۈش. مەسلەن: نېي ئېر مەشھۇر مۇزىكانت بولۇپ يېتىلىپ چىقىدۇ. ★ ئۇ نۇرغۇن جەمەتلەردىن يېتىلگەن بىلىملىك، پەم-پاراسەتلىك چۇشقۇن يىگىت ئىدى.

مەنداش سۆزى: چوڭ بولۇش، ئۆسۈش.

يېرىش (يېىل) ① پالتا، ھەرە، پىچاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تىغلىق ئەسۋابلار بىلەن بىرەر نەرسىنى پارچىلاش، بۆلەكلەرگە ئايرىش، كېسىش. مەسلەن: ئوتۇن يېرىش. ★ ھەقىقەت قىلىنى قىرىق ياردۇ (ماقال). ② يارىلاندىرۇش، سۇندۇرۇش، جاراھەتلەندۈرۈش. مەسلەن: بېشىنى يېرىش. ★ ئەگرى تاياقنىڭ ئۇچى بۇرنىڭنى يارار (ماقال). ③ كۆچمە. ناھايىتى تاتلىق، شېرىن تۇيۇلۇش، تىلدا قېلىش (تاتلىق يېمەكلىكلەر ھەققىدە). مەسلەن: قوغۇن-تاۋۇز شۇنچە مول، تەمى تىلنى ياردۇ.

مەنداش سۆزى: پارچىلاش، بۆلۈش.

يېرىم (سۈپەت) ① بىر نەرسىنىڭ ئىككىدىن بىرى، پۈتۈننىڭ بىر

پارچىسى ياكى بىر نەرسىنىڭ دەل ئوتتۇرىسى. مەسلەن: بىر ناننىڭ يېرىمى. ★ سەن يېرىم يولدا چۈشۈپ قېلىپ، مەكتەپكە بارماپسەنمۇ، نەگە باردىڭ! ② كۆچمە. غەمكىن. مەسلەن: تەقدىرلەش يېغىنىدا مۇستاپانىڭ كۆڭلى ناھايىتى يېرىم بولدى.

مەنداش سۆزى: كەم، چالا.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۈتۈن، تولۇق.

يېزا (ئىسىم) ئاھالىسى ئاساسەن دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان جاي، مەھەللە، رايون، قىشلاق، سەھرا. مەسلەن: سىز قايسى يېزىدا تۇغۇلغان؟ قايسى مەكتەپتە ئوقۇيسىز؟ ★ ئۇ خوتۇن بالا-چاقىلىرى بىلەن شەھەرگە يېقىن بىر يېزىدا تۇرىدىكەن.

مەنداش سۆزى: رايون، قىشلاق، سەھرا، مەھەللە.

يېزىق (ئىسىم) تىلنى خاتىرلەيدىغان شەرتلىك بەلگە. مەسلەن: لاتىن يېزىقى. ★ ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى تېخى ئۇيغۇر يېزىقىنى بىلمەيتتى.

مەنداش سۆزى: خەت، پوچىركا.

يېشىل (ئىسىم) كۆك بىلەن سېرىقنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان ۋە ئوت-چۆپ، دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدىغان ئارا رەڭ. مەسلەن: لېنانىڭ بولسا بىر تالىمۇ يېشىل قېرىندىشى يوق ئىدى.

يېقىملىق (سۈپەت) كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى قوزغايدىغان، كىشىنى سۆيۈندۈرىدىغان، زوقىنى كەلتۈرىدىغان مېھرى ئىسسىق. مەسلەن: مەن گۈلپىيەنىڭ مۇنچىلىك يېقىملىق چوڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلايمۇ باقمايتمەن. ★ ئاچچىق سوغۇق كېتىپتۇ، قۇياش بۇلۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ، ئۆزىنىڭ يېقىملىق چىرايىنى ئاچقاندا يەر زېمىن قايتىدىن ئىسسىقلاشتى.

مەنداش سۆزى: مېھرى ئىللىق، ئىسسىق چىراي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يېقىمسىز، سوغۇق چىراي.

يېلىڭ (سۈپەت) نېپىز، يۇپقا، قېلىن كېيىنمىگەن. مەسلەن: ئۇ ناھايىتى يېلىڭ كىيىۋالغانلىقى ئۈچۈن توڭلاپ دۈگدۈيۈپلا كەتتى. ★ يېرىم باينىڭ

ياتقۇسى كەلمەس، كېيىمى يوقنىڭ قوپقۇسى كەلمەس.

مەنداش سۆزى: يۇپقا، نېپىز.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قېلىن.

يېلىنىش (پېئىل) يالۋۇرۇش، ئىلتىجا قىلىش، بىچارىلەرچە ياردەم تەلەپ قىلىش. مەسلەن: توشقان ئىككى ئۆردەككە، مېنىمۇ ئويىنىتىپ قويساڭلار، دەپ يېلىنىپتۇ.

مەنداش سۆزى: يالۋۇرۇش.

يىراق ① (سۈبەت) يېقىن ئەمەس، ئارىلىقى، مۇساپىسى نېرى. مەسلەن: ھەمراھنىڭ بىرنەچچە يۈز مېتىر يىراقتا شىزنى مەنبەسى تاپقانلىقىنى بىلىپ، ھەرلەر ئارقا-ئارقىدىن ئۇۋىسىدىن ئۇچۇپ چىقىشتى. ② (ئىسىم) سۆزلىگۈچى تۇرغان يەردىن مۇساپىسى يىراق بولغان جاي. مەسلەن: يىراقتىكى تۇتقاندىن، يېقىندىكى قوشنا ياخشى (ماقال). ★ مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ يىراقلارغا نەزەر تاشلىدىم.

مەنداش سۆزى: نېرى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يېقىن.

يىغلاپ-قاقشاش يىغلاپ ۋە قاقشاپ، ئازابلىنىپ، ئالە-زار قىلىش. مەسلەن: ھۇرۇن يىگىت بىر پارچە نانغا زار بولۇپ، يىغلاپ-قاقشاپ غەمگە پېتىپتۇ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئويناپ-كۈلۈپ.

يىغىلىش (پېئىل) ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ بىر يەرگە توپلىنىشى، جەم بولۇشى، دۆۋىلىنىشى. مەسلەن: 1-سېنتەبىر يېتىپ كەلدى. ئوقۇغۇچىلار مەكتەپكە يىغىلدى. ★ كېچە چىققان بوراندا ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىرمۇنچە قۇم يىغىلىپ قالغانىدى.

مەنداش سۆزى: جەم بولۇش، توپلىنىش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چېچىلىش، تارلىش، تارقاش. **يىڭناغۇچ** (ئىسىم) تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، دۈمبىسىدە ئىككى جۈپ پەردىسىمان قاننى بولغان، سۇ بويىدا ياشايدىغان بىر خىل

ھاشارات. مەسلەن: بۇ يەردە يىڭناغۇچلار بەك كۆپ ئىكەن.

يىڭنە (ئىسىم) تۆمۈر قاتارلىق مېتاللاردىن بىر تەرىپى تۆشۈكلۈك، توم يەنە بىر تەرىپى ئىنچىكە ئۇچلۇق قىلىپ ياسالغان تىكىش سايىمىنى. مەسلەن: يىڭىگە يىپ ساپالمايۋاتقان مومىسىنىڭ قولىدىن يىڭىنى ئېلىپ يىپ سېپىپ بەردى.

يىلان (ئىسىم) تېنى ئىنچىكە، يۇمىلاق، ئۇزۇن، پۇتى يوق، تەڭگىچىلىرى بار، سۆرەلگۈچى ھايۋان بولۇپ، زەھەرلىك ھەم زەھەرسىز دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. مەسلەن: يىلان قاتتىق غەزەپلىنىپ شالنى چېچىپتۇ. ★ بىر يىلان يولدا كېتىۋېتىپ، قىشلىق ئوزۇق توشۇۋاتقان چۈمۈللەرگە ئۇچراپ قاپتۇ.

يىللىق ① (سۈبەت) بىر يىلغا مۆلچەرلەنگەن، شۇ بىر يىل ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ئەھۋال ۋە ۋەقەلەرگە مۇناسىۋەتلىك. مەسلەن: ئۇ چاغدا بىزلەردىن يىللىق ئىمتىھان ئېلىنىۋاتتى. ② (ئىسىم) مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كىرگەن يىل چەكلىمىسى ئاساسىدا بۆلۈنگەن دەرىجە ئايرىمىسى. مەسلەن: 92-يىللىق ئۇيغۇر تىلى سىنىپى. 3-يىللىق 2-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى....

يىلتىز (ئىسىم) ① يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ۋېگېتاتىۋ ئەزاسى. ئۇ «ئوق يىلتىز» ۋە «چاچما يىلتىز» دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. يىلتىز ئۆسۈملۈكىنى تۇپراقتا مۇقىم تۇرغۇزۇپ، تۇپراقتىكى سۇ ۋە ئوزۇقلۇقلارنى سۈمۈرىدۇ. مەسلەن: قاچىغا چىلاپ قويغان گۈل يىلتىز چىقىرىپتۇ. توپىغا تىكەيلى! ② چىش، چاچ، تىرناق قاتارلىقلارنىڭ تېرە ياكى ئەت ئارىسىغا جايلاشقان قىسمى، تومۇرى. مەسلەن: چاچنىڭ يىلتىزى. چىشنىڭ يىلتىزى.

قوشۇمچە : ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە-ئىنگلىزچە
سېلىشتۇرما سۆزلۈك

ئا

just, just now	刚才	ئابايا
just	刚才的	ئابايىقى
a paragraph	段落	ئابزاس
the water of life	神水,救命水	ئابھايات
brilliant white	白白的	ئاپئاق
a sunflower	向日葵	ئاپتاپپەرەس
a car	汽车	ئاپتوموبىل
on my!	哎呀	ئاپلا
orange	橙子	ئاپىلسىن
father	父亲	ئاتا
becalled	叫做,称呼	ئاناش I
dedicate	献出	ئاناش II
famous	著名的	ئاناقلىق
assault	冲锋	ئاتاكا
especially	特意,专门	ئاتايىن
to be separated	分开,分解	ئاچراش
sour	苦	ئاچچىق
anger	生气	ئاچچىقى كېلىش
greedy	贪吃的,贪婪的	ئاچكۆز
fallow, lie fallow	休耕	ئاختارما
search for	搜查	ئاختۇرۇش
world the next	阴间	ئاخسەت
pass away	去逝	ئاخسەتكە سەپەر قىلىش
finally	终于	ئاخىرى
prejudice	痛恨,仇恨	ئاداۋەت
habit	习惯	ئادەت
especially	格外	ئادەتتىن تاشقىرى

a person	人	ئادەم
simple	普通, 简单	ئاددىي
fair	公平	ئادىل
fair apraise	公正的评价	ئادىل باھا
only	仅仅	ئاران
speciality	优点, 特长	ئارتۇقچىلىق
increase	增加	ئارتىش
cypress	柏树	ئارچا
archives	档案	ئارخىپ
hope	希望	ئارزۇ
string	绳子	ئارغامچا
behind	后面	ئارقا
desire	愿望	ئارمان
regret deeply	悔恨	ئارماندا قالماق
hesitate	犹豫	ئارسالدى بولۇش
distance	距离	ئارىلىق
lend	借出	ئارىيەت بېرىش
borrow	借入	ئارىيەت ئېلىش
hole, pit	坑	ئازگال
easyly	容易地	ئاسانلىقچە
value	珍惜	ئاسراش
meal	饭食	ئاش
friend	朋友	ئاغىنە
kindhearted	善良的	ئاق كۆڭۈل
shooting star	流星	ئاقار يۇلتۇز
tunnel	地道	ئاكوپ
special	特殊的	ئالاھىدە
photo album	影集, 相册	ئالبوم
valuable	宝贵的	ئالتۇندەك
swagger along	大摇大摆	ئالچاڭلاش
deceive	欺骗	ئالداش
in front	前面	ئالدى
applause	掌声	ئالغىش
apple	苹果	ئالما

think of a way	想法, 设法	ئامال تېپىش
unable	无法	ئامالسىز
love, like	喜欢	ئامراق
mother	母亲	ئانا
mother tongue	母语	ئانا تىل
Alma Mater	母校	ئانا مەكتەپ
motherland	祖国, 故土	ئانا ۋەتەن
birthplace hometown	故乡	ئانا يۇرت
native place		
trouble sb	麻烦	ئاۋازە بولۇش
voice, sound	声音	ئاۋاز
formerly	以前的	ئاۋۋالقى
be careful	小心, 当心	ئاۋايلاش
August	八月	ئاۋغۇست
to separate	分别, 分开	ئايرىش

ئە

eternity perpetual	永久性	ئەبەدىلىك
convenient	方便的	ئەپلىك
be sorry	抱歉	ئەپۇ سوراش
tomorrow	明天	ئەتە
around	周围	ئەتراپ
mornig	早上, 早晨	ئەتىگەن
ancestors	祖先	ئەجداد
be surprised	诧异	ئەجەپسىنىش
surprised astonished	惊讶	ئەجەپلىنىش
painstaking effort	心血, 功劳	ئەجىر
contribution		
give a lot of care	费心血	ئەجىر قىلىش
fool	傻瓜	ئەخمەق
make a fool of	愚弄	ئەخمەق قىلىش
aggravate	加剧	ئەدەش
man	男人	ئەر

pamper, spoil	娇惯的,任性的	ئەرگە-ناپىناق
memer	会队,队员	ئەزا
diligent, conscientious,	认真的	ئەستايىدىل
earnes		
take seriously, take to	认真	ئەستايىدىللىق
heart		
in telligence, wisdom	智力,智慧	ئەقىل
clever, intelligent	聪明的	ئەقىللىق
follow, pursue	跟着	ئەگىشىش
crooked, bent windy	曲,弯	ئەگرى
on the contrary	反而	ئەكسىچە
reactionary	反动分子	ئەكسىيەتچى
indicatingthe superlative	最	ئەڭ
degree		
pain, suffering	痛苦	ئەلەم
cause physical or mental	折磨,难为	ئەلەم قىلىش
suffering, torment,		
harrasment		
messenger go-between	使者,媒人	ئەلچى
tradition old custom	传统	ئەنئەنە
fear, worry	担心	ئەنسىرەش
alarm, in suspense	不安	ئەنسىزلىك
orticle of faith	信条	ئەھدە
① afforestation ②	造(林)确立	ئەھيا قىلىش
establish		
superior	优越	ئەۋزەل
categorically as things	如实的	ئەينەن
really are		
fault mistake	过错	ئەيىب

ب

sweet potato	马铃薯	باتات
battery	电池	باتارىيە

luxuriant	茂密的	باراقسان
finger	手指	بارماق
rack one's brains	绞尽脑汁	باش قاتۇرۇش
garden plot	园子	باغ
tie, bind	捆子	باغلام
gardener	园丁	باغۋەن
child, kid	孩子	بالا
banana	香蕉	بانان
Spring Festival	春节	باھار بايرىمى
rich place	富地	باي ماكان
rich wealthy	优裕的	باياشات
description explanation	叙述	بايان
mare	骡马	باينال
festival	节日的	بايراملىق
discover	发现	بايقاش
wealth	财富	بايلىق
happiness	幸福	بەخت
happy	幸福的	بەختىيار
free from all anxieties	无忧无虑地	بەخىرامان
price, cost	代价	بەدەل
petal	瓣	بەرگ
bottle	瓶子	بوتۇلكا
oasis	绿洲	بوستان
empty	空	بوش
tie or strap sth, tight	勒	بوغۇش
grandfather	爷爷	بوۋا
obey	服从	بويىسۇنۇش
along	沿着	بويلاپ
neck	脖子	بويۇن
destroy	破坏	بۇرۇش
waste	浪费	بۇزۇپ-چىچىش
spring	泉	بۇلاق
stain	弄脏	بۇلغاش
cloud	云	بۇلۇت
a little rabbit	小兔子	بۇجەن

wolf	狼	بۆرە
strawberry	草莓	بۆلجۈرگەن
divide	除	بۆلۈش
quotient	商数	بۆلۈنمە
divided figure	被除数	بۆلۈنگۈچى
divisor	除数	بۆلگۈچى
stingy	小气的	بېخىل
thick-skinned and hard	死皮赖脸	بېزىرش
to shake off		
press	庄	بېسىش
land oneself in a fix	陷入困境	بېشىغا كۈن چۈشۈش
be worried	烦恼	بېشى قېتىش
dedicate	献给	بېغىشلاش
fore word	题词	بېغىشلىما
bring up	扶养	بېقىش
bus station	车站	بېكەت
fish	鱼	بېلىق
worry	担心	بىئارام
invaluable	无价的	بىباھا
vast	辽阔的	بىپايان
safe	安全	بىخەتەر
a step	一步	بىر قەدەم
at a certain time	一段时间	بىر ۋاقىت
in burst a long time,	一阵子,好一会儿,半天	بىرھازا
quite a while		
suddenly	突然	بىردىنلا
untidy disorder	不整齐	بىسەرەمجان
carefree	无忧无虑的	بىغەم
free, empty	闲	بىكار
ignorant	无知的	بىلىمسىز
educated	有学问的	بىلىملىك

پ

cotton	棉花	پاختا
flock	群	پادا
wisdom	智慧	پاراسەت
party	党	پارتىيە
pieceby piece	片片	پارچە- پارچە
small pieces	零碎的	پارچە- پۇرات
glorious	光辉的	پارلاق
lamb	羊羔	پاقلان
short	矮	پاكار
oar	桨, 橹	پالاق I
racket	拍子	پالاق II
disaster	灾祸	پالاكەت
spinach	菠菜	پالەك
to seek refuge	要求避难	پاناھ تىلەش
a narrow carpet laid down for guests	长毯子	پايانداز
to hurry and scurry	奔忙	پاپاسلاش
capital city	首都	پايتەخت
reference	参考	پايدىلىنىش
honour fame	自豪	پەخىر
be honoured	荣幸的	پەخىرلىك
be proud of	感到自豪	پەخىرلىنىش
estimate	估计	پەرەز قىلىش
children off —spring	子女	پەرزەنت
care	理睬	پەرۋا
fly, hover	飞翔	پەرۋاز
don't care	不予理睬	پەرۋايى بەلەك
bring—up	养育	پەرۋىش قىلىش
moral cha—racter	品德	پەزىلەت
bottom, below	下面, 底	پەس

season	季节	پەسىل
wit, wisdom resource	智谋	پەم
fulness		
science	科学	پەن
badminton	羽毛球	پەي توپ
flashlight	手电筒	پروژېكتور
flower bud	花蕾	پورەك
to bein bud	结花骨朵儿	پورەكلىمەك
atititude	态度	پوزىتسىيە
peel skin	皮,壳	پوست I
guard	岗哨	پوست II
steel	钢	پولات
foot	脚	پۇت
strong'sturdy	坚实的	پۇختا
smell	嗅,闻	پۇراش
bean	豆	پۇرچاق
chance	机会	پۇرسەت
regret	后悔	پۇشايمان
infinite	无穷的	پۈتمەس
infinitive	没完没了的	پۈتمەس-تۈگىمەس
fall, set sink into	陷入,落	پېتىش
vine	蔓,藤	پېلەك
turn round	转动	پىرقىراش
pinwheel	风车	پىرقىرغۇچ
donot mind	不在乎	پىسەنت قىلماق
cooked, done	熟	پىششىق
ripe	熟	پىشماق
walked	步行的	پىيادە

ت

food	饭食	تاكام
forever	永远	تاغەبەد

Tatar	塔塔尔族	تاتار
invade	侵略	تاجاۋۇز قىلىش
Tajik	塔吉克族	تاجىك
scale	天平,秤	تارازا
pull, drag	拉	تارتىش
disperse, scatter	散	تارقاش
spread	散开,散布	تارقىماق
clean, dust	打扫,清除	تازىلاش
accidental	偶然的	تاسادىپىي
be on the point of	差点儿,几乎	ئاس-ئاس قىلىش
stone	石头	ئاش
crab—apple	海棠果	ئاشئالما
away be thrown	被放弃	ئاشلىنىپ قىلىش
mountain	山	تاغ
impatient	无耐心的	تاقەتسىز
anxious nad restless,	焦急	تاقەتسىزلىنىش
worried		
to dawn	天亮	تالغ ئېتىش
vine	藤	I تال
spleen	脾脏	II تال
dispute	争议	تالاش
argument controversy	争论	تالاش-تارتىش
choice	选择	تاللاش
amusement	玩,娱乐	تاماشا
watermelon	西瓜	تاۋۇز
tie, bundle	包,捆	تاي
pony	马驹,小马	تايچاق
nature	大自然	تەبىئەت
detailed	详细的	تەپسىلىي
study	研究	تەتقىق قىلىش
vacation	假期	تەتىل
experiment, test	实验,经验	تەجرىبە
experience		
experimental	有经验的	تەجرىبىلىك

dish, plate	盘子, 碟子	تەخسە
gradually	逐渐	تەدرىجىي
sweat	汗水	تەر
direction	方向	تەرەپ
every aspect	方方面面	تەرەپ-تەرەپ
develop	发展	تەرەققى قىلىش
teach, educate	教育	تەربىيە
order	秩序	تەرتىپ
cucumber	黄瓜	تەرخەمەك
praise	称赞	تەرىپ
flower pot	花盆	تەشتەك
thirst for	渴望	تەشنا
praise, commend	表扬	تەقدىرلىنىش
imitate, copy	模仿	تەقلىد قىلىش
self important arrogant	自大的	تەكەببۇر
flat, level, smooth	平的	تەكشى
suggestion	建议	تەكلىپ
touch	接触	تەگمەك
balance	平衡	تەڭپۇڭ
of the sama age	同发的	تەڭتۇش
coin	硬币	تەڭگە
good luck	好运	تەلەي
call oneself boast	自居, 自负, 自诩	تەمەننا
conceit	自负, 自诩	تەمەننا قويۇش
fluster, confuse	慌张	تەمتىرەش
be going to do sth,	想要, 打算	تەمىشلىش
plan, intend, wont		
calm, cool	镇静的	تەمكىن
offer	提供	تەمىن ئېتىش
celebrate with jubilation	欢庆	تەنتەنە
criticize	批评	تەنقىد قىلىش
threat	威胁	تەھدىت
threaten	恐吓, 威胁	تەھدىت سېلىش

immovable stable	不动摇	تەۋرەنمەسلىك
prepare	准备	تەييارلاش
do not like to talk on		توختالغۇسى يوق
contin uous	不想谈	توختاۋسىز
suddenly	突然	توساتتىن
block	阻	توسۇش
rabbit	兔子	توشقان
fill in	填	توشقۇرۇش
transport	运输	توشۇش
right	正确	توغرا
be full	饱	توق
electricity	电	توك I
banging, crashing sound	咚	توك II
(electric) wire	电线	توك سىمى
put on a robe	披长袍	تون كىيىش
know	认识	تونۇش
crane	鹤鹤	تۇرنا
turnip, radish	萝卜	تۇرۇپ
all quarters from the all sides of the whold	四面八方	تۇشمۇتۇشتىن
pail, bucket	桶	تۇڭ
mouth, peck	嘴, 喙	تۇمشۇق
the first time	初次的	تۇنجى
block up	堵	تۇۋاقلاش
four angles	四角	تۆت بۇلۇڭ
① lose, ②fall, drop	失去, 落	تۆكۈلۈش
camel	骆驼	تۆگە
contribution	贡献	تۆھپە
under, below	下的, 低的	تۆۋەن
basic, fundamental	根本	تۈپ
item	项目	تۈر
lot, batch, group	批, 伙	تۈركۈم
mill	磨坊	تۈگمەن
endless	没完没了的	تۈگمەس

near; bottom	跟前,底	تۇۋ
play, kick	踢	تېپىش
riddle, conundrum	谜语	تېپىشماق
taste	尝,品	تېتىش
lively, vivid	活泼的	تېتىك
save	节约	تېجەش
poplar	杨树	تېرەك
outside, surface	外面	تېشى
ins and outs exact details	底细	تېگى-تەكتى
know the real situation	摸底	تېگىگە يېتىش
telephone	电话	تېلېفون
telecommunications	电信	تېلېگراف
telegram	电报	تېلېگرامما
a traditional uighur doctor	民间医生	تېۋىپ
shallow	浅	تېپىز
feel worried	着急	تېت-تېت بولۇش
door bolt	门栓(闩)	تېرەك
nail	指甲	تېرناق
kneel	跪	تېزلىنىش
rank, put in order	排列	تېزىش
string, cluster	串	تېزىق
right angle	直角	تېك بۇلۇك
sew, stitch	缝	تېكىش
gaze at stare at	盯	تېكىلىش
beggar	乞丐	تېلەمچى
scold, curse	骂	تېللاش
quiet	安静	تېنچ
without rest, busy	不得闲地,繁忙地	تېنىم تاپماي
squirrel	松鼠	تېيىن

ج

hard	辛苦的	جاپالىق
handy hay cutter fodder chopper	铡刀	جادا

shout, cry out	喊叫, 乱叫	جارقىراش
penalty	刑罚	جازا
punish	惩罚	جازالاش
world	世界	جاھان
imperialism	帝国主义者	جاھانگىر
must	一定	جەزمەن
south	南方	جەنۇب
bid farewell	离别, 谈判	جۇدا بولۇش
snow—storm	暴风雪	جۇدۇن
rain—storm	风雨	جۇدۇن-جايغۇن
shine	发光	جۇلالىنىش
be world — weary be	厌世	جېنىدىن تويۇش
pessimistic		
causing death	致死	جېنىغا زامىن بولۇش
object substance	物体	جىسىم
twinkle glimmer	闪烁	جىمىرلاش

ج

quickly	快	چاپسان
fault, problem	毛病	چاناق I
branch, twing	树枝	چاناق II
fibrous root	须根	چاچما يىلتىز
midterm	期中	چارەكلىك
tired	劳累	چارچاش
wheel	车轮	چاق
windmill	风车	چاقپەلەك
lightning	闪电	چاقماق I
check	方格	چاقماق II
break, smash	砸	چاقماق III
lighter	打火机	چاقماق IV
sting, bite	叮	چاقماق V
shine, gleam	闪烁	چاقناش
call, shout to	呼唤	چاقىرىش

servant	仆人	چاكار
suitcase	皮箱子	چامادان
brush, clean	刷	چايقاش
dexterous, nimble	灵巧	چەدەس
open eyes and take closer look	睁大眼	چەكچىيش
infinite, boundless	无限的	چەكسىز
circle, hoop, ring	圆周	چەمبەر
ring, circle	圆圈	چەمبىرەك
brush, broom	刷子	چوتكا
deep	深	چوڭقۇر
depth	深度	چوڭقۇرلۇق
free time	空儿	چولا
chirp, twitter	啾啾地叫	چۇرقىرىشىش
drown, sink	沉	چۈكۈش
desert	沙漠	چۆل
crisp, brittle	脆	چۈرۈك
explain, illustrate	说明	چۈشەندۈرۈش
ant	蚂蚁	چۈمۈلە
join, link	连接	چىتىش
blossom	(果树)花	چىچەك
to blossom	开花	چىچەكلەش
locust	蝗虫	چىكەتكە
play	弹	چىلىش
patient, durable	坚强的	چىداملىق
intolerance	受不了	چىدىماسلىق
light	灯	چىراغ
appearance	容貌	چىراي
be all smiles	满脸笑容	چىراي ئېچىش
well, earnestly	好好地	چىرايلىقچە
come out	出来	چىقىش
haw	枣	چىلان
amiable	随和的	چىقىشقا

path	小路	چېغىر
① durable ② tight	结 紧	چىڭ
pature orchard	花坛	چىمەن

خ

angry	生气	خاپا
mistake	错误	خاتالىق
memory	笔记,记忆力	خاتىرە
feel relieved	放心,安心	خاتىرجەم
record	记录	خاتىرىلەش
be bullied be insulted	受气的	خار
magical	神	خاسىيەتلىك
be willing like	愿意	خالاش
the public	公众	خالايىق
bag	袋子	خالتا
rebel	叛徒	خائىن
spend	花费	خەجلىش
people	人民	خەلق
Han nationality	汉族	خەنزۇ
cock	公鸡	خوراز
very, extremely	十分,非常	خويىمۇ
indulge in	迷恋	خوشتار
Hui nationality	回族	خۇيزۇ
garden balsam	凤仙花指甲花	خېنىڭگۈل
feel ashamed	羞愧	خىجىل
moral character	品德	خىسلەت
character		

د

brave, daring	大胆	دادىل
a cloth on which food is laid, table-cloth	餐布	داستىخان

reputation, fame	名气	داڭق
countryside	田野	دالا
grain, kernel	颗粒	دان
a measure word	颗,粒,个,只	دانه
sage, wise	圣人	دانشمەن
wise and able	贤明	دانشمەنلىك
leader	领袖(人物)	داھىي
leadership	领导地位,领导才能	داھىيلىق
often, frequently	往往	داۋامەت
continually		
effect, influence	影响	دەخلى
hinder, interfere with	妨碍	دەخلى يەتكۈزۈش
obstruct		
sympathize with show	同情	دەردىگە دەرمان بولۇش
sympathy ofr		
power, strength,	力气	دەرمان
energy		
immediately, at once	马上	دەرھال
river	河,江	دەريا
as expected, sure	确实,果然	دەرۋەقە
enough, in fact		
infuse	泡	دەملەش
warn, try to persuade	劝告,劝说	دەۋەت
a period of time, age	时代	دەۋر
friend	朋友	دوست
friendship	友谊	دوستلۇق
to be bent over, hunch	一瘸一拐	دوڭغاسلاپ
—backed		
meet, face	碰到,遇到	دۈچ كېلىش
right, correct	对,正确	دۇرۇس
drum	鼓	دۇمباق
bulge eye	鼓眼睛	دۇمباق كۆز
couped, foolish	笨	دۆت

country, state, nation	国家	دۆلەت I
wealth, goods	财富	دۆلەت II
mound, pile	堆	دۆۋە
pile up, collect in piles	堆积	دۆۋىلەش
indicate, tell, in form	标志	دېرەك بېرىش
recitation	朗诵	دېكلاماتسىيە
clereness, intelligence	心眼, 智慧	دەت
conductor	(乐队)指挥	دىرېكتور
attention	注意	دەققەت
soul, heart	心灵	دەل
mother — land home — country	故乡, 故土	دەيار

ر

satisfaction agreement	满足, 同意	رازىلىق
honest, sincere	真诚	راستچىل
comfort, find pleasure	舒畅, 享乐	راھەتلىنىش
cloth	布料	رەخت
bad quality, ragged	坏的, 烂的	رەزگى
worn-out		
busy streets	闹市	رەستە
formalities, protocol	手续	رەسمىيەت
number, numeral	数字	رەقەم
colourful	多采的	رەڭدار
leadership	领导	رەھبەرلىك
fade, lose colour	退色	رەڭگى ئۆچمەك
thank, be grateful	感谢	رەھمەت
chairman	主席	رەئىس
Ramadan, fasting	封斋	روزا
Ramadan Festival	开斋节, 肉孜节	روزا ھېيت
Ramadan Eid		
inspire, stimulate	振奋	روھلىنىش

tape measure	卷尺, 带尺	رۇلېتكا
bad tape		
repair, fix	修理	رېمونت قىلىش

ز

grieved, sorrowful	悲哀, 渴望	زار
long for		
complain	哭诉	زارلىنىش
tearfully		
laugh at, mocking	嘲笑	زاغلىق
be the cause of	起因于, 致死	زامىن بولۇش
be reason, fatal	引起, 造成	
charge (a battery)	充电	زەرەتلىنىش
commando	突击手	زەربىدار
pay attention, examine, scrutinize	细看, 注意	زەن سېلىش
joy, delight, pleasure	兴趣, 喜悦	زوق
interest		
clever, intelligent	聪明	زېرەك
land, territory	土地	زېمىن
intellect, intelligence	理性, 智力	زېھىن
compact close, dense	稠密	زىچ
densely, compactly	紧密地	زىچچىدە
damage, harm	损失	زىيان
harmful, calamity	危害的	زىيانداش
damage, injure harm	损害	زىيان-زەخمەت
harmful disastrous	有害的	زىيانلىق

س

happy, wonderful	幸福的	سائادەتمەن
traitor, judas	叛徒	سانقۇن
go yellow, turn yellow	发黄	سارغىيىش
sag, droop, hang down	下垂	ساڭگلاش

greetings, regards	问候,问好	سالام
cool, chilly	凉快的	سالقىن
cook off	乘凉	سالقىنلىشىش
colm, steadily	稳重的	سالماق
centimetre	公分	سانتىمېتىر
case, box	箱子	ساندۇق
lesson, teaching	功课,教训	ساۋاق
classmate, fellow	同学	ساۋاقداش
student		
travel, tour	旅游	ساياھەت قىلىش
journey, trip	旅途,旅行	سەپەر
travelling		
comrade—in—arms	战友	سەپداش
ugly, unsightly	难看	سەت
perfect, excellent	精选的	سەرخىل
spend, expense	花费	سەرپ I
refugee, tramp, vagrant	流浪汉	سەرگەردان
sense	感觉	سەزگۈ
sensible, sensitive	敏感	سەزگۈر
secretly, secret	秘密的	سەزدۈرمەسلىك
sincere, honest	诚实	سەممىي
without rhyme or	无故地	سەۋەبسىز
reason, for on reason at		
all		
patience	耐心	سەۋر-ئاقەت
oriole	黄鹂	سوپسوپپالڭ
lengthen, ovalshaped	拖长的,椭圆的	سوزۇق
drag out	拉长	سوزۇش
a wall constructed of	土墙	سوقما تام
rammed earth		
present, gift	礼物	سوۋغا
water	水	سۇ
irrigate, water	浇水	سۇغىرىش

stick, put on, apply	粘上, 抹	سۇۋاش
pull, drag, haul	拖	سۈرەش
sweep, brush	打扫	سۇپۇرۇش
shift the responsibility of shameful or	抹垃圾	سۇپۇرۇندى
unclean things (events) disgrace stain, sully blamish	转嫁, 推诿, 玷污	سۈركەش
faction, rub, friction	摩擦	سۈركىلىش
smoked, dark, gloomy	阴森森的	سۈرلۈك
filter, strain	滤	سۈزۈش
clear, transparent	清的	سۈزۈك
sip, suck, absorb, breathe	吸	سۈمۈرمەك
net (for ball games), schedule	球网, 表	سېتىكا
yellow	黄	سېرىق
feel, sense, perceive	感觉	سېزىش
miss	想念	سېغىنىش
take off	脱	سېلىش
compare, contrast	比较	سېلىشتۈرۈش
fat, overweight	胖	سېمىز
september	九月	سېنتەبر
basket	篮子	سېۋەت
outside	外面	سەرت
outer, exterior	表面, 外面的	سەرتقى
draw, paint	画, 绘画	سەزىش
line	线	سەزىق
feel, strok, touch	摸	سەلاش
test, trial	试验	سەناق

ك

Cabbage	卷心菜	كاپۇستنا
squares, check, squared	方格	كاتەكچى

secretary	秘书	كاتىب
do not mind, do not	不在乎	كارى بولماسلىق
core		
cow	牛	كالا
stupid, clumsy	笨拙	كالانپاي
bugler, trumpet player	号手	كانايچى
marrow, pumpkin	南瓜	كاۋا
pigeon, dove	鸽子	كەپتەر
evening, night, late	晚上	كەچ
late autumn	晚秋	كەچكۈز
unforgivable	不可原谅的	كەچۈرگۈسىز
forgiveness	赦免	كەچۈرۈم
celery	芹菜	كەرەپشە
multiplication	乘法	كەررە
lizard	蜥蜴	كەسلەنچۈك
invention	发明	كەشپىيات
future	将来	كەلگۈسى
poor, impoverished	穷人	كەمبەغەل
village, hamlet	村	كەنت
street, road	街	كوچا I
corn soup	玉米汤	كوچا II
cardboard box	硬纸盒	كورۇپكا
collective	集体	كوللېكتىپ
command team, side	指挥, 命令, 队	كوماند
compass	指南针	كومپاس
earthen jar jug	坛子	كومزەك
envelope	信封	كونۋەرت
cube	立方形, 立方体	كۇپ
library	图书馆	كۇتۇپخانا
multiplier	乘数	كۆپەيتكۈچى
multiplication	乘法	كۆپەيتىش
multiplicand	被乘数	كۆپەيگۈچى
lift, raise, carry	抬	كۆتۈرۈش

beautiful magnificent	美丽, 优美	كۆركەم
patrol, inspect	观察	كۆزەتچىلىك قىلىش
look down on	看不起	كۆزگە ئىلماسلىق
make a display of, show off, flaunt	炫耀	كۆز-كۆز قىلىش
vast, extensive	辽阔的	كۆز يەتكۈسىز
observe, watch	观察	كۆزىتىش
chest, breast	胸膛	كۆكرەك
lake, pool	湖泊	كۆل
power, strength	力量	كۈچ
strive, use one's strength	用劲	كۈچەش
of autumn	秋季的	كۈزلۈك
silver coloured	银色的	كۈمۈشتەك
① umbrella ② day's	伞 天的	كۈنلۈك
casual laborer seasonal laborer	短工	كۈنلۈكچى
difficulties in life	日子不好过	
face to hard days	日子过得难	كۈنى تەس بولۇش
sing in praise of extol	歌唱	كۈيلەش
be late	迟到	كېچىكىش
use, make use	使用	كېرەك قىلىش
of employ, apply		
walk, go, across	走遍	كېزىش
sick person, illness disease	病人, 病	كېسەل
line segment	线段	كېسەك
future, hereafter	未来	كېلەچەك
book	书	كىتاب
book shop	书店	كىتابخانا
who	谁	كىم
cinema, movie	电影	كىنو
clothes, garments	衣服	كىيىم
clothes	衣服, 服装	كىيىم-كېچەك

گ

① tie ② nectie, red scarf	领带 红领巾	گالستوك
worn (wear) a tie	戴领带的	گالستۇكلۇك
body	身体	گەۋدە
whistle, scream	呼啸	گۈركىرىمەك
flourishing, booming	繁荣	گۈللىنىش
prosper, thrive	兴旺	گۈللىمەك
edge, side	边, 沿	گىرۋەك
contract, suffer from be ill, fall ill	患	گىرىپتار
carpet, rug	地毯	گىلەم

ل

pepper, chilli	辣椒	لازا
bulb	电灯	لامپۇچكا
say nothing remain silent	一声不吭	لام-جىم دېمەسلىك
mud, adobe	泥土	لاي
preciou stone gem	宝石	لەئەل-ياقۇت
float, wave, flutter	飘	لەپىلدەش
joke, anecdote	笑话	لەتىپە
eaves	屋檐	لەمپە
vase	花瓶	لوڭقا
shake, ware, rock	摇动	لەڭشماق

م

boostful, proud, brag	爱自夸的	ماختانچاق
-----------------------	------	-----------

peep, glance furtively	盯梢,偷看	ماراپ تۇرۇش
shadow sb. tail sb		
① brand ② stamp	商标 邮票	ماركا
grave, tomb	坟地	مازار
machine, car, bus	汽车	ماشىنا
residence, dwelling	住处,乡土	ماكان
place, area		
goods, charge	货	مال
servant, slave	仆人	مالاي
art, technique, skill	技巧	ماھارەت
skillful, dextrous	手巧的	ماھىر
oil, petrol	油	ماي I
May	五月	ماي II
seedling, young plant	秧苗	مايسا
oleopants, oleoplast	油作物	مايلىق دان
monkey	猴子	مايمۇن
compulsory, obligatory,	强迫的	مەجبۇرى
duty		
supporter, helper	支持者	مەدەتكار
civilisation, culture	文化	مەدەنىيەت
praise, extol	赞颂	مەدھىيلەش
bravely, fearlessly	勇敢地	مەردىلەرچە
center, capital	中心,中央	مەركەز
please, please do	请	مەرھەمەت
knowledge	知识	مەرىپەت
taste a delicious food	津津有味地吃饭	مەززە قىلىش
term, period of time	时期	مەزگىل
fabel, allegory	寓言	مەسەل
mosque	清真寺	مەسچىت
ridicule, satire	讥笑	مەسخىرە
mock, ridicule	嘲笑	مەسخىرە قىلىش
flaming torch	火炬	مەشئەل
famous, well-known	闻名	مەشھۇر

exercise, practice	练习	مەشىق
conceite, pride one self,	骄傲	مەغرۇرلىنىش
boast		
eternal, forever	永远	مەڭگۈ
be pleased, satisfied	满意	مەمنۇن بولۇش
with		
plenteous, prosperous	丰裕	مەمۇرچىلىق
origin, source	根源	مەنبە
benefit be advantageous	有益于带来好处	مەنپەئەت يەتكۈزۈش
official status official	官职	مەنەسەپ
title		
meaningful	having 有意思的	مەنىلىك
significance		
suburb neighbourhood	居民区	مەھەللە
tightly, firmly	紧	مەھكەم
to be ripe (of fruit etc)	熟透	مەي باغلاش
dejected, depressed	沮丧	مەيۈس
disheartened		
disheartened		
slight, faint, light	轻盈	مەيسىن
calf	牛犊	موزاي
Mongolian	蒙古	موڭغۇل
plenty of, rich obundant	丰富	مول
prosperous		
prosperous	富裕	مولچىلىق
somersault, headover—	跟头	موللاق
heels		
necessary, needful	需要	موھتاج
if, in the event of once,	一旦, 如果, 倘若	مۇبادا
in case		
wish, longing, desire	心愿	مۇراد
ice, frost	冰	مۇز
museum	博物馆	مۇزېي
music	音乐	مۇزىكا

musician	音乐家	مۇزىكانت
firm, strong	巩固	مۇستەھكەم
consolidation		
prize, bonus, reward	奖励	مۇكاپات
towe, monument	塔	مۇنار
argument debate	辩论	مۇنازىرە
argue, debate	争论	مۇنازىرلىشىش
contents	目录	مۇندەرىجە
important	重要	مۇھىم
hail, hailstones	冰雹	مۆلدۈر
cat	猫	مۈشۈك
panda bear	熊猫	مۈشۈكئېقىق
owl	猫头鹰	مۈشۈكياپلاق
born, antler	角	مۇڭگۈز
hard — working class	劳动者	مېھنەتکەش
labourer, wokker		
loving, king, conjugal	恩爱的	مېھرىلىك
love		
great kindness	恩情的	مېھرىبان
fruit	水果	مېۋە
temper, disposition	脾气	مىچەز
become moist or wet be	粘上, 沾上	مىلەش
wet or soiled with		
nationality, ethnic	民族	مىللەت
group		
national, ethnic	民族的	مىللىي
national, ethnic	民族的	مىللىيچە

ن

not definite uncertain	不一定	ئاتايىن
unknown, unfamiliar	陌生的	ئاتونۇش
foolish, ignorant	无知的	نادان

dissatisfy, unhappy	不满意	نارازى بولماق
dissatisfaction	不满	نارازىلىق
discontent		
slender, delicate fine	精细	نازۇك
groan, grunt	悲鸣	نالە قىلىش
poor	贫穷	نامرات
uan, Uighur bread	馕	نان
bery, extremely	非常	ناھايىتى
① chirping of birds ②	鸟鸣 纳丽(曲)	ناۋا
Nawa (one of the Twelve Mukam)		
compelled, having no other choice, have to	无办法,不得不	ئائىلاج
benefit, gain, profit	得到实惠	نەپ تېگىش
measure word ofr people	位,名	نەپەر
lust for, greedy, avaricious	贪得无厌	نەپسى ئاقىلداش
result, performance effect; score	成绩,结果	نەتىجە
advice, counsel	劝告	نەسھەت
advise, scold	劝告	نەسھەت قىلىش
pear	梨子	نەشپۈت
scalpel, sharp pin	毒针	نەشتەر
light, brilliance, ray	光	نۇر
sunny, bright	光明,明亮	نۇرلۇق
light up, shine, glow, burn	发光	نۇرلىنىش
error fault, shortcoming	缺点	نۇقسان
turn, rotate, in turn	轮流	ئۆۋەتلىشىش
salva tion deliverance	救助	نىجات
❦		
tired, over--worked	劳累,疲倦地	ھارغىن
tireless	不疲倦地	ھارماس

a person who is in mourning	带孝者, 服丧者	ھازىدار
be out of breath	喘气	ھاسىراش
produce, result	产生, 形成	ھاسىل
stupefied	惊呆	ھاڭ-ئاڭ قالماق
happiness	福	ھالاۋەت
often	总是	ھامان
strong emotion	激情	ھاپاچان
passion	激动	ھاپاچانلىنىش
excite, stir	动物	ھايۋان
animal	过分地	ھەددىدىن زىيادە
excessive	绝对	ھەرگىز
excessive, over	动作	ھەرىكەت
absolutely never	彩虹	ھەسەن-ھۈسەن
action	悲伤	ھەسرەت
rainbow	悲伤	ھەسرەتلىنىش
sad, sorrowful	豪华的	ھەشەمەتلىك
sorrow, be sorrowful	喇叭花	ھەشقىپچەك
luxurious	金粉, 金属粉	ھەل
marring glory	伙伴	ھەمراھ
golden — paint powder	大家	ھەممەيلەن
companion, a ssoci ate	常常	ھەمىشە
every body	爱好者	ھەۋەسكار
always	感到奇怪	ھەيران بولۇش
amateur fan	庭院	ھويلا-ئارام
astoni sh amaze	慌张	ھودۇقۇش
front yord	舒畅, 舒服	ھۈزۈر
fluster, terrify	胜任	ھۆددىسىدىن چىقىش
happy, comfortable	保证	ھۆددىلەش
be competent	① 自由, ② 仙女	ھۆر
pledge, guarantee		
① free, indepen dent		
② free, indepen dent		
fairly maiden		

honour, respect	敬礼, 尊重	ھۆرمەت
oppearance looks	容貌	ھۆسن
bloom blossom	盛开, 争艳, 喇地一下	ھۇپپىدە
craftsman	ship, 手艺, 技艺	ھۈنەر
workmanship not		
anybody nobody, anyone else	任何人, 谁都	ھېچكىم
feel, sense	感到	ھېس قىلىش
arithmetic, a count	算术, 帐	ھېساب
countless, innumerable	无数的	ھېسابسىز
profound, secret	智谋, 奥妙	ھېكمەت
resource fulness		
maxim motto	格言	ھېكمەتلىك سۆز
up to now, so far	至今	ھېلىغىچە
that, the one over there	那个	ھېلىقى
sly, tricky, foxy	狡猾	ھېلىگەر

ئو

grassland pasture	草原	ئوتلاق
place	地方	ئورۇن
fertilizer	肥料	ئوغۇت
mainroot taproot	主根	ئوق يىلتىز
embarrass	不好意思	ئوڭايىسىزلىنىش
smoothly	顺利的	ئوڭۇشلۇق
sit down settle	坐	ئولتۇرۇش I
tea party entertain ment	聚餐, 娱乐晚会	ئولتۇرۇش II
game	游戏	ئويۇن
play a game puton a play	做游戏	ئويۇن قىلىش
act in a play	演戏	ئويۇن كۆرسىتىش
think ponder over think deeply	思考, 想	ئويلاش
to skip and dance for joy	蹦跳着玩	ئويناقلاش

ئۇ

horizon	地平线	ئۇپۇق سىزىقى
win, gain, beat	赢	ئۇتۇش
strangle, throttle	窒息,扼杀	ئۇجۇقتۇرۇش
meet unexpectedly, run into	碰见	ئۇچرىشىش
fly	飞	ئۇچۇش
opposite, straight, directly	对面,正面	ئۇدۇل
engage in a brawl, fight	打架	ئۇرۇشۇش
donce	舞蹈	ئۇسسۇل
method, way	方法	ئۇسۇل
measure method, means	方法,措施	ئۇسۇل-چارە
suddenly abruptly	突然	ئۇشتۇمتۇت
join connect, tie up	接,结	ئۇلاش
crumb, piece	屑,末子	ئۇزۇاق
feel wronged grievance	委屈	ئۇزۇال
Uighur, Uygur	维吾尔	ئۇيغۇر
be bashful, be shy	害羞	ئۇيىلىش

ئۆ

goat	山羊	ئۆچكە
eraser, rubber	橡皮擦	ئۆچۈرگۈچ
custom, tradition	风俗习惯	ئۆرپ-ئادەت
duck	鸭子	ئۆردەك
Uzbek	乌孜别克	ئۆزبېك
Change, alteration	变化	ئۆزگىرىش
stream	水渠	ئۆستەك
plant	植物	ئۆسۈملۈك

october	十月	ئۆكتەبىر
teach	教	ئۆگەتمەك
measure to weigh	测量	ئۆلچەش
united, close	同心的	ئۆم
live in harmony	和睦相处	ئۆم بولۇش
crawl, creep	爬行	ئۆمىلمەك
house	房子	ئۆي

ئۈ

① break ② swim	打断 游泳	ئۈزۈش
grape	葡萄	ئۈزۈم
desk	桌子	ئۈستەل
upper above, over	上面	ئۈستى
hope, wish	希望	ئۈمىد-ئارزۇ
taciturn	不爱说话的	ئۈندەش
silent	沉默寡言的	ئۈندىمەس

ۈ

page	页	ۋاراق I
piece	张	ۋاراق II
inheritor	继承人	ۋارس
Vase	高脚盘	ۋازا
mature, to come of age	成熟	ۋايىغا يېتىش
motherland country	祖国	ۋەتەن
promise to	相约	ۋەدىلىشىش
task, assignment	任务	ۋەزىپە
will, testament	遗言	ۋەسىيەت
ferocious and vicious; sinister	凶恶	ۋەھشىي

ئې

field	田	ئېتىز
be opened, bloom	开	ئېچىلىش
gain, obtain, get win	获得	ئېرىشىش
stream, ditch get lost	小渠	ئېرىق
puzzle, confuse	迷路	ئېزىقىش
Valuable, precious	珍贵	ئېسىل
hang down, droop to	挂	ئېسىش
nag		
noble, aristocrat	贵人	ئېسىلزادە
excess, surplus	过剩的	ئېشىندى
heavy	重	ئېغىر
stable	马圈	ئېغىل
tall, high	高	ئېگىز
clerify, make	查明	ئېنىقلاش
clear, ascertain caution	谨慎	ئېھتىيات
attention		
carelessness	不慎	ئېھتىياتسىزلىق
say, talk	说, 讲	ئېيتىش

ئى

dog	狗	ئىت
unite, unify	团结	ئىتتىپاقلىشىش
push	推	ئىتتىرىش
creation invention	创造	ئىجاد
create, invent	发明	ئىجاد قىلىش
inside, inner part	里面	ئىچى
feel sorry, have pity on	心疼	ئىچى ئاغرىش
drink	喝	ئىچىش

free, Voluntary	自由, 随边, 自愿	ئىختىيار
faith, belief, devotion	信念, 信仰, 虔诚	ئىخلاص
office	局	ئىدارە
look for, search for	找	ئىزلەش
verify, prove	证明	ئىسپاتلاش
cup, glass	杯子	ئىستاكان
defences, defence works	工事, 堡垒	ئىستىھكام
not, warm	热	ئىسسىق
ugly, bad looking	不好看, 难看的	ئىسكەتسىز
Violen	小提琴	ئىسكىرىپكا
Islam	伊斯兰教	ئىسلام
name	名字	ئىسىم
sign, gesture	暗示, 手势	ئىشارەت
diligent, hardworking	勤劳	ئىشچان
unemployed without work	失业的	ئىشسىز
the future, prospect	前途	ئىقبال
able, powerful	有能力的	ئىقتىدارلىق
confession admission	坦白, 承认	ئىقرار
admit, confess	承认	ئىقرار قىلىش
① subject ② lord, master	主语 主人	ئىگە
learn, grasp, know	掌握	ئىگىلەش
well, control		
falter, hesitate	犹豫的	ئىككىلىنىش
application	申请	ئىلتىماس
warm	温暖的	ئىللىق
knowledge, learning	学术, 学问	ئىلىم
inspiration	灵感	ئىلھام
encourage	鼓舞	ئىلھام بەرمەك
bliding, construction	建筑	ئىمارەت
possibility, probability	可能性	ئىمكانىيەت
spelling, ortography	拼写法	ئىملا

milk cow, milch cow	奶牛	ئىندەك
extraordinary unusual,	非常	ئىنتايىن
very extremely		
July	七月	ئىيۇل
June	六月	ئىيۇن

ي

a Japanese person	日本	ياپون
recite from memory,	背	يادىلاش
learn by heart,		
memorize		
friend	朋友	ياران
useful	有用的	ياراملىق
help, assistance	帮助	ياردەم
one who enjoys getting	爱打扮的	ياسانچۇق
mode—up		
youth	青春	ياشلىق I
wood	木头	ياغاچ
resound, sound loudly	响起	ياغراش
resounding	响亮	ياغراق
of various kinds	各种各样的	ياغزا-ياغزا
untrue, false, fake	假的	يالغان
blaze, burn fiercely	火焰升腾	يالقۇنلاش
beg, entreat, implore	央求	يالۋۇرۇش
bad, evil	坏, 不好	يامان
rain	雨	يامغۇر
slanting, sloping, tilting	斜的	يانتۇ
blaze, inferno, prairie	野火	يانغىن
fire		
honest, frank, gentle,	老实	ياۋاش
mild, introverted		
bowl — shape flat —	撇口的, 扁平的, 扁口	ياپپاڭ
mouth		

grassland, pasture	草原	بايلاق
land, ground, earth	地, 土地	بەر
exhibition	展览	بەرمەنكە
jasmine	茉莉	بەسمەن
leaf	叶子	بوپۇرماق
light, shine	亮	يۇرۇش
get bigger, grow	变大	بوغىناش
enlarge, magnify		
visit, callon, see	看望	يوقلاش
lose, disposal	丢	يوقىلىش
set out, start from	出发	يول ئېلىش
home town	家乡	يۇرت
fellow — townsman	老乡	يۇرتداش
fellow—villager		
high, above, supehor	高	يۇقىرى
woollen, woolly	有毛的	يۇڭلۇق
star	星星	يۇلتۇز
tender, delicate	嫩	يۇمران
direction	方向	يۆنىلىش
carry on one's back	背	يۈدۈش
face, appareance, side,	面, 脸	يۈز
surface		
confront, to face	面向	يۈزلىنىش
dignity, lofty, elegence	高尚	يۈكسەك
charge, goods, grei ght	货	يۈك
run, running	跑	يۈگۈرۈش
dolphin	海豚	يۇنۇش بېلىقى
insufficient, notenough	不足的	يېتەرسىز
shortcoming weakness	不足之处, 缺点	يېتەرسىزلىك
guide, lead	指导	يېتەكلەش
grow up	成长	يېتىلىش
divide split, break off	劈开, 剖	بېرىش
cut, dissect		

half	半	يېرىم
country, countryside	农村	يېزا
character	文字	يېزىق
green	绿	يېشىل
lovable, good-natured,	可亲的	يېقىملىق
cordial		
thin, thinness	薄	يېلىڭ
far away, distant	远	يىراق
gather, be collected,	集合	يىغىلىش
meeting		
dragonfly	蜻蜓	يىڭناغۇچ
needle, spine	针	يىڭنە
snake	蛇	يىلان
anniversary	周年	يىللىق
root	根	يىلتىز

پىلانلىغۇچى: ئېلى مامۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئېلى مامۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئىلھام زاھىت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مۇراددىل ئابىت

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

(2-يىللىقلار ئۈچۈن)

تۈزگۈچى: ئەلانۇر ئىمىن
باش مۇھەررىرى: مەمەتئېلى ئابدۇرەھىم
ھەمدۇللا ئابدۇراخمان
مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: ئەسقەر ئابدۇقادىر

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى №14، پوچتا نومۇرى: 830046)
ئۈرۈمچى دائىرىسىدىكى ئىككىنچى نەشرخانىدا نەشر قىلىندى
شىنجاڭدىكى ھەرقايسى كىتابخانىلاردا تېپىلىدۇ
قۇرئانى: 850×1168 مم 1/32 باسما تاۋىقى: 8
9002-يىلى 10-ئاي 1-نەشرى
2008-يىلى 10-ئاي 2-بېسىلىشى

ISBN 7 — 5631 — 1612 — 5/Z • 38
ئومۇمىي باھاسى: 60.00 يۈەن (بەككە باھاسى: 10.50 يۈەن)

图书在版编目(CIP)数据

小学生维吾尔语词典 / 买买提艾力·阿布都热伊木主编
—乌鲁木齐:新疆大学出版社,2002.10

ISBN 7 — 5631 — 1612 — 5

I.小… II.买… III.维吾尔语(中国少数民族语言)—
小学—词典 IV.D624.293

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2002)第 084304 号

小学生
维吾尔语详解词典
(二年级)

新疆维吾尔自治区民族语言文字工作委员会辞书室编

编者:阿拉努尔·依明

主编:买买提艾力·阿布都热伊木

副主编:海木都拉·阿布都热合曼
艾斯克尔·阿布都卡地尔

新疆大学出版社出版发行

(乌鲁木齐市胜利路 14 号 邮编:830046)

乌鲁木齐大金马印务有限责任公司印刷

新疆各地新华书店经销

开本:850×1168 毫米 1/32 8 印张

2002 年 10 月第 1 版 2008 年 10 月第 2 次印刷

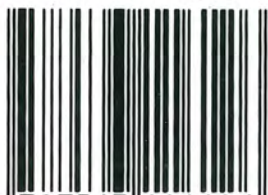
ISBN 7 — 5631 — 1612 — 5 / Z·38

总定价:60.00 元(单册:10.50 元)

策 划：艾力·马木提
责任编辑：艾力·马木提
责任校对：阿布都扎伊尔·塔伊尔

ISBN 7-5631-1612-5

9 787563 116126 >

ISBN 7-5631-1612-5/Z·38

总定价：60.00元（本册单价：10.50元）